

ANALELE DOBROGEI

Serie nouă
an II, nr.1

CONSTANȚA
1996

“Analele Dobrogei” apare cu sprijinul financiar al
Consiliului Municipal Constanța, editor fiind
Muzeul de istorie națională și arheologie Constanța.

ANALELE DOBROGEI
serie nouă, Anul II, nr.1

CUPRINS

ARHEOLOGIE	5
- Zizi COVACEF - Ludi Tomitani în documente arheologice	7
DOBROGEA ȘI LOCUTORII EI	13
- Adrian RĂDULESCU - Dobrogea: Via gentium ?	15
- Constantin CIOROIU - Etnii trăitoare alături de români în Dobrogea	26
- Steluța PÂRÂU - Policromia etnică în Dobrogea	34
- Tahsin GEMIL - Național și minorități naționale	54
- Constantin BADEA - Conflictele etnice și religioase dintr-o perspectivă internațională	60
OAMENI CARE AU FOST	65
- Constanța CĂLINESCU - Oameni la hotarul Soarelui. Oameni de cultură - oameni ai Dobrogei	67
- Adrian RĂDULESCU - Vasile Canarache la Constanța: 1956 - 1969	75
- Gelu CULICEA - Anghel Saligny	78
GEO-ISTORIE	81
- Ioan MICU - În memoriam Constantini Brătescu: Geoistorie și geopolitică în trecutul Dobrogei	83
- Anna-Maria DIANA - Tradiția genovezilor la Constanța	90
- Petre COVACEF - Portul Constanța. O sută de ani de la inaugurarea lucrărilor de construcții	94
ECUMENICE	111
- Acad. dr. Nestor VORNICESCU - Din istoria străveche a literaturii române bisericești	113
- IPS LUCIAN - Ecumenism interetnic în Dobrogea	120
- IPS LUCIAN și pr. Niculae ȘERBĂNESCU - Câteva știri despre ultimul Întâistătător al Mitropoliei de la Tulcea - Dobrogea: Nichifor de Carpat ...	122
- Gabriela CORNEA - Sfântul Ioan Casian - scriitor patristic din Școala de la Tomis	130
EDUCAȚIE - MUZEOGRAFIE	137
- Simona SUCEVEANU - Cărți vechi românești folosite ca manuale școlare, editate în secolele XVIII și XIX, întâlnite în colecțiile constănțene	139
- Angela POP - Preocupări ale cadrelor didactice din județul Constanța pentru îmbunătățirea conținutului orelor de religie	148
- Anina JECU - Raportul cercetare - educație în actualitatea activității muzeografice	152
OVIDIANA	157
- Publius Ovidius Naso - traduceri , Ioan MICU	159

- Ultima perpetior...	159
- Si quis leget...	159
- Vivere quam miserum est...	160
- Ut sumus in Ponto...	161
- O, incunde sodalis!	162
- Tomitana ab urbe	163
- Unde tibi mittatur epistula...	163
- Ioan MICU - Un poem din Quattrocento dedicat lui Ovidius	164
POEZIE - PROZĂ SCURTĂ	177
- Nicolae MOTOC - Întâlnire la Trei Papuci	179
- Octavian GEORGESCU - Meandrele	183
- Inima copacului	183
- Sarabandă	184
- Cifre	184
- Marea, mereu	185
- Diapazon	186
- Florin ȘLAPAC - Patru cărți de buzunar. Ceasul morții. Trepte spre fundul mării. Omu'. Fantoma de la Operă.	187
- Sorin ROȘCA - Într-o dimineață incertă	195
- Ilustrații pentru deceniul 9 (I)	195
- Ilustrații pentru deceniul 9 (II)	196
- Ilustrații pentru deceniul 9 (X)	196
- Șoaptă de pulbere	197
- Noaptea țărurilor nînse	197
- Ovidiu DUNĂREANU - Urluia	198
- Dan PERȘA - (Balada piticului din fereastră)	201
ARTĂ - FOLCLOR	205
- Em. ȘTEFĂNESCU - "Aimez donc la raison..." - clasicismul, magia și descântecul folcloric	207
- Luana CHIRIACESCU - MOINA - Considerații privind imaginea Dunării și a Mării Negre în folclorul literar dobrogean	217
- Carmen ATANASIU - Marinari în literatură și pictura marină	225
- Ileana PITRESCU - "Arcașul" - lucrare de referință a maestrului Ion Jalea	231
RECENZII	235
- Enache PUIU - "Calendarul" lui Radu Gyr	237
- Evelina CÂRLIGEANU - "Cu bucuria în suflet"	242
- Titus RUSU - O interesantă apariție editorială: "Culegere de Jurisprudență" de Marin Voicu, președintele Curții de Apel Constanța	243
- Titus RUSU - "BULETIN DE INFORMARE JURIDICĂ" editat de Parchetul de pe lângă Curtea de Apel Constanța	245

ARHEOLOGIE

LUDI TOMITANI ÎN DOCUMENTE ARHEOLOGICE

Cercetările arheologice au ca scop final reconstituirea trecutului în toată complexitatea sa; cu toate acestea cele mai multe studii se ocupă de activitatea economică, o bună parte se referă la viața politică și militară, în privința vieții spirituale studiile ocupându-se, în principal, de religie: divinități adorate, forme de manifestare ale cultelor, inclusiv din punct de vedere al reprezentărilor plastice.

Între descoperirile arheologice tomitane sunt numeroase cele care se referă la distracții: măști - tragice sau comice -, lucrate din ceramică, un basorelief cu reprezentarea unui actor, o statueta din bronz înfățișând un acrobat, imagini de gladiatori - în basoreliefuri de marmură sau pe discurile opaițelor -, inscripții care se referă la manifestări în teatru sau la spectacole de gladiatori.

Reprezentările plastice și textele epigrafice, coroborate cu izvoarele scrise și cu descoperirile din teren ne informează că diferitele jocuri și spectacole - cuprinse sub genericul **ludi**, ocupau un loc important în viața anticilor. Acestea se desfășurau cu prilejul numeroaselor sărbători, după îndeplinirea riturilor și efectuarea sacrificiilor prescrise, sărbători care ajunseseră de la 64 zile într-un an - câte erau în timpul lui Augustus -, la 123 zile în timpul lui Traian și la 135 zile în vremea lui Marcus Aurelius.

Organizarea reprezentațiilor - de teatru, circ, lupte de gladiatori - era încredințată unui magistrat, care prezida toate manifestările legate de sărbătoarea respectivă.

Din mai multe documente epigrafice se evidențiază faptul că la Tomis s-au desfășurat numeroase și variate concursuri, dintre care n-au lipsit concursurile tragice. Aceasta înseamnă că Tomis avea un teatru. Într-adevăr, dintr-un decret tomitan din sec. II a. Chr.¹, scris în limba greacă și ajuns până la noi fragmentar, aflăm că cineva, "fiul lui Hephaestion... fiind ales și agoranom, a îngrijit și de celelalte lucruri legate de funcția sa...", pentru care urma să fie "... încoronat **în teatru**..."²; este prima mențiune a acestei instituții la Tomis.

La serbările organizate cu prilejul diverselor manifestări religioase, "sfatul și poporul" hotăra cine și cum să fie onorat, motivând-se totodată această hotărâre. Într-un decret, din sec. II p. Chr., gravat de "sfatul și poporul metropolei Pontului Tomis, pentru iubitorul de frate **Attalos al lui Eumenos**" se spune că acesta "a fost agoranom și a prezidat cu dărnicie, la marea serbare, **colegiul actorilor**; a îndeplinit cu cinste funcția de casier..."³. Costisitoarele cheltuieli cauzate de marile serbări populare erau trecute adesea unui magistrat, situație în care astfel de demnități nu puteau fi deținute decât de marile familii, cu dare de mână. Serbările (πανεγυρεια), ca cea la care se referă inscripția, erau anuale, aveau un caracter dublu, economic și cultural, și se desfășurau cu participarea întregului popor. **Colegiul actorilor dra-**

matici era o instituție specială, folosită la reprezentațiile teatrale date cu prilejul acestor sărbători⁴.

În ceea ce privește spațiile rezervate desfășurării sărbătorilor, în afara teatrului abia pomenit, inscripțiile menționează **stadioane**⁵ și **amfiteatre**⁶. S-a considerat că stadioane este un plural emfatic⁷, desemnând de fapt orice spațiu unde se puteau desfășura lupte de gladiatori: **stadion** propriu-zis, **teatru** și, mai sigur, **amfiteatru**.

Cercetările arheologice întreprinse în perimetrul închis între străzile Mircea cel Bătrân, Ecaterina Varga și Dragoș Vodă care au vizat, în principal, degajarea unei basilici de mari dimensiuni, au condus la descoperirea unor fragmente de ziduri, la 7 m adâncime față de nivelul actual, care închid o suprafață de plan elipsoidal orientată Nord - Sud⁸. Forma suprafeței pe care o închid fragmentele de ziduri cercetate, ca și poziția lor în plan indică existența unei arene cu lungimea de 55-60 m și lățimea de 30-35 m, anterioară construcției basilicale. Din zona cercetată au fost recuperate mai multe bănci de piatră calcaroasă, dizlocate încă din antichitate, între care se remarcă un fragment de bancă cu dimensiunile 1,36 x 0,72 x 0,43 m, care avea un basorelief pe latura frontală (din care se mai păstrează un picior) și o inscripție grecească pe bordura superioară (din care au mai rămas patru litere: **EXPY**)⁹. Aceste vestigii, datate la sfârșitul sec. II - începutul sec. III, constituie dovada fizică a amfiteatrului tomitan, a cărui existență era bănuită pe baza documentelor epigrafice¹⁰.

Perioada, presupusă, de funcționare a amfiteatrului coincide cu aceea a documentelor epigrafice privitoare la organizarea luptelor de gladiatori.

Născute dintr-o inițiativă privată, având caracter de rit funerar, luptele cu gladiatori - care trebuiau să dea strălucire ceremoniilor funerare ale unor personaje importante - au devenit spectacolele cele mai apreciate de masele largi.

Inscripțiile tomitane, destul de numeroase, ca și reprezentările plastice, dovedesc popularitatea de care s-au bucurat aceste spectacole aici, de-a căror organizare se ocupau pontarchii, după cum deducem din mai multe epigrafe. Astfel, din epitaful unui tomitan, originar din Neapolis a Syrici, aflăm că, în calitatea sa de **pontarch** (pe care a avut-o de două ori), a dat **jocuri de gladiatori**¹¹ ("am dat luptele lui Ares"), care erau destul de costisitoare, motiv pentru care "luptătorii lui Ares (gladiatorii)", puși la dispoziția sa "în stadioane", îi aduc cinstirea finală¹². La fel **Aurelius Priscus Isidorus**, în calitate de **pontarch** "nu a neglijat sarcina de a da cu larghețe **lupte de gladiatori și fiare**, timp de șase zile în șir"¹³. Și tot astfel **pontarchul Aurelius Priscus Annianus** "nu a neglijat de a da, în mod strălucit, **jocurile de gladiatori și lupte de fiare**"¹⁴.

Majoritatea gladiatorilor proveneau din rândul sclavilor, dar erau destui și de condiție liberă. Instruirea lor se făcea în instituții speciale și aveau îmbrăcămintea și arme variate, în funcție de specialitatea pentru care erau pregătiți.

Urmăritori erau înarmați ușor, cu un scut și o sabie, și erau foarte apreciați pentru agilitatea mișcărilor și rapiditatea atacurilor.

O altă categorie de gladiatori o formau **retarii**. Aceștia erau îmbrăcați cu o tunică scurtă, aveau o cingătoare lată de piele și o apărătoare pe brațul stâng. Ca arme aveau: un trident, pumnal și o plasă, pe care o aruncau asupra adversarului.

Pe lângă urmăritori și retarii mai existau două categorii de gladiatori cu arma-

ment greu.

Înfruntările din arenă se făceau fie între gladiatori din ategorii diferite, fie - mai apreciate de către public - între gladiatori și animale sălbatice, așa-numitele "vânători". Cele două tipuri de lupte erau definite clar, cum am văzut mai sus¹⁵: "jocuri de gladiatori și lupte de fiare", sau "lupte de gladiatori și fiare".

Câteva epitafuri, precum și unele reprezentări plastice ne dezvăluie numele unora dintre gladiatorii tomitani și ne sunt sugerate luptele acestora. Stela funerară a lui **Amarantos**¹⁶, datată în sec. II-III, evocă faptul că acesta "a murit în lupte de eroi"¹⁷. Într-un relief fragmentar, din aceeași perioadă, vedem un gladiator îmbrăcat în tunică scurtă ținând în mâna dreaptă un scut dreptunghiular; tot în partea dreaptă, la picioare, este o cască specială, de formă rotundă, cu viziera lăsată și străbătută de găuri. Inscripția, care însoțea imaginea ne spune că este vorba despre "**Agroicos, provocator** în luptele cu pumnii, **stângaciul**", care fusese "mare în **amfiteatru**"¹⁸. Imaginea, ca și textul, evidențiază faptul că gladiatorul era stângaci. Conform credinței antice mâna stângă era aducătoare de victorii în astfel de confruntări. În acest sens, pe lângă alte documente epigrafice referitoare la gladiatori stângaci¹⁹, este sugestivă informația lui Cassius Dio²⁰ despre împăratul Commodus care se mândrea să lupte, ca gladiator, cu mâna stângă.

Stela funerară a lui **Argutos**²¹, **retiar**, îl reprezintă pe acesta din față, purtând un șorț, având centură și galerus, și cu brațul protejat în întregime. Cu mâna dreaptă ține în fața sa tridentul, iar cu stânga pumnalul și, probabil, plasa. Piesa a fost datată în sec. II-III.

Din aceeași perioadă datează o placă fragmentară din marmură²² cu un relief reprezentând un gladiator în poziție de luptă spre dreapta. Acesta are capul acoperit cu o cască rotundă, brațul înfășurat în benzi de curele și ține în mâna dreaptă pumnalul.

Între fragmentele sculpturale descoperite în săpăturile de la Edificiul roman cu mozaic se află un braț - de la umăr până la cot -, înfășurat în benzi de curele. Imaginile din basoreliefurile gladiatorilor ne sugerează că este foarte probabil ca acesta să provină de la statuia unui **retiarus**²³.

Deosebit de interesant este basorelieful cu epitaful **retiarului Skirtos Dacul**, care menționează că era de "condiție liberă"²⁴. Gladiatorul este îmbrăcat cu lorica, poartă în mâna stângă un pumnal și o **fuscina** (furcă cu trei brațe), iar în mâna dreaptă are un **gladius**. Scena este completată cu imaginea unui câine reprezentat la picioarele sale, în dreapta. Inscripția greacă este săpată de-o parte și de alta a reliefului: (Eu) **Skirtos Dakesis** (=dacul), de **condiție liberă**, (încununat) cu șase victorii, părăsind (viața) înainte de vreme, zac la Tomis, având ca locuință mormântul. Vă urez sănătate!" Monumentul a fost datat în sec. III p.Chr. Menționarea condiției sociale a lui Skirtos Dacul evidențiază faptul că la Tomis gladiatorii se recrutau și dintre oamenii liberi, chiar dacă majoritatea erau din rândul sclavilor, ceea ce ne determină să considerăm că întrecerile din arene și stadioane constituiau deja o meserie.

Într-un alt basorelief, care nu are inscripție, este înfățișată confruntarea dintre un **retiar** și un **gladiator greu**.

O categorie specială de gladiatori o constituiau luptătorii cu fiarele, **venatores**, așa

cum fusese **Attalos**, menționat într-o inscripție descoperită la Palazu Mare: "Aici, trecătorule, zac eu **Attalos, luptător cu fiarele**, care, după ce am doborât în **amfiteatru** mulți tauri, am plecat la cei morți, înfruntând un bivol sălbatic, care mi-a omorât"²⁵. Tipul de monument, calitatea artistică și epigrafică a acestuia, relieful - care înfățișează busturile a două personaje (o femeie și un bărbat) -, elemente care au determinat și încadrarea cronologică în sec. II-III, ne determină să considerăm că Attalos făcuse parte din categoria celor de condiție liberă.

***

Dintre spectatoarele care făceau deliciul antichității am insistat mai mult asupra luptelor de gladiatori și nu întâmplător. Frenezia pentru luptele sângeroase din amfiteatre cuprisesese mase mari, motiv pentru care, în epoca imperială, apar numeroase încercări din partea împăraților de a le pune stavilă sau, măcar, de a le îngrădi influența.

O primă tentativă în acest sens a fost aceea de a înlocui luptele pe viață și pe moarte cu întreceri sportive în care accentul se punea pe întărirea corpului prin exerciții și nu pe distrugerea sa. Din acest moment, probabil, la luptele de gladiatori au accedat și oameni de condiție liberă, mai cu seamă dacă victoria aducea, pe lângă glorie, și un venit. Împărați ca Titus, Traian, Hadrian, Marcus Aurelius au adus modificări în conținutul luptelor de gladiatori, reducându-le la exerciții competitive. Iar Commodus, cum menționam și mai sus, era un pasionat al acestor întreceri, participând el însuși, în public, la duelurile gladiatorilor și la luptele cu fiarele.

Sub această formă, de competiție, luptele de gladiatori s-au desfășurat până în timpul împăratului Constantin care a impus o serie de măsuri legislative pentru îngrădirea lor, iar împăratul Honorius, la începutul sec. V p. Chr., a interzis cu desăvârșire jocurile de gladiatori. Acesta să fi fost momentul și motivul încetării activității amfiteatrului tomitan?

Din documentele tomitane are ne-au reținut atenția, și care nu depășesc secolul III p.Chr., se evidențiază pregnant că în părțile noastre aceste jocuri au avut mai degrabă un caracter competitiv - la ele participând și oameni de condiție liberă. Dintre variatele lupte de gladiatori erau preferați **retarii** și **venatores**, aceștia din urmă în luptele cu tauri, lupte care și astăzi fac vogă în țările de origine spaniolă.

NOTE

1. **ISM**, II, 4
2. Întregire propusă de D.M. Pippidi, în StCl, 8, 1966, p.232.
3. **ISM**, I, 70 (36).
4. I. Stoian, **Tomitana. Contribuții epigrafice la istoria cetății Tomis**, București, 1962, p.176-177, cu bibliografia.
5. **Idem**, p.162 și urm., pl.XL; L. Robert, **Les gladiateurs dans l'Orient grec**, Amsterdam, 1971; **ISM**, II, 188 (24).
6. **ISM**, II, 288 (124): 340 (176).
7. **ISM**, II, 18 (24).
8. A. Rădulescu, în *Études byzantines et post-byzantines*, II, București, 1991, p.35-36.
9. **Idem**.

10. **ISM**, II, 288 (124); 360 (176).
11. **Jocuri de gladiatori și nu jocuri în cinstea lui Ares**, cf. Fr. Cumont, **REE**, XIV, 1901, p.138-141; L. Robert, **op.cit.**: **ISM**, II, 188 (24).
12. **ISM**, II, 188 (24); datare: sec.II p.Chr. după L. Robert, **loc. cit.**
13. Inscripție greacă pe o bază de statuie, din marmură, descoperită la Constanța la 4 octombrie 1860, în timpul săpăturilor din port; acum la British Museum. Epoca lui Severus Alexander. L. Robert, **op.cit.**, p.101-103, nr.41; **ISM**, II, 96 (92).
14. Inscripție greacă pe o bază de statuie din marmură, descoperită la 7 iulie 1860 în timpul lucrărilor din portul constănțean; acum la British Museum. Epoca Severilor. **ISM**, II, 97(63).
15. **ISM**, II, 96(62); 97(63).
16. Stelă funerară din calcar, descoperită la Constanța în 1900. **ISM**, II, 342(178), unde și bibliografia anterioară.
17. Cf. **ISM**, II, 342 (172) se pare că expresia "lupte de croi", indică "luptele ce se dau în cinstea morților, deveniți eroi prin însăși moartea lor".
18. **ISM**, II, 288 (124).
19. L. Robert, **op.cit.**, p.70.
20. Cassius Dio, I, 73, 19, apud, **ISM**, II, p.277.,
21. Descoperită la Constanța, la capătul str. Cuza Vodă, în dărâmătura malului, cf. **ISM**, II, 343 (179).
22. **ISM**, II, 341 (177).
23. Z. Covacef, **Monumente sculpturale de la Edificiul roman cu mozaic din Constanța**, mss. la Pontica, 28, 1995, l₁=24 cm, l₂=14 cm.
24. Descoperită la Constanța piesa face parte din colecțiile MNA. **ISM**, II, 344 (180), unde și bibliografia anterioară.
25. **ISM**, II, 340 (176), cu bibliorafis.

Fig. 1 - Stela funerară a gladiatorului Skirtos Dacul.
Tomis.

DOBROGEA ȘI LOCUTORII EI

DOBROGEA: VIA GENTIUM ?

Un fenomen de necontestat, care a influențat istoria poporului român, l-a reprezentat, categoric, poziția sa geo-politică - în partea central-sud-europeană, la locul de trecere a nenumărate neamuri; procesul mișcării acestora ni se documentează din etapa de trecere de la eneolitic la epoca bronzului, în urmă cu aproape 5000 de ani, odată cu mutațiile triburilor indoeuropenizante. Fenomenul s-a manifestat în chip particular și cu o frecvență mai mare în culoarul dat de spațiul geografic dintre Dunărea de Jos și Marea Neagră, actuala Dobroge. Succesiunea și intervalele de timp dintre treceri au fost evaluate mai ales prin vestigii de cultură materială - cărora li s-a adăugat, începând din sec.VII a.Chr. și informații literare.

Procese etnice au fost stimulate de populațiile de păstori, asiatice, și de triburile nou venite care au avut un aport considerabil în domesticirea și folosirea calului, în producția unei ceramici specifice cu motive decorative realizate "cu șnurul". Tot lor le sunt recunoscute îngropările în poziție chirchită, și, mai ales, o evidentă tendință de sedentarizare. Se trece la ginta paternă, se deosebesc "agricultorii" de "păstori" etc.

Epoca metalelor, a bronzului și apoi a fierului (Hallstatt și La Tène) - structurează etnia tracică, cea care folosește din plin fierul. Noul metal se dovedește mai eficient, și va permite o evoluție spectaculoasă a unei civilizații proprii, ce va ocupa un spațiu geografic enorm, din miazăzi, din nordul Greciei - Epir și Tessalia - până la Carpații Septentrionali, iar din răsărit, de dincolo de Nistru, până la apus, spre Cadrilaterul Boemiei.

În nordul și în sudul Dunării de Jos, triburile geto-dacice sunt dominante; acced spre o înaltă organizare socială și spre o cultură originală, atât de bine ilustrate în descoperiri epocale, între care, tezaurul din mormântul princiar de la Hagighiol, rămâne cap de coloană. Agricultură, păstoritul și meșteșugurile sunt îndeletniciri de bază, mai ales pentru triburile de geto-daci, odrisi, bessii, tribali, mesi, ș.a. Acestea sunt și rămân pentru totdeauna, populații de bază ale unui spațiu care intră de timpuriu în dialog cu atâtea alte elemente alogene. Ultimile, în trecere numai, sau cu perioade de zăbovire, vor sfârși adesea într-un anonim datorat fie orientării lor spre alte ținuturi, fie cuprinderii în masa localnicilor, copleșitori din punct de vedere numeric.

Dobrogea, străvechi pământ traco-geto-dac, și mai târziu traco-geto-roman, a constituit de-a lungul mileniilor, vatra unor intense procese de cultură materială și spirituală, în care s-au înmagazinat numeroase trăsături specifice. Contribuția altor neamuri care au trecut pe aici, va fi integrată mai departe fondului genetic deja constituit. O trăsătură de identitate particulară o distingem în conlucrarea și receptivitatea băștinașilor în contactele lor nemijlocite cu alte etnii, unele mai evolute, altele,

dimpotrivă. Spiritul autohton rămâne permanent, receptiv și viguros, într-o dispoziție deschisă de asimilare a tot ceea ce venea bun din altă parte. Progresele acestei zone bine circumstanțiate, au fost întotdeauna înlesnite de prezența mării la răsărit, și de legăturile directe cu spațiile mediteraneene.

Nu știm cât de reale sunt unele semne care ar indica pătrunderea fenicienilor în Marea Neagră, pe țărmul său de vest, și nici cât de specioase ar fi contingentele legendei argonauților cu aceleași medii geografice. Ambele evenimente sunt de natură să arunce unele lumini asupra veacurilor VIII-VII a.Chr. Sigur știm însă că marșurile grecească de la mijlocul sec. VII și până la mijlocul sec. VI a.Chr., așează pe greci în mai multe centre, într-un interval de timp relativ restrâns, noile colonii se transformă din centre de desfășurare și consum în centre de producție, concurând orașele-state ale Greciei metropolitane. Fenomenul are la bază conlucrarea cu o matură aristocrație tribală traco-getică, și atragerea numeroșilor truditori ai acestor pământuri, agricultori și păstori, buni receptori ai unor practici comerciale, devenite vitale și ai unor elemente de voință cultural spirituală elevată. Alături de traco-geți, grecii vor reprezenta timp de mai multe veacuri un element etnic permanent și bine individualizat.

Avântul tranzacțiilor comerciale, preferate în raporturile dintre greci și traco-geți băștinași, este ilustrat prin descoperiri arheologice diverse, unelte, vase, arme, podoabe, construcții. ș.a. - dar mai ales, prin tezaurile monetare și inscripții - toate într-un strâns acord cu știrile izvoarelor literare.

Mărfurile grecești au pătruns nu numai în întreaga zonă a Dunării de Jos, ci mult mai departe între locuitorii daco-geți de la Dunărea mijlocie și din arcul Carpatic. Teza întrepătrunderilor dintre greci și autohtoni se referă astăzi la un spațiu imens. Noi ne vom opri la cel care prefigurează încă de pe atunci vatra etnogenetică românească, pe care s-a format, pe rând, uniunea tribală a lui **Dromichaites**, prima organizare statală a lui **Burebista** - din care nu lipseau, în sec. I a.Chr. orașele grecești de la Olbia în nord până la Apollonia în sud - și care au culminat mai târziu cu **Dacia** lui **Decebal**, stat solid, întărit și avansat din toate punctele de vedere, capabil să opună rezistență uriașei forțe armate a Romei imperiale.

De la mijlocul sec VII a.Chr., și până la mijlocul sec. IV a.Chr. compoziția etnică a spațiului dobrogean pare să fi rămas în componentele sale de bază traco-geto-dacă și elenică, cu inerente întrepătrunderi, colaborări ori adversități, dictate de interese mercantile și politico-militare. La un moment dat se constată însă o restructurare amalgamată produsă de noi triburi în mișcare la Gurile Dunării: sunt triburile de sciți care vin din stepele - nord pontice, și care, într-o clasificare ordonată și bine circumstanțiată a faptelor, ar reprezenta o primă migrare.

Sciții au format obiectul mai multor studii și interpretări istorice. În zonele de răsărit ale Mării Caspice, ei intră de timpuriu în conflicte mari cu Imperiul persan. Se deplasează apoi spre apus, prin nordul pontic, exercitând presiuni asupra masei cimmeriene, ca să-i vedem către sfârșitul sec. VI țintă a marii expediții a lui Darius I, dintre 514/ 513 - prilej pentru Herodot să aprecieze calitățile tracilor și geților de pe coasta de vest a Mării Negre: **"Înainte de a ajunge la Istru, (Darius) lovi mai întâi pe geți, care se cred nemuritori. Căci tracii, locuitorii din Salmydessos și cei care ocupă**

ținutul așezat mai sus de orașele Apollonia și Mesembria - pe nume sarmizi și nipseeni - s-au predat lui Darius fără luptă. Geții, însă, fiindcă s-au purtat nechibzuit, au fost îndată înrobiți, măcar că ei sunt cei mai viteji și cei mai dreapți dintre traci". (Herodot, IV, 93).

Cunoaștem de asemenea, conflictul dintre sciții conduși de **Ateas** și acel **Rex Histrianorum**, paralel - cu conflictul dintre aceeași sciții și regele Filip II - al macedonenilor din anul 339. Evenimentul ei marca, după unii istorici, începutul așezării printre băștinași în zona litorală vest-pontică a unor elemente din această etnie. Vor dăinui, ca **sciți războinici**, și **agricultori** până târziu în veacul I al erei creștine, ecouri ale prezenței lor în zonă, aflându-se și în opera lui Ovidiu.

Sciții au dominat o vreme scena istorică între Dunăre și Mare, fapt reflectat convingător în izvoarele vremii: "**Datorită mulțimii locuitorilor de acolo - care au trecut peste Tyras și Istru și s-au așezat în ținutul de dincoace - o bună parte din Thracia s-a numit și ea Sciția Mică. Tracii, adică geții, le-au dat pământ, fie cedând forței, fie pentru faptul ca pământul era nefolositor, o mare parte din el fiind mlăștinos**". (Strabon, Geographia, VII, 4, 5, C 311). De aici începe încetățenirea și generalizarea numelui de **MikraSythia**, sub care ne este cunoscută secole de-a rândul Dobrogea.

Denumirea de **Sciția Mică** dată Dobrogei de autorii antici, constituie mai degrabă o delimitare față de marea întindere nord-pontică, presupusă de ei, prin antiteză, ca o imensitate și o necunoscută. Nenumărați autori antici vor folosi această denumire, **Sciția Mică**, nu atât ca pe o realitate istorică, cât pentru a delimita simbolic sau geografic teritoriul dintre Dunărea de Jos și Marea Neagră - **sciții** fiind în acest caz chiar geții autohtoni, apoi geto-romanii, s.a.

Cel mai adesea însă, băștinașii sunt aceia care au receptat o etnie sau alta, în funcție de numărul, superioritatea culturală și contribuția ei la procesul general al provinciei. Izvoarele literare ne lasă informații precise despre sciții din jurul Callatidei și orașului Odessos, zonă în care aceștia au trăit un timp mai îndelungat sub oblăduirea unor căpetenii ale căror nume le cunoaștem de pe aversul unor monede: **Ailios, Sariakes, Tanusa, Akrosas, Charaspes, și Kanites** - pe care le putem adăuga la tetradrahmele tot scitice din vremea lui **Ateas** (sec. IV a.Chr.).

Unde sunt aceste neamuri iraniene? Care este sfârșitul lor într-o zonă în care doar numele le dăinuie într-o formulă de exprimare generalizatoare? Ca entitate etnică ei s-au dizolvat în așa măsură încât, cu excepția celor câteva ecouri din opera ovidiană, nu vom mai auzi nimic concret despre ei, sau despre o eventuală contribuție a lor la civilizația acestui spațiu geografic. Vestigii de artă și simboluri specifice scitice, mai ales funerare au fost identificate, dar urmele activităților practice, dovedite prin ceramică, construcții, unelte de muncă, ș.a. lipsesc. Iată nedumeriri care-și așteaptă dezlegările în cercetări viitoare și pe care le-am orienta, cu precădere, în mediul rural.

De aceleași necunoscute se vor acoperi alți migratori, ajunși în regiune între anii 280/ 279 a.Chr.: **celții**. După ce au creat în Europa o civilizație înaintată, cu dovezi materiale excelente, de înalt rafinament, celții apar la Dunărea de Jos, intră în conflict cu traco-geții, depășesc opoziția macedoneană și îi întâlnim împrăștiați în Peninsula Balcanică, până în Grecia, la Delphi. Se organizează într-un regat, cel din

Tylis, iar o ramură a lor ajunge în Anatolia (Galatea). Pe teritoriul Dobrogei, ni se păstrează în documente câteva toponime de certă rezonanță celtică: **Noviodunum** (Isaccea), **Arrubium** (Măcin) și **Aliobrix**(?). Dar, atât. Avem, sub raportul culturii materiale, un important vestigiu de la Mangalia: **sabia celtică**. După anul 218 a.Chr., thracii de la sudul Dunării îi vor risipi. Neîndoielnic, celtii din spațiul dobrogean intră într-un total anonimat: ei sunt asimilați.

Aproape concomitent neamurile germanice ale bastarnilor, așezați și la nordul Gurilor Dunării vor depăși adesea fluviul spre sud, producând prin incursiuni de jaf, numeroase prejudicii traco-geților, ulterior și macedonenilor și romanilor. Apropierea de Deltă, și interesul lor real pentru bogățiile acesteia, vor favoriza așezarea unora dintre triburile lor între brațele fluviului, izvoarele consemnându-i cu genericul de **peucini**. De nenumărate ori, conflictele militare din provincie îi implică și pe ei: pe vremea lui **Oroles**, în jurul anului 200 a.Chr., sau a lui **Burebista**, la mijlocul sec. I a.Chr., - ultimul rege geto-dac fiind cel care le reprimă orice veleitate de mare putere.

În Moldova, bastarnii realizează o cultură specifică - **Poienеști** - **Lukasevka** - cu suficiente influențe și în nordul Dobrogei.

Mai activi și cu mai temeinice contribuții la civilizația veche de la Dunărea de Jos, sunt **sarmați** - tot iranieni, veniți din nordul-pontic; zăbovesc mai mult pe teritoriul Moldovei, de unde, spre sudul Gurilor Dunării, fac nenumărate incursiuni la sfârșitul sec. I și în sec. II. Își lasă urmele propriei lor culturi materiale și spirituale, dar adesea, acestea sunt descoperite laolaltă cu cele geto-dacice și carpice.

Chipurile aspre ale soldaților sarmați le vedem dăltuite în piatră atât pe Columna Traiană de la Roma, cât mai ales, pe pietrele înscrise ale Monumentului triumfal de la Adamclisi; apariția lor pe monumentul comemorativ, se explică prin participarea lor afectivă alături de germani, suevi, bastarni, geto-daci, etc., la coaliția antiromană pusă la cale de eroul rege dac, Decebal.

Dacă sarmaților le adăugăm pe **costobocii** ale căror raiduri în 170 p.Chr. prin culoarul Moesiei Inferior au ajuns în sud, până departe, în Grecia, îngrozind tot ceea ce întâlneau în cale, vom completa șirul unor invazii - sciți, celți, bastarni, sarmați, costoboci - ale căror moșteniri, în plan civilizatoriu, sunt departe de a satisface orice exigență. Aproape în totalitate, aceste etnii pasagere, au sfârșit printr-o dizolvare totală între comunitățile locale; acestea au stat la baza perenității autohtone, în continuare dominatoare pe planul culturii materiale.

Elementul traco-geto-dacic, formează baza simbiozei cu coloniștii romani, care urmează armatelor cuceritoare în provincia de la Gurile Dunării, Moesiei Inferior (după Dioclețian Scythia - Scythia Minor). Complexul proces de romanizare se declanșează imediat după așezarea stabilă a primelor garnizoane romane, mai întâi pe litoralul maritim - în colaborare cu grecii și geții din orașele Histria, Tomis și Callatis - mai apoi, pe linia Dunării și în întreaga provincie. Sub auspiciile administrației romane se împlinesc, în timp mai îndelungat, dar sigur, amestecul băștinașilor cu veterani, coloniști de pretutindeni ș.a. Apar și se dezvoltă, pe lângă satele băștinașe, noi **vici**, **pagi**, **civitates**, **municipie**; pe Dunăre, procesul de fortificare se completează cu numeroase **castra** și **castella**, destinate unei puternice rezistențe în

fața pericolelor de dincolo de fluviu. Construirea și întreținerea unei rețele de drumuri noi, modernizarea comerțului și a vămile, revigorarea comercială, agricolă și meșteșugărească, practicile religioase datorate zeităților romane și celor tradiționale autohtone, într-un cuvânt, totul produce **romanizare**. Cunoscuta **pax romana** din primele două veacuri ale Imperiului Roman, își arată roadele și în Moesia Inferior, cu manifestări multiple datorate deopotrivă factorului roman și traco-getic, cu rigoriile unei vieți sociale bine organizate și stabile - și în totală opoziție cu nomadismul altor neamuri, grefat adesea pe jafuri și pustiiri. Romanii prelucraseră de la greci conceptul care opunea cosmosul organizat, haosului și care definea prin termenul de univers, o lume rațională, guvernată de legi, singura în care omul, ca ființă socială, poate trăi și crea, se poate dezvolta prin muncă și preocupări spirituale elevate. Este ceea ce am numi astăzi opoziția între ordine și entropie. Procesul de romanizare care a cuprins pe traco-geto-daci și romani, îi include și pe grecii din orașele vest-pontice și, desigur și pe alte entități etnice ajunse la nivelul civilizației romane din provincii, prin însușirea limbii latine, a spiritualității, a jurisdicției și regulilor de viață romană. Acestui proces i se supun și costobocii, atâția câți vor mai fi rămas aici după trecerea lor fulgerătoare din anul 170 p.Chr., cu ecouri în inscripțiile de la Adamclisi (**Daizus Comozoi interfectus a Costobocis**), și în alte localități ale Moesiei Inferior. Neîndoielnic, adaptarea lor la modul de viață romană a fost lesnicioasă din moment ce există o identitate de origine etnică, cu cea a localnicilor traco-geți.

Dacă o serie de migrații, se circumscriu ușor unui prim-val, cu mai multe componente (sciți, celți, sarmați, bastarni) integrate sau nu spațiului dobrogean, la date diferite și având trăsătura comună a "invaziei", apariția efemeră a costobocilor, rămâne într-un quasianonimat (e dificil a-i considera eventual **alogeni**).

În acest spațiu, un al doilea mare val de migrații, ale unor neamuri străine, venite din diverse direcții și cu scopuri de jaf și cotropire, are loc între veacurile III- IV. Virulența și loviturile date așezărilor băștinașe, geto-grecești și geto-romane, sunt fidel reflectate în izvoarele vremii, de cronicarii contemporani. Aceștia le adăugăm cu necesitate, observațiile de teren, examenul atent al documentelor arheologice, și, în special epigrafice.

În general, în istorie se vorbește de "carpo-goți", de atacurile lor pustiitoare, începute de la mijlocul sec.III p.Chr. Să reținem însă că sunt două seminții diferite ca origine. Primii, **carpii**, constituie partea mai nordică a masei de traci, din zona munților care le poartă numele - **Carpates**; sunt daci liberi. Asocierea lor dată de conjuncturi și de interese comune, - cu goții se soldează cu episoade sângeroase, unele de durată și având consecințe neașteptate.

Imperiul Roman a făcut eforturi considerabile să le poată stăvili atacurile - mulți împărași și-au adăugat în numele lor atributul de **Carpicus**, și aceasta până în sec.IV p.Chr. Ultima dată ni-i amintește Zosimos, tot în alianță cu dacii: "**Theodosius respinge pe sciri și pe carpo-daci, amestecăți cu huni, și învingându-i în luptă, îi sili să treacă Istrul și să se întoarcă la locurile lor**" (altfel spus, la locurile lor de baștină, ceea ce, constatăm apoi, s-a și întâmplat).

În teritoriul dintre Dunărea de Jos și Marea Neagră, au lăsat mărturiile prezenței lor în cultura materială, contribuind la îngroșarea autohtonismului. Identitatea de

origine etnică dintre ei și geto-daci, furnizează argumentul participării la revigorarea geto-romanității.

Goții, sunt de neam germanic. Domină mult scena istoriei europene până când unele neamuri ale lor ajung pe teritoriul Daco-României și de aici pe la nordul Gurilor Dunării trec în Moesia Inferior. Inițial năvălesc împreună cu carpții, care joacă primul rol, pentru ca din sec.IV preeminența s-o dețină ei înșiși; adesea au compania sarmaților. Dar dacă triburile carptice își croiesc drum printre populații de același neam, goții sunt total străini. Zăbovesc vreme îndelungată pe teritoriul de azi al țării noastre; adoptă elemente de civilizație avansate, daco-romană. Nici contribuția gotică nu este de neglijat; simbioza lor, ajunge să dea un anumit specific unui vast areal de cultură materială, pe care în zilele noastre o numim **Sântana de Mureș - Cerneahov**. Constatarea este valabilă și pentru **Scythia Minor**. În acest spațiu al Dunării de Jos, istoria consemnează conflicte sângeroase cu goții de-a lungul secolelor IV-V și chiar mai târziu, când vor fi așezați la granițele imperiului, ca foaia sau chiar împrăștiți - pentru a se asigura liniștea și, mai ales, pentru a fi ei înșiși liniștiți. Mulți se vor îndrepta cu timpul, spre apusul Europei - mai ales - **ostrogotii**. Cei rămași în zona Dunării de Jos și a Carpaților, mulți dintre ei creștinați (arici), dispar în anonimat, sunt asimilați sau alungați. Cei care îi dizlocă din spațiul acesta, sunt **hunii** turanici, veniți din Asia, în a doua jumătate a sec.IV. Căutau ținuturile Europei apusene cu mirificele sale bogății. Tentația bunăstării motivează expediții ale lui Attila de la mijlocul sec. V p.Chr., oprite cu mari eforturi, în înaintarea lor spre apus, de către generalul durosoran **Aëtius**, care-i învinge pe teritoriul Franței, la **Câmpiile Catalanice (Campus Mauriacus)** și apoi la **Nedao**.

În Scythia Mică, au produs dezordine. Neam de călăreți, nu vor rămâne multă vreme aici. Se fac încercări chiar de creștinare a lor, exemplul cel mai concludent dându-ni-l tentativele episcopului tomitan **Teotim I: "În acest timp biserica din Tomis și din restul Sciției, era condusă de Theotimos, un barbar crescut în dragostea de înțelepciune. Admirându-l pentru virtutea lui, barbarii huni din jurul Istrului îl numeau Dumnezeu Romanilor"**.

Râdurile hunilor au fost îngroșate în sec.VI de neamurile înrudite cu ei, **Kutrigurii**.

O stabilire a lor definitivă și în părțile Dunării de Jos, este exclusă. Lipsa unor afinități etnice exclud o colaborare sau o ședere mai îndelungată în acest cadru, în care romano-bizantinii au dat riposte și i-au împins spre Pannonia.

Aceeași inaderență pentru un spațiu geografic în care cântau jaful și distrugerile, se constată și la **avarii** veniți masiv în sec. VI p.Chr. Ei provoacă bizantinilor îngrijorare și-i solicită intens pe plan militar. Lor, ca și slavilor, li se datorează în principal, spre ultima parte a sec. VI și începutul sec. VII, străpungerea liniei de frontieră a Dunării. Suficient să amintim jafurile îngrozitoare ale avarilor din anii 585 și 587, ca să înțelegem cât de nefastă a fost prezența lor aici pentru securitatea graniței de nord-est a imperiului. Spre deosebire de acești războinici mongoli, cruzi și nestatornici, slavii apărui la Dunărea de Jos către sfârșitul sec.V și începutul secolului următor, aveau să-și croiască un larg culoar prin spațiul carpato-danubiano-pontic, și să schimbe în veacurile următoare fața așezărilor, cu deosebire în sudul Dunării.

Procopius din Caesareea, **Despre război**, VII, 13, 24. (= FHR II p. 439) ne relatează: "O mare mulțime de barbari sclavini trecuseră de curând fluviul Istru, pustiiseră ținuturile de acolo și luară ca sclavi un mare număr de romani..."

"Pe acest Chilbudios, împăratul Justinian - în al patrulea an al domniei sale, îl pusese comandant militar peste Thracia și-l însărcinase cu paza fluviului Istru, poruncindu-i să vegheze ca barbarii de acolo să nu mai poată trece fluviul; pentru că hunii, anții, și sclavinii îl trecuseră de mai multe ori și pricinuiseră romanilor pagube de nesuferit..."

Lumea traco-geto-daco-romană, primește o infuzie slavă, mai slabă în nordul fluviului, puternică în sudul său. Două atribute concură la transformările radicale aduse de anți și sclavini (slavi) în fostele centre: numărul lor masiv și sedentarizarea. Autohtonii daco-romani se contaminatează mai puțin; își păstrează limba, credința, obiceiurile, îndeletnicirile ș.a. În sud însă, slavii ajung să copleșească masa traco-illiro-romană, și impun limba, aduc cu ei practici agricole, credințe păgâne, obiceiuri noi, toate de natură să prefigureze apariția unui nou stat. Acesta va fi cel bulgăresc, organizat în anul 679/680, când triburile de bulgari, de la Volga, au migrat spre apus, au stat o vreme în "Onglos" - sudul Basarabiei - și de aici, **Asparuch**, îl învinge pe **Constantin IV Pogonatul** (668-685). Năvălesc apoi în Dobrogea și înaintează masiv în sud - și sud-vestul actualei Dobroge, unde se așează pentru totdeauna, în teritoriul pierdut de bizantini. În fruntea statului lor, cu reședința la Pliska, se remarcă personalități războinice: **Tervel** (701-718), **Krum** (802-814) - care ocupă **Serdica** (Sofia), **Omurtag** (814-831) și cu deosebire **Boris** (852-889) care în anul 864 îi creștinează în masă pe supuși. Etnia bulgară însă, este înghițită de slavi. Prezența lor între Dunărea de Jos și Mare, este lipsită de orice suport documentar - fie scris, fie arheologic. După toate probabilitățile și aici s-a petrecut același fenomen de omnipotență autohtonă, traco-geto-romană.

Abia în 971, întregul teritoriu de adâncă tradiție geto-romană și romano-bizantină, Sciția Mică, este readus la lumină în izvoare; **Ioan Tsimiskes** (969-971) împăratul bizantin care supune Bulgaria de răsărit, reorganizează această regiune atât de frământată în thema de **Paristrion** sau **Paradunavon**. Observăm o revigorare a civilizației bizantine, cu rolul preponderent al băștinașilor care încep să fie tot mai mult amintiți cu numele de **vlahi**. Sunt edificatoare două mențiuni din izvoarele vremii pentru a ne lămurii pe deplin în aceste privințe. Astfel, Georgios - Kedrenos, **Compendiu de istorii**, 25, II, 434 (=FHR, III, p.145): "Iar bulgarii, îndată după moartea împăratului Ioan (Ioan Tsimiskes), se răscălează alegându-și drept conducător patru frați, pe David, Moise, Aaron și Samuil, fii unui comite dintre cei mai puternici între bulgari și care erau numiți din această cauză Comitopuli...Iar dintre acești patru frați, David a murit curând, ucis de niște vlahi călători între Castoria și Prespa, la așa-numiții "Stejari Frumoși".

Mai adăugăm un pasaj din Kekaumenos, **Sfaturi și povestiri**, 10, p.280 (=FHG, III, p.43-45): "Bunicul meu Niculiță, care s-a străduit mult pentru România, a ajuns să fie cinstit de către stăpânitori, ca om de încredere și titlul de duce al Eladei. El a primit această funcție prin hrisev, pe viață și fără drept de transmisiune, ca și, încă, slujba de domestic al excubiilor din Elada.

A venit însă la răposatul împărat Domnul Vasile (Vasile Bulgaroctonul 976-1025), în al patrulea an al domniei sale, unul Petru, nepot de frate al regelui Franciei. Și împăratul l-a cinstit făcându-l spatharios și încredințându-i slujba de domestic al excubiților din Elada. Și i-a scris bunicului meu: "Să-ți fie cunoscut, vestea, că a venit în slujba împărăției Petru, nepot drept al regelui germanilor și - după cum spune - s-a hotărât să fie și să moară slujitor al domniei mele. Domnia mea am primit credința acestuia și am hotărât să-l fac pe el spatarios al Chrysotriclinului. Deoarece este însă străin, Domnia mea n-am binevoit să-l fac strateg, ca să nu-i jignim pe romei, ci l-am numit pe el domestic al excubiților de sub comanda mea. Știind însă Domnia mea că ai prin hrisov de la răposatul meu tată această slujbă, în locul excubiților îți dăruiesc conducerea vlahilor din Elada".

Referirile sunt pentru vlahii sud-dunăreni. Sunt enclavele de traco-romani care s-au constituit în Balcani, după migrația slavă. În nordul și la gurile fluviului rămâne imensa masă a vlahilor (românilor) care-și vor duce existența în forme statale specifice epocii de început a feudalismului, pe când în sud se diferențiază dialectul, macedo-românii, megleno-românii și istro-românii - cunoscuții aromâni în componența cărora, participarea slavă este inexistentă.

Arheologia și epigrafia, ne aduc pe vlahii de pe linia Dunării din Dobrogea. La Capidava, se cunoaște vasul-ulcior, cu alfabetul grecesc scris în sensul invers al învârtirii roții olarului, cu antroponimul **Petre**, într-o limbă românească foarte curată.

Azi, în așezarea rupestră de la Basarabi (Murfatlar) o componentă puternică a băștinașilor se recunoaște în rit, ritual și arhitectura așezării monahale, unică în această parte de lume.

Fondului etnic vlah i se vor infiltra, violent, componenții celui de-al treilea mare val de migrații, din sec. X-XIII: pecenegi, uzi, cumani și tătari.

În sec. XI, tema de **Paristrion** sau **Paradunavon** cunoaște puternica migrație pecenegă, ale cărei urme devastatoare se constată stratigrafic, pe linia Dunării, la Dinogetia, Capidava, Dervent etc. Așezarea lor vremelnică e dovedită de celebrele "căldări pecenege", ș.a. iar izvoarele literare, îi menționează frecvent - la fel și pe uzi și cumani înrudiți cu ei, având aceeași obârșie asiatică; toți sunt cuprinși deseori în izvoare în denumirea de "sciți". Unele elemente rămân în toponimie; în general, însă, contribuția lor la omogenizarea și augmentarea societății locale, aproape lipsește.

La realizarea marii răscoale a fraților **Pătru** și **Asan** (1186), izvoarele atestă rolul deosebit jucat atât de populația vlahă din sudul Dunării, cât și cea din nord, cu participarea masivă a cumanilor.

În sfârșit, un loc aparte îl rezervăm tătarilor, care pentru sec. XIII au jucat un rol important nu numai pentru țara noastră, ci pentru întreaga Europă Centrală și de sud-est, ei fiind aceia care au exercitat o puternică influență politico-militară, de natură să întârzie o evoluție istorică precară, marcată deja de precedentele migrații. Unii se vor așeza și în stepa dobrogeană - ba chiar unii se creștinează, efect al rolului jucat de Mitropolia de Vicina. Mulți se amestecă sau trăiesc laolaltă cu românii. Se pare chiar că Isaccea este locuită și de musulmani. Călătorul **Ibn Batuta**, scria după anul 1333, că orașul Babadag era "cel din urmă pe care îl stăpâneau tătarii".

Însă nu primele triburi venite aici aveau să ocupe un loc aparte în evoluția istorică

a regiunii. Acestea se vor fi împrăștiat, ori, în condițiile politico-militare ale vremii, și-au găsit rosturile în formațiunile lor statale din Ucraina și Rusia.

În Dobrogea mulți tătari apar după ce Bugeacul Basarabiei fusese colonizat cu această seminție mongolă. De aici au trecut Gurile Dunării în sud și s-au așezat în numeroase puncte, ceea ce l-a determinat pe Evlia Celebi, să scrie notele sale de călătorii, la 1655...

În sec. XVIII, vin alții, în număr masiv: după ce Basarabia este ocupată de ruși în 1812, procesul emigrării tătarilor în Dobrogea se repetă, ca să crească cu un alt flux de emigranți după războiul Crimeii (1853-1856); acceptarea turcilor este de la sine înțeleasă din moment ce originile îndepărtate, asiatice, îi apropiuau, iar religia musulmană, îi lega strâns. Au conviețuit împreună cu turcii și cu românii; și-au extins ocupațiile principale: agricultura, creșterea animalelor, (tătarii erau specializați în creșterea cailor) și, indiscutabil, comerțul.

Dacă la venirea tătarilor românii ocupau majoritatea zdrobitoare a așezărilor urbane și rurale ale Dobrogei, mai târziu, colonizarea turcească face ca numărul musulmanilor să precumpănească - creștinii, în principal românii, menținându-și ființa etnică cu precădere de-a lungul Dunării. În nordul Dobrogei se vor stabili între **vicieni**- sau **dicieni**, mulți moldoveni, ca în zona de mijloc să se așeze mocanii transilvăneni transhumanți. Numărul românilor pe valea **Karasu** (Medgidia de azi), înființată, după tradiție de către **Sayd Pașa**, în timpul și în onoarea sultanului Abdul-Megid, (1839-1861) ni se relevă într-un important **defter** de la sfârșitul sec. al XVI-lea cu nume de autentică rezonanță valahă.

Colonizarea efectuată cu elemente musulmane-turci și tătari- va deveni periodică (ritmică) în veacurile evului mediu târziu, coloniile având în principal obligații militare, în schimbul pământului pe care îl primeau (ca și **stratioții** din vremurile stăpânirii bizantine, sec.X-XI). Spunem periodic din pricina necesităților de ordin militar, a numeroaselor campanii care solicitau tot mai mulți spahii, dar și din faptul că mulți dintre tătarii stabiliți preferențial în centrul provinciei, continuau să penduleze către stepele nord-pontice-Crimeea.

După anexarea Hanatului Crimeean de către Imperiul Rus, mii de tătari din ținuturile de nord ale Mării Negre au pibegit în Rumelia și chiar în Anatolia, mulți dintre ei însă, s-au oprit în Dobrogea.

În timpul numeroaselor războaie ruso-turce, cu teatrul de operațiuni în Țările Române, și prin excelență în Dobrogea, asistăm fie la exodul bulgarilor din Balcanii răsăriteni către Rusia, fie la refugiarea turcilor și a tătarilor spre sud, în Imperiul Otoman.

De la începutul sec. al XVIII-lea au început să vină și să se așeze succesiv și în Delta Dunării mici colectivități de ruși din sectele **rascolnicilor**, fugiți din Rusia din cauza persecuțiilor religioase. Sunt așa numiții **lipoveni** care se ocupau în principal cu pescuitul. După desființarea autonomiei cazacilor zaporojeni în 1775 de către împărăteasa Ecaterina a II-a, o parte dintre ei părăsesc Ucraina, și trec în Imperiul Otoman, în Dobrogea (Delta Dunării).

Apoi exodul bulgarilor spre Basarabia în timpul războiului ruso-turc din 1828-1829 încheiat cu pacea de la Adrianopole, și în timpul războiului Crimeei, la un inter-

val de mai puțin de două decenii, dă prilejul unora dintre ei să se așeze în părțile Babadagului.

În fine, începând cu anul 1840 și până în 1891 vin în Dobrogea familii de germani, care se așează la sate, ca buni agricultori și crescători de vite (Malcoci, Atmagea, Cataloi, Cogea, Tariverde, Făclia, M. Kogălniceanu, Cobadin ș.a.).

În târgurile și orașele Dobrogei vom afla, de asemenea, mai ales ca negustori, pe greci, armeni, evrei - iar ca buni tehnicieni în exploatarea pietrei și în construcții, pe italieni.

În toate aceste peste patru secole de dominație otomană românii dobrogeni vor trăi și munci în sate compacte, cu nume de autentică rezonanță românească, și în credința creștin-ortodoxă. Îi vom afla în zone fertile, pe lângă păduri, pe țărmul mării, sau în centrul Dobrogei, pe valea Karasu, unde un defter otoman din anii 1693-1694 consemnează aproape 2000 de contribuabili creștini cu nume autentic românești, care, cu familiile lor, însumau aproape 10000 de suflete.

Semințiile de diverse obârșii, în număr mare, se disting, spre deosebire de români și musulmani, printr-o prezență pasageră: ceilalți printr-una permanentă. Unele neamuri au fost asimilate, altele nu. Important este însă acum să discernem diferența între așezările trecătoare și cele care s-au dovedit persistente, care au lăsat urme perene - materiale și spirituale - și au avut, mari contribuții la istoria locală. Ne interesează caracterul constructiv, creator, al celor care și-au înscris numele în istoria Dobrogei. Conviețuirea seculară a românilor cu turcii, tătarii, lipovenii, grecii, bulgarii, evreii, armenii, ș.a., a favorizat apropierea, înțelegerea mutuală și conlucrarea lor. Aceasta s-a aprofundat și mai mult, și s-a afirmat cu toată plenitudinea, după revenirea Dobrogei în hotarele naturale ale țării, în 1878. În zilele noastre, pilda acestui **sinopticum** etnic, s-a afirmat și își manifestă valențele afective într-un spațiu care de milenii a fost leagăn de amalgamare și conviețuire a atâtor seminții.

Bibliografie selectivă

- I. Barnea, **Les monuments rupestres de Basarabi en Doboudja**, în Cahiers Archéologiques, 13, 1963, p.187 - 208.
- I. Barnea, O. Iliescu, Corina Niculescu, **Cultura bizantină în România**, Buc., 1971
- N. Bănescu, **Bizanțul și romanitatea la Dunărea de Jos**.
- D. Berciu, **Contribuții la istoria neoliticului la Dunărea de Jos**, Buc., 1961.
- Idem, **Zorile istoriei în Carpați și la Dunăre**, Buc., 1966.
- Gh. Bichir, **Cultura carpică**, Buc., 1973.
- Idem, **Geto-dacii din Muntenia în epoca romană**, Buc., 1984.
- J. Boardman, **Grecii de peste mări**, Buc., 1988 (în special p.409-428, **Dosar pentru Marea Neagră**).
- Gh. Brătianu, **Marea Neagră**, Buc., 1988.
- Em. Condurachi, **La Mer Noire - carrefour des civilisations dans l'antiquité**, XIIe Congrès Internat. des Sciences Historiques, Vienne, 1965, p.61 urm.
- H. Daicovicu, **Dacii**, Buc., 1972.
- A. Decei, **Le probleme de la colonisation des Turcs seljoukides dans la Dobrogea an XIIIe siecle**, în "Tarih aręştırmaları dergisi", Ankara, 1968.
- P. Diaconu, **Les Patchenegues an Bas-Danube**, Buc., 1970.
- P. Diaconu, D. Vâlceanu, **Păciul lui Soare. Cetatea bizantină**, Buc., 1972; P. Diaconu, S. Baraschi, **Păciul lui Soare. Așezarea medievală** (sec. XIII-XV), II, Buc., 1977

- Din istoria Dobrogei, vol.I, Buc., 1965: D. Berciu, D.M. Pippidi, **Geți și greci la Dunărea de Jos**; vol.II, 1968: R. Vulpe, I. Barnea, **Românii la Dunărea de Jos**; vol.III, 1971 (I. Barnea, St. Ștefănescu, **Bizantini, români și bulgari la Dunărea de Jos**).
- **Fontes historiae Daco-Romanae**, Buc., 1964 (vol.I), 1970 (vol.II), 1975 (vol.III).
- H. Glykoti - Ashweiher, **Recherches sur l'administration de l'Empire Byzantin aux IXe-XIe siècles**, BCH, 84, 1970, p.1-111.
- VI. Iliescu, **Contribuții la problema raporturilor scito-trace în sec. IV a.Chr.**, Pontica, II, 1969, p.189-196.
- Idem, **Cu privire la data așezării sciților în Dobrogea**, C. Ist. Iași, 3, 1972, p. 59-64.
- **Inscripțiile din Scythia Minor**, I. D.M.Pippidi, **Histria și împrejurimile**, Buc., 1983; II: I. Stoian, Al. Suceveanu, **Tomis și teritoriul său**, Buc., 1987; V: Em. Doruțiu-Boilă, **Capidava - Troesamis - Noviodunum**, Buc., 1980
- N. Lascu, **Pământul și vechii locuitori ai țării noastre în opera din exil a lui Ovidiu**, în vol. **Publius Ovidius Naso**, Buc., 1957
- Ali Mehmed Mustafa, **Aspecte din istoria Dobrogei sub dominația otomană în veacurile XIV-XVII** (Mărturiile călătorului Evlya Celebi), Studii, 5, 1965.
- Bucur Mitrea, **Sur les monnaies des cités pontiques découvertes sur le territoire des population locales**, St.Cls., 3, 1961, p.83-88.
- Idem, **Descoperiri monetare și legăturile de schimb ale Histriei cu populațiile locale în sec. V-IV a.Chr.**, St.Cls., 7, 1965, p. 143-167.
- S. Morintz, **Contribuții arheologice la istoria tracilor timpurii I**, Buc., 1978.
- V. Pârvan, **Getica: o preistorie a Daciei**, Buc., 1926.
- Idem, **Începuturile vieții romane la Gurile Dunării**, ed. 2, Buc., 1974.
- Idem, **La pénétration hellénique et hellénistique dans la vallée du Danube**, Buc., 1923.
- A. Piatkowski, **Considerații asupra cronologiei invaziei celtice în Balcani**, St. Cls., 2, 1960, p. 189-202.
- D.M.Pippidi, **Gétes, Grecs, et Romains en Scythie Mineure: coexistence politiques et interférences culturelles**, în *Assimilation et resistance à la culture greco-romaine dans le monde ancien*, Buc., - Paris, 1976, p. 445-453.
- Idem, **Greci nel Basso Danubio dall'età arcaica alla conquista romana**, Milano, 1971.
- A. Rădulescu, I. Bitoleanu, **Istoria românilor dintre Dunăre și Mare, Dobrogea**, Buc., 1979.
- A. Rădulescu, **Un document proto-roumain à Capidava**, Dacis, NS, 14, 1970, p. 311-324.
- **Relations between the Autochthonous Population and the Migratory populations on the territory of Romania**, Buc., 1975.
- I.I. Russu, **Elementele traco-getice în Imperiul Roman și Byzantium (veacurile III-VII). Contribuții la istoria și romanizarea tracilor**, Buc., 1976.
- D.Gh. Teodor, **Romanitatea carpato-dunăreană și Bizanțul în veacurile V-XI p.Chr.**, Iași, 1981.
- V. Vasiliev, **Sciții agatârși pe teritoriul României**, Cluj-Napoca, 1980.
- R. Vulpe, **Histoire ancienne de la Dobroudja**, Buc., 1938.

ETNII TRĂITOARE ALĂTURI DE ROMÂNI ÎN DOBROGEA

Ținutul dintre Dunăre și mare, străveche vatră a devenirii neamului românesc, a fost, datorită împrejurărilor istorice, a nestatorniciei vremurilor, bun sălaș pentru numeroase neamuri și nu este de mirare că mozaicul etnic, deopotrivă pitoresc și exotic, a fost mereu și mereu evocat în jurnalele călătorilor de aiurea (ce au trecut prin zonă din pricini dintre cele mai diverse) uneori cu talent memorialistic, îndeosebi când s-a întâmplat ca ei să fie chiar scriitori. Alături de românii pontici au viețuit aici, de-a lungul secolelor, turci, tătari, bulgari, ruși, cazaci, lipoveni, greci, armeni, germani, evrei, italieni, găgăuzi, cerchezi, arabi (ale căror comunități au fost atestate documentar), dar și reprezentanți ai altor etnii, în grupuri mai mici sau chiar indivizi izolați, atrași aici de agitația porturilor sau de cauze niciodată cu putință de deslușit.

Când la 14 noiembrie 1878, trupele și administrația românească au pășit în Dobrogea, provincie aflată de mai bine de patru veacuri sub directa administrație otomană, peisajul etnic nu era structural modificat, și grija noilor autorități a fost să nu știrbească, în spiritul umanismului european, această realitate dovedind, și prin legislație și prin faptă, toleranță și flexibilitate. Astfel se explică de ce pe aceste locuri, în ciuda diversității etnice, nu au existat manifestări majore de șovinism: românul s-a înțeles bine și cu turcul și cu tătarul și cu bulgarul, grecul ori lipoveanul, limba română fiind instrument de comunicare interetnică în Dobrogea și înainte de revenirea ei la trupul țării.

De fapt, încă din antichitate, cetățile pontice, ca porturi active și prospere, au fost populate, în afară de greci, de etnii din întregul bazin mediteranean precum și din Orient, fără a mai vorbi de populațiile locului, geții pontici, ori de cele venite de la nord de gurile Istrului, ca sarmații, de pildă, realitate de care amintește Ovidiu ("Ce crezi că este oare în sufletul meu astăzi / Când zac pe-un țărm sălbatic, la geți și la sarmați?"; "Mă-ncing de pretutendeni sarmații barbari, geții/ Și besii, oh! ce nume! nedemne de-al meu vers"; "Cu geții în amestec sunt grecii de pe-aice, / Dar geții cei sălbatici îi copleșesc pe greci"; "Doar barbarii de-avalma cu noi își duc viața:/ Mai mult de jumătate din case le au ei"; "Chiar limba mea de-acasă mi-e teamă c-am uitat-o,/ Căci astăzi ca sarmații și geții eu vorbesc")¹.

O populație multiseclară în Dobrogea este cea tătară, așezată pe aceste locuri, în valuri succesive, începând cu secolul XIII-lea și până în secolul al XIX-lea, venind din nordul Pontului Euxin. Despre modul de viață al tătarilor de atunci aflăm amănunte remarcabile de la fratele minorit **Wilhelm de Rubruquis**, călător, în anul 1253, prin părțile răsăritene.² Arabul **Ibn Battuta** (sec. XIV), și el în trecere prin Dobrogea, este impresionat de obiceiurile tătarilor, de legile lor împotriva furturilor

de cai, foarte aspre ("Iată care este judecata lor... : acela la care s-ar găsi un cal furat e silit să-l înapoieze stăpânului și să-i mai dea încă nouă cai pe deasupra: dacă nu poate, i se iau copiii drept amendă, iar dacă n-are copii, atunci e sugrumat ca o oaie")³. **François de Pavie**, baron de Fourquevaux, fiul ambasadorului Franței în Spania, călătorind spre nordul Europei a trecut, în 1585, prin ținutul pontic, unde vede "în diferite locuri, familii (de tătari) care își schimbă din când în când locul de ședere, după cum îi rețin înlesnirile locurilor și iarba de păscut; fiecare din aceste (familii) nu are alt acoperământ drept casă decât niște căruțe cu patru roți, foarte lungi, care au mai multe caturi și la capătul lor se află o moară de vânt cu patru sau șase pânze, pentru ca să macine făina lor..."⁴ Și **Petru Bogdan Baksici**, arhiepiscopul catolic de Sofia, în trecerea sa prin ținutul euxin (1641) a întâlnit tătari, sedentari de această dată, locuind 20 de sate și venind din "țara tătarească". Însă el vede la Babadag ragusani și armeni, ale căror comunități n-aveau biserică.⁵ Marele călător și talentatul memorialist care a fost **Evlia Celebi** (1651) apreciază că locuitorii Mangaliei ar fi fost lazi, populație originară din nord-vestul Anatoliei, cei mai mulți ocupându-se cu negusotria, însă în fostul Callatis mai trăiau greci și evrei. Pe lângă creștini și musulmani, trăiau evrei și la Silistra. Iată, după Celebi, originea neamului "citak", adică a dobrogenilor: "După ce Ildârâm Baiazid han a cucerit acest ținut de la bulgari, valahi și moldoveni, a așezat acolo tătari și cete de ostași din populația Anatoliei. Acest grup a rezultat din încrucișarea ostașilor cu valahii..." Comerț intens la Babadag, unde cele mai multe prăvălii le aveau raguzanii. Un oraș înfloritor de creștini ar fi fost Asterabadul (Ester) - azi dispărut.⁶ Iată o descriere a Babadagului, făcută, la 1859, de episcopul catolic de Sofia, **Filip Stanislavov**: "Sunt șapte case de catolici, iar suflete 40. Nu au nici biserică, nici capelan (...). Sunt cam 300 de case de schismatici bulgari, greci, români cu vreo 2000 de suflete. Au biserică (...) Sunt 1.700 case de turci, cu vreo 6.000 de suflete"⁷ **Ioan Gninski**, palatinul de Helm, trecând prin Dobrogea pe la 1677-1678, apreciază că în ținut ar fi existat 200 de sate tătarești: el descrie Isaccea, "unde mare parte din locuitorii săi sunt greci, armeni, bulgari și turci"⁸. Creștini și evrei întâlnește la Babadag, în 1709, pastorul suedez **Michel Eneman**.⁹ La Alibechioi, **Dimitrie Cantemir**, aflat într-una din numeroasele sale călătorii la Istanbul (1710), remarcă toleranța religioasă a unui feudal turc, care respectă sărbătoarea Sfântului Foca, nepunându-i la muncă, în acea zi, pe supușii săi creștini.¹⁰ Diplomatul francez, **Charles de Peyssonel** apreciază (1787) că Balicul este locuit de turci și greci.¹¹ **Hector de Béarn**, membru al unei misiuni militare franceze în războiul ruso-turc (1828), care a străbătut și ținutul pontic, în reușitul album al călătoriei sale evocă și emigrația bulgară, un episod al acesteia, petrecut în localitatea Beidaud, unde vede numeroase familii refugiate ("Li se dase pământ în Basarabia: Într-acolo se îndreptau acești nenorociți, cu puținul care-l putuseră lua cu ei în învălmășala fugii. Poposiți lângă o fântână pe jumătate ruinată, te uitai cu groază la mizeria și suferința care li erau întipărite pe față..."¹² Hârșova, în 1837, nu mai avea decât vreo 30 de case, locuite, de o populație amestecată (tătari, moldoveni, bulgari și câțiva turci), aflăm de la **Helmuth von Moltke**, viitorul mareșal prusac, voiajor prin Orient.¹³ Întorcându-se dintr-un periplu prin sudul Europei și prin Levant (1841), marele scriitor danez **Hans Christian Andersen** poposește la Constanța, pentru a-și

continua drumul, cu o cursă de diligențe, până la Cernavodă. Aici existau o moscheie, câteva case, o cafenea murdară, cu pridvor în stradă pentru turcii impasibili ce-și fumau narghileaua, sorbind cafeaua. Câțiva sărăntoci zdrențăroși, cu barba lungă, turban, caftan și papuci, cutreieră străzile strângând bălegar de ars: lemnele nu se găseau decât la câteva mile depărtare. Împreună cu un voiajor englez vizitează o casă tătărească, umilă, cu acoperiș de stuf: "Pe brânci se strecurară în odaia joasă, care li se pare mai degrabă un mare horn: pereții dispăreau în ceață, totul în jur se pierdea în fum". Aici, Andersen și englezul văd o frumoasă tătăroaică și scriitorul crede că un pictor ar fi putut realiza un tablou original "cu lumină dublă, focul în colibă și soarele în amurg ce pătrundea sângeriu prin ușa joasă"¹⁴ După doi ani (1843), viconte **Alexis de Valon**, sosit, și el, cu vaporul la Chiustenge (Constanța), constată, de asemenea, starea jalnică a orașelului pontic, iar în drum spre Cernavodă a călătorit împreună cu "ruși în blănuri de oaie, munteni cu căciuli sălbatice, sârbi cu pălării late, poloni și moldoveni"¹⁵ Pe același drum, dar voiajând de la Cernavodă spre Constanța, doctorul **Karl Koch** întâlnește 300 de familii de șvabi din Basarabia care vroiau a se stabili în Dobrogea; dar numai 11 familii au obținut promisiunea de a se așeza în principatul muntean, trecând prin Silistra.¹⁶ Pe bordul vasului "Ferdinand", care îl ducea spre Turcia (1845), **Vasile Alecsandri** l-a cunoscut pe secretarul pașei din Tulcea și notează despre el, în jurnalul de voiaj, cu simpatie, că a făcut studii înalte la Kisingen, a trăit mai mulți ani la Paris, a vizitat aproape întreaga Europă, pentru a se îngropa apoi într-un orașel mizerabil. Deși era tătar, se simțea francez în suflet, declarând că "Ar fi dat toate huriile lui Mahomed pentru o midinetă pariziană".¹⁷ **Xavier Hommaire de Hell**, un inginer francez, cu viziuni romantice și autentic talenit memorialistic, descrie, după voiajul său euxin de la 1846, condiția tătarilor: "Cei câțiva tătari, care locuiesc în aceste locuri așa de plăcute, sunt un rest al faimoasei hoarde din Bugeac, care urcă la hanii din Crimeea. Tipul mongol este și aici denaturat prin încrucișarea cu rasa turcă, ca și la nogaii din Marea Azovului. De altfel găsește la acești sărmani oameni ospitalitatea cea mai **touchante** (s.a.)" Lângă Măcin, alături de români, constată "un amestec de rase foarte pitoresc" (evrei, cazaci, ruși, greci).¹⁸ Informații prețioase despre etniile dobrogene ne furnizează **Ion Ionescu de la Brad** în studiul său publicat la Constantinopol, rod al unei cercetări efectuate cu prilejul unei călătorii în Dobrogea la 1850, studiu în care evaluează potențialul economic-agricol al ținutului euxin. El dă și detalii etnografice: la Bazargic află 740 case locuite de turci, 110 de bulgari, 50 de armeni și 40 de țigani. Are cuvinte de laudă pentru aceștia din urmă: "ei sunt creștini, vorbesc limba turcă, sunt bine situați, curați și bogați, iar din punct de vedere moral sunt mai presus decât națiunea dominantă". La Mangalia, puține case (80), locuite de turci și de cinci raiale. El prezintă și un tablou al etniilor dobrogene, pe care-l redăm în rezumat. În cazalele Tulcea, Isaccea, Măcin, Hârșova, Baba (județul Silistra), Chiustenge, Mangalia, Balcic, Bazargic (jud. Varna) trăiau: 4.800 familii turcești, 2.225 tătărești, 3.656 românești, 2.214 bulgărești, 747 lipovenești, 1.092 căzăcești, 300 grecești, 212 egiptene, 145 arabe, 59 germane, 119 evreiești, în total 15.764 familii.¹⁹ Misiunea condusă de inginerul Leon Lalanne, ce construia, la 1855, un drum de la Constanța la Rasova, a atras, potrivit însemnărilor doctorului **Camille Allard**, alături de români, "toate populațiile

Orientului" (ruși, cazaci, turci, bulgari armeni, evrei).²⁰ Inginerul **Jules Michel**, și el membru al Misiunii, distinge cinci "rase" în Dobrogea: românii (de-a lungul Dunării), bulgarii (în vecinătatea Bazargicului), turcii (pe malul mării până la Constanța), tătarii (în centrul provinciei), cazacii (în delta Dunării), "fugiți de la Don și Nipru din pricina persecuțiilor religioase"²¹. Sosit cu vasul "Zrnyi" la Tulcea, în 1858, **dr. Wilhelm Hamm** constată existența în orașul dunărean a 20.000 locuitori (greci, bulgari, italieni, nemți, evrei, sârbi, unguri, moldoveni). Nemți, și la Cataloi, dar, ca o curiozitate, și o familie de francezi. La Atmagea, Hamm întâlnește coloniști din Porsen și Wurtenburg, sosiți din Rusia. Învălmășeală etnică la Sulina: turci, bulgari, albanezi, ionieni, maltezi, egipteni, armeni, negri, sârbi, români, matrozi englezi, italieni, francezi. În cimitirul suliniot vedete cruci cu inscripții franțuzești.²² Aflat în suita lui Alexandru Ioan Cuza în timpul celei de a doua vizite a domnitorului la Poartă (1864), doctorul **Carol Davila** a putut cunoaște emigrația circaziană din Dobrogea (acest popor, dezlădăcinat de către țarii ruși din sălașurile sale caucaziene, va pricinui, până la 1877, când a dispărut aproape fără urmă din această zonă, mari nenorociri populației creștine de aici). Davila scrie, mâhnit, soției sale: "Un popor întreg, circazienii, părăsind mormintele strămoșilor lor, spre a forma colonii în Balcani. De opt sau zece luni nu se nutresc decât cu ierburi (...) Se văd acolo, în noroiul uman, femei minunate de frumoase în zdrențe aurite, cu care încearcă a-și astupa goliciunea (...)"²³. Despre circazieni amintește și **dr. Louis Ernest**, un francez aflat la Constanța în 1865, fiind și aici punct de tranzit pentru acești emigranți ("Chiustenge servește de asemenea de refugiu circazienilor gonțiți din căminele lor, ca să zic așa, și care vin acolo să moară de foame și de febră"²⁴). Vicontele **Alfred de Caston**, martor, la Tulcea, la evenimentele din 1877, a evidențiat, într-o broșură, structura etnică a nemusulmanilor din orașul Tulcea și districtele Tulcea, Măcin, Chiustenge, Babadag, Cernavodă și Sulina (fără districtele sudice), alcătuită de contele rus Belosercovici: ruși (2.620), bulgari (4.199), români (5.527), greci (447), armeni (132), evrei (228), germani (502), alții (748)²⁵. Un studiu asupra Dobrogei a realizat, un an mai târziu (1878), **baronul d'Hogguer**: deși se apleacă mai mult asupra problemelor economice, aflăm că la Constanța, după emigrările masive din timpul războiului a populației musulmane, se mai aflau 4.000 de suflete ("elementul grec, mai tot neguțător, predomină și aici, apoi vin tătarii, bulgarii și în urmă românii, armenii, turcii"); la Sulina, unde populația este foarte amestecată, cei mai mulți sunt greci²⁶. Trecând prin Tulcea și Sulina (1868), **Adolphe d'Avril** (cunoscător al limbii române, fiind căsătorit cu o româncă), după ce constată că pe aceste locuri româna este "limbă de schimb", se arată uimit de faptul că, deși multe naționalități trăitoare aici sunt de aceeași religie - greci, moldoveni, bulgari, ruteni (ortodocși, adică) - fiecare și-a ridicat biserică proprie, semn al dorinței ardente de a-și păstra ființa etnică. "Aici este explicația întregii chestiuni a Orientului!" - exclamă el²⁷. Entomologul belgian **A. Montandon**, sosit în 1884 la Pontul Euxin pentru a-și întregi colecția de insecte, face o constatare semnificativă pentru politica tolerantă a autorităților românești în problemele etnice și religioase. El scrie într-o broșură publicată la Anvers: "La Mangalia sunt două moschei, dar numai una este frecventată. Turcii pleacă, cu toate eforturile guvernului român de a-i reține. Sunt perfect liberi în

a-și exercisa cultul, nefiind șicanași de preoții creștini, care nu încearcă să convertească pe nimeni și, într-o pricină dintre turc și creștin, judecătorii de pace dădeau cel mai adesea câștig de cauză primului"²⁸. Aflat în drum spre Constanța, ca redactor al ziarului "Românul", pentru care trebuia să scrie un reportaj în legătură cu amplasarea statuii lui Ovidiu, **Barbu Delavrancea** vede pentru prima oară tătari la Cernavodă. Exclamă: "O! Tătarii! Ce chipuri!". A vizitat și câteva sate dobrogene, "îară curioasă", cu cele "12 ori 14 naționalități ale sale", ce nu se amestecă, stând toate "ca-n conăcire". Totuși "tătarul nu se ceartă cu mocanul, nici acesta cu lipoveanul; neamul nu supără pe turc", iar părintele catolic din Caramurat, un "călugăr din cinul pasioniștilor, fost exilat de ruși în Siberia și acum poposit în Caramurat, o fi prieten de căciulă cu hoga turc și cu popa românesc"²⁹. Un om de știință, **Grigore Dănescu**, autorul unor lucrări importante despre ținutul pontic, distingea, la sfârșitul secolului trecut (1899), 25 de naționalități trăitoare în Dobrogea, pe care le-a grupat în șase categorii, astfel: A. Elementul latin: români (118.919), italieni (1.391), francezi (121), belinei (11); B. Elementul greco-albanez: greci (8.445), albanezi (576); C. Elementul germanic: germani (8.566), englezi (66), elvețieni (10), danezi (9), norvegieni (3); D. Elementul slav: bulgari (38.439), ruteni (13.680), lipoveni (12.801), polonezi (63), muntenegreni (93), sârbi (32); E. Elementul mongol: turci (12.146) tătari (28.670), găgăuzi (3.832), unguri (675); F. Alte elemente: evrei (4.654), armeni (2.749), țigani (2.852) persani (4).³⁰ Provenind de la un savant antropolog, venit în ținutul pontic pentru a studia populațiile de aici (în 1900), mărturiile genevezului **Eugène Pittard** ne apar deosebit de semnificative. "Din punct de vedere etnografic - observă el - Dobrogea este un ținut extraordinar". Potrivit unei statistici publicate de el, viețuiau aici, alături de români, turci, tătari, bulgari și ruși, lipoveni, greci, germani, italieni, armeni, evrei și alții. Unele etnii locuiau în Dobrogea temporar, cum erau sârbii, care treceau frontiera la vremea recoltei cerealelor, lazii, care veneau din Asia Mică pentru a face negoț cu lemn, apoi albanezi, muntenegreni și chiar arabi ("aceștia au construit cândva câteva sate").³¹ Călătorind pe Dunăre, în 1904, regina poetă **Carmen Sylva** a primit pe bordul vasului (la Cernavodă, unde a făcut un popas) vizita unor turcoai dobrogene. Acestea, înainte de a urca pe puntea navei, au pus o "fermă condiție": să nu fie nici un bărbat pe aproape. Regina povestește: "Când am intrat în salon, turcoaiicele au lepădat vălul și stăteau înaintea mea în hainele cele mai frumoase. Erau îmbrăcate în catifea roșie cusută cu mult aur și în mătase de culoare verde și albastră să te minunezi: erau cu giuvaieruri bogate, mai ales cu salbe de aur, de bani frumoși și poate foarte vechi. Coadele lor văpsite cu **henna** atârnavă pe spate și erau legate la cap cu tulpane fine, de care atârnavă cusături dragălașe și firfirici"³². Tot în primul deceniu al veacului nostru, **Nicolae Iorga**, constant pelerin la Pontul Euxin, a văzut la Tulcea, grămădindu-se, prăvălii bulgărești, grecești, evreiești - "căci Tulcea are 2-3.000 de evrei, cari votează și ei la comună". În cafenele "se înșiră pe scaune unele lângă altele căciuli bulgărești, căciuli mocănești, pălării țărănești, pălării orășenești, fesuri turcești, turbane tătarești și hainele corespunzătoare, într-o târcată expoziție etnografică". N.Iorga îi descrie pe nemții din Cogea, veniți din Basarabia, "unde făcuseră un stagiu între muscali, de la care au luat șăpcile și portul întreg, fără a-și pierde însă numele și limba, legea". Ei însă nu erau legați de locuri,

încercându-și norocul prin alte părți ("Plecăcă lesne, cum n-ar face bulgarul, rusul și alt român decât mocanul iubitor de călătorii: ajung în America, încearcă alt câștig, pierde și peste câțva timp Cogeaalacul îi vede din nou pe strada sa").³³ **Mihail Sadoveanu**, în volumul "Priveliști dobrogene", rod al drumețiilor sale euxine, consemnează mărturia nostalgică a bătrânilor despre blândețea stăpânirii otomane în vremi de pace, când birul era suportabil, iar pământul era destul pentru toată lumea. (Când sosea trimisul împărătesc, după ce ospăta, îl întreba pe gospodar: "Unde vrei pământ? Cât să-ți dau? - Și-apoi din moșia măritului padișah, care era cât se vede cu ochii, și din pădurea lui, măsura turcul după nevoie, și dădea și întărire scrisă. - Și gospodarul se ploconează și dădea și el un bacșiș, după putere, pentru facerea de bine: câțiva galbeni, o bucată de stofă frumoasă, o păreche de cizme roșii. S-așa petreceau oamenii vechi de acolo, destul de bine").³⁴ Marele popularizator al frumuseților naturii plaiurilor românești, care a fost savantul **Ion Simionescu**, remarca, într-o carte dedicată Dobrogei, structurarea etnică a Caramuratului: partea de sat tătărească, cu casele răsfricate în neorânduială, mici, "un mimetism omenesc; urma așezarea românească, cu locuințele mai înalte, acoperite cu stuf, strălucind de albul varului, împrejmuite", dar "ulițele sunt însă întortocheate"; după ea, cartierul nemțesc, cu ulițe drepte, case mari și acareturi "una cu clădirile stăpânilor".³⁵ În Dobrogea, observații etnografice a făcut și **Henric Sanielevici**. În tramcarul care îl ducea la Techirghiol, el a întâlnit o fată găgăuză. Află că găgăuzii ar fi fost greci turcizați (ca limbă), dar rămași ortodocși ("fapt este că găgăuzii nu știu nici ei de ce nație sunt"). Fata din tramcar era "de o frumusețe clasică: un pictor care ar zugrăvi-o purtând amfora pe cap, înaltă și mlădioasă cum este, cu trăsăturile nobile și regulate, ar avea mare succes". Vizitiul, Etem, un turc, îi mărturisește lui Sanielevici că musulmanii erau foarte mulțumiți de administrația românească ("să fi știut noi de la început că arc să fie așa de bine, luam și noi pământ, ca mocanii, pe vremea când se lua cu o simplă petiție de 30 de bani; dar așa, am crezut că azi, mâine plecăm..."). H. Sanielevici a observat, la Mangalia, fenomenul, curent în ținutul pontic, al căsătoriilor mixte: un român cu o rusoaică - s-a asimilat dânsa; un grec cu o româncă - s-a asimilat el; un bulgar cu o grecoaică - vorbesc bulgărește și turcește, iar copiii bulgărește, turcește și românește (...); un mocan cu o grecoaică - copiii sunt români dar știu grecește (...). Nemții se țincau deoparte, nu se amestecau cu alte comunități; mocanii erau rezervați față de ceilalți români, considerându-se superiori; turcii nu se încuscreau cu tătarii, din aceleași motive; în sfârșit, mahomedanii nu se amestecau cu creștinii.³⁶ Francezul **Paul Labbé** (1912) constată și el diversitatea etnică a ținutului, unde a auzit vorbindu-se limbi foarte diferite. Mulți musulmani, "ca de altfel în toată Dobrogea", care aveau 31 de moschei în orașe și alte 183 de moschei la sate; șeful lor spiritual, muftiul, era numit "direct de șeicul - islam din Constantinopol".³⁷ Prin anii '20, scriitorul **Lascarov Moldoveanu**, urcând spre Tulcea, întâlnește sate, între care unele erau "găgăuzești", cu mori de vânt și cu locuitori înveșmântați în șalvari, altele nemțești ("cu pastor având ochelari și ochi albaștri, cu biserica bine îngrijită, lăsând să se strecoare pe ferestrele ei sunetele de lemn ale orgicii, cu femeile mergând cu Biblia sub braț la rugăciune, cu gospodăriile curate (...), cu aceiași oameni tacticoși, politicoși, buni platnici ai dărilor, dar nu prea deschiși la minte și la suflet și

puțin cam triști..."⁴⁸

Cum am văzut, vreme de secole, coloratura multietnică a Dobrogei a impresionat pe călătorii de pretutindeni. Dar și beletristica, multă, puțină câtă s-a scris, cu precădere în perioada interbelică, având ca inspirație fascinantul ținut de la Pontul Euxin a fost marcată de această realitate, îndeosebi de via, originala prezență musulmană. Prelungirea în timp a caracterului mozaicat al peisajului etnic dintre Dunăre și mare a fost favorizată și de atitudinea constant tolerantă a administrației românești - atitudine adesea relevată de memorialistica de călătorie.

BIBLIOGRAFIE

1. PUBLIUS OVIDIUS NASO. **Triste** III, III, X, V, VII, XII (Publius Ovidius Naso. Tristele. Ponticele". Traducere și prefață de Teodor Naum, (1972)
2. **Itinerarul fratelui Wilhelm de Rubruquis din ordinul fraților minoriți în anul mântuirii 1253, în părțile răsăritene**. Trad. de C. Brătescu. "Analele Dobrogei", 2, nr. 4, oct. dec. 1921, p.507-535.
3. C. BRĂTESCU. **Ibn Batutah. Un călător arab prin Dobrogea în sec. XIV**. "Analele Dobrogei", 4, nr. 2, apr. -iun. 1923, p.138-156.
4. **Călători străini despre țările române**. Vol. 3, București, 1971, p.179.
5. **Ibidem**. Vol. 5, București, 1974, p.219, 222.
6. **Ibidem**. Vol. 6, București, 1976, p.368, 380, 382, 393, 395.
7. **Ibidem**. Vol. 5, p.617.
8. **Ibidem**. Vol. 7, București, 190, p.364.
9. **Le voyage de Michel Eneman de Bender à Constantinople en 1709**, publié par Constantin I. Karadja. "Revue historique du Sud-est européen", 6, nr. 10-12, oct.-dec. 1929, p.365-372
10. DIMITRIE CANTEMIR. **Istoria Imperiului otoman**. Vol.1-2. București, 1876 ("Analele dobrogei", 10, 1929, nr.1, p.178-184)
11. [CHARLES DE] PEYSSONEL. **Traité sur le commerce de la Mer Noire**. Tome second. À Paris, 1787, p.157.
12. ION CONEA. **Hector de Béarn - un călător francez prin Dobrogea în 1828**. "Analele dobrogei", 9, vol. 2, 1928, p.198-199.
13. [HELMUTH VON MOLTKE] . **Lettres du Maréchal de Moltke sur l'Orient**. Paris, 1872, p.163-164
14. MARCEL ROMANESCU. **Andersen în România**. O călătorie pe Dunăre acum o sută de ani. "Revista Fundațiilor Regale, 8, nr.1, ian 1941, p.180-181.
15. CONSTANTIN I. KARADJA. **Călătoria unui francez prin Dobrogea la 1843**. "Revista istorică", 14, nr.10-12, oct.-nov. 1928, p.364-365.
16. NICOLAE IORGA. **Istoria românilor prin călători**. București, 1981, p.617.
17. VASILE ALECSANDRI. **Opere**. Vol.4, București, 1974, p.606.
18. MARIN RAREȘ. **Xavier Hommaire de Hell**. Un călător prin Dobrogea în 1846. "Analele Dobrogei", 15, 1934, p.63-64
19. ION IONESCU [DE LA BRAD]. **Excursion agricole dans la pleine de la Dobroudjea, par... Constantinople**. 1850 (Trad. de F. Mihăilescu, în "Analele Dobrogei", 3, nr.1, ian-mar. 1922, p.97-187)
20. CAMILLE ALLARD. **La Dobroudcha**. Souvenirs d'Orient. Paris. 1859, p.16
21. JULES MICHEL. **Les travaux de défense des romains dans la Dobroudcha**. Paris, f.a., p.3
22. NICOLAE IORGA. **Op. cit.**, p.631-635
23. ELENA PERTICARI-DAVILA. **Din viața și corespondența lui Carol Davila**. București, 1935, p.120-121.
24. LOUIS ERNEST. **Kustendjé et la mosquée Yeni-Tjamé**. "L'Illustration", 35, 1865, p.74.
25. ALFRED viconte de CASTON. **Voyage dans la Dobroudcha**. Bucarest, 1878, p.37.
26. Baronul d'HOGGEUR. **Informațiuni asupra Dobrogei**. București, 1879, p.28, 31.
27. [ADOLPH D'AVRIL]. **De Paris à l'Is des Serpents, à travers la Roumanie, la Hongrie et les Bouches du Danube** par Cyrille. Paris. 1876, p.53-54.
28. A. MONTANDON. **Excursion en Dobroudja**. Anvers. 1887, p.31

29. BARBU ȘT DELAVRANCEA. **Șapte zile la Constanța**. Note constanțiene. Memoriu "Pro Nasone" (B. DELAVRANCEA. Opere. Vol.6. București, 1970, p.121-129)
30. GRIGORE DANESCO. **Dobrogea (La Dobroudja)**. Étude de géographie physique et ethnographique. Bucarest, 1903, p.280
31. EUGÈNE PITTARD. **Dans la Dobrodja. (Roumanie)**. Notes de voyage. Genève, 1902, p.47.
32. CARMEN SYLVA. **Pe Dunăre**. 27 aprilie - 3 mai 1904. București, f.a., p.52
33. NICOLAE IORGA. **România cum era până la 1918**. Vol.2. Moldova și Dobrogea. București, 1940, p. 323, 333, 343, 361.
34. MIHAIL SADOVEANU. **Privești dobrogene**. București, 1925, p. 206-207
35. ION SIMIONESCU. **Pitorescul României**. Vol.1. Între Dunăre și mare. Ed. V-a București, 1943, p.
36. H. SANIELEVICI. **Icoane fugare**. Documente omenești. București, 1921, p.95
37. PAUL LABBÉ. **La vivante Roumanie**. Paris, 1913, p.40.
38. LASCAROV MOLDOVEANU. **Prin Dobrogea**. "Analele Dobrogei", 9, Vol.2, 1928, p.239-240.

REZUMAT

Vreme îndelungată, ținutul de la Pontul Euxin a oferit călătorilor de pretutindeni imaginea unui inedit mozaic etnic, pe fondul masiv și viguros al majorității românești. Fapt remarcabil, cei mai mulți dintre călătorii prin aceste locuri nu au observat, în vreme de pace, stări de încordare interetnică, iar după 1878, când Dobrogea a revenit la România, armonia etnică a fost constantă, în beneficiul dezvoltării economice și spirituale a României de la Mare.

POLICROMIA ETNICĂ ÎN DOBROGEA

Vestigiile arheologice și documentele istorice¹ demonstrează permanența, pe pământul dobrogean, a populației aborigene și a suprapunerii în straturi succesive atât a elementului românesc din celelalte ținuturi cât și a populațiilor alogene, continuându-se în timp aceea **oikumenă dobrogeană** cu sistemul ei axiologic, nu ușor de descifrat și, pe cât de complex, pe atât de interesant.

Fiecare fapt de cultură populară pe care-l considerăm aparținând **oikumenei dobrogene** implică decodificarea unor relații biunivoce dintre "românii autohtoni, așa-zișii dicieni",² moldoveni, mocani și păstori transilvăneni și diferitele populații stabilite aici, (bulgari, turci și tătari, lipoveni și ucranieni, nemți italieni). Fiecare dintre aceste populații au fost deopotrivă, emițători și receptori ai mesajului constituit din cultura locurilor de baștină și cea a locurilor unde fie s-au oprit pentru o perioadă, fie s-au statornicit.

În aceste coordonate s-a dezvoltat o cultură populară tradițională în a cărei formulă - dificil de fixat - descifrăm procesul aculturației, dar și procesul de creștere internă, în cadrul căroră - de altfel - fiecare populație și-a manifestat originalitatea. În timp s-a creat o civilizație proprie acestui ținut, civilizație care se caracterizează atât prin elemente comune tuturor etniilor, cât și prin note particulare, individuale ale fiecărei etnii în parte.

Elementele comune, similitudinile se datorează pe de o parte conviețuirii în același habitat³, (dacă avem în vedere civilizația materială) cât și acelui fond străvechi mitic de unor concepții arhaice care în evoluția mentală a omenirii s-au materializat în credințe și obiceiuri (dacă avem în vedere cultura spirituală).

Elementele diferențiatore în cultura tradițională a fiecărei etnii țin de însăși variantele reprezentării acelor credințe arhaice, variante ce țin de: religie, de secvența de timp în care s-a conturat obiceiul, de locul de baștină de unde a venit etnia respectivă.

Elementele diferențiatore n-au împiedicat însă, în Dobrogea, conviețuirea pașnică a tuturor etniilor. Fiecare și-a adus contribuția la conturarea civilizației tradiționale dobrogene. Etniile și-au respectat reciproc obiceiurile, religia, modul de viață.

Toleranța a constituit - întotdeauna - nota esențială a comportamentului comunității tradiționale dobrogene.

Societatea modernă a preluat această tradiție a toleranței, fapt pentru care nu întâmplător se vorbește de "modelul interetnic dobrogean".

Decodificarea oricărui fapt de cultură aparținând **oikumenei dobrogene** include un studiu comparativ în care analiza de detalii și comparația capătă aceeași valoare de dominantă a unei cercetări cu totul deosebite pentru un etnolog.⁴

Caracteristicile **oikumenei dobrogene** se descifrează prin:

a) unitatea civilizației tradiționale din această zonă cu cea din întreg spațiul românesc.

b) similitudini și diferențe între civilizația tradițională românească și cea a celorlalte grupuri etnice, fiind însă dificil să subliniem influența în exclusivitate a culturii una dintre etnii asupra celeilalte.⁵

Aceste aspecte, relevante atât în cercetările noastre "de laborator" cât și cele de teren, ne permit să stabilim similitudinile dar și diferențele între faptele de cultură populară românească cât și ale grupurilor etnice cu care au conviețuit.

Evident, orice aspect al vieții tradiționale a fiecărei etnii trebuie privit și analizat în raport cu dezvoltarea socială, cu secvența de timp pe care se face cercetarea, cu însăși istoria mentalității etniei respective.

De aceea menționăm faptul că posibilitățile cercetării de teren, și descoperirile și a celei "de laborator" nu ne-au permis decât studiul patrimoniului etnografic din secolul al XIX-lea și începuturile secolului al XX-lea pentru fiecare din etniile din nordul Dobrogei.

Problematica pusă în discuție devine relevantă, prin demersul nostru în care ne propunem să prezentăm câteva aspecte ale civilizației tradiționale dobrogene.⁶

1. Observații privind arhitectura rurală tradițională

1. a) Considerații generale

Între formele arhitecturii, casa constituie nucleul de neclintit în scurgerea vremii; ea este punctul de plecare a tuturor problemelor arhitectonice, iar pe altă parte, definitorie a modului de viață, a mentalității și spiritualității unui popor; "o casă, oriunde ar fi ea, durează și depune neîncetat mărturie cu privire la mișcarea lentă a civilizațiilor, a culturilor încăpățânate să păstreze, să mențină, să repete".⁷

Arhitectura, în ansamblul ei, privită ca un tot funcțional (casă, anexă, gard, poartă) permite evidențierea **relațiilor de intersecție** între cele trei volume de bază ale oricărei construcții: temelie, pereți, acoperiș; **de complementaritate** între tipologia casei și decor; **de incluziune** între materia primă și decor.

Arhitectura Dobrogei se subordonează, de asemenea, relațiilor de intersecție și complementaritate, atât între raporturile volumetrice dintre prispă și aplecătoare ale casei joase, cât și în elevația casei cu temelie înaltă, a cărei structură echilibrată între beci, soclu, pridvor și pereți mărturisește aplicarea unor reguli arhitectonice bine cunoscute și ingenios aplicate. Pământului, element principal în arhitectura dobrogeană i se asociază stuful, papura, țigla, olana, și mai puțin, lemnul. Disponerea acestor materiale în procente diferite, dar bine dozate, atât în construcția casei, cât și în ridicarea anexelor, corespunde perfect configurației reliefului dobrogean. Putem vorbi astfel, referindu-ne la arhitectura Dobrogei, ca și la cea de pe întreg spațiul românesc, de o corespondență între dozarea în procente a materialului folosit și existența acestuia în aceleași procente în mediul natural.

Acestei prime unități-materie primă, tehnică, formă - i se asociază decorul, ce realizează o relație de complementaritate cu tipologia casei și de incluziune, raportat

la materialul de construcție a casei și la materialul utilizat pentru execuția lui (decor în lemn); decor cu aplicații în tencuială.

1. b) Influențe și interferențe etnice

În structura casei dobrogene, decorul dispus la fronton, pazie și stâlpi, realizat în tehnica traforului și cu diverse motive, stabilește o relație de complementaritate raportată la planimetrie și elevație.

Caracteristicilor generale ale arhitecturii dobrogene li se subordonează trăsăturile particulare ale arhitecturii fiecărei etnii, astfel încât se evidențiază în acest segment al civilizației tradiționale:

A. Similitudini (determinate de mediul geografic, materia primă, materiale existente în acest areal, tehnici de construcție ș.a.)

B. Diferențe (determinate de ocupațiile practicate, viziunea asupra spațiului de locuit, caracteristicile unei porțiuni a arealului nord-dobrogean, mentalitatea asupra structurii de neam, influențe)*.

Având în vedere, mobilul demersului nostru, în paginile de față ne vom referi la asemănările și deosebirile din structura locuinței românești și cea a celorlalte etnii cu care aceștia au conviețuit. Observațiile de ordin comparativ au ca punct de plecare faptul bine știut că arhitectura rurală din Dobrogea se înscrie în specificul arhitecturii românești de pe întregul țării.

Difficil de stabilit cât și în ce măsură o populație a impus celeilalte modelul său, considerăm că putem vorbi de influențe și interferențe.

În Dobrogea, casa cu două încăperi și tindă, cu prispă la fațada principală se întâlnește deopotrivă la români, bulgari, lipoveni și ucraineni.

Desigur, similitudinile se datorează atât materialelor și tehnicilor de construcție în interdependență cu mediul, cât și viziunii la un moment dat asupra spațiului de locuit.

Influențele își au rolul lor asupra acestor similitudini, deseori însă numai a unor elemente ale locuinței sau gospodăriei. De aici, acele interferențe.

Astfel, în nordul Dobrogei casele bulgărești, din satele din partea centrală a arealului păstrează caractere tipice arhitecturii balcanice: streșini largi, învelitori din oală cu pante line, prisme late. Aceste caracteristici le întâlnim atât la casa cu un singur nivel cât și la cea cu două caturi.

Interesant este că, uneori găsim "reflexii" ale acestui tip de casă și în satele din apropierea celor în care această arhitectură nu este specifică și unde nu au locuit bulgari, dovadă a influențelor la care ne refeream la începutul acestei secvențe a demersului nostru.

Și la fel de interesant este faptul că în localitățile cu populația mixtă (bulgărească și românească) arhitectura locuinței nu relevă diferențe nici în plan, nici în elevație, casa impunându-se prin tipul caracteristic românesc (localitățile din arealul lacului Razelm).

"Casa bulgărească" cu două nivele întâlnește și în nordul Dobrogei se deosebește ca arhitectură de casa comună orașelor din lumea balcanică. În primul rând cerdacul deschis se impune prin lungimea ce amintește de prispa casei joase; foișorul (pridvorul) este un spațiu deschis; acoperișul din oală, în patru ape dă o anumită volu-

metrie echilibrată întregii construcții. Totodată se diferențiază de casele cu două nivele din Oltenia sau Muntenia, prin atenuarea acelei caracteristici de "fortăreață". Și anume pereții din ceamur sau chirpici, lipsa arcadelor, a coloanelor, balustradelor groase din zidărie, creează acel spațiu deschis mai aproape ca viziune, de arhitectura țărănească decât de cea a casei hoierești cu pereți din paianță și umplutură de cărămidă și zidărie sau cu balustrada groasă, deasemenea ca un zid. În situația în care stâlpii delimitează sau sugerează arce sau fațade, putem vorbi tot de o influență balcanică ce vine însă direct din arhitectura romano-bizantină. Acest tip de case cu influență balcanică a fost adus în Dobrogea de populația venită din sud.⁹

Casa lipovenească prezintă aceeași structură ca și cea românească cu diferențierile tipice însă. Fațada secundară orientată spre stradă este liberă în sensul că împrejmuirea (gardul) pornește de la latura de îmbinare a celor două fațade (longitudinală și laterală).

O prispă sau o băncuță îngustă și lungă cât ține peretele din stradă marchează, alături de gard, perimetrul gospodăriei - uliță - comunitate. Deseori, peretele lateral din stradă prezintă și prispă cu stâlpi, îndcosebi la casele vechi.

Un element specific casei lipovenești este cea construcție în care este organizată baia, așa-numita "baie lipovenească".

Casa ucrainiană nu se impune prin diferențieri tipice în raport cu casa românească, ceea ce de altfel este greu de marcat și relevat, dacă avem în vedere venirea pe aceste locuri a ucrainenilor, încă din secolul al XVIII-lea și conviețuirea lor cu românii atâta timp.

Ceea ce marchează însă diferențierea caselor ucrainene de cele românești sunt elementele decorative traforate dispuse la locul de îmbinare a pantelor și fronton. Deseori, motivul de la partea superioară a frontonului permite comparația cu casa lipovenească (deci tot slav).

Casa turcească și probabil și cea tătarască, s-a dezvoltat excesiv pe orizontală datorită mentalității etniei respective asupra structurii de neam, și anume, copiii locuiau și după căsătorie cu părinții. Aceasta a determinat ca la formarea unui nou cuplu în familie, să se adauge noi încăperi.¹⁰

Menționăm faptul că devine din ce în ce mai dificil pentru etnograf să observe direct structura unor astfel de locuințe, aceasta modificându-se un timp, sau înlocuită cu "cea tip". Deseori, totul se reface prin cercetare pe baza anchetei etnografice în care faptul este notat din memoria colectivității.¹¹

În acest sens menționăm faptul că în unele localități nu ne-au fost relevate structuri de locuințe tipice turco-tătărăști, existând - am spune - o identitate cu casa românească¹² - iar în altele chiar dacă s-a mai păstrat nucleul - acesta a fost modificat.¹³

Casa italienească în ciuda afirmațiilor etnicilor, nu reproduce modele din zonele de origine ci ilustrează posibilitățile economice superioare ale proprietarilor. O parte din casele italienești au planul și aspectul caselor românești. Altele se disting ca plan și aspect, fiind asemănătoare cu cele construite de locuitorii înstăriți din oraș. Putem sublinia că structura casei italienești păstra similitudinea cu casa românească prin prezența prispei și a balconului, dar avea o formă pătrată cuprinzând o sală centrală

și patru încăperi.¹⁴

Aspectul similitudinilor, a influențelor și interferențelor se revădă și în organizarea interiorului, atât în ce privește planimetria, cât și în ce privește anumite elemente constructive.

Astfel menționăm existența la toate etniile, odată cu apariția celei de-a treia camere, organizarea acesteia drept "cameră centrală" ("camera bună", "camera frumoasă").

Aici erau păstrate țeșăturile frumos decorate, lada de zestre, hainele de duminică; aici se aduna familia duminică și de sărbători; aici primeau oaspeții cu prilejul ceremonialurilor de peșit, logodnă, nuntă, sau la hram.¹⁵

Referitor la anumite elemente din interior, menționăm că soba oarbă pe care o întâlnim la români, bulgari, slavi, greci este în Dobrogea de influență mediteraneană și balcanică.

Iar ca influență a populației slave putem nota așa-numita "lijancă". Aceasta este un gen de pat de pământ construit lângă sobă și care se încălzește în timpul iernii datorită unei instalații originale și construcției sale cu totul ingenioase. Caracteristică populației slave "lijanca" se întâlnește acum și în casele românești din satele în care semnalăm conviețuirea celor două etnii.

Lavița, evoluând de la tipul de platformă la cel cu spetează, este o piesă de mobilier întâlnită atât în interiorul tradițional românesc cât și în cel bulgăresc, lipovenesc sau ucrainean. E o dovadă că cele trei populații și-au procurat deopotrivă lavița cu spătar - "banca" - din atelierele meșteșugărești de la oraș în perioada anilor 1925-1930, dată la care semnalăm apariția piesei în interiorul rural.

Exemplificările și ca urmare argumentele noastre asupra cauzelor ce au determinat similitudini, influențe dar și interferențe în structura locuinței, pot continua. Considerăm însă necesar a limita șirul acestora, având în vedere posibilitatea de a face studiul nostru exhaustiv.

1. c) Credințe și obiceiuri în legătură cu construirea casei

Alegerea "locului curat", cât și celelalte credințe și obiceiuri legate de succesiunea momentelor construirii unei case, trimit spre acea mentalitate a lumii arhaice asupra spațiului sacru și a sacralizării lumii,¹⁷

Legende și ritualurile de construcție mărturisesc de sacrificiile umane, care în mentalitatea arhaică, "însuflețeau" construcția și aceasta avea să dureze.¹⁸

Cu timpul însă, sacrificiul uman la înălțarea unei construcții a fost înlocuit cu sacrificii de animale și mai apoi cu obiecte și alimente (bani, aur, perle, grâu, sare, ierburi, verzi, păr și unghii ale celor decedați ș.a.). Asistăm la trecerea către "substituție" și marchează o etapă în istoria mentalității omenirii, chiar dacă se constată o desacralizare a gestului lumii arhaice.

Prezența acestor credințe și practicarea unor astfel de obiceiuri de români, dar, și de alte etnii din Dobrogea (ucraineni, bulgari, greci) - că de altfel practicarea lor în areale diferite ale lumii - sunt dovada acelui fond mitic ancestral, cât și a evoluției mentale a fiecărei comunități.

Obiceiurile legate de construcții relevă credința în puterea magică a sacrificiilor umane dar și a unor substanțe și obiecte. Este de amintit că până nu demult a mai

existat și credința legată de puterea magică în luarea umbrei. Astfel, în Dobrogea, această secvență de rit se manifestă prin luarea în pumn a țărânei, în care se întipărise talpa piciorului celui trecut dintâi pe uliță și aruncarea acesteia la temelia casei.¹⁹

Sacrificiul animal este o practică întâlnită până în vremurile apropiate nouă, în Dobrogea, ca și în alte părți ale țării.²⁰

Practicarea utilizării obiectelor cu putere magică, în vederea înălțării unei construcții constă în așezarea acestora la : temelie, la ridicarea primului rând de zidărie sau la terminarea lucrărilor.

În Dobrogea, și astăzi se practică obiceiul așezării unor obiecte în vederea bogăției și a "bunului mers" al casei care se înalță. Se pun bani: la temelie (obicei întâlnit la romani, greci) în momentul în care se bate prima furcă, - cea dinspre răsărit -; în primul strat de "lipitură" al peretului dinspre răsărit (ucraineni); la pragul casei (români, ucraineni). Deseori, alături de bani, la temelia casei se pune și sare (obicei practicat de populația slavă).

Observăm că, tot cu putere benefică sunt folosite aghiazma și crucea - însemne ale creștinismului. Aghiazma substituie sacrificiul uman, cel animal și chiar obiectele, în cazul în care pusă în patru sticlufe este așezată în cele patru colțuri, în momentul săpării fundației casei. Crucea din lemn de mici dimensiuni, ornată cu flori și ștergar se pune la primul rând de zidărie și se ridică cu fiecare rând până la căpriori, apoi, este fixată aici până la terminarea construcției. În acest moment, ștergarul se dă meșterului iar crucea este lăsată în podul casei, ca "apărătoare" împotriva duhurilor rele, a lucrurilor "necurate".

Folosirea ștergarului, a pânzei albe - în genere - cu care se lega crucea apare - considerăm noi în întreaga sa semnificație chiar dacă aceasta s-a pierdut în timp - atunci când ni se dezvăluie că la cruce se pune "albeață ca să-i meargă bine casei". Ideea de puritate simbolizată de alb, de sacralitate a spațiului nou construit este pe deplin relevantă în acest gest ritualic.

Sfințirea casei, după ce a fost înălțată, implică deasemenea folosirea aghiazmei, iar gestul nu mai este acum o substituie (ca în cazul așezării sticlufelor cu aghiazmă la temelie) ci constituie o secvență ritualică impusă de creștinism.

Menționăm faptul că această ultimă practică, la care ne-am referit o întâlnim în nordul Dobrogei, deopotrivă, la : români, bulgari, greci, ucraineni, lipoveni.

În anumite localități din nordul Dobrogei (acolo unde există și populație slavă), întâlnim obiceiul validării "bunului mers al casei", la sfârșitul lucrărilor de înălțare a acesteia, și nu înainte.

În acest scop, în casa nelocuită se așează o masă și se pune o cană cu apă care se acoperă în timp ce se rostește: "Să rămâi cu Dumnezeu stăpân al casei". Dacă a doua zi cana este răsturnată, este semn că belșugul și buna stare vor ocoli gospodăria; este semn rău ("nu e trai în casă")²¹. Sfințirea casei însă "alungă relele" și casa poate fi locuită. Observăm suprapunerea gesturilor de ritual păgân și creștin în păstrarea acestor credințe de construcția casei sau a oricărei construcții în genere.

Trecerea de la mit la practici și obiceiuri, de la sacralitate la desacralizare cât și suprapunerea de gesturi rituale păgâne și creștine, permite să vorbim de etape în evoluția mentală a umanității a fiecărei comunități cu spiritualitatea sa specifică.

2. Țesături decorative

2. a) Considerații preliminare

Forme estetice vizuale, țesăturile se constituie în ansamblul interiorului, ca prezență generatoare de spectacol²² prin întreaga compoziție ornamentală și cromatică, prin locul și importanța lor în organizarea interiorului, prin amplasarea lor într-un anumit "punct" al acestui spațiu amenajat, amplasare ce se făcea cu un anumit simț estetic și în raport de sensibilitatea celei care a asamblat totul, de la motiv la compoziția ornamentală, de la piesă la întreg.

Privind țesăturile decorative ca prezențe generatoare de spectacol este necesar să avem în vedere diversele aspecte ce duc la definirea acestor piese din interiorul tradițional, drept forme expresive.²³ Și anume: compoziția decorativă și cromatică, locul în structura compozițională a interiorului, tipuri de figuri geometrice (simple, compexe) conturate din forma și modalitățile de amplasare a acestor piese, statutul existențial, semnificația lor.

Având în vedere, mobilul demersului nostru - similitudini și diferențe între aspectele civilizației tradiționale a etniilor din Dobrogea - subliniem faptul că în această secvență a demersului nostru, ne vom referi doar la acele țesături pe care le întâlnim la cel puțin două etnii și care prezintă anumite note particulare, specifice uneia sau alteia din comunitățile comparate.

Ca urmare din ansamblul factorilor ce definesc țesăturile ne vom referi la:

a) - statutul lor existențial

locul în care structura compozițională a interiorului = funcționalitatea

b) - compoziția decorativă și cromatică = sintaxa câmpilor ornamentali și repertoriul ornamental și cromatic.²⁴

2. b) Ștergar românesc / "Geaulăc" și "cevre" turco-tătărești²⁵

2. b1) Funcționalitatea

"Ștergarul ocupă un loc important în decorația casei țărănești". El este prezent în toate zonele țării, deosebindu-se prin modul de expunere, de încadrare în ansamblul ornamental al interiorului, cu accentuate diferențe privind dimensiunile și cromatica, motivele sau modul de integrare în cuprinsul interiorului". (...)

"Ștergarele numite și "șterguri", "peșchire", "chindee" sau "tindee", "păsturi", "felegi" sau chiar "proasoape" astăzi, reprezintă elementul care aduce în interior o notă dinamică, de ușoară mișcare".²⁶

În interiorul tradițional al populației românești din Dobrogea, ștergarele au avut - ca în întreaga țară - un rol deosebit prin nota dată de ornamentica și cromatica lor, reliefându-se pe albul pereților prin dispunerea fie în formă de "fluture", fie cu capetele lăsate în jos și având ca centru de greutate "fonda" făcută sau prinsă la mijloc. Prin funcția lor decorativă, ștergarele românești din Dobrogea se încadrează în tipul de "ștergare de perete", cu asemănări pregnante cu ștergarele din sudul țării".²⁷

De formă dreptunghiulară ("geaulăcurile") și pătrată ("cevreurile"), ștergarele turco-tătărești au avut în interiorul tradițional un rol decorativ asemenea celor românești. Ca notă diferențioare în cadrul acestei asemănări, menționăm faptul că piesele de tip "geaulăc" și "cevre" au rol decorativ doar în timpul ceremonialului de

nuntă și botez, în restul timpului fiind păstrate ca zestre.²⁸

În ce privește amplasarea lor pe pereți, ștergarele turco-tătărești se diferențiază de cele românești prin modul de aranjare. Aceste piese sunt astfel dispuse, încât la cele de tip "geaulăc" ornamentul unuia din capete (cel care se îndoaie) continuă ornamentul ce rămâne stabil, iar la cele de tip "cevre", ornamentul capătă relief prin aducerea în mijloc a fiecărui colț ornamentat. Se creează astfel impresia de reflexie la "geaulăc" și de conexiune la "cevre".

Referitor la modul de amplasare a pieselor turco-tătărești se menționează și fixarea lor de grinzi, relaționându-se sub acest aspect, cu ștergarele din Transilvania și Moldova: "În Transilvania sau în Moldova, ori la populația turco-tătărăscă din Dobrogea, grinzile transversale servesc ca suport pentru fixarea unor ștergare".²⁹

2. b2) Sintaxa câmpilor ornamentali (compoziția ornamentală)

Considerăm definitorie în definirea specificului etnic al artei populare, compoziția ornamentală a unuia sau altuia dintre obiecte. În acest sens subscriem opiniei profesorului Tancred Bănașeanu: "Importantă și definitorie pentru caracterul specific etnic al artei populare este compoziția ornamentală. Elementul ornamental sau cel cromatic, în sine, pot fi atribuite, în ultimă analiză, oricărei culturi etnografice, dar structura compozițională, sintaxa creației populare definește peremptoriu apartenența etnică a creației respective."³⁰

Analizând compoziția ornamentală a ștergarelor românești din Dobrogea observăm că ea se integrează acelei variante caracterizate prin "câmp central monocrom și registre ornamentale cuprinzând motive vegetale sau geometrice la capete. Suprafața țesăturii rămâne albă, spre margini apărând o decorație destul de densă, geometrică și fitomorfă, care este dispusă de obicei în trei benzi de lățime diferită. Uneori banda mai îngustă apare spre centrul piesei, cea mai lată fiind așezată spre margini, alteori banda îngustă se află între cele două late. Acesta este tipul de compoziție ce tinde să se continue mai ales în sudul țării, în Muntenia, Oltenia și Dobrogea."³¹

De formă dreptunghiulară și de diferite dimensiuni, ștergarele românești din Dobrogea au dispusă o compoziție ornamentală alcătuită din registre și compactă la capete, fiind orientată:

- a) pe axe paralele
- b) pe axe verticale și orizontale

Privind sintaxa câmpilor ornamentali în compoziția ștergarelor turco-tătărești, menționăm că aceasta este realizată în raport cu forma piesei. La ștergarele dreptunghiulare (de tip "geaulăc") compoziția ornamentală este dispusă la capete (izomorfism cu ștergarele românești), diferențierea constând în faptul că dispunerea câmpilor nu se face în registre, ci într-o singură bandă (15-25 cm). Dispunerea motivelor într-o astfel de compoziție permite o orientare:

- a) pe axe verticale și simetrice față de un ax central
- b) pe axă orizontală

La ștergarele pătrate (de tip "cevre") compoziția ornamentală este realizată prin dispunerea în fiecare colț a motivului (același în cele patru colțuri). Uneori acest motiv este încadrat pe două sau trei laturi de un element complementar, permițându-

ne asfel, să vorbim de o orientare:

a) pe axe diagonale³²

2.b3) Repertoriul ornamental

În compoziția ornamentală, rolul predominant revine ornamentelor și îndeosebi motivelor, nuclee ale oricărei compoziții ornamentale.

Patrimoniul muzeal și patrimoniul vizual impune în analiză ornamenticii - la această categorie aparținând populației românești și celei turco-tătărești - observații asupra motivelor vegetale și a motivului "pomul-vieții".

Ștergarele românești din Dobrogea aparțin și prin conținutul motivisticii tipului din sudul țării, ornamentele geometrice, vegetale, zoomorfe, avimorfe și antropomorfe alcătuind prin dispunerea lor alternantă sau repetată acele compoziții plasate compact la capete. Dintre ornamentele amintite ne vom referi la motivele vegetale (fitomorfe și florale) pentru a le putea compara cu cele de pe ștergarele turco-tătărești.

Frecvent apar pe ștergarele românești: "coroniță", "trandafirul", "bobocul de trandafir" sau "laleaua", "bucetul" (de flori), "vița de vie" (cu sau fără strugure), "ramura" cu frunze, vrej cu frunze și flori.

Reprezentarea motivelor de pe ștergarele dobrogene este geometrizantă, ceea ce constituie încă o notă ce relevă unitatea artei populare dobrogene cu arta populară din celelalte zone etnografice românești.

Urmărind mobilul demersului nostru, subliniem izomorfismul manierei de tratare (stilizate-geometrizare) a ornamentelor de pe ștergarele românești și cele turco-tătărești: "Ornamentica întregii arte populare românești are ca trăsătură definitorie profundul său geometrism"³³, iar referitor la ornamentica turcă, Celal Esad Arseven afirmă: "Les motifs sont souvent stylisés et idéalisés. On évite généralement le réel at pithoresque. Quelquefois, en les stylisant ou en les idéalisant on s'éloigne tellement de la forme réelle de la fleur, qu'il devient difficile de déterminer l'espèce de celle-ci".³⁴

Izomorfismul manierei de reprezentare a motivelor coexistă - în comparația pe care o facem - cu diferențierea privind conținutul motivisticii. Deosebim în ornamentica vegetală a ștergarelor turco-tătărești: "laleaua", "garioafa", "panseaua", "stânjenelul", "floarea și fructul de rodie", "zambila", uneori și "vița de vie" cu sau fără strugure.

Diferențierea privind semantica motivelor vegetale decurge din însăși legătura care există între artă și viață.

Un motiv de circulație universală și frecvent întâlnit atât pe ștergarele românești cât și pe cele turco-tătărești din Dobrogea este "pomul vieții". Analiza reprezentării motivului pe aceste piese evidențiază prezența sa în diferite forme.

Pe ștergarele românești din Dobrogea întâlnim prezentarea motivului sub forma vasului cu flori purtând denumiri locale "ghiveciul", "ghiveciul cu flori", "macul" (deși apare sub forma ghiveciului cu garoafe), iar în zona dunăreană apare și sub forma "sacsâia" - ca tot sudul țării. Uneori apar: forma vasului cu flori, cu păsări, sau formele în care vasul lipsește, lăsându-se ca rădăcinile să fie observabile. Apare fie ca un arbore ce se înalță direct din pământ, fie ca un copac care are rădăcina sub

formă de triunghi.

Această formă a motivului se întâlnește pe ștergarele turco-tătărești sub forma unui copac ale cărui rădăcini sunt vizibile, sau sub forma unui buchet amplu de flori - caracteristic artei decorative turcești - legate cu o fundă de sub care ies câteva rădăcini. Întrepătrunderea celor două forme în arta decorativă turcă a dus la o imagine plastică deosebită, în care modalitatea orientală de tratare este evidentă. Întâlnim pe ștergarele turco-tătărești imaginea arborelui sacru - a chiparosului - sau a unui arbore cu diverse fructe și flori având rădăcina ca un triunghi ieșind dintr-un vas care este plasat aproximativ la jumătatea rădăcinii. Pomul este uneori însoțit de păsări.

Diferitele modalități de reprezentare a motivului "pomului vieții" exprimă, imagini plastice, psihologia și istoria culturii fiecăreia dintre cele două populații din Dobrogea în a căror ornamentică motivul este prezentat.³⁵

În cele ce urmează ne vom referi la cromatica acestor țesături având în vedere că motivele capătă contur deplin și își îmbogățesc semnificația datorită cromaticii.

Ștergarele românești cu câmpul alb învrâstat cu: alb, albastru sau cu borangic, prezintă la capete cromatica culorilor fundamentale ale armenilor: alb, roșu, bleu-marin, iar cele mai noi culori vii: albastru, galben, indigo, verde. Firul și "fluturii" de metal dau o strălucire deosebită.

Ștergarele turco-tătărești se disting printr-o cromatică vie, care uneori pare nefirească în cadrul legilor armoniei cromatice, dacă le-am privi izolat: bleu deschis, corai, roz, indigo, liliachiu, verde deschis, galben, negru, roșu. La aceasta se adaugă firul metalic argintiu și auriu sau chiar firul de aur și argint. Culorile fauve ale artei decorative turcești alcătuiesc însă un tot unitar de o deosebită armonie, ele fiind dozate cu un simț desăvârșit al armoniei.

Analiza și comparația ștergarelor românești și a celor turco-tătărești ne permit să stabilim similitudini și diferențe în funcția și compoziția lor ornamentală, în conținutul și sensurile motivisticii, în modul de reprezentare a motivelor, în cromatică, în tehnica reprezentării, iar pe de altă parte să subliniem unitatea ștergarelor românești cu cele din întreg spațiul românesc și îndeosebi cu cele din sudul țării.

Cercetarea acestor aspecte trimite la concluzii complexe și nu ușor de descifrat, referitoare la stilul fiecărei comunități în a privi și reflecta prin artă realitatea.

3. Observații privind practicarea unor obiceiuri de peste an

Analiza desfășurării temporale și spațiale a obiceiurilor de peste an relevă pe deplin faptul că: "Putem vorbi despre o concepție globală a lumii în care toate momentele vieții omului și a colectivității se corelează între ele într-un sistem iar elementele prin care se exprimă aceste corelații și legăturile lor cu omul, sensul lor în viața omului, fac parte din lexicul cultural al colectivității tradiționale."³⁶

Desfășurându-se în momentul trecerii de la anul vechi la anul nou sau la reînvierea naturii, obiceiurile de peste an fixau o etapă, o secvență de timp și răspundeau preocupărilor majore ale vieții satului din care individul făcea parte integrantă.

Această secvență de timp stă sub semnul sărbătorescului, a festivului și se constituie într-o situație limită, un prag pe care omul a încercat să-l depășească prin rituri, manifestări a unui întreg sistem de mentalități și credințe, a unui anumit stadiu cultural.

Ceea ce pare o discontinuitate în desfășurarea obișnuită a vieții. a devenit o atitudine, o noțiune ce marchează viața individuală și socială în mod specific: "Dintotdeauna și la toate popoarele lumii sărbătorile au marcat, un prag de scurgere implacabilă a cotidianului. Aceste praguri, aceste rupe de continuități sunt fără îndoială printre faptele esențiale ale operei de creație culturală a omenirii."³⁷

Cercetările noastre pe această problematică în nordul Dobrogei la români și la alte etnii, relevă faptul că la orice popor, momentele de discontinuitate în scurgerea timpului au fost marcate prin sărbători.

Similitudinile unor practici, credințe la diferitele etnii din Dobrogea amintesc de a) riturile de fertilitate; b) riturile de trecere; c) riturile de inițiere; ce se regăsesc până în zilele noastre, în practicarea obiceiurilor.

Deși semnificațiile mitice ale obiceiurilor se descifrează cu greu de către comunitatea satului de sfârșit de sec. XX, ceremonialul în sine s-a perpetuat ca dovadă a păstrării identității culturale în trecerea timpului.

Magical și ludicul se îmbină în aceste obiceiuri evidențiând înclinația dintotdeauna a omului către meditația asupra misterelor lumii, dar și către joc, destindere.

În aceste sfere, ale magicului și ludicului, se circumscriu actele verbale și comportamentale din desfășurarea ceremonialurilor practicate de populațiile cercetate de noi, sub aspect etnologic.

În desfășurarea obiceiurilor de iarnă distingem:

a) Gestul magic, dansul ritualic sunt elemente constituante ale ceremonialului de sărbătoare întâlnite în obiceiul jocului cu măști ("moșoi"³⁸, "capra", "ursul") la români, dar și în obiceiul "melanca"³⁹ al ucrainenilor.

b) Gestul și cuvântul cu valoare magică în sensul sporirii fertilității ogoarelor, dar și al bogăției casei, le regăsim în obiceiul "semănatului" la români, ucraineni și greci; în urarea de sorcovă practică de români, ucraineni, greci.

c) Cuvântul, recuzita în ansamblul ei, cu valențe ce trimit către evenimentele primordiale, către rituri dar și către cotidianul trasferat în planul fabulosului, le descifrăm și în colindele românești cântate de "ceata de feciori", dar și în cele ale grecilor cântate de "dragoman"⁴⁰ sau în cele cântate de populația ucraineană.

d) Împărțirea alimentelor ritualice (colăcei, covrigi, mâncare de prune uscate cu orez, ș.a.) în scopul participării la sărbătoare și a celor morți, realizându-se astfel comuniunea dintre "lumea de aici" și "lumea de dincolo" este o practică întâlnită la români, greci, ucraineni.

e) Ziua de ajunul Crăciunului implica practicarea unor urări și împărțitul darurilor, ceea ce vestește începutul sărbătorească acestor zile. Amintim în acest sens "Moș-Ajunul" practicat la români și obiceiul "cu vecera" întâlnit la ucraineni.

Copiii care cântă la "Moș-Ajun" li se dau covrigi, colăcei, nuci, mere și bani. Cei care vin cu "vecera"⁴¹ primesc bani și diverse daruri în schimbul colacului și a darurilor pe care și ei le-au adus gazdei.

În mentalitatea arhaică, Anul Nou coincidea cu reînvierea naturii, începerea muncilor agricole. Nu întâmplător se vorbește de un an nou agrar, un an nou pastoral. Aceasta a dus la apariția riturilor de fertilitate, a unui întreg sistem de credințe și practici legate de prosperitatea ogoarelor, bogăția recoltelor.

Regăsim aceste mituri ale morților și reînvierii zeităților vegetației în practicarea unor obiceiuri de primăvară.

În această sferă a riturilor de fertilitate se înscriu: Paparuda, Caloianul, Lăzărelul.⁴²

Dacă Paparuda și Caloianul, practicate în satele românești⁴³ pentru provocarea ploii sunt astăzi vii doar în memoria colectivității, Lăzărelul se constituie ca un obicei în deplină manifestare și astăzi. Obiceiul însă, se practică de către populația de greci din satul Izvoarele. Atestat în șesul Munteniei și pe alocuri în Dobrogea, obiceiul se desfășoară în sâmbăta de Florii, "sâmbăta lui Lazăr".

Funcția propitiatorie a obiceiului constă nu în provocarea ploii, ci în transformarea divinității în vegetație abundentă în urma morții violente.⁴⁴

Aceste observații la anumite secvențe și gesturi din desfășurarea practicilor legate de obiceiurile de iarnă și primăvară demonstrează că orice popor și-a marcat "pragurile" de trecere a timpului; iar pe de altă parte relevă faptul că orice simbol ține de mitul fertilității și al inițierii, al Creației sau de cultul strămoșilor și că în ansamblu se referă la om, la destinul lui: "Culturile populare moștenesc, de fapt, o serie de structuri arhetipale însăși memoria populară operând cu categorii, nu cu evenimente fără aureolă mitică, dar, în același timp, manifestă o certă deschidere spre destinul pământean al omului(...) orice cultură folclorică are un fond universal preluat și având create toate modelele, o gamă de creații autohtone de mare originalitate. Fiecare colectivitate tradițională afirmă ceea ce consideră valoare sigură și renunță la formulele, practicele și ceremonialurile devenite incorecte. Această afirmare este rezultatul unei atitudini față de societate, istorie, lume și univers, și paralel, al unei concepții antropologice bine articulate."⁴⁵

4. În loc de concluzii

Subliniem faptul că observațiile noastre asupra similitudinilor, interferențelor și influențelor dintre cultura și civilizația românilor și a celorlalte etnii, a avut în vedere o anumită secvență de timp - prima jumătate a sec. XX-lea. Mutațiile intervenite în diferitele aspecte de viață ale fiecărei etnii și similitudinile până la identitate a unora dintre aceste aspecte, de după 1950, implică o cercetare ce trimite dincolo de faptul etnografic și depășește mobilul demersului nostru.

NOTE

1. cf. M. D. Ionescu, *Dobrogea în pragul veacului al XX-lea*, București, 1904; Al. P. Arbore, *O încercare de reconstituire a trecutului românilor în Dobrogea*, în "Analele Dobrogei", anul III, 1922, nr.2; *Dobrogea, cincizeci de ani de viață românească*, Cap.: *Populația Dobrogei*, Cultura Națională, București, 1928; Romulus Șeineanu, *Dobrogea - Schiță monografică* - Studii și documente, București, Editura Universul, 1928; Al. P. Arbore, *Noi informații etnografice, istorice și statistice asupra Dobrogei și a regiunilor învecinate Dunării*, în "Analele Dobrogei"; Cernăuți, anul XI, 1930. *Dobrogea în sec. XII*, în "Analele Dobrogei". Cernăuți, anul XI, 1930; *La Dobroudja*, Bucharest, 1938 pp. 455-600 (*La population de la Dobroudja*); pp.601-670 (*Caractère ethnographique de la Dobroudja*); Tudor Mateescu, *Permanența și continuitatea românilor în Dobrogea*, București, Direcția generală a Arhivelor, 1970; Anca Ghiață, *Contribuții noi privind unele aspecte ale societății românești din Dobrogea în sec. XV-XIX* în *Memoriile Secției de Științe Istorice* seria IV, tomul I, (1975-1976), București, Editura Academiei 1976; Adrian Rădulescu, Ion Bitoleanu, *Istoria românilor dintre Dunăre și Mare. Dobrogea*, Editura științifică și enci-

clopedică, București, 1979; Gavrilă Simion, **Coordonatele istorico-geografice, în Portul popular românesc din județul Tulcea**, Muzeul Delta Dunării - Tulcea, 1980.

2. cf. Constantin Giurescu, **Știri despre populația românească a Dobrogei în hărți medievale și moderne**, Constanța, Muzeul de Arheologie, f.a. p.5.

3. Aurelia Cosma, **Relația om-mediu în zona etnografică în Ethnos**, I, Muzeul Satului, Editura Museion, București, 1992.

4. vezi în acest sens și Al. P. Arbore, **La culture romaine en Dobroudja**, - Extract de **La Dobroudja**, Bucarest, 1938, p.9: "Aussi nulle part ne trouverons-nous, un materiel aussi intéressant et aussi varié pour l'ethnographie, qui disposent pour leurs recherches, sur une territoire relativement très restreint, d'une foule de donnés sur les aspects de la vie des différents peuples ainsi que reciproquement les uns sur les autres du point de vue ethnique dans cette enclave territoriale. Il serait possible d'admettre également la présence continue d'un élément roumain".

5. vezi în acest sens și Al. P. Arbore, **op. cit.**: "Il est bien difficile d'affirmer l'existence d'une nationalité précise à l'exclusion de toutes les autres".

6. Termenii de comparație vor fi de fiecare dată alții în raport de domeniul abordat și de manifestarea sa la una sau alta dintre etnii.

7. Fernard Braudel, **Structurile cotidianului**, Editura Meridiane, București, 1984, p.7.

8. Pentru această problemă în detaliu vezi: Steluța Pârâu, Mihai Milian, **Arhitectura rurală tradițională în nordul Dobrogei. Interdependențe structurale**, în Ethnos, nr. 2 Muzeul Satului, Editura Museion, București 1992, pp. 196-200.

9. cf. Georgeta Stoica - **Localitatea Cerna**, județul Tulcea; Ana Bărcă, **Localitatea Baia**, jud. Tulcea; Mihai Milian, **Localitatea Izvoarele**, jud. Tulcea (lucrări monografice privind probleme de arhitectură, în manuscris în Arhiva Muzeului de etnografie a Institutului de Cercetări Eco-Muzeale Tulcea).

10. cf. Paul Petrescu și colab. **Arhitectura populară românească din Dobrogea**, 1957.

11. Având în vedere unele aspecte ale cercetării privind "Arhitectura rurală din județul Tulcea" efectuată de Institutul de Cercetări Eco-Muzeale - Tulcea, împreună cu colaboratorii, specialiști în domeniu (1991-1994).

12. cf. Steluța Pârâu - **Localitatea Colina** - Județul Tulcea (lucrare monografică privind arhitectura localității, în manuscris), Arhiva Muzeului de etnografie a Institutului de Cercetări Eco-Muzeale - Tulcea.

13. cf. Georgeta Stoica - **Localitatea Greci**, județul Tulcea (lucrare monografică privind arhitectura localității, în manuscris), Arhiva Muzeului de etnografie a Institutului de Cercetări Eco-Muzeale - Tulcea.

14. **Ibidem**.

15. cf. I. Dumitrescu, **Însemnări despre tătari din Pervelia**, Analele Dobrogei, 1920, Anul I, nr.1; Steluța Pârâu, **Interdependențe în arta populară românească**, Editura Meridiane, București, 1989; Steluța Pârâu (cercetare de teren privind aceste aspecte la populația slavă - august 1994 - satele din Delta Dunării cu populație slavă)

16. vezi în acest sens și Grigore Ionescu, **Arhitectura populară românească**, Editura tehnică, 1957, p. 38; Georgeta Stoica, **Arhitectura interiorului locuinței părănești**, Muzeul din Râmnicu Vâlcea, 1974 pp. 19-22.

17. Vezi pentru această problemă Mircea Eliade, **Sacru și profanul** (cap. **Spațiul sacru și sacralizarea lumii** ed. rom.), Ed. Humanitas, București, 1992, p.21-22.

18. cf. Mircea Eliade, **Meșterul Manole** (ed. rom.), Editura Junimea, Iași, 1992, pp. 75-86; Ion Taloș, **Balada Meșterului Manole, Manole și variantele ei transilvane**, în Revista de folclor, anul VII, nr. 1-2, 1962.

19. cf. Arhiva Muzeului de etnografie a Institutului de Cercetări Eco-Muzeale (în informația culeasă de cercetător Mihai Milian în loc. Izvoarele, localitate cu populație de greci).

20. cf. Nicolae Cojocaru, **Casa veche de lemn din Bucovina**, Editura Meridiane, București 1983, pp. 121-123; Steluța Pârâu - cercetare de teren în nordul Dobrogei.

21. Vezi în acest sens, în special referirile la practicarea unor credințe asemănătoare și la alte popoare: Mircea Eliade, **Meșterul Manole**, **op. cit.** p. 92.

22. Vezi în acest sens Gheorghe Achiței, **Frumosul dincolo de artă**, Editura Meridiane, București, 1988, p.48 "(...) orice formă originală ni se dezvăluie ca un adevărat spectacol are aici sensul (...) de privilegiu nemăitîlnit. Formele care se pretează aprecierii noastre estetice ne apar în felul acesta drept prezențe generatoare de spectacol. Ai în față nu doar o prezență materială perceptibilă vizual, ci o prezență care reținându-ți atenția obligându-te la dialog", tocmai în virtutea notelor sale de originalitate, de ceva "diferit" de ceea ce ai mai întâlnit, pare a reprezenta mai mult decât atât."

23. cf. Gheorghe Achiței, **op. cit.** pp. 49-50. "Unele studii din ultima jumătate de veac au insistat

asupra distincției dintre **formele expresive** și **formele inexpresive**. "Expresiv" vrea să însemne ceea ce își dezvăluie lesne, la nivelul înfățișării sale inconfundabile, informația de care dispune, mesajul pe care îl vehiculează, semnificația pe care o poate avea. Formele estetice ne apar prin excelență în această calitate de, forme expresive (...) Formele expresive sunt întotdeauna forme ieșite din comun. Tocmai prin aceasta ele devin de fapt generatoare de spectacol, reușind, a ne reține atenția, a ne obliga la dialog atunci când ajungem să le abordăm ca sugestii în legătură cu o posibilitate sau alta de realizare umană în lume".

24. vezi în acest sens și: Tancred Bănățeanu, **Prolegomene la o teorie a esteticii artei populare**, București, Editura Minerva, 1985, p. 13: "Calitățile artistice ale obiectelor pornesc de la forma funcțională a piesei respective, ceea ce determină identificarea dependentă a pantonimei cu funcționalitatea. În aceeași categorie se înglobează și ornamentele și cromatica, primordial funcționale prin rolul și valoarea de eficiență magică în desăvârșirea acțiunii la care participă obiectul - indiferent de categorie - cât și mai apoi prin rolul de mesaj."

25. Menționăm că analiza noastră privind această categorie de țesături s-a limitat doar la piesele aparținând celor două populații având în vedere:

a) identitatea sub toate aspectele structurii amorfologice și compoziționale a ștergarelor, la români, bulgari și grecii din loc. Izvoarele.

b) lipsa acestor piese țesute în război în interioarele lipovenești.

c) aspectele de similitudine și diferență în comportamentul acestor piese în interiorul tradițional românesc și cel turco-tătăresc.

26. Marina Marinescu, **Arta populară românească, Țesături decorative**, Cluj Napoca, Editura Dacia, 1975, p.58.

27. **Ibidem** p. 64.

28. cf. I. Dumitrescu, **Însemnări despre tătarii din Pervelia**, Analele Dobrogei, 1920, Anul I, nr.1; Steluța Pârâu - cercetare de teren la populația turco-tătărescă.

29. Marina Marinescu, **op. cit.** p. 58.

30. Tancred Bănățeanu, **Prolegomene la o teorie a esteticii artei populare românești**, București, Editura Minerva, 1985, p. 272.

31. Marina Marinescu, **op. cit.** p. 62.

32. Pentru problematica în detaliu a acestui aspect ca și a studiului comparativ al țesăturilor decorative din interiorul tradițional din Dobrogea vezi: Steluța Pârâu, **Structuri compoziționale în țesăturile nord-dobrogeane** (Considerații pentru un studiu comparativ), în rev. de Etnografie și folclor, 1 - 1992.

33. Tancred Bănățeanu, **op. cit.** p. 258.

34. Celal Esad Arseven, **Les arts decoratifs turcs**, f. a. p. 76.

35. cf. Pârâu Steluța, **Structuri compoziționale**, ... lucr. cit.

36. Mihai Pop **Obiceiuri tradiționale românești**, Institutul de Cercetări etnologice și dialectologice, București, 1976, pp. 9 - 10.

37. Arnold van Gennepe, **Manual de folklore francaise contemporain**, Paris, 1947, p.864, apud Paul Drogănu, **Practica feciorii - Fragment despre sărbătorească**, Editura Eminescu, București, 1986, p. 36.

38. Obiceiul "moșii" se desfășoară în nordul Dobrogei (în satele: Luncavița, Rachelu), în seara ajunului de Crăciun (24 decembrie). Denumirea obiceiului de "moșii" este legată de mentalitatea arhaică și tradițională după care Crăciunul era imaginat ca persoană profană, "un om bătrân"; "un unchieș bătrân cu barbă albă". De aceea nu întâmplător masca de față (obrazarul) prin forma ei trimite către "măștile de urât" pusă în legătură cu îmbătrânirea timpului.

39. Obiceiul numit "melanca" practicat de ucraineni se desfășoară astfel: ceata de urători este formată din mai mulți flăcăi mascați. Unul din ei travestit în fată, alți trei în copaci, unul în ȋigan, iar restul erau simpli colindători., "Melanca" simula că face ordine în casa gazdei, dar de fapt făcea dezordine. Desfășurarea ceremonialului era pregătită cu o săptămână înaintea Anului Nou. Costumele erau confecționate din hârtie colorată (desigur că este o fază recentă), chiar și săbiile erau împodobite cu hârtie colorată. Urătorii primeau bani, colaci, slănină, băutură, (informații din cercetarea de teren efectuată la populația ucraineană din localitățile: Chilia Veche, Sfântu Gheorghe, Mahmudia, din județul Tulcea).

40. "Dragomanul" -Termen folosit pentru ceata de feciori care colindă (loc. Izvoarele, jud. Tulcea, localitate cu populație de greci) menționăm că la populația lipovenească se întâlnesc doar colinde religioase, fapt ce nu a stat în atenția cercetării noastre.

41. Obiceiul "cu vecera" se întâlnește la ucraineni, și se practică în seara ajunului de Crăciun. În această seară copiii merg la părinți, finii la nași, nepoții la unchi, frații mai mici la cei mai mari. Cei care vin "cu vecera" aduc un colac pe care se pune o pânză și dulciuri (recent se pune o batistă și darurile

constă în obiecte de îmbrăcăminte). Dintre mâncărurile specifice pentru această seară sunt "cucea" (grâu fiert cu miere, nucă și mac) și "osvar" (compot de fructe uscate). Uneori colacul adus de cei care veneau cu "vecera" se dădea înapoi, și de asemenea gazda îi dăruia pe cei veniți cu bani și diverse alte obiecte. Menționăm că obiceiul pregătirii grâului fiert sub formă de "cucea" se întâlnește parțial și la români, dar preluat de la ucraineni.

42. Pentru problematica în ansamblu a genezei și practicării acestor obiceiuri vezi și: Ovidiu Bârlea, **Folclorul Românesc**; I. Dumitru Pop, **Obiceiuri agrare în tradiția populară românească**, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1989; Steluța Pârâu - **"Paparuda și Caloianul - rituri de fertilitate"**, - Arhiva Muzeului de Etnografie al I.C.E.E.- Tulcea.

43. "Paparuda" și "Caloianul" se practicau în vederea invocării ploii, a treia joie după Paște. Remarcăm în Dobrogea practicarea la dată fixă. Îmbrăcatul protagonistei din ceata fetelor ("paparuda") cu verdeață și aruncarea păpușii de lut "la apă" sunt secvențe și elemente ce țin de magia imitativă.

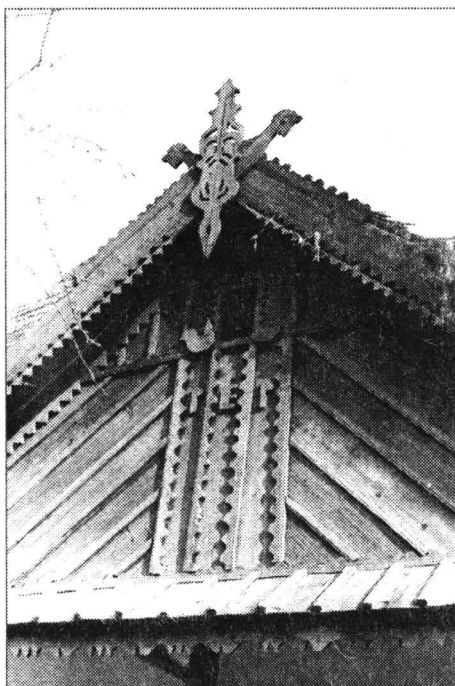
44. ceremonialul constă în succesiunea secvențelor în care grupuri de fete (până la 14-15 ani) trec din gospodărie în gospodărie cântând despre moartea lui Lazăr, reînvierea și prefacerea lui în Flori. Cântecul în care se împletesc secvențe în limba greacă, bulgară și română, cât și dansul ritualic păstrează elementele caracteristice ale ritului ancestral.

Dăruirea fetelor din grup, cu diferite ofrande (alimente în genere și recent și bani) păstrează credința că numai prin respectarea acestui gest, cântecul își îndeplinește funcția magică. Totodată, cu ofrandele primite se realizează acel moment ludic din final ce coincide cu bucuria în fața reînvierii vegetației.

45. Vasile Tudor Crețu, **Ethosul folcloric - sistem deschis**, Editura Facla, Timișoara, 1980, p. 48.

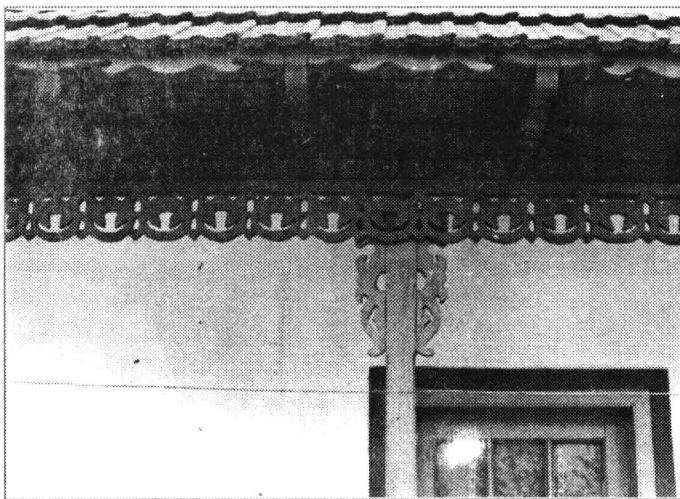
Casă românească cu plan dezvoltat; prispă la fațada principală; acoperită cu stuf. (zona Dunării).

Frontonul unei case tradiționale românești. Decor realizat în tehnica traforului. La îmbinarea pantelor, motivul călușilor afrontați (zona lacului Razelm).

Fațada laterală a unei case tradiționale românești. Se observă orientarea față de drum a casei; perpendicular pe linia drumului (cu fațada principală spre curte și fațada laterală spre stradă).

Decor realizat în tehnica traforului (motive florale "florărie") dispus la stâlp și streășină (zona Dunării).

Detaliu de construcție.

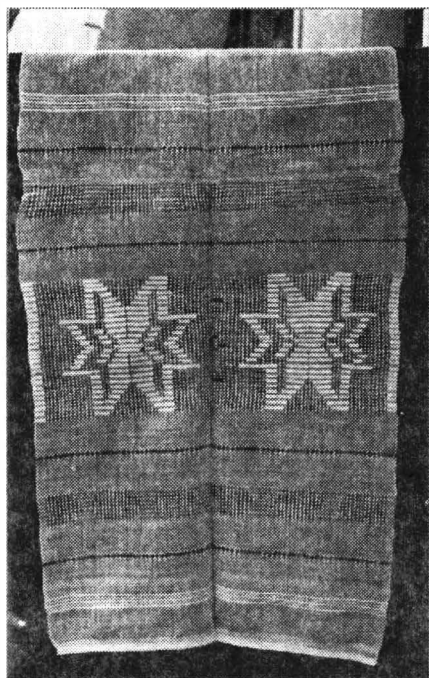

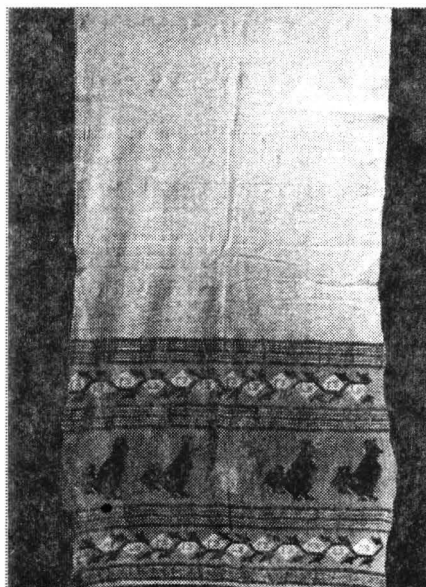
Casă tradițională lipovenească. Se observă prispa la stradă și raportul acesteia cu înțepirea curții.

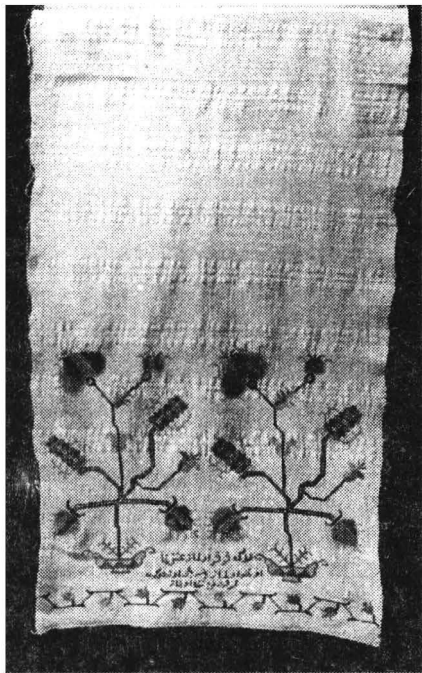
Fronton din scândură cu motiv decorativ dispus la înțepirea pantelor, specific satelor cu populație slavă.

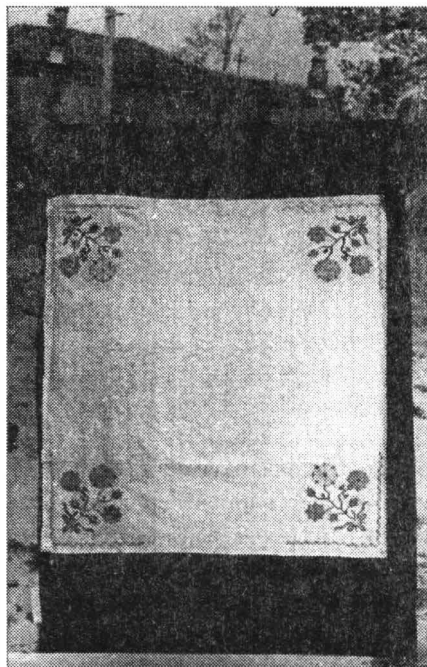
Ștergar românesc țesut și ales în război
cu motivul "steaua".

Ștergar românesc țesut și ales în război
cu motive vegetale și avimorfe.

Ștergar turco-tătărăsc (de tip geaulâc) cu motivul "sacsâia".

Ștergar turco-tătărăsc (de tip cevere). Se observă realizarea motivului "pomului vieții", într-o formă caracteristică artei populare turco-tătărăști (din vas sunt vizibile rădăcinile plantelor).

NAȚIONAL ȘI MINORITĂȚI NAȚIONALE

De mai bine de trei decenii, în lumea specialiștilor din Occident (istorici, poliologi, sociologi, economiști, filozofi) se discută tot mai insistent în jurul așa-numitei "ideologii end", care proclamă, nici mai mult nici mai puțin, "sfârșitul națiunii-stat", Propăvăduitorii acestei ideologii au pornit de la constatarea că evoluția sistemului mondial s-ar desfășura în trei faze: 1 - a conștiinței de sine, 2 - a deciziilor la multi-niveluri și 3 - a homeostazei globale. Această ultimă etapă corespunde direcțiilor majore ale evoluției societății contemporane, când, într-adevăr, ansamblul relațiilor internaționale tinde - ca un sistem - spre o stare optimală de funcționare. Numai că, elementele componente ale sistemului sunt concepute ca structuri supranaționale și suprastatale ce acționează pe baza antinomiei între "interesele globale ale sistemului mondial" și cele "particulare ale națiunilor". Altfel spus, națiunea - stat ar fi, acum, doar un subsistem care se dovedește nefuncțional pentru comunitatea mondială ca întreg¹.

De fapt, "ideologia end" și viziunile globaliste sau mondialiste care au completat-o se explică prin ceea ce J.J. Servan-Schreiber a numit-o "sfîdarea americană". autorul avea în vedere nu numai decalajul tot mai pronunțat dintre Europa și SUA, evident în favoarea acestora din urmă, ci și asaltul tot mai puternic al capitalului american asupra economiei europene. Soluția salvatoare a fost găsită în unificarea Europei pe calea integrării. Cu aproape trei decenii în urmă, autorul englez John Davy sublinia cât se poate de limpede: Statele naționale ale Europei par, poate, entități imuabile, dar tehnologia transatlantică este o forță aproape irezistibilă. Ceva va trebui să cedeze... Statele naționale tradiționale ale Europei... sunt prea mici pentru a-și susține o politică economică independentă. Este de la sine înțeles că teoreticienii acestei idei a Statelor Unite ale Europei s-au gândit mai întâi doar la țările occidentale². Dar, ulterior, după colapsul sistemului comunist, în viziunea europeană integratoare a intrat și spațiul imens de mare interes economic al acestei zone.

Așadar, europenismul, ca doctrină și mișcare politică, neagă valoarea națiunii, socotind-o o "construcție stupidă", o legendă morbidă, un sistem disfuncțional, artificial care, în actualele condiții, nu s-ar menține decât prin forță. Europenismul și celelalte curente înrudite converg către o "strategie planetară" ce ar trebui să conducă la eliminarea noțiunii de "națiune-stat" și a conștiinței naționale. Aceste concepte perimate ar trebui înlocuite treptat cu "societatea transeuropeană supranațională" și cu afirmarea "conștiinței europene". Disoluția granițelor, topirea identității naționale într-o masă umană metisată prin amestecuri etnice succesive ar duce la transformarea omenirii într-o nouă rasă de nomazi, aflată în continuare pe spațiile continentale și intercontinentale, întocmai ca în adâncurile evului de mijloc³. De altminteri, istorici

și politologi vorbesc fără nici o reținere despre "noul ev mediu" către care s-ar îndrepta acum omenirea. Într-o comunicare pe care am susținut-o relativ recent la Academia Română găseam, la rândul-mi, analogii izbitoare între programul de integrare europeană promovat acum de Occident și cel promovat, cu o mie de ani în urmă, sub forma **Res Publica Christiana**, de către împăratul romano-german Otton al III-lea (996-1002) și de papa Silvestru al II-lea⁴. Deși fluturat până în veacul al XVII-lea, programul de integrare europeană prin Respublica christiana a eșuat în marile state centralizate și absolutiste europene. De asemenea, tot de la această inițiativă generoasă a celor doi suverani medievali s-a ajuns - ca un uriaș paradox al istoriei - la cea mai mare și mai lungă confruntare armată pe care a cunoscut-o vreodată omenirea - Cruciadele, când întreaga lume creștină occidentală a agresat, timp de mai bine de două secole, nu numai lumea islamică, ci și pe cea ortodoxă. A fost și aici cazul unui evident decalaj, atât economic, cât mai ales între nivelurile civilizațiilor, și atunci tot în defavoarea occidentului european.

De bună seamă, similitudinile pot fi și întâmplătoare, după cum cred că este folositor totuși să se țină seamă de experiența istorică. În orice caz, nu este deloc în intenția mea să fac presupuneri în legătură cu actualul program de integrare europeană care a început deja să fie pus în practică. Nu doresc să fac apel nici la vechile definiții și clișee comuniste privind statul, națiunea și minoritățile naționale, și nici să înfierz - așa cum se proceda până nu demult - curente mai sus pomenite, care prevestesc sfârșitul apropiat al națiunii-stat sau ale statului național unitar. Totuși este necesară precizarea că o asemenea teorie este deterministă și prescriptivă. Numai că, practica curentă, atât în raport cu țara noastră, cât și cu toate celelalte țări foste comuniste arată că procesul de integrare europeană reclamă eforturi susținute, ceea ce înseamnă că această integrare nu este prescrisă ca o necesitate inevitabilă⁵.

Mi-am început referatul cu asemenea considerații de ordin general, deoarece raportul dintre național și minorități naționale este influențat direct de evoluția vieții internaționale, după cum opinia publică mondială poate determina atitudinea guvernelor față de minoritățile naționale din țările respective. Acest impact numit și "fenomenul contagiunii" sau "al ecoului" constă în transmiterea prin unde concentrice a "impulsurilor" contextului internațional asupra proceselor și fenomenelor la nivel național. "Fenomenul contagiunii" este conceput și în sens invers, adică de la minorități naționale sau etnice spre mediul internațional. Pentru a exemplifica această relație este suficient să ne reamintim de implicațiile majore, pentru țara noastră, ale modului în care opinia publică mondială a receptat evenimentele din martie 1990 de la Tg. Mureș.

Relația dintre național sau, mai exact spus, dintre națiunea-stat și minoritățile sale naționale (denumite de unii autori "ageți subnaționali") este văzută fie preponderent tensivă, generatoare de conflicte, fie mai nuanțată, considerându-se că implicațiile problemelor minorităților naționale nu au nimic imoral sau subversiv. În această din urmă poziție, autorii americani vin însă cu precizarea că nevoia acută și legitimă a minorităților naționale la propria identitate, aspirația lor crescândă, ca indivizi sau colectivități contemporane, spre mai multă libertate și autonomie, către îmbunătățirea condițiilor de trai trebuie să fie conjugate cu interese majore ale

națiunii-stat respective. Mai mult chiar, aceiași autori⁶ sunt de părere că interesele naționale, adică ale națiunii-stat, trebuie să fie prioritare față de interesele minorităților, deoarece - explică ei - numai în măsura în care sunt protejate interesele naționale, numai în această măsură și națiunea-stat, la rândul ei, poate să satisfacă interesele majore ale comunităților etnice, ca și ale tuturor cetățenilor săi⁷.

Luarea în discuție a ambelor laturi ale acestei interrelații, în conexiunile lor multiple, a dus la formularea teoriei etnoregionalismului, care găsește soluția ameliorării condiției umane în afirmarea diversității prin dezagregarea națiunii-stat, precum și la nașterea teoriei globalismului, care susține, dimpotrivă, evoluția lumii către dimensiuni supranaționale și suprastatale, având caracter planetar și universal. Dincolo de aceste teorii contradictorii, trebuie să reținem faptul esențial că raportul național - minorități naționale este de condiționare reciprocă. Asigurarea reală a șanselor egale - de către națiunea-stat - tuturor cetățenilor, reclamă, la rândul ei, loialitatea egală a acestora. Orice măsură sau practică discriminatorie avea ca efect reacții imediate sau cumulate ale celor prejudiciați (minoritari sau majoritari).

Regimurile comuniste au fost, în general, regimuri etnocratice; adică ele au asigurat, într-o măsură mai apăsătoare sau mai nuanțată, dominația etniei majoritare în cadrul statului respectiv. Cum era și de așteptat, tendințele etnocratice nu au dispărut odată cu prăbușirea regimului care le-a promovat. Obiectivele etnocratice apar formulate acum în ideologia și programul unor forțe, mișcări, organizații și partide politice. Tendința etnocratică actuală este o prelungire a practicii etnocratice din regimul comunist și se bazează pe ideea principală că națiunea statală, adică cea majoritară, trebuie să fie stăpână în propria țară, așa cum fiecare om este stăpân în casa lui. Numai că, din raționalitatea vieții privite nu se poate deduce, fără lezarea logicii elementare, o rațiune de stat⁸.

În alocuțiunea rostită la deschiderea colocviului interparlamentar "Europa Centrală și minoritățile sale naționale" (15-17 septembrie 1994), Președintele României, dl. Ion Iliescu sublinia, pe bună dreptate, faptul că "nu există în Europa state pure din punct de vedere etnic, care să nu conțină în structura populației lor minorități etnice"⁹. Or, dacă acești minoritari manifestă în mod firesc dorința de a-și păstra identitatea etnică pe pământul pe care viețuiesc de mai multe generații, dominația majorității asupra lor devine nu numai o piedică în acest sens, ci implică și relația de subordonare efectivă, fapt ce goleşte de conținut principiul egalității cetățenești și introduce practica - curentă în fostele regimuri comuniste - a cetățenilor de rang superior și de rang inferior. O atare diferențiere duce în mod inevitabil la inegalitatea șanselor, pe criterii etnice, în viața publică și în cariera profesională. Avantajând astfel elementele din rândurile majoritarilor, aceștia devin cointeresați - cel puțin într-o anumită proporție - în așezarea unor asemenea rânduieli discriminatorii. Nu rămâne decât un pas până la proclamarea ideologiei naționaliste xenofobe, care legitimează statul național prin originea și destinul istoric comun al majoritarilor, ceea ce atrage automat după sine ilegalitatea existenței ca atare a minorităților naționale între hotarele acestui stat¹⁰. De aici nu trebuie trasă concluzia că orice formă de stat național are un asemenea conținut discriminatoriu. Așa, de pildă, la același colocviu interparlamentar mai sus-menționat, vicepreședinta Adunării

Naționale a Franței, d-na Nicole Catala a subliniat caracterul unitar, adică național al statului francez, atât al celui regalist și imperial, cât și al celui republican. Or, nimeni nu poate contesta caracterul democratic al statului francez, deși acesta nu recunoaște oficial minoritățile naționale dintre hotarele sale.

În ciuda teoriilor fisiuniste sau globaliste, statul național sau unitar a reprezentat suportul pe care s-a clădit modelul democrației occidentale; el va exista ca atare până ce modelul integrator sau cel globalist sau un altul încă neformulat își vor fi putut dovedi viabilitatea. Ducând speculația mai departe - căci în această zonă nu putem recurge decât la un asemenea mijloc - în teoriile etnoregionaliste sau globaliste aș vedea mai degrabă o teamă nemărturisită a Occidentului față de decalajul prea periculos care s-a căscat între el și restul lumii. Așa cum am mai avut prilejul să susțin și în alte locuri, eu cred că actuala configurație etno-politică a lumii se datorează nu atât marilor acțiuni politico-militare ale unui cuceritor sau altul, cât marilor mișcări etnice, mai mult sau mai puțin pașnice. Nu este exclus ca viitorul să aducă o nouă mișcare de același gen, anume revărsarea săracilor din est și sud către zonele bogate din apus și nord. Numai în acest fel s-ar putea restabili echilibrul mondial, căci - după părerea mea - săracii au șanse prea mici pentru a atinge vreodată nivelul de dezvoltare economică a Occidentului.

Raporturile interetnice actuale din țara noastră ilustrează - cred eu - toate aspectele arătate până acum, atât în ceea ce privește partea pozitivă, cât și în ceea ce privește partea negativă a acestei probleme. Ce poate fi mai edificator, de pildă, pentru ilustrarea efectului teoriilor mai sus invocate, decât recenta cerere a UDMR pentru autodeterminare teritorială în jud. Covasna și Harghita? De altminteri, exact prin prisma teoriei etnoregionalismului a căutat dl. Márko-Bella, la pomenitul colocviu inerparlamentar, să justifice o asemenea pretenție de enclavizare. Soluția spaniolă de acordare a statutului de autonomie limitată, definită în termeni teritoriali și funcționali, minorității basce din Galicia și Catalonia, nu este operantă în răsăritul și centrul Europei (cu excepția fostei URSS), deoarece atât în cazul minorității maghiare din România, cât și în cel al minorității turce (deși aceasta nu a emis asemenea pretenții) din Bulgaria - ca să ne limităm doar la aceste exemple - există în imediata vecinătate statele protectoare care ar putea fi tentate să intervină, într-un fel sau în altul, în raporturile dintre națiunea-stat și respectiva minoritate devenită autonomă. De asemenea, această soluție se arată insuficientă chiar și din punctul de vedere al minorității respective, căci unitățile autonome ar fi prea mici pentru dezvoltarea unei economii funcționale și competitive¹¹. În sfârșit, adaug și temerea că un asemenea experiment va fi de natură nu să reducă tensiunile interetnice, ci să le amplifice, dacă avem în vedere faptul că majoritarii, atât din România, cât și din alte țări foste comuniste nu sunt încă practic pregătiți - după o perioadă atât de lungă de totalitarism naționalist - să recepteze o asemenea idee, cu atât mai puțin să accepte punerea ei în practică, fie și într-o formă modificată. Exemplul fostei Iugoslavii și cel al zonei caucaziene cred că sunt suficiente.

Dacă aspirația identitară a minorității nu poate fi nicăieri contestată cu destul temei, tot atât de adevărat este însă și faptul că acest elan identitar este justificat doar atâta vreme cât el are un sens exclusiv pozitiv, cât timp aspiră la drepturile și liber-

tățile proprii fără a leza sau a contesta drepturile și libertățile celorlalți (majoritari sau minoritari). De îndată ce începe să caute "țapi ispășitori", să formuleze revendicări exclusiviste și adversative, el își pierde justificarea¹².

Problemele interetnice sunt diferite nu numai de la o țară la alta, ci și de la o regiune la alta a aceleiași țări, după cum aceste probleme sunt deosebite și în timp. În aceste diferențieri intervin mai mulți factori, care țin atât de tradiția istorică, cât și de evoluția situației pe plan național și internațional. Iată, de pildă, problematica raporturilor interetnice din Transilvania și problematica raporturilor interetnice din Dobrogea. Deși ambele ținuturi istorice românești au aparținut vremuri îndelungate unor imperii, de unde și mozaicul etnic care caracterizează ambele provincii istorice, totuși în privința problematicii interetnice între ele există deosebiri esențiale. În ambele regiuni a existat cel puțin câte o etnie dominantă, care, deodată, s-a trezit în situația de minoritate națională subordonată; turco-tătarii musulmani din Dobrogea, în 1878, iar maghiarii și germanii din Transilvania, în 1918. Din motive care nu fac obiectul discuției aici, până în 1940 turco-tătarii au părăsit masiv, în valuri succesive, Dobrogea românească, lăsând totuși în urmă o comunitate relativ mică, dar puternic atașată de valorile sale tradiționale, morale și spirituale. În schimb, până în anul 1940, Transilvania nu a înregistrat pierderi etnice importante. Sașii și șvabii, într-o oarecare măsură și maghiarii, au părăsit-o masiv abia în ultimele decenii. Forța demografică, puterea economică și nivelul cultural al populației turco-tătare au scăzut vertiginos în perioada imediat următoare anului 1878. Tabloul idilic care a fost zugrăvit în unele gazete și cărți privind situația populației turco-tătare din Dobrogea este departe de realitate. Această populație nu și-a ridicat totuși glasul nemulțumirilor și protestelor, nu numai pentru faptul că până nu demult se simțea timorată de izolarea etnică și spirituală în care se afla, ci și datorită unei tradiții îndelung cultivate de respect față de instituțiile statului. Pe de altă parte, este adevărat și faptul că, în ciuda aparențelor, în memoria colectivă a poporului român, în special a românilor din Dobrogea, a fost păstrată o anumită simpatie și încredere față de turco-tătari. De aici și o oarecare bunăvoință, ce nu poate fi negată, a autorităților române și a populației românești din Dobrogea față de turco-tătari. În aceeași ordine de idei, supun atenției celor interesați, spre verificare, observația personală din ultimii ani: note de intoleranță și chiar nuanțe de șovinism și xenofobie la adresa turco-tătarilor se constată numai la unii din români care s-au așezat relativ recent în Dobrogea, venind din zone ale țării unde, până de curând, nici nu se știa de existența turco-tătarilor în România. Aici este vorba în fond nu de o atitudine justificată colectivă, ci de o extrapolare a unor resentimente valabile în alte direcții sau, pur și simplu, de o motivație de ordin personal și fortuit al individului în cauză.

Așadar, după aprecierea mea, buna conviețuire între români, ca majoritari, și turco-tătari, ca cea mai importată minoritate națională din Dobrogea, se datorează unei îndelungate tradiții de toleranță cultivată încă din perioada celor cinci secole de administrație otomană în această provincie istorică românească. Aceleași tradiții istorice de toleranță cred că se datorează și atitudinea, deopotrivă de binevoitoare, și a celorlalte minorități naționale, unele față de altele, din aceeași regiune. În Dobrogea nu se pune, așadar, problema motivațiilor de ordin vindicativ, cum este cazul, nu în

mică măsură, în Transilvania. Relațiile interetnice din Dobrogea pot fi considerate un model demn de urmat și datorită faptului că, poate cu excepția Bulgariei, nici una din statele protectoare ale minorităților de aici nu a manifestat și nu manifestă vreo pretenție teritorială în zonă, și nu recurge la acțiuni de natură să incite tensiuni interetnice. Ba, mai mult, în cazul Turciei, care s-a manifestat și se manifestă ca protectoare externă a minorității celei mai importante din Dobrogea, anume a turco-tătarilor, raporturile îndelungate de prietenie, ele însele socotite model de colaborare regională și bilaterală, pe care această țară le întreține cu România, constituie, fără îndoială, un factor marcant și al relațiilor dintre români și turco-tătarii din Dobrogea.

Alături de principala relație interetnică din provincie, cea dintre români și turco-tătari, toate celelalte minorități naționale de aici își propun și ele ca scop principal pe plan extern rolul de punte de legătură între România și țara de apartenență etnică. În ultima vreme, turco-tătarii îndeplinesc acest rol nu numai în privința Turciei, ci și în privința întregii lumi turce și musulmane, înlesnind astfel deschiderea României către o zonă de interes major, atât din punct de vedere economic, cât și din punct de vedere politic.

NOTE

1. Vezi Elena Florea, **Națiunea. Realități și perspective**, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982, p.18 și urm.
2. Vezi Constantin Vlad, **Essuri despre națiune**. Editura Politică, București, 1971, p. 70-72.
3. Vezi Elena Florea, **op. cit.** p.32 și urm.
4. Tahsin Gemil, **Sistemul politic mondial în perspectiva isotriei (Modele și repere istorice pentru acțiuni și inițiative actuale)**, în vol. "România și politica de alianțe. Istorie și actualitate", IRSI, Academia Română, București, 1993, p.65-69
5. Vezi **Polis. Revistă de științe politice**, nr.2, 1994, p.4
6. Vezi John Charles Delay ș.a., **What Should Be the Role of Ethnic Group in U.S. Foreign Policy?**, Washington D.C., 1980, p.2
7. Vezi Elea Florea, **op.cit.**, p.72, nota 8
8. Andrei Roth, **Un naționalism "bun" și unul "rău" ? Delimitări terminologice și conceptuale**, în "Polis", 2/1994, p.144-145
9. comunicat de presă al Președintelui României nr. 475, din 15 septembrie 1994
10. Andrei Roth, **op. cit.**, p.145-146
11. Vezi Claus Offe, **Politica etnică în cadrul tranziției est-europene**, în "Polis", 2/1994, p.133-134
12. George Voicu, **Naționalismul postcomunist între tectonica istoriei și utopie**, în "Polis", 2/1994, p.82-83.

CONFLICTE ETNICE ȘI RELIGIOASE DINTR-O PERSPECTIVĂ INTERNAȚIONALĂ

Modelul dobrogean de armonioasă coexistență a atâtor etnii și confesiuni nu face - prin contrast - decât să-mi întărească credința că, acolo unde există conflicte violente interetnice și inerconfesionale, mai ales în lumea ex-comunistă, forțe străine le ațâță și le întrețin: exploatând unele premise obiective locale, ele provoacă războaiele care servesc interese - culmea - contrare celor ale popoarelor ce-și varsă reciproc sângele. Și aceasta se întâmplă cu ajutorul intelectualităților locale, care lipsite de informații, se lasă mâinate în tabere extrem antagonice, ce, nici unele, nu servesc interesele etniei sau confesiunii respective. Există, de asemenea, și un grad - probabil ridicat - de corupție generat de sacralizarea silită, desnaționalizare, deculturalizare, dezumanizare, în ultimă instanță. Nu însă de sărăcie, cum se zice uneori, pentru că cei ce se vând nu sunt cei mai săraci din societățile respective, iar, la alte nații, inclusiv unele infinit mai sărace, intelectualitatea rămâne, demnă, alături de poporul său. Deci, nu mizeria materială este cauza, ci mizeria morală.

Evident, omenirea se află, toată, la răscruce, într-o universală ruptură de evuri de o amploare și adâncime fără precedent în istorie. Spaimele existențiale provocate de aceasta împing pe om să se refugieze spre fundamentele ultime ale condiției umane: spre Dumnezeu și neamul său și al părinților și strămoșilor săi. Situația din țările ex-comuniste confirmă că sentimentele etnice și religioase n-au murit, **în popor**, nici-odată.

Manifestarea unor asemenea aspirații - naționalism și religiozitate - are, deci, un combustibil propriu, o energie internă. Uriașă, covârșitoare, cum se știe.

Dintre cauzele transformării lor în conflicte sângeroase, în războaiele interetnice sau interconfesionale din lumea ex-socialistă de astăzi, mai importante par câteva.

Dar, mai întâi, să ridicăm o întrebare de elementar bun simț - oare de ce nu s-or fi încăierat ele, aceste grupări etnice și confesionale, până acum, că doar tot aici au fost?

Mai întâi, desigur, după "revoluția din 1989" din estul Europei și ex-URSS - cum o numesc unii co-autori ai ei din Occident - multitudinea de nații și confesiuni încarcerate în imperiul ateu marxist-leninist au crezut că pot da frâu liber dorului lor, veșnic viu, înăbușit de decenii, de a-și exprima identitatea etnică și religioasă. Era normal ca, odată ridicat puțin capacul terorii antinaționale și antireligioase, anti-creștine în special, aceste aspirații vii să caute să-și facă drum spre lumină și aer. Spre libertate, nu?

Dar, așa cum o demonstrează, iată, și Dobrogea, aceasta n-avea de ce să răbufnească numaidecât în forme violente și intolerante.

O experiență de aproape 30 de ani de contemplare a rotirii cotidiene a "caleidoscopului" omenirii m-a învățat că nici o mișcare de masă nu are durată, coerență și

direcție dacă nu este întreținută și condusă de cineva cu un program și cu resurse. Izbutesc, desigur, și spontan, mișcări de revoltă populară, dar se sting repede, fără urmări semnificative, dacă nu sunt preluate și dirijate.

În cazul conflictelor etno-religioase din zona ex-socialistă, pe lângă cauzele obiective, mai există și alți factori determinanți. În primul rând, spaima existențială a popoarelor de aici a fost împinsă la paroxism de faptul că s-au luat cu asalt structurile și instituțiile dintotdeauna și de oriunde ale societății și statului nu numai în componența lor marxist-leninistă, dar și în ceea ce aveau ele ca factori de continuitate ai națiunii și civilizației respective. Și popoarele din aceste țări se văd atacate, și de data aceasta, de aceleași forțe care au adus și comunismul, animate, în esență de aceleași obiective, care, în loc de libertatea demosului de a da glas, în mod autentic, aspirațiilor sale, îi oferă ideologia "societății deschise", evident antinațională, și, în loc de creștinism, "New Age". Atac dirijat, de data aceasta - cu exact aceleași scopuri - nu de la Răsărit ci de la Apus. cu mare sprijin financiar, mediatic etc. Cu revărsare de subcultură, pornografie, homosexualism etc, destinate să ducă, evident, la "deschiderea societății", adică la sfârșirea ei.

Dar calculul că aici comunismul ar fi reușit să creeze un vid cultural-moral și religios, ceea ce ar fi ușurat la maximum sarcina ideologilor societății deschise, s-a dovedit greșit. Aici, au continuat să stăruie în a supraviețui tot felul de forțe de rezistență - supraviețuitori ai "gulagurilor", copiii țăranilor și ai lumii simple ajunși intelectuali, muncitori și membri în aparatul politico-administrativ - și, mai ales, nemuritoarele mame care au reușit să transmită noilor generații secretul "apei vii" a continuității naționale, moral-religioase, a acestor popoare. Și faptul că asaltul nu s-a soldat decât cu distrugere și haos în general, în primul rând în Rusia, dovedește că el a eșuat.

Revenind, deci, la sentimentul național și religios: cu cât mai extremist atacul împotriva lui, cu atât mai puternică ispita națiunii agresate, violente, de a se îndrepta, nu spre un naționalism firesc, ci spre unul pe măsură - extremist. Și așa se face că tentativa de a impune actualul model de "civilizație" al unui Occident descreștinat și deculturalizat, al lui "Coca Cola civilization", care, în loc de "dragoste", ne oferă perversiuni sexuale și, în loc de sentimente umane, ne oferă ură, suspiciune, crime, nevropatie, nu duce decât la retransarea și mai înverșunată în valorile umane verificate de istorie - datinile și normele morale tradiționale și, de altfel, universale, sentimentul național, sentimentul religios. Și cu cât se va insista în această tentativă, cu atât ea va genera mai mult naționalism - dar și șovinism - și mai mult fundamentalism. Inevitabil. Și, aceasta, pentru că forțele care cred că pot repeta ce-au făcut cu Franța, apoi, cu Europa, dar mai ales cu Rusia și cu nefericiții de ruși din 1917 și până azi, și de est-europeni după 1945, **confundă timpul cu locul**: suntem la sfârșitul mileniului II, când, pe scena istoriei mondiale, au intrat 1,5 miliarde de musulmani, a căror religiozitate nu este batjocura și simulacru new-ageist oferit azi de televiziunea noastră - zisă TVR - (și este identică situația și în Rusia, ex-URSS etc) și - cu atât mai mult - cei 1,2 miliarde chinezi și popoarele Asiei de Răsărit, care nu suferă nici o atingere față de sentimentele lor naționale. Și, cum trăim într-o lume globalizată, influențele dominante se propagă: atât "revanșa lui Dumnezeu" în lume, a cărei scânteie declanșatoare a fost "khomeinismul", dar care vine din izvoarele cele mai adânci ale spiritualității și existenței umane, cât și atașamentul est-asiaticilor față de civilizația și specificul național, demonstrat de japonezi, vietnamezi, coreeni și impus

definitiv, fără drept de apel, de marea Chină. Și, în aceste condiții, Europa de vest și de est, America și celelalte țărâmurile ale ceea ce a fost creștinătatea ce ar urma să fie? Un pustiu, un vid de identitate națională, religioasă, o pastă new-ageistă, sörösistă, guvernată de un esperanto religios, moral și cultural?

În sfârșit, pe același fundal schițat mai sus, conflictele etno-religioase, înseosebi în formele lor violente, sângeroase din fostele țări comuniste, mai exact din ex-URSS și ex-Iugoslavia sunt așăte și întreținute cu deliberare, prin ele urmărindu-se obiectivele ce fac parte din mari strategii geopolitice. Sigur, prin exploatarea combustiei interne, a energiilor naționale și religioase ale părților în conflict, a disensiunilor dintre ele.

Cadrul conceptual de bază al strategiei geopolitice menționate este excepțional sintetizat în studiul de importanță istorică "Ciocnirea Civilizațiilor" al profesorului Samuel Huntington, publicat în numărul "Vara 1993" al revistei americane "Foreign Affairs". Sinteza conceptuală realizată aici, deși prezentată de profesorul Huntington doar ca o "ipoteză", se poate identifica în viziunea ce impregnează mass-media occidentală, americane îndeosebi, ca și în discursul și în actele politice ale lumii occidentale. Profesorul Huntington spune că factorul decisiv al politicii mondiale nu mai este, odată cu terminarea războiului rece, confruntarea dintre ideologiile capitalistă și comunistă, ci "ciocnirea civilizațiilor", dintre marile civilizații fondate pe sisteme religio-filozofice diferite. Se arată clar că Occidentul se folosește de instituțiile internaționale pentru a-și menține propria dominație mondială - care ar fi amenințată de o coaliție islamist-confucianistă ce s-ar contura azi, că Vestul caută să mobilizeze contra acesteia și Rusia și pe alții. Multe dintre ideile din articol sunt discutabile, unele inacceptabile, îndeosebi tendința lui generală de stimulare a confruntării, ca și cum omenirea n-ar fi și așa destul de dezbinată și încălinoșită și în curs de anarhizare; ca și ignorarea națiunilor mici și mijlocii și a destinului lor în această luptă de giganți, sau - eventual - târguiala cu ridicata. Dar el este, în același timp, un document istoric pentru că sintetizează turnura de spirit predominantă în cercurile conducătoare din SUA, dar, mai ales, pentru că pune clar problema zilei de azi. Într-adevăr, **aceasta este forța motrice în lumea de azi - competiția civilizațiilor, a religiilor, a națiunilor.** În paranteză fie spus însă, nu numai în cea de azi: și în spatele comunismului a stat tot o religie și, când aceasta, nemaigăsindu-l util, i-a retras spirjinul, comunismul s-a prăbușit în câteva luni.

Sub presiunea tendințelor istoriei mondiale - date de Asia răsăriteană și de lumea islamică - spre renașterea națională și religioasă, pe care nu le anticipaseră în toată amploarea lor, cercurile conducătoare de la Moscova, cu sprijinul protipendadelor occidentale (cine-și mai aduce acum aminte că marxist-leninistul Gorbaciov a fost lansat "în lume" de "fioroasa" anticomunistă Margaret Thatcher ?) au trecut în grabă la "perestroika", la răsturnarea cărușei. Pripit, după cum arată rezultatele. Și neacordând, după cum a mărturisit Gorbaciov, atenția cuvenită conștiinței naționale a popoarelor din "leagănul" sovietic. Și nici celei religioase. Care s-a crezut că vor putea doar fi manevrate. S-a crezut și se mai crede că se pot face scamatorii cu aceste sentimente a sute de milioane, miliarde de "stupid people". Zeii când vor să-și piardă pe oameni...

Așa se explică faptul surprinzător că Gorbaciov, adept al lui Lenin (dușman feroce, cum n-a fost altul, al creștinismului) s-a apucat să organizeze mari festivități pentru a sărbători un mileniu de la creștinizarea rușilor. Ce vroia Gorbaciov și ai săi

- și aceasta este cheia - era să creeze un instrument pe care să-l opună ulterior altora. Inclusiv nouă, românilor, după cum se știe, în chestiunea reintegrării creștinilor basarabeni în Biserica Ortodoxă Română mamă. Dar și greco-catolicilor din Ucraina, Belarus, țările baltice și, apoi, - și cel mai important - musulmanilor. Pe de altă parte, sentimentele naționale ale periferiilor au fost la început mobilizate pentru a izbi în aparatul politico-administrativ de la Moscova, dar mai ales din teritoriu, care, devenind probabil tot naționalist, dorea schimbarea radicală, dar nu într-o direcție agreabilă cercurilor reprezentate de Gorbaciov și de Margaret Thatcher. Pentru asta au fost create Fronturile Populare - chiar și cel din Basarabia - de aripa perestroikistă a conducerii sovietice. Când o parte din frunza și membrii acestor fronturi au luat-o, cu sinceritate, de bună, exact ca și cu Lenin, s-a trecut - de la "autodeterminare națională" - la anihilarea brutală, sângeroasă, a aspirațiilor naționale autentice ale "perifericilor". Vezi, în acest sens cazul Gamsahurdia din Georgia! Vezi Basarabia ! Etc.

Iar sacrificiul basarabenilor morți și patimile eroului nostru național de azi Ilie Ilașcu, consimțite de ei pentru dreptul nostru, al românilor la o existență națională demnă, omenească, este de două ori tragic: odată prin sacrificiul în sine; al doilea pentru că războiul din "Transnistria" n-a fost decât o farsă tragică declanșată și întreținută - nu pentru scopurile românilor și nici chiar ale rușilor - ci în cadrul jocurilor și manevrelor pentru câștigarea puterii, întâi la Moscova și, apoi, în periferii.

În condițiile falimentului ideologiei marxist-leniniste, pentru clasa politică moscovită a apărut pericolul că popoarele ex-sovietice, îndeosebi rușii, să încerce să se întoarcă la religie - ca principiu unificator, civilizator. Acest pericol a fost repede eliminat prin învrăjbirea dintre ortodocși și catolici (vezi accentul pe diferență și nu pe unitate, pe creștinism!), în special prin reînvierea conflictelor etnice și interconfesionale din trecut. Dar - posibil - și prin zgândărirea grandomaniei imperiale velicoruse, la un popor căruia, prin distrugerea vârfurilor sale culturale și religioase, urmată de interzicerea accesului rușilor la pârgurile de decizie și putere, prin deculturalizare, descreștinare, nu i-a mai rămas decât acest instinct simplu, al șovinismului - hipertrofiat și prin simularea asedierii din toate părțile. Principalul instrument în acest scop, controlat de fosta clasă "sovietică", revopsită în diverse culori, după nevoie și după moment (democrați liberați și reformiști, naționaliști, extremiști, moderați, nostalgici comuniști etc.) a fost și rămâne presa și îndeosebi televiziunea (cu Ostankino în frunte), care au atins niveluri nebănuite în arta încurcării minților și dezbinării.

Ipostaze ale acestei dezbinări intercreștine au fost - cu consecințele cunoscute - confruntările, uneori violente, din țările baltice, Georgia, Ucraina, Belarus, Basarabia. Dar ele au durat cât a fost necesar și formele violente au luat deocamdată sfârșit.

Informație reală, netrucată, din spațiul ex-URSS nu există. Dar, obligat la coniectură, nu poți să nu constăți că, deși există vechi dușmăanii mult mai puternice, ciocnirile sângeroase și războaiele etno-religioase din ex-URSS durează de ani de zile doar acolo unde se învecinează creștinii ortodocși și musulmani, deși populațiile respective, puternic amestecate, conviețuiseră pașnic zeci de ani. Ca și în Iugoslavia. Și te întrebi: n-o fi urmărind cineva cu bună știință să-i încaiere pe creștinii ortodocși, îndeosebi pe ruși, cu islamicii?!

În Iugoslavia, oameni de-același neam (serbo-croați), de aceeași limbă și origine,

au fost zădărați să-și distrugă unii altora satele și orașele, casele și familiile, țara, totul, pentru alte interese decât ale lor, deosebirile dintre părțile aflate în conflict nefiind confesionale, sau de niveluri de dezvoltare, cum sunt în mai toate statele europene. Și se spune că aici ar fi vorba de conflict "interetnic". Care etnii, când, în fond, nu este decât una?

Dar, s-o luăm pe rând. Printre obiectivele urmărite în Iugoslavia, au fost: să se distrugă această țară nemaniabilă, să se taie o linie despărțitoare, de foc și sânge între **creștinismul ortodox** și cel **catolic**, pentru a se evita o unificare a Europei (inclusiv Rusia) pe baze **creștine**; să se creeze un focar de fricțiune permanentă între lumea creștină (cu inevitabile ecouri în Rusia, receptivă la suferințele slavilor din Iugoslavia) și cea islamică. În condițiile în care toate aceste confesiuni conviețuiau și conviețuiesc fără nici un fel de probleme; în afară de o minoritate exaltată, deklasată, sau una veroasă, ce pot fi găsite în toate comunitățile din lume. S-a zis că Germania a fost cea care a dezbinat Iugoslavia. Care Germanie? Că aici există forțe ce n-au să se reconcilieze, poate, niciodată. De pildă, Hans-Dietrich Genscher, cel care a jucat într-adevăr un rol decisiv în a forța mâna Europei occidentale spre pași destinați să dezagrege Iugoslavia. Cine este el? Timp de 18 ani ministru de externe al Germaniei - vicecancelar - din partea Partidului Liber-Democrat, o invenție - ce-i drept abilă - a americanilor și englezilor, care, cu 5-6% din mandatele Bundestagului, făcând coalitii când cu creștin-democrații (CDU-CSU), când cu social-democrații (PSD), este "coada care mișcă câinele", "făcătorul de regi", având tot timpul, de la război, rolul de pârghie hotărâtoare în politica germană.

Trebuie menționat că Genscher a fost, tot timpul, într-o crâncenă adversitate, mai mult decât politică, cu Franz-Josef Strauss, liderul de la München al catolicilor din Germania (CSU), politicianul prin excelență "naționalist german", "de dreapta", cum n-a încetat până la moartea lui să-l califice presa liberal-social-democrată. Când Genscher - în numele Germaniei - juca un rol atât de important în ațâțarea focului din Iugoslavia, în Germania mai existau (mai sunt și azi o parte) peste 500.000 de militari trupe de ocupație - americani, englezi, francezi, ruși. Cum își poate închipui cineva că i s-ar fi permis unei Germanii ocupate să întoarcă Europa cu susul în jos? Crede cineva că, în atare condiții, putea un guvern de la Bonn să ia decizii majore de politică internațională - și chiar și internă - fără asentimentul Washingtonului? Sau că în SUA ar fi posibil un guvern favorabil naționalismului german?

Cât privește Biserica catolică - interesată neîndoios de soarta catolicilor, unii dintre ei, sigur, extremiști și chiar provocatori - s-ar putea ca unii din membri ei să fi comis unele excese, dar ce interes real, de substanță, ar fi putut avea ea în dezmembrarea Iugoslaviei, și, mai ales, în **tăierea unei granițe de foc și sânge** între creștinii europeni - catolici și ortodocși? Cât privește Bosnia-Herțegovina, aceasta este o invenție a lui Tito, deci, n-a existat în istoria serbo-croaților, și focarul de aici a fost creat, cu bună știință și este întreținut pentru a provoca vărsarea de sânge între ortodocși și islamici care sunt - și unii și alții - sârbi. Azi, însă, conflictul din Bosnia-Herțegovina a intrat într-o fază nouă. Marxist-leniniștii de la Belgrad (ce-și zic acum, cu pudoare, socialiști) și-au realizat planurile prin păcălirea naționaliștilor sârbi. Cum a făcut și Lenin revoluția, înșelând țărănimea rusă. Și pe Karadjici și pe autenticii naționaliști din satele și orașele Bosniei îi lasă de izbeliște, cu casele și viețile lor distruse, pe drumuri, nenorociți. Ba, mai mult, acum îi denunță ca "extremiști, fasciști, criminali de război". Cine se aliază cu asemenea "prieteni"...

OAMENI CARE AU FOST

OAMENI LA HOTARUL SOARELUI OAMENI DE CULTURĂ - OAMENI AI DOBROGEI

La țărmul Portului Euxin, unde istoria a făcut sălaş marelui Ovidius Naso, au trăit mulți alți gânditori și artiști, oameni de litere sau demnitari, memoria înregistrând în rând pe **Demetrius din Callatis** (sec. al III-lea a. Hr.), **Heraclios din Callatis**, **Satyros "Peripateticul"**, călugărul **Ioan Cassian**, episcopul Tomisului **Theotimos**, **Dionysius Exiguus**, care își spunea cu modestie "cel Mic", geograful **Iosif Mresiodax** din Cernavodă.

De obicei se cunoaște activitatea acelor oameni care și-au legat numele de cercetările întreprinse în spațiul românesc al Mării Negre, în Dobrogea, care a atras atenția prin complexitatea sa geografică și prin bogăția izvoarelor istorice.

Aproape identificați cu acest pământ sunt în ordine cronologică, ilustrul inginer constructor Anghel Saligny, anul acesta celebrat cu ocazia sărbătoririi "Podurilor dunărene", pentru capodopera tehnicii românești - Podul de la Cernavodă; colonelul **M. D. Ionescu**, autonumindu-se "cel mai autentic dobrogean" își adaugă simbolic la numele său pe cel de **Dobrogeanu** și devine autorul unei monografii totale geografică, istorică, etnografică, militară - "Dobrogea în pragul veacului al XX-lea" premiată de Academia Română cu medalia de aur; **Grigore Antipa și Ioan Borcea**, întemeietori ai școlilor românești de hidrobiologie, ihtiologie, ai Institutului Român de Cercetări Marine, laborator intens și continuu privind flora și fauna din apele românești ale Mării Negre.

Pornind de la ideea pe care au anunțat-o mari nume ale spiritualității naționale și mai ales aceia care au realizat sinteze monumentale de tip enciclopedic (să amintim pe B. P. Hașdeu sau Călinescu) că din istorii regionale se naște marea istorie a țării, se impune a aduce în prim-planul memoriei capacitățile creatoare, pe adevărații oameni ai țării, care plecând din acest spațiu geografic i-au făcut numele nepieritor.

Am putea începe cu cel mai de seamă creator al școlii geologice românești, cu cel născut în familia Radu Manolache, veșnic în căutare de pășuni, **Gheorghe Muntean Murgoci** (1872-1925), nume emblemă, după muntele în care tatăl său își ținea turma. Fiind asistentul lui Ludovic Mrazec, devine cercetător principal în geologie și petrografie străbătând Dobrogea, Carpații Sudici, Colinele Olteniei, Subcarpații, Câmpia Română, Podișul Moldovenesc. Amplele sale lucrări au fost definitorii pentru domenii științifice ca mineralogia, cristalografia, geografia, geologia și pedologia.

În puține cuvinte, pentru că valoarea lui științifică poate fi acoperită de opusuri întregi, doar marele geograf **Constantin Brătescu** (1882-1945) s-a mai aplecat cu atâta râvnă asupra pământului natal. Un alt mare geograf, Simion Mehedinți, recunoaște că "de la Herodot, părintele istoriei, geografiei și etnografiei, nimeni nu a

privit cu mai mult interes și cu mai multă înțelegere ținuturile Dunării de Jos". Pentru Dobrogea, el nu este numai marele geograf, ci și marele profesor al Școlii Normale care îi poartă azi numele), al școlii superioare de comerț, și mai ales întemeietorul celor două importante periodice: "Arhiva Dobrogei" și "Analele Dobrogei".

Am putea continua cu **Oreste Tafrali** (1876-1931), profesor universitar de renume mondial, cercetător de artă bizantină, istorie și arheologie clasică născut la Tulcea și ajuns pe culmile celebrității. Evocând cu mândrie istoria pământului natal, el declara, pe oriunde l-au dus pașii, în Franța și Grecia sau în nenumărate orașe ale României, în care conferenția pentru a susține existența revistei "Artă și arheologie": "Am vizitat nenumărate țări, am admirat monumente încântătoare și falnice, am studiat istoria multor popoare vechi ...Niciodată însă n-am avut emoțiuni mai puternice, decât atunci când am scrutat trecutul scumpei noastre patrii, când am călcat din nou pământul încântător și glorios al Dobrogei noastre. Nu cred să exagerez susținând că nici o regiune din România nu-i este comparabilă în ceea ce privește însemnătatea trecutului, a monumentelor sale, ale ruinelor unor civilizații de mult apuse".

Cu preocupări asemănătoare, istorico-filozofice, remarcăm alți doi dobrogeni: **Avram Frenkian** (1898-1964) și **Alexandru Claudian** (1898-1962). Primul distins clasicist și orientalist, profesor de literatură elină, bun cunoscător al culturii și civilizației egiptene, sanscrite, iraniene. Născut la Constanța, este format la universitățile din București și Paris și toate studiile semnate cu numele lui au demonstrat probitate științifică, un deosebit simț al ierarhiei valorilor, au devenit modele în cercetare și documentare. S-a remarcat prin interpretările privitoare la opera tragicilor greci, dând subtile semnificații raportului om-divinitate, om-destin.

Chiar și o singură declarație, aceea că a semnat în diferite periodice alături de Mircea Eliade, Vasile Voiculescu, Ion Pilat este suficientă, credem, pentru ilustrarea valorii lui **Alexandru Claudian**, originar din Cernavodă. Adăugăm la această caracterizare biografică și faptul că Dimitrie Gusti i-a încredințat un seminar din istoria doctrinelor. Activitatea de bază s-ar circumscrie sociologiei, culturii și filozofiei, cu interpretări originale asupra macroproceselor istorico sociale, dar se afirmă și ca poet, traducător din literatura franceză și germană, critic literar. S-a bucurat de prietenia lui Tudor Vianu, Șerban Cioculescu, George Călinescu, deși există păreri controversate asupra creației literare. Alexandru Rally îl definea ca "poet intimist, cu o sensibilitate delicată, iar Al. Piru îl numește "poet surâzător, blajin, cu sentimentul unei premature blazări".

Mult mai generoasă a fost critica literară în privința lui **Panait Cerna** (Panait Stanciof, 1881-1913), "un romantic reflexiv, scriind o poezie conceptuală, străbătută de întrebări, cu apel la simboluri". Este fiul învățătorului Panait Stanciof din satul Cerna (Tulcea), cu posibilități reduse materiale, dar prin intervenția lui Titu Maiorescu obține și bursă de stat pentru Germania și posibilitatea de a-și da acolo doctoratul cu teza "Die Gedankenlyrik", apreciată cu "Magna cum laude". Remarcabile sunt poeziile de respirație istorică sau filozofică.

Nu mult după acest scriitor, se naște la Sulina (Tulcea) un talent muzical observat de un mare muzician al timpului, Richard Strauss. El se numește **George Georgescu** (1887-1964), a îmbrățișat arta dirijării, a fost "un slujitor consecvent al

lucrărilor cu puternic conținut emoțional, al capodoperelor muzicii universale, pe care le-a interpretat în formă măiastră, cu stil și personalitate" (conf. Ion Dumitrescu). Sub bagheta lui au concertat artiști ca: Stravinski, George Enescu, Dinu Lipatti, Cassals, Rubinstein, Fistrăh, Menuhin, Valentin Gheorghiu, Ion Voicu.

Din aceeași familie a marilor muzicieni, orice istorie a muzicii îl consemnează pe **Ioan D. Chirescu** (1889-1970), provenit din familia preotului și învățătorului dobrogean, pentru dezvoltarea școlilor românești de pe malul drept al Dunării. Compozitorul este un maestru al muzicii corale, urmaș al lui D. G. Kiriak, atât la catedra universitară a Conservatorului bucureștean, cât și conducerea Societății corale "Carmen". Se recunosc, printre partituri, cântece închinat pământului natal, "Dobrogea de aur", cum l-a numit întotdeauna.

Merită menționat numele scriitoarei **Lucia Borș Bacuță**, născută la Tulcea în 1895, fondatoarea celui dintâi laborator psihotehnic din România, devenit mai târziu Institutul de Orientare Profesională, și a primului liceu sanitar cu programă specială de cultură generală ("Xenocrat"). A îmbogățit literatura română cu interesante portrete istorice feminine (doamna Elena Cuza, Maria Cantemir, fiica lui Dimitrie Cantemir, Zamfira, fiica lui Moise Voievod), ocupându-se apoi de valorificarea însemnărilor, notelor, amintirilor soțului său, scriitorul Emanoil Bacuță, publicist de seamă, cu contribuții însemnate în periodicele literare dobrogene.

Un alt constănțean, **Romeo Alexandrescu** (1902-1976) îmbrățișează cariera muzicală la îndemnul lui George Enescu și puțini români pot înscrie în fișa biografică faptul că a avut printre profesori pe Nadia Boulanger și Paul Dukas la "Ecole Normale de musique" de la Paris. Activitatea compozițională s-a concretizat în lucrări pentru pian, violină, harpă, violoncel, dar a fost și un bun critic și istoric muzical, dovadă studiile, articolele, cronicile muzicale, recenziile din periodice, dar mai ales monografiile realizate pentru muzicieni ca Ravel, Claude Debussy, Gabriel Fauré, Paul Dukas.

Sandra Cotovu (1898-1985) a fost mult timp un nume uitat de istoria literară românească, deși a făcut parte din cenaclul "Sburătorul" condus de Eugen Lovinescu, a fost prietenă de generație cu Ioana Postelnicu și George Topârceanu. Familia Cotovu este un nume de rezonanță în istoria culturii dobrogene: Ion, apreciat latinist, cu premiu de traducere la Montpellier pentru transpunerea "Gintei Latine" a lui Alecsandri; fiii Vasile, pasionat arheolog, și Brutus, etnograf, cărora li se datorează muzeul de antichități din Hârșova; Virgil, soțul scriitoarei, merituos inginer constructor, de numele căruia se leagă proiectarea și executarea unor mari lucrări în portul Constanța (cheiuri, bazinul unui doc plutitor, magazii, utilaje de tranzitare a mărfurilor) dar și numeroase cercetări hidrologice și de navigație. Personalitatea literară a doamnei Cotovu este dezvăluită de romanele sale "Vijelie", "Fascinație", "Divorțul Marienei", "Jocuri de apă", în care spațiul marin este constant. A avut totdeauna nostalgia locului natal, mereu ca loc fascinant al marilor călătorii: "Am și călătorit mult. Arhipelagul Grecesc pe care l-am străbătut și unde am poposit uneori, Epidaur, Atena, regiunea lacului Tiberiade, fantastica cursă până la Marea Moartă, Constantinopolul, Egiptul până la Asuan, insulele Baleare, Majorca și Minorca în Spania. A mai fost și Dunărea la Hârșova".

Tot de pe malul Dunării, de la Topalu, provine doctorul **Gheorghe Vintilă** (1898-1979), fiul învățătorilor Dinu și Sevasta Vintilă. O parte din activitatea medicală o desfășoară și în locurile natale, la Sanatoriul CTC din Eforie Sud, celebru prin renumele doctorului Victor Climescu. Numele lui se reține printre oamenii de cultură din Dobrogea ca valoros colecționar de artă, urmându-l astfel pe celălalt mare dobrogean - Krikor Zambaccian. Deschiderea unui muzeu de artă plastică la Topalu s-a datorat donației de 275 lucrări de pictură și sculptură a doctorului Vintilă, în memoria părinților săi. Există semnături de mari maeștri ai artelor plastice între care N. Grigorescu, Ion Andreescu, O. Băncilă, Ion Falea, O. Han.

Este momentul să amintim de alți doi medici originari din Constanța, nume cunoscute nu numai în școala de medicină românească și în lumea oamenilor de știință de peste hotare: **Ervant Seropian** (1923-1987) și **Alexandru Caratzali** (1904-1980). Nenumăratele schimburi de experiență în recunoscute centre medicale alergologice din lume, prezența la congresele internaționale de astrologie, colaborările la publicațiile științifice mondiale, alegerea în diferite asociații internaționale, îl impun pe Ervant Seropian ca pe unul din cei mai buni specialiști ai medicinei contemporane. Datorită lui funcționează, din 1957, primul cabinet alergologic din România. Alergologia a scos medicina internă dintr-un impas, deoarece a oferit posibilitatea medicului practician să constate dacă un simptom oarecare are, sau nu, o origine alergică.

Alexandru Caratzali, nume de rezonanță în știința medicală creator de școală românească de citogenetică, laureat al Academiei de Științe din Paris, este primul român amintit în volumul "Human Cytogenetics" al lui Harnden, iar semnătura lui se regăsește frecvent în articolele informative scrise pentru "Enciclopedie Internaționale des Sciences et des Techniques" (Paris). Face parte din familia medicului Aristide Caratzali, în a cărei memorie s-a atribuit uneia din străzile Constanței, numele său.

Biologia românească are în **Victoria Iuga Raica** (1900-?) un strălucit reprezentant. Este urmașa unor savanți de renume mondial ca A. Popovici-Baznoșanu, Traian Săvulescu, Dimitrie Voinov (a cărei soție a fost), Grigore Antipa, Constantin Motas. Viața și-a dedicat-o cercetării științifice, atât în cariera didactică universitară, cât și ca șef de secție la Muzeul "G. Antipa" unde a înființat colecția de entomologie, introducând noi specii și subspecii în catalogul faunistic al României. S-a născut la Tulcea, în acel "orașel patriarhal cu străzi ori înzăpezite, ori prăfuite, cu căsuțe înfundate în verdeață", râvnind și la ora amintirilor "după merele cu carapace roșie și dulce înfipite în bețe, din coșul bragagiului cu fes".

Aport hotărâtor la prestigiul științelor biologice a avut academicianul **Radu Codreanu** (1904) născut tot la Tulcea ca fiu al doctorului Filip Codreanu și având în familie o ambianță prielnică dezvoltării intelectuale (este destul să enumerăm ca prieteni ai familiei pe Paul Zafiropol, dr. Nicolae Lupu, Aurel Vlaicu. A contribuit la progresul biologiei animale și a dezvoltat vocația pentru cercetarea științifică în cercurile studențești, în calitatea sa de profesor univesitar, succesor al lui Emil Racoviță. Cercetările executate în numeroase centre științifice străine (Wimereux, Arachon, Paris, Grenoble, Neapole, Montpellier, Lille, Roma) l-au impus printre savanții lumii și a fost ales membru permanent în Societăți și Uniuni de diferite ramuri biologice.

Approape deloc nu este s mnalat  contribuția profesorului universitar, inginer **Dumitru Ștefan Hrisanide** (1904-1963) născut la Constanța, elev al Liceului "Mircea cel B tr n". Activitatea profesională este dedicată în întregime problemei mineritului, având inova ii remarcabile pentru industria minieră  i făcând parte din toate colegiile de redactare a manualelor  i lexicoanelor tehnice pentru acest domeniu  tiin ifico-tehnic. Fiul său, Alexandru Hrisanide este astăzi unul din marii piani ti al lumii.

 n carieră universitară se distinge  i un alt dobrogean fiul de  aran din satul Cuza-Vodă (Constanța), **Cristache V. Oprea** (1905), devenit doctor docent în  tiin e agronomice, profesor universitar la Institutul Agronomic din Timi oara, membru în grupul internațional de specialitate de pe lângă ONU în vederea sporirii fondului mondial de alimente, membru în comitetul de conducere al Federa iei europene ONU pentru protec ia  i îmbunătăţirea mediului înconjurător. Profesia de agronom l-a apropiat de locurile natale efectu nd cercetări asupra p m nturilor dobrogene  i întocmind harta agro-geologică, de la litoralul Mării Negre, între lacul Agigea  i Mamaia până la Murfatlar, lucrare premiată de Academia Română.

Într-un interviu luat profesorului, acesta sus ine: "Acum, mai mult ca oric nd îmi dau seama că, cu c t am fost mai departe, am simțit mai puternic chemarea locurilor ce s-au imprimat ca prime imagini în ochii mei. Ceea ce știu,  i am convingerea adevărului, e că izvorul puterilor mele, pentru mult-pu inul ce l-am făcut, mi-a fost în permanen  satul natal Docuzol, cu toată complexitatea  i frumuse ea naturală, psiho-socială  i tradițională a vieții lui.  mi dau seama că satul meu are un suflet propriu".

Se cuvine să facem observa ia că Dobrogea ar fi avut azi un dic ionar monografic, dacă normalismul **Stan Greavu-Dunăre** (1905-1929) nu  i-ar fi încheiat a a curând existența. Când Tudor Arghezi l-a întâlnit, în anul 1928  i l-a dedicat tableta "O albină într-un pustiu" din "Bilete de papagal", "din 200 de localităţi câte are Dobrogea nouă "drume ul a străbătut o sută  i a schi at o sută de monografii rapide, stabilind originile, succesiunile  i caracterul național al punctului vizitat, legalizate prin semnăturile b tr nilor localnici". Lucrarea rămâne în manuscris, cum tot neterminată va rămâne, în casa de la Seimeni (Constanța) "Bibliografia Dunării". Dar Stan Greavu este unic prin valoroasa "Bibliografia Dobrogei" (425 a. Chr. - 1928 d. Chr.) prezentată de prof. George V lsan în ședința Academiei de la 6 iulie 1928  i tipărită apoi în "Memoriile sec iunii istorice".

Unor astfel de existen e-model se potrive te crezul enun at de marele matematician, originar din Tulcea, **Grigore Moisil** (1906-1978), prof. univ. la Institutul Politehnic din București, cu lucrarea premiată de Academia Română  n 1963 "Culegere de probleme de trigonometrie"; **Nicolae Mihăileanu** (1912) din Constanța, prof. univ. la Institutul Politehnic din București, majoritatea studiilor sale referindu-se la: geometria proiectivă, diferen ial , obiecte geometrice, spa ii neeuclidiene, spa ii cu conexiune, teoria relativit  ii; **Drago  Vaida** (1933) născut la Constanța, apreciat de Grigore Moisil pentru meritele sale legate de cibernetică și automatizări industriale. După o carieră universitară la ASE București, lucrează la Centrul European UNESCO pentru  nv  am nt superior, remarc ndu-se efortul întreprins

pentru introducerea computerelor în învățământ. Istoria matematicii din România, reține în filele sale și alte nume de doborogeni: **Ovidiu Tina, Ion Cristea**.

Anii 1900 au fost generoși cu regiunea pontică, începând să înregistrăm scriitorii, pentru care marea însemnează respirație, sens al existenței.

Să începem cu **Cella Serghi** (1907-1990), născută la Constanța, autoarea nemuri-toarei "Pânza de păianjen", rămasă în vârful treptelor de creație, mult deasupra celor-lalte: "Mirona", "Pe firul de păianjen al memoriei", "Această dulce povară, tinerețea". Romanul a împlinit dorința autoarei transmisă peste timp: "Eu am vrut să scriu o singură carte, ca o singură viață și marea să sune între copertele ei ca în valvele unei scoici. Am vrut să-mi retrăiesc copilăria și primele iubiri, bucuriile și tristețile, aspirația spre înălțimile vieții, reușitele și înfrângerile, amăgirea și suferințele". Cella Serghi, prietenă cu Camil Petrescu, Anton Holban, Magdalena Rădulescu și Mihail Sebastian, înconjurată de Liviu Rebreanu și Petru Comarnescu, apreciată de Eugen Lovinescu și Mircea Eliade, simțindu-se aproape de Ion Vinea și Ilarie Verona era, în interviurile sale, de o dezarmantă sinceritate: "Nici o carte nu rezistă dacă nu zidești în ea o parte din sufletul tău"; "Am dorit să ajung, prin scris, la un echilibru de viață și am ajuns la un acord între mine și mine și l-am realizat". În afara creației originale, Cella Serghi a fost bună traducătoare, oprindu-se la lucrări care se circumscriu temperamentului ei artistic: "Vă place Brahms" de Françoise Sagan și "Casa de hârtie" de Françoise Mallet-Joris.

În ordine cronologică, îi urmează Virgil Teodorescu (1909- ') poet care a ilustrat cu elocvență suprarealismul fiind un timp președintele Uniunii Scriitorilor și redac-tor-șef al revistei "Luceafărul", contribuind astfel la descoperirea și afirmarea unor tinere talente.

Fără a fi doborogean, a iubit marea și țărnul pontic până la divinizare, poetul **Grigore Sălceanu** (1901-1980), care a rămas în Constanța, după cursurile universitare de la Sorbona, până la sfârșitul vieții. A scris poezie și teatru, a tradus cu har din Baudelaire, Victor Hugo, Lamartine, Paul Verlaine. Cu aceeași sensibilitate și vers a reușit, a tălmăcit în franceză Alecsandri și marele Eminescu, precum și minunata noastră "Miorița", înscriind în perimetrul universal creații de vârf ale literaturii românești. A fost profesor de limbă franceză la Liceul "Mircea cel Bătrân". Interesantă este definiția dată poeziei: "Adevărul este că poezia adevărată nu are vârstă. Nu este nici de ieri, nici de mâine, ci de totdeauna. Poezia frumoasă este eternă".

Ovidiu Papadima, istoric și critic literar (1909), născut în satul Sinoe (Constanța), fiu de profesori, ajuns profesor universitar la Facultatea de Litere și Filosofie din București, lector la Universitatea din Viena și cercetător la Institutul de istorie și teorie literară "G. Călinescu", unde i se încredințează chiar de către reputatul scriitor G. Călinescu cercetări bibliografice, folclorice și monografice, finalizarea lor fiind "Bibliografia analitică a periodicelor românești" în colaborare cu Nestor Camariano, Ion Lupu), "Reviste literare românești din ultimele două decenii ale sec. al XIX-lea" și "Reviste literare românești de la începutul sec. al XX-lea", monografiile: "Cezar Bolliac" (premiul Academiei), Octavian Goga, Ion Pillat, Anton Pann, Heinrich Von Kleist, îngrijiri de volume, prefețe, alte volume ca: "Literatura populară ronfână",

"Ipostaze ale iluminismului românesc", "O viziune românească asupra lumii", "Scriitorii și înțelesurile vieții". Despre locul natal spune: "Dobrogea trebuie să fie mai bine cunoscută nu numai prin ceea ce ne dezvăluie săpăturile arheologice, ci și prin tot ce este document viu și peren al spiritualității, al creativității poporului român"; **Tașcu Gheorghiu** (1910-1982), traducător desăvârșit și subtil, născut la Constanța. A renunțat la propria-i creație pentru a tălmăci fermecător pe Rimbaud, Aragon, Asturias, Sabattier, Apollinaire, Isidore Ducasse Comte de Lautreamont, Nante etc. Nu recunoaște că era remarcabil. "Ceea ce fac este umilă și perisabilă strădanie, aproape anonimă, de a iscăli în coadă poemele unor genii cu care am sfidarea să mă măsoar întotdeauna îngenunchiat". Timpul l-a contrazis, copleșindu-l cu premii pentru desăvârșite traduceri cu "Ghepardul" de Lampedusa, "Răposatul Mattia Pascal" de Pirandello ș.a.; **Pericle Martinescu** (1911), născut în satul Vișoara (Constanța), scriitor și gazetar, traducător, istoric literar. Despre locul copilăriei, iată-i mărturisirea: "Fiecare purtăm în noi o imagine destul de fragilă a tărâmurilor copilăriei proprii, unde o poartă, un copac, o fântână prefigurează în memorie niște cicluri existențiale ireversibile"; Ioan Micu (1912), coborât din mocani păstori, se naște în satul Petroșani (Constanța), mărginit de canarale impunătoare, cu intrânduri și peșteri, care au trezit interesul lui Vasile Pârvan, asiduu cercetător al antichităților dobrogene. Are serioase cercetări asupra arheologiei ținutului marin ("Dobrogea vestigiilor antice", "Sarcofagii tomitane"), traduceri din poeți latini și italieni (Propertius, Horațiu, Vergiliu, Ovidius, Diego Valeri) și este întemeietorul revistei "Litoral" (alături de Dumitru Olariu, Aurel Dumitrescu și sculptorul Cristea Grosa); **Al. Raicu**, "om al apelor", cum se definește, s-a născut la Hârșova în 1914, scrie versuri și proză, dar o interesantă contribuție la istoria literaturii române o constituie volumele "Luminile oglinzilor", "Descoperirea păsării Sitella", "Autografe" în care valorifică întâlnirile sale cu mari oameni de cultură (Liviu Rebreanu, Mihail Dragomirescu, Dimitrie Stelaru, Octavian Goga) și colecția de manuscrise, autografe, imprimări (Al. Philipide, Șerban Cioculescu, Henriette Ivonne Stahe, Grigore Sălceanu). "Dacă pe numeroși alți poeți născuți în zone de munte - ne spune într-un interviu - i-a impresionat - și au scris - atât de mult farmecul veșnic al mării, era cu atât mai firesc ca pe mine, om al apelor, care în copilărie am zăbovit zeci de zile cu luntrea prin păpurișuri, aruncând prostovolul, să mă influențeze viața eternă a apelor"; **Traian Coșovei** (1921-1981) născut la Somova (Tulcea), scrie versuri și proză, este un maestru al reportajului, un demn urmaș al lui Geo Bogza, scrie despre oamenii Dunării, pescarii, așa cum un alt poet, **George Dan**, a scris despre oamenii mărilor; **Corneliu Leu** (1932) născut la Medgidia, romancier, editor și dramaturg, scriitor de succes, redactor la binecunoscute reviste literare ("Flacăra", "Luceafărul"), la Radioteleviziune și Cinematografie. "Adevărat lucru că realitatea dobrogeană este cea din care se trage în cea mai mare măsură substanța literaturii mele. Aici am simțit întotdeauna nevoia să-mi plasez acțiunile sau măcar să-mi aduc personajele, aici mi-am făcut înțelesul ei complex de la copilărie până la prietenii târzii - documentarea".

Dintr-un eventual dicționar al personalităților dobrogene nu ar putea lipsi **Nicolae Dunăre** (1916), născut la Hârșova, etnolog și sociolog, bun interpret al fenomenelor

etnoculturale și etnoartistice. Este doctor în științe istorice, membru al mai multor societăți științifice din țară și de peste hotare (Paris, Liège, Branorschweig, Hamburg). Participă la elaborarea Atlasului etnografic al României și este autorul a două importante monografii - "Arta populară din Valea Jiului" și "Țara Bârsei". De câte ori are prilejul, declară că "Dobrogea este un adevărat muzeu regional prin variatele și caracteristicile forme și urme ce o împânzesc".

De netăgăduit este activitatea muzicologului **Dragoș Alexandrescu** (1924), din cunoscuta familie a violonistului Alexandrescu, elev al lui Eduard Caudella și profesor al reputaților muzicieni români Garabet Avachian și Varujan Cozighian. Este profesor universitar, iar în activitatea sa compozitională acordă loc aparte motivelor dobrogene (simfonia "Dobrogea", poemul simfonic "Adamclisi", muzica de cameră "Bairamdede", poemul simfonic "Adamclisi", muzica de cameră "Bairamdede" pe versuri de Gr. Sălceanu, muzică corală "Sârba de la Oltina", "Beștepeanca". E și azi conducătorul cenaclului muzical din Constanța.

Desigur, că încă multe vieți celebre s-au împletit cu hotarul soarelui și al mării: sunt încă mulți scriitori care doar au drumejit prin Dobrogea (**Mihail Sadoveanu, Tudor Arghezi, Victor Eftimiu, Ion Vinea, Geo Bogza**), alții care, dintr-un motiv sau altul au stat aici o perioadă mai mare de timp (**Alexandru Macedonski**, director de Prefectură la Cernavodă, **Duiliu Zamfirescu**, supleant la Tribunalul din Hârșova, **Jean Bart**, ofițer de marină, **Ioan Minulescu** și **Dimitrie Anghel**, slujbași, **Hortensia Papadat-Bengescu**, în redacția "Dobrogei Literare", **Ioan N. Roman**, poet și avocat, fondator al revistei "Analele Dobrogei", ziaristul **Ion Adam**). Pictori de renume și-au muiat paleta în culorile orizontului dobrogean (**Țuculescu, Marius Bunescu, Stavru Tarașov, Spiru Chintilă, Florica și Marcela Cordescu, Lucian Grigorescu, Victor Rusu Ciobanu, Wanda Sachelaris Vladimirescu, Cik Damadian, Ion Nicodim**).

Este cu neputință să trecem peste **Vasile Canarache**, mult timp director al Muzeului de Arheologie, având o contribuție de seamă la descoperirea și restaurarea Monumentului roman cu mozaic, basilici, ziduri de apărare, morminte, statui; **Nicolae Teodoreanu**, academician, director al laboratorului de cercetări zootehnice de la Palas, **Victor Climescu**, chirurg de renume mondial, director al Sanatoriului de la Eforie Sud, creator de școală chirurgicală, osteo-articulară, ziaristul **Al. Gherghel**, biologii **Eugen Pora** și **Sergiu Cărăușu**, istoricul **Radu Vulpe**, neurologul **Gh. Găitan**, doctorul **A. Vasiliu**.

Prospecțiunile sunt deschise și pentru alți cercetători. Se pare că încă multe personalități au trecut pe lângă hotarul de vis al pământului scăldat de Mare.

VASILE CANARACHE LA CONSTANȚA: 1956-1969

Am reținut în titlu, coordonatele temporale, pentru a face distincția între perioada când **arheologul** V. Canarache a desfășurat o activitate cu totul deosebită față de cea pe care a profesat-o în preajma primului război mondial și imediat după aceea: ziaristica.

Este știut că V. Canarache a dominat eșicherul cultural al Constanței cu o râvnă debordantă, pe un fundal dominat de căutări în străfunduri istorice de natură să dea satisfacție unor intenții politice, care vizau realizarea unor instituții de depozitare ale unor tezaure de valoare aparte. El venea să răspundă unor comandamente oficiale și să revigoreze viața muzeală în toate formele sale complexe, dar să și scoată patrimoniul arheologic din starea de părăsire și decreștinătate în care le lăsaseră războiul.

În 1956, se are în vedere restaurarea, conservarea și valorificarea monumentelor istorice, ceea ce însemna pentru noul arheolog tomitan, cercetare, organizare și teaurizare muzeologică, desigur, nu fără eforturi financiare - ultimile dovedindu-se relativ ușor de găsit din moment ce exista o suficientă receptivitate între cei care susțineau propaganda oficială a epocii.

Este greu să condensezi în câteva pagini de ziar, volumul uriaș de muncă la care s-a angajat acest om, plin de entuziasm și de intenții proiectate către un țel urmărit încă din tinerețe: salvarea patrimoniului arheologic, fie cel care zăcea încă în straturile grele de pământ, fie cel risipit în anonimatul colecțiilor particulare. La vremea aceea în simulacru de muzeu existent, nimic nu îndreptăța temei documentar, ilustrativ, pentru un muzeu adevărat. El se obliga, voluntar și deferent, să organizeze un muzeu al colecțiilor arheologice, bineînțeles, adaptat unui plan tematic. Fiindcă era de neconceput ca în orașul emblemă de pe malul mării, reședință a unei provincii atât de bogată în monumente, sau care putea beneficia de complexul fond biologic al Mării Negre, să nu existe instituții capabile să depoziteze și să illustreze monumente la care alte zone ale țării nu putea visa.

Pe scurt: devenit mai întâi consilier al administrației regionale, prin contract de colaborare, apoi, de la 1 septembrie 1957 numit director al instituției muzeale care se contura în ritm alert, V. Canarache, cu mai mulți tineri arheologi, au elaborat tematica și au inițiat aplicarea unui prim program al Muzeului de arheologie. S-a lucrat intens la repararea și adaptarea clădirii care adăpostea cândva palatul episcopal, s-au inițiat cercetări s-au adunat și evidențiat mărturiile arheologice, a fost creată o rețea de tehnicieni (muzeografi, graficieni, restauratori etc.) - totul a făcut posibil mai întâi organizarea festivităților legate de bimilenarul nașterii lui Ovidius, în septembrie 1958, apoi la sfârșit de an, pe un ger cumplit, s-au deschis ușile Muzeului regional

de arheologie, la care nu ne-a onorat cu prezența, dintre autorități, mai nimeni. V. Canarache, cu soția sa Ana Canarache - unul dintre eminenții filologi ai țării - personalul muzeului și alți câțiva "pasionați" conștanțeni, aceștia au fost martorii primului vernisaj al acestei instituții care avea să devină de importanță națională.

Aceasta nu însemna însă decât începutul unei adevărate epopei. Aproape în fiecare an expoziția era refăcută - **a fundamentis** - îmbogățită cu apariții de ultimă oră - și erau multe. Să nu uităm că se angajaseră programe vaste de investigații, la Castelu (necropolă feudal-timpurie de incinerare); la Ansamblul rupestru de la Basarabi, unde s-a investigat inițial cu fondurile Constanței, mai apoi cu cele ale Direcției Monumentelor Istorice din București; la Cheia - Gura Dobrogei, în peșteri; la zidul de incintă al cetății Tomis, cunoscut încă de pe vremea lui V. Pârvan - aici urma să se amenajeze un parc care să simbolizeze istoria, vechimea și noblețea unei mari cetăți la malul mării, ale cărei tradiții se defineau astfel prin momente unice.

Așa se face că între anii 1961-1963, concentrarea de valori arheologice tomitane, înapoia zidului de incintă (**intra muros**) din sec. III-IV p. Chr., cu celebrul "turn al măcelarilor", ne va încânta ochii celebrul parc al Constanței, cu piese mari, de veritabil efect educativ. Cum să nu se ajungă la astfel de împliniri spectaculare, când la Constanța metamorfozările urbanistice aduceau noutăți incredibile sub raport arheologic: marile bazine paleocreștine din zona fostei gări; tezaurul monumentelor sculpturale din același perimetru; marile descoperiri de la Mangalia (mormântul cu papyrus, tezaure monetare etc.); săpături la Constanța (necropole); la Limanu, Techirghiol și Hârșova (neolitice); salvări de ordinul zecilor și sutelor de morminte indigene, grecești, romane și feudale timpurii - toate coordonate atent și autoritar de directorul instituției, dar care s-a bucurat de un larg concurs al unor tineri plasați pe traiectoria afirmării profesionale. Curiozitatea publică era satisfăcută! Nevoile propagandistice, în special pe linia turistică - atunci în plină dezvoltare - la fel! Se câștigau aderențe, se augmentau simpatii, se întruneau sufragii publice. Acestea cu atât mai mult cu cât sfera de preocupări ale întreprinderii V. Canarache, s-a lărgit cu fondarea Acvariului (1958), plasat în locul fostului Muzeu de arheologie din anexa Cazinoului. Realizare splendidă!

Apoi, domeniul artelor plastice. Reclamat de realitățile proprii Dobrogei, iminența unor alcătuiri muzeale n-a întârziat să se concretizeze. Se știe că permanenta legătură între creatorii de frumos și Dobrogea a mediatizat producții majore, adesea prezentate în expoziții - în perioada interbelică - aici la malul mării. Thalassa, Thalassa! Acest leit-motiv, a făcut să se dezvolte simțul public al operei de artă și avea să aducă nu numai la Constanța ci și în numeroase alte localități de pe litoral artiști de veritabilă valoare, de talent inegalabil. Muzeul de artă Constanța, realizat de V. Canarache în 1962, devine centrul de polarizare al talentelor, local în care se încurajează creația.

Deci, Muzeul de arheologie, refăcut în 1958; Acvariul în același an; Muzeul de artă în 1962; parcul arheologic în 1963; amenajări la Histria în anii 1962-1963; micul Anticvariu de la Callatis în 1962-1963; proiecte și dispute pentru restaurarea Monumentului de la Adamclisi - din păcate, V. Canarache n-a reușit să-și împlinească o dorință ardentă, născută din înțeles să se restaureze după metoda "istoriată";

apariția primului număr al periodicului arheologic tomitan, botezat de el, în 1968, Pontice - iată ce încununează prodigalitatea creatoare a unui om care s-a dăruit trup și suflet, timp de 14 ani, unei îndeletniciri, în care se coroborează perfect arheologia cu muzeistica, având rezultate care au entuziasmat și au creat un climat extrem de favorabil valorificării acestui potențial dobrogean. Astăzi suntem beneficiarii emulației anilor '60 - '70. Restructurările suferite în decursul anilor de mai târziu aproape de către toate unitățile inițiate și profundamentate de V. Canarache, sunt consecința firească a unei evoluții stimulate de succesori, dar cu metode, idei și procedee tehnice, moștenite de la precursor.

Acum, la comemorarea a 25 de ani de când Vasile Canarache a intrat în neființă, un gând pios și recunoștința noastră, au însoțit aducerile aminte la mormântul său din Cimitirul Central, unde la căpătâiul marcat de o coloană marmoreană antică, alături de preotul binecuvântător, am încheiat cu strămoșescul "sit sibi terra levis".

ANGHEL SALIGNY

Din trecutul tehnicii românești se impune, fără îndoială, figura proeminentă a inginerului Anghel Saligny care a desfășurat o bogată activitate timp de mai bine de 40 de ani. Anghel Saligny s-a născut la 2/14 mai 1854 în comuna Șerbănești (Tecuci), în familia învățătorului Alfred Saligny. Studiile primare și le însușește în pensionul din Focșani al tatălui său, după care, în 1869, va pleca în Germania, la Potsdam, unde-și termină studiile secundare, înscriindu-se apoi la Universitatea din Berlin pentru a studia astronomia.

În curând renunță la astronomie și va trece la Școala Politehnică din Charlottenburg - Berlin - unde-l va avea ca profesor pe celebrul inginer Schwedler - școală pe care o absolvă cu brio, primind diploma de inginer.

În perioada 1874-1875 va participa la lucrările hidraulice din nordul Prusiei, sub direcția lui G. Mehrtens și, apoi, la construcția liniei ferate Cottbus-Frankfurt pe Oder.

La sfârșitul anului 1875 se întoarce în țară și intră în cadrul serviciului de poduri și șosele din cadrul Ministerului Lucrărilor Publice, ca inginer clasa a III-a și va fi trimis la Praga pentru recepționarea de material rulant. Este numit apoi asistent la secția a II-a a liniei ferate Ploiești-Predeal. În același an proiectează, pentru primăria Bucureștiului, amenajarea aleilor de pe lângă Șoseaua Kiseleff.

În perioada 1878-1880, după ce va fi înaintat inginer clasă a II-a, va lucra la linia ferată Ploiești-Predeal, lucrare întreruptă în timpul războiului pentru cucerirea independenței României. În anul 1881 va fi promovat inginer clasa I și va prelua lucrările de construcție ale liniei ferate Adjud-Tg. Ocna.

Anghel Saligny ia parte, în același an, la înființarea Societății politehnice din România, iar în anul 1882 va fi numit director al Șantierelor pentru construcția liniilor ferate Adjud - Tg. Ocna, Bârlad - Vaslui - Iași și Crasna - Huși.

În anul 1883 i s-a încredințat Serviciul de construcție a podurilor de fier, care trebuiau să înlocuiască podurile din lemn ce începuseră să se prăbușească. Dintre realizările mai importante în acest domeniu pot fi citate: podul peste Siret, la Cosmești (430 m lungime); podul peste Troțuș - de cale ferată și șosea; podurile de la Onești și Urechești - pe linia ferată Adjud - Tg. Ocna. În același an a fost promovat inginer-șef.

În anul 1884 a fost numit șef al Serviciului de poduri din Administrația CFR. Confirmat, de asemenea, ca șef al Serviciului docurilor, a fost însărcinat cu studiul și conducerea construirii docurilor și antrepozitelor din porturile Brăila și Galați, lucrări la care, pentru prima oară în România, s-a întrebuințat betonul armat. I se încredințează, la începutul anului 1887, conducerea provizorie a Serviciului

lucrărilor noi din "Direcțiunea Generală a Căilor Ferate" și va fi numit șeful "Serviciului studiilor și execuției liniei ferate Fetești - Cernavodă, cu marele pod peste Dunăre. Aceste grandioase lucrări constituie, pe drept cuvânt, apogeul activității și încoronarea operei lui Anghel Saligny.

În anul 1882 se publică un concurs pentru proiectarea podului peste Dunăre. Au fost depuse opt oferte ale unor firme străine, oferte care au fost examinate de o comisie, al cărei secretar era A. Saligny și din care au făcut parte profesorii Collignon din Paris și Winkler de la Berlin. Proiectele n-au fost găsite satisfăcătoare, motiv pentru care s-a publicat un al doilea concurs, pe baza unor condiții tehnice mai bine precizate. Nici proiectele, în număr de cinci, oferite în 1886, n-au fost găsite satisfăcătoare, întrucât Comisia de examinare a stabilit că nu au fost respectate condițiile tehnice impuse.

În aceste condiții, în 1886, i s-a încredințat lui Anghel Saligny studiul și proiectarea liniei ferate Fetești - Cernavodă, cu podul peste Dunăre. Peste trei ani va încheia proiectul podului peste Dunăre.

În 1892, în calitate de șef al Serviciului de verificare și consolidări a podurilor de linie ferată, va reface podurile de pe linia Filaret - Giurgiu, podul peste Ialomița (la Crivina), podul peste Prahova (la Halta Prahova), podurile dintre Chitila și Ploiești, viaductele de la Vădeni, podul peste Siret - la Barboși, podul peste Troțuș - la Adjud și peste Bistrița - la Bacău. Va fi ales membru corespondent al Academiei Române. În perioada 1884 - 1896 va fi ales președinte al Societății politehnice, pe durată de trei ani.

După cinci ani de la punerea cu solemnitate a pietrei fundamentale a podului peste Dunăre, la 14 septembrie 1895, într-un cadru solemn, s-a făcut inaugurarea podului. Această inaugurare a constituit unul din momentele importante ale sfârșitului de secol, iar presa dobrogeană a evidențiat semnificația sa extraordinară pentru România. Complexul podului de la Cernavodă cuprindea podul peste Borcea, podul de inundație din baltă și de lângă Dunăre, podul peste Dunăre, în total 4087,95 m, calea ferată simplă Fetești - Cernavodă (27,3 km), terasamentele, tranșeele, stațiile de cale ferată, lucrările de artă. Suprastructura podului se găsește la 30 m deasupra nivelului apelor mari, iar fundațiile la o adâncime de 28,5 m. Lățimea între grinzi variază între 6,5 m și 9 m. Costul final al lucrărilor a atins cifra de 35 milioane lei.

După încheierea acestei grandioase lucrări Anghel Saligny a fost numit director general al Căilor Ferate Române, iar în aprilie 1897 a fost ales membru activ al Academiei Române.

În scurt timp, în 1899 a preluat conducerea lucrărilor portului Constanța și cumulează funcția de director al Serviciului Hidraulic și de director al docurilor. În perioada 1899-1909, în cadrul operațiunilor tehnice de la Constanța, construiește magazine cu silozuri după cele mai noi principii, creează un bazin special pentru exportul petrolului, rezervoare, cheiuri. Până în 1910 a condus Direcția Generală a porturilor și comunicațiilor pe apă, după care conduce Direcțiunea Generală a îmbunătățirilor firești pentru punerea în valoare a terenurilor din zona inundabilă a Dunării și a altor râuri mari din țară. În perioada anilor 1907-1910 a fost ales președinte al Academiei Române. În 1909 are loc inaugurarea construcțiilor din por-

tul Constanța, iar Anghel Saligny va fi ales Președinte al Congresului Internațional al petrolului, ținut la București. În 1917 Anghel Saligny a fost sărbătorit pentru cei 35 de ani de activitate în cadrul Ministerului Lucrărilor Publice, iar în perioada 1918-1919 a funcționat în calitate de Ministru al Lucrărilor Publice.

"Cunoscător și stăpân al tehnicii din vremea sa - cum îl caracteriza academicianul N. Profiri - conștient în forța sa creatoare și inovatoare, apreciind la justa valoare calitățile profesionale ale inginerilor și tehnicienilor noștri, pe care i-a ajutat să se dezvolte, Saligny a pus în aplicare toate procedeele și metodele constructive ale timpului său, mai ales pe cele noi, pe cele mai înaintate".

O istorie a tehnicii românești este de neconceput fără numele lui Anghel Saligny, așezat la loc de frunte. O viață de realizări, pentru care poporul nostru îi păstrează o adâncă recunoștință.

GEO-ISTORIE

GEOISTORIE ȘI GEOPOLITICĂ ÎN TRECUTUL DOBROGEI In memoriam Constantini Brătescu

*„De la Nistru pân-la Tisa tot românul
Plânsu-mi-s-a ...” scria Eminescu, pe
când românii se aflau în spațiul dintre
cele două ape, dar nu în aceeași țară.
Ioan Micu*

*„Un lucru trebuie să apară cu cea din
urmă străduință: existența neamului nostru,
așa cum este el frânt în bucăți și
risipt în statele vecine. Avem cea mai
sfântă datorie: a nu lăsa să ni se știrbească
întregimea noastră etnică”.*

A. D. XENOPOL

Unitatea sufletului românesc

În urmă cu ceva mai mult de cinci decenii și jumătate, neuitatul profesor universitar **Constantin Brătescu**, membru corespondent al Academiei Române, fiu de seamă al Dobrogei, cel al cărui nume îl poartă azi fosta "Școală normală de învățători" din Constanța, unde a fost profesor de geografie - așa cum mi-l amintesc eu, pe când eram elev la "Școala de aplicație" a acestei instituții de învățământ dobrogean - după care avea să fie numit, la propunerea academicianului Simion Mehedinți, profesor universitar la Cernăuți, când Bucovina era a noastră, iar după pierderea ei, avea să fie profesor al Universității bucureștene și Marea Neagră, dintre anticul Danubiu și Pontul Euxin, ca să folosim, cum e și corect, aceste două arhicunoscute denumiri de repere geoistorice și geopolitice ale neamului nostru, care se întindea, ca existență bimilenară, dacă ne gândim la străbunii daco-geto-romani și, mai apoi, la Mircea, Domnul Țării Românești, care și-a afirmat și confirmat acest titlu de "stăpânitor până la Marea cea Mare" într-un timp când lumea otomană, cu forțe neînchipuit de mari, năzuia să-și întindă hotarele pe pământul Europei, până la marea și fluviul amintite.

Dar să intrăm ceva mai adânc în problema ce ne-am propus-o, legată de istoria și politica pământului Dobrogei noastre de ieri, de azi și de totdeauna, de la străbunii geto-daci încuscriți cu romanii cuceritori încă de pe timpul lui Decebal și Traian, ba chiar mai dinainte, întrucât Scythia Minor a devenit mai de timpuriu română, iar primele state românești pe pământul ei s-au format.

Într-un volum de peste 570 de pagini, intitulat **GEOPOLITICA**, apărut la Iași

(Editura "Glasul Bucovinei"), în 1994, este publicat un studiu al prof. C. Brătescu privind **populația Cadrilaterului între anii 1878 și 1938**, apărut întâia oară în **Analele Dobrogei** (anul XIX, vol. II, 1938, pp. 3-160, revistă la care am colaborat și eu, la invitația directorului revistei, încă din anul 1934. Profesorul Brătescu conducea **Muzeul Regional al Dobrogei**, o creație a sa, tot el fiind cel care m-a propus, în vara anului 1935, municipalității costănțene (primar fiind pe atunci **Horia Grigorescu**, doctor în drept la Paris), să fiu coservatorul amintitului muzeu, pe care l-am condus până în vara anului 1948.

Studiul publicat de C. Brătescu în 1938, deci cunoscut mie încă din anii tinereții, l-am recitit, după mai bine de cinci decenii și jumătate, la o etate hiperoctogenară, dar cu același interes., dacă nu cumva cu unul sporit, întrucât **Cadrilaterul dobrogean** un timp ne-a aparținut. El a constituit, cum afirma profesorul Brătescu, un "drum de invazii și drum de armate, având un destin propriu aici, lângă Marea Neagră. Pe aici au trecut atâtea invazii de popoare! Sciți și sarmați, în antichitate; goți, huni, avari, slavi, bulgari, pecenegi, cumani și tătari, în evul mediu, dinspre N și NE, și turci, dinspre S. Pe aici au trecut și atâtea armate, în special turcești și rusești, în epoca modernă". "Acțiunile pline de distrugeri, continuă să spună profesorul, au culminat cu războaiele care s-au încheiat prin pacea de la Kuciuk-Kainargi (1774), Adrianopole (1829) și Paris (1856)". "Expansiunea firească, antropogeografică și geopolitică, a populației și a țărilor din Carpați către Marea Neagră a fost, cum se știe, redusă ca proporții, după expansiunea geto-dacică din antichitate, iar după aceea în evul mediu, pe timpul lui Mircea cel Bătrân. Abia în timpurile de mai târziu, "renașterea poporului român într-un stat tânăr, viguros și activ, și nevoia sa de a avea o ieșire la Mare", cum susținea just profesorul C. Brătescu, apoi crearea statelor naționale din jurul Mării Negre și reducerea lor la proporții mai normale a pus capăt acestui rol dezastuos de drum al expedițiilor armate, care împiedicau o viață așezată și propășirea civilizației". Populația Dobrogei și a Deliormanului, ținut muntos și păduros din Dobrogea de sud, se putea reface prin noi imigrări, venite pe latura Mării Negre, fie mai ales pe latura dunăreană, unde Balta și malul stâng al Dunării puteau fi, după justa părere a profesorului C. Brătescu, "un adăpost în caz de primejdie". Numai așa au reușit, după opinia aceluiași, să se mențină, în atari vitrege timpuri, rămășițe dintr-o veche populație băștinașă".

Studiul respectiv este împărțit de autor în următoarele capitole:

1. Epoca turcească până la 1878
2. Episodul bulgăresc dintre 1878 și 1913
3. Colonizarea românească de la 1913 până azi (1938)
4. Perspectiva pentru viitor.

1.

Pământul Dobrogei, la 1878, când o parte a teritoriului dintre Dunăre și Marea Neagră (districtele Tulcea și Constanța, constituite în Dobrogea de Nord) a fost alipită României, după o stăpânire politică și colonizare musulmană de peste cinci sute de ani - din cele 3409 toponime de orașe, sate, văi, coline, lacuri, bălți, cariere, ruine, cruci, fântâni izolate etc. - erau , așa cum preciza C. Brătescu în studiul său, nume turcești și tătărești = 61,89%; nume neoaș românești = 33,34%; nume rusești =

3, 84%, mai ales în Deltă; nume slavo-bulgărești = 0, 74%, iar nume de origini diverse = 0, 22%. În schimb, în Cadrlater, întreaga toponimie era turcească, afară de câteva localități de pe malul Dunării (Calimoc, Popina, Tătărița, Vetreina, Drâstor, Ostrov, Pârjoia etc.) și de câteva nume de la țărmul mării: Caliacra, Cavarina, Ecrene. "Această constatare, spunea Brătescu, nu trebuie nicidecum să surprindă". Argumentul? "Cinci sute de ani de stăpânire politică și de colonizare musulmană au fost prea de ajuns ca să schimbe cu desăvârșire fața etnografică a unei regiuni pe care considerațiuni strategice și de stat o cereau cât mai pur turcească". Și profesorul continuă, trăgând următoarele concluzii? "La 1878, după Războiul de independență, românii și bulgarii înaintară spre țărmurile de apus ale Mării Negre, pe care Imperiul turc le ceda în retragerea sa către miazăzi; ei înaintaseră de fapt într-un pământ turcesc de cinci ori secular. În baza cărui drept?" Și tot profesorul Brătescu răspunde: "Desigur, în baza dreptului de a trăi, în baza necesității pe care o simte orice țară activă de a avea o deschidere la mare". Firește, "se mai puteau invoca și alte argumente: românii puteau invoca amintirile lor antice, geto-daco-romane, cum și pe acelea medievale, care culminau în titulatura lui Mircea cel Bâtrân: **Terrarum Dobroticiæ despotus et Dristri Dominus**, iar bulgarii puteau invoca amintirile lor medievale de invadatori dinspre Volga și de stăpânitori, o vreme, sub țarii lor bulgari". Profesorul C. Brătescu susținea că "superioritatea" era de partea românilor atât din punct de vedere al amintirilor trecutului roman, care sunt dezgropate la tot pasul, încât "și pietrele vorbesc pentru ei" și aceasta nu numai ca superioritate a românilor asupra oricărei alte naționalități creștine din Dobrogea, dar și pentru că "românii, în deosebire de bulgari, luaseră parte la războiul contra Turciei, ca stat existent, cu o armată organizată și capabilă de a deveni salvatoare". Marele nostru geograf amintește că "la început, României i s-a oferit un teritoriu cu mult mai întins decât Dobrogea și Cadrlaterul (...), de Rusia panslavistă și creatoare a statelor slave din Balcani, iar această ofertă nu putea cauza Bulgariei nici o rană, căci i se oferea pământ și popor turcesc, de cinci ori secular turcesc". Cu ce condiție, însă, Rusia țaristă îi făcea respectiva ofertă? "România (spune patriotul profesor Brătescu) trebuia să renunțe formal și definitiv la Basarabia străbună în folosul Imperiului rusesc, care ținea cu orice preț să-și aibă Dunărea hotar". România, neconsimțind să facă sacrificiul teritorial cerut, a obținut un teritoriu mai mic, Dobrogea veche, cu o graniță de șicană, care a trebuit să fie corectată abia în 1913, în urma războiului balcanic; astfel, Cadrlaterul, cel locuit aproape exclusiv de turci, reveni Bulgariei, care între 1878-1913 încearcă aici o colonizare cu element național din Balcani și de dincolo de Balcani".

2.

În a doua parte a studiului referitor la patrulaterul de sud al Dobrogei, savantul profesor urmărește episodul bulgăresc care a durat 35 de ani. Războiul ruso-turc din 1877-1878 a provocat, după părerea argumentată a geografului Brătescu, ultima mișcare și schimbare etnografică a populației din această parte a Europei. Istoricul bulgar A. Ischirkoff, citat de Brătescu, scrie că eliberarea Bulgariei a cauzat o serie de schimbări etnografice: cerchezii au emigrat, iar împreună cu armatele turcești a emigrat și o mare parte dintre turci, tătari și pomaci (bulgari turciți). Mulți bulgari din

Macedonia și vilaetul - numele dat marilor provincii ale imperiului otoman - Adrianopole s-au așezat în SV Bulgariei și lângă Marea Neagră. Au venit și mulți bulgari din Rusia, România, Ungaria și chiar din Anatolia și Serbia estică. După o statistică din 1881, citată de Brătescu în conformitate cu o lucrare a istoricului bulgar C. Jirecek (**Etnographische Veränderungen**, pp. 177-178), totuși musulmanii aveau un excedent asupra creștinilor în toată Bulgaria de E: musulmanii - 49,6%; creștinii - 49,4%.

Abia ivit la o viață independentă, Principatul Bulgar manifestă, cum spunea C. Brătescu, "veleități de cotropire", ba chiar ceva mai târziu, "chiar o mică iredentă și-a scos capul" pe la Babadag și Tulcea și mai târziu s-a încheiat chiar o alianță cu un stat vecin împotriva României salvatoare, corecte, generoase și leale a regelui Carol I, deși - cum remarcă C. Brătescu - "prin jertfa din 1877-1878, a contribuit la crearea noului principat bulgăresc", care însă, "cu o vădită și absurdă rea-voință a căutat să tulbure bunele raporturi de vecinătate și să treacă jignitor sub o tăcere vinovată contribuția efectivă a statului român la reînvierea unui stat bulgar. Aceste intenții măturisite sau ascunse au determinat România la luarea unor măsuri de siguranță. Satele rămase aproape pustii din Dobrogea veche și mai ales cele cu populație turcească rară de la granița meridională, fură colonizate cu elemente românești de peste Dunăre. Paralel cu această colonizare românească a mers și colonizarea bulgărească din Cadrilater, realizându-se astfel un baraj cu elemente naționale de ambele părți, într-o regiune anterior turcească. Colonizarea bulgară s-a îndeplinit după părerea omului nostru de știință, mai mult zonal și mai ales pe fâșia Dunăre-Silistra-Bazargic-Balcic; pe când colonizarea românească s-a realizat cu respectarea drepturilor de proprietate ale vechilor locuitori, colonizarea bulgărească s-a făcut adesea cu încălcarea drepturilor de proprietate ale populației musulmane.

Profesorul C. Brătescu dă următoarele cifre statistice referitoare la populația din Cadrilater, în anul 1912, deci în ajunul războiului balcanic: bulgari - 6602, români - 121925, turco-tătari - 136.224, țigani turcești - 11.024, diverși - 7.003, în total, 282.778 de locuitori. "Războiul balcanic din 1913, încheiat prin pacea de la 10 august 1913 în București, a pus sfârșit acestui proces etnografic", după părerea lui C. Brătescu.

3.

În a treia parte a studiului, profesorul C. Brătescu se ocupă de colonizarea românească de la 1913 până la 1938. Patru mari probleme, consideră autorul, i se puneau statului român în noul teritoriu luat în stăpânire și anume: legiferarea dreptului de proprietate încălcată sub dominația bulgărească, colonizarea teritoriului cu români; dezvoltarea vieții economice; înălțarea acestei noi provincii spre o viață mai civilizată. "Colonizarea românească a noului teritoriu - constata el - a întârziat prea mult și nu a fost condusă cu destulă energie și clară viziune a viitorului". Tot el amintește de tulburările aduse de primul război mondial, care poate fi invocat ca motiv al neîndeplinirii colonizării, dar - cum afirma tot el - "nu se poate scuza părăsirea în stare de lănezeală a acestei probleme capitale în răstimpul dintre 1918 - 1928 și chiar mai târziu, când multiplele rivalități dintre partidele politice au lăsat pe un plan secundar chestiuni vitale, care trebuiau să constituie grija principală în

fortificarea și consolidarea statului românesc integrat".

În 1928 - anul sărbătoririi semicentenarului alipirii Dobrogei vechi la pământul-mumă, când la Constanța, ca elev al Liceului "Mircea cel Bătrân", am asistat, pe bulevardul de la Cazinou, la cea mai frumoasă și de neuitat desfășurare vie a istoriei noastre de la Decebal și Traian până la zilele de atunci - Cadrilaterul se prezenta astfel: români - 49.983, deci 14,75%; bulgari - 133.077, deci 39,26%; turco-tătari - 137.439, deci 40,56%; iar diverși - 18.398, deci 5,43%.

Din 1928 încoace au intervenit, firește, schimbări importante. Pe timpul lui Kemal Atatürk s-a realizat schimbul de populație între Grecia și Turcia, când cele "două popoare și-au strămutat penajii în altă țară", ca să folosească figura de stil utilizată de C. Brătescu, făcându-se astfel "începutul acestui proces cuminte, destinat a rezolva definitiv conflicte ce amenințau a se perpetua la nesfârșit. S-au pus astfel bazele unor raporturi de prietenie și bună vecinătate între greci și turci". "Între noi și turci, preciza profesorul C. Brătescu, nu se putea face un schimb reciproc de populație, deoarece noi nu avem români în statul turcesc". Această chestiune a fost pusă la punct printr-o convenție încheiată între guvernele celor două națiuni. Turcii de la noi erau și sunt și azi liberi să emigreze, statul nostru luându-și anumite obligații cu privire la averile evaluate ale emigranților. Emigrația turcă din satele Cadrilaterului ridică însă, după opinia lui C. Brătescu, "o nouă problemă de stat, aceea a colonizării". Problema a fost rezolvată prin "crearea de colonii românești: colonii de macedo-români și de agricultori din tot cuprinsul României". La chemarea statului nostru pentru întemeierea de sate la granița meridională a țării, "poporul a răspuns cu însuflețire", ba în unele cazuri s-a prezentat în grupe entuziaste, cu steaguri și cântece, reamintind acel **ver sacrum** al străbunilor romani, prin care tinerii însurăței porneau să întemeieze alte așezări decât în preajma vechilor penajii". Profesorul Brătescu critica însă "regretabila atitudine și dureroasa lipsă de înțelegere pentru marile comandamente naționale remarcate la unele personaje politice, care au găsit nimerit să împiedice aflusul de români peste hotare și să întârzie acest proces istorico-etnografic, care se cere neapărat realizat".

Dobrogeanul Brătescu considera că "această însuflețire cu care se adună fii răzlețiți peste hotare la vatra cea mai mare a neamului românesc este cel mai bun răspuns ce-l putem da acelor persoane care consideră schimburile de populație drept o **barbarie**. Dimpotrivă, barbaria e de partea acelor conducători de neamuri, care, în loc să limpezească raporturile etnografice și să-și comaseze conaționalii, preferă a-i lăsa peste hotare și a reține elementele alogene, cărora, în vederea unității și omogenității, li se pretinde asimilarea și contopirea în sânul națiunii, prilej veșnic de conflicte, de rea vecinătate și de asasinat la pacea și liniștea europeană". După datele statistice care i-au fost la îndemână profesorului, emigrază din cele două districte (Caliacra și Durostor), între 1930-1938, în total, 28.264 de suflete, în schimb sosiseră, între 1928-1938, în aceleași două districte, și anume în Caliacra 10.137 de coloniști români, iar în Durostor - 7.864 de familii, dintre care 3.448 de macedo-români (din Bulgaria, Serbia și Albania) și 3.866 de familii daco-române (din județele dunărene ale Olteniei și Munteniei), plus un număr limitat din districtele bucovinene Rădăuți și Câmpulung.

Patriotul nostru profesor își dădea bine seama că, în sine, "colonizarea n-a prea

ținut pas cu emigrarea, că ea se execută cu o lăncezeală condamabilă și că a fost de-a dreptul împotriva intereselor superioare ale statului și neamului românesc prin neglijarea măsurilor de a se împiedica crearea de latifundii la un hotar, unde prezența cât mai numeroasă a neamului nostru este un imperativ categoric".

În urma acestor mișcări de populație, din punct de vedere statistic, Cadrilaterul se prezenta astfel: români - 108.404, adică 29,14%; bulgari - 150.763, adică 40,52%; turco-tătari - 96.869, adică 26,24%; diverși - 16.022, adică 4,30%. În total 372.058 de locuitori în districtele Duroster și Caliacra. În același timp districtele nordice ale Dobrogei aveau, în 1938: Tulcea: români=115.509 (53,45%); bulgari=39.523(18,29%) dintr-un total de 216.088 locuitori; Constanța, în 1930, avea: români=167.278 (66,2%0, bulgari=22.559 (8,9%) dintr-un total de 252.686 de locuitori.

"Paralel cu colonizarea, relatează tot profesorul C. Brătescu, a mers întrucâtva și schimbarea toponimiei satelor. Până în 1878, toponimia Cadrilaterului era aproape exclusiv turcească, exceptând cele câteva denumiri de la Dunăre și de la mare, care au origine greacă, slavă și românească. În perioada celor trei decenii și jumătate (1878-1913) de dominație bulgară, unele sate cu denumiri turcești au primit nume bulgărești. Ajuns sub stăpânire românească, în urma colonizării cu elemente românești și macedo-române, s-a pus firește și problema toponimiei satelor. Profesorul Brătescu vorbește^{*)} de 45 sate cu nume românești în județul Caliacra și 14 în județul Durostor, în timp ce în județul Constanța existau 193 de nume românești la 215 localități, iar în județul Tulcea, în aceeași perioadă, la 118 localități, existau 56 toponime românești. În concluzie, profesorul afirma că e "necesar ca, în urma emigrării turcești și a colonizării satelor cu elemente naționale, și numirile topice să fie înlocuite în semnul vremii celei noi", aceasta ca un efect, în primul rând, al activității desfășurate de **Analele Dobrogei** (cf. nota 16, pag, 253, GEOPOLITICA, Iași, Ed. "Glasul Bucovinei", 1994).

4.

În ultima parte a lucrării sale, profesorul C. Brătescu se simte îndatorat să răspundă la o întrebare plină de teme: **Care sunt perspectivele etnografice ale Cadrilaterului pentru viitor?** Nu se gândea nicidecum dobrogeanul fiu al României Mari că acest "patrulater" nu avea să ne aparțină mult timp ... Era în 1938, când profesorul publica articolul într-unul dintre cele trei volume ale **ANALELOR DOBROGEI**, apărute festiv cu ocazia împlinirii unei jumătăți de secol de la alipirea acestui teritoriu și când o asemenea întrebare i se părea legitimă; de aceea, în darea unui răspuns cât mai adecvat pornea de la următoarele axiome, formulate de el astfel:

a. Nici un neam nu poate avea mai mari drepturi de stăpânire asupra Cadrilaterului decât neamul românesc.

b. România nu are nici un centimetru pătrat de înstrăinat din teritoriul său, ba poate că mai are de primit, deoarece aria expansiunii sale naționale depășește granițele actuale;

c. România trebuie să creeze în Cadrilater o țară pur românească; ea nu-și poate clădi aici viitorul pe temelia unor elemente alogene.

*) În studiul său despre "Populația Cadrilaterului între anii 1878 și 1938.

Bazată pe aceste idei, țara noastră trebuia, după aprecierea lui Brătescu, să înfăptuiască două acțiuni care se impuneau "cu toată energia comandată de viziunea clară a viitorului":

1. Înlocuirea emigranților musulmani cu un număr cel puțin egal de coloniști români. Aceasta ne-ar fi ridicat procentul etnografic de la 29%, cât era pe atunci, la cel puțin 55%;

2. Pentru desăvârșirea operei începute, va fi necesar a se proceda la schimbul de populație.

Și iubitorul țării Dobrogei, C. Brătescu, pornea la realizarea acestui scop de la următorul deziderat, exprimat și susținut de el **sine ira et studio**: "Voim să trăim în cele mai bune raporturi de prietenie cu vecinii noștri de la miazăzi ... Câți bulgari avem noi în Cadrilater, aceasta o știm cu toții; câți români trăiesc însă în regatul Bulgariei, aceasta o știu prea puțini dintre români și poate că cifra adevărată ne va fi peste puțină a o cunoaște". Savantul nostru geograf își documenta afirmația pe temeiul geografului bulgar Ischirkoff, care preciza: "În anul 1911, în districtul Vidinului, în lungul Dunării și mai departe, în interior până în districtul Kula, erau 75,773 de români sau 88.109 de persoane cu limba maternă românească. Astăzi ei trebuie să treacă de suta de mii". "Foarte mulți dintre ei, continuă el, s-au deznăționalizat din vremurile vechi până astăzi, contribuind la alcătuirea romanică a poporului bulgar". Citându-l pe același geograf bulgar, argumentul devine puternic: "În evul mediu se aflau în Bulgaria încă mulți traci romanizați, valahi, după cum se poate vedea din numeroasa nomenclatură valahă și din importanta participare a valahilor la războaiele de eliberare ale lui Petru și Asan".

Soluționarea problemei nu putea fi alta decât "schimb de populație". Spiritul științific, care l-a dominat totdeauna pe geograful nostru, este cel ce i-a inspirat aceste rânduri, ale obiectivității, ale omului de știință, pe care ne facem o firească îndatorire de a le fi redat textual de cele mai multe ori punându-le între ghilimele. Aș adăuga, cu mâna pe conștiință, că de multe ori s-a dat dreptate unora veniți din afara Europei, care își revendicau drepturi chiar și asupra unor teritorii care erau populate de străbunii geto-daco-romani. Cel mult descendenții Eladei, dar lor nici prin gând nu le-a trecut să aibă asemenea vane pretenții teritoriale, ei, care și-au așezat coloniile pe coasta estică a Pontului Euxin, i-au găsit acolo pe străbunii geți.

În finalul articolului țin să subliniez că studiul profesorului C. Brătescu (pe care l-am comentat **in extenso**) ajunge la concluzia că litigiul româno-bulgar, pentru respectivul teritoriu, putea fi soluționat în două feluri:

1. Înlocuirea emigranților musulmani printr-un număr cel puțin egal de coloni români;

2. Un schimb de populație între România și Bulgaria.

Numai aplicarea acestor două soluții ar fi oferit posibilitatea asigurării de raporturi bazate pe afecțiune cu vecinii noștri din sudul Dunării.

TRADIȚIA GENOVEZILOR LA CONSTANȚA

Din grupul monumentelor arhitectonice din orașul Constanța, cu o origine mai puțin cunoscută, face parte și unul din cele mai vechi faruri de pe țărmul românesc al Mării Negre, numit de localnici și în ghiduri, prin tradiție, Farul genovez.

Acest far este amplasat în zona Cazinoului din Constanța, lângă Muzeul Mării și în fața stâncilor Medeei, denumire, de asemenea, păstrată în tradiția locală, amintind de legenda Argonauților.

De altfel, acest colț de sud-est al zonei peninsulare a orașului Constanța este cunoscut din toate timpurile ca un loc periculos ca un loc de joncțiune a curenților marini, bătut năpraznic de valuri în timpul furtunilor și ca loc periculos pentru navele de diferite tipuri care eșuau aici datorită plăcilor de rocă aflate sub apă.

Istoria cetății Tomis începe cu numele ei, așa cum arată poetul Publius Ovidius Naso în "Tristia", III, 9, de la peripețiile argonauților.

Existența unui far aici, plasată de localnici în vremea genovezilor, este justificată chiar pentru epoci mai vechi.

Promontoriul pe care se află actualul far numit Farul genovez oferea prin ridicarea aici a unui turn de piatră înzestrat cu un mod de iluminare (indiferent care), locul cel mai vizibil de avertizare al navelor.

Să parcurgem, succint, datele diferitelor etape ale orașului - port Constanța pentru a ilustra miezul de adevăr al legendelor transmise în timp despre stâncile Medeei și farul amplasat în dreptul lor.

Vad favorabil comerțului, într-o epocă, zonă de bogate resurse Tomisul, considerat "metropola Pontului", a adăpostit, într-o conviețuire îndelungată, pe geți, coloniștii greci și romani. Viața economică, distrusă în urma trecerii avarilor și slavilor, este relăcută de bizantini. Sub Constantin ce Mare, vechiul Tomis cunoaște o nouă înflorire, sunt construite întărituri de apărare și e ridicat un cartier nou care va primi numele de Constantiniana (de la numele fiicei împăratului). Această denumire se va perpetua pentru portul nostru de la Marea Neagră sub numele prescurtate de Constanteia, Constantia și apoi Constanța, aceasta din urmă menționat ca atare de portulanele genoveze (Constanza). În secolul al XIII-lea, genovezii întemeiază la Constanța și Mangalia comptuare comerciale.

Din secolul următor, orașul cunoaște o perioadă de regres datorită distrugerilor suferite în timpul expediției lui Ali Pașa (1393). Sub stăpânirea otomană va sta timp de patru secole și jumătate (1420-1877).

Ne vom opri mai pe larg la perioada când genovezii au poposit aici, cât și asupra construcțiilor făcute de ei, ale căror vestigii se vor păstra în timp. Cunoscuți în legendele turcești ca niște năzdrăvani ciclopi, și-au fixat primele așezări în Constantinopol

(Galata) în timpul împăratului Manuel Comnenul (1160). Corăbiile lor nu aveau acces în Marea Neagră. De abia prin tratatul de la Nymphaeum din 13 martie 1261, împăratul Mihail al VIII-lea Paleologul le-a acordat acest drept, iar ei și-au înființat două emporii, la Pera și Caffa. Astfel, în secolul al XII-lea, genovezii aveau mână liberă în comerțul cu Orientul, iar comptuarele înființate de ei pe malul stâng al Pontului, la Mangalia și Constanța, ca și porturile dunărene Chilia, Giurgiu, Calafat vor cunoaște o activitate evidentă. În acest timp, populația românească majoritară atât în partea maritimă a Dobrogei, cât și în partea ei dunăreană, suportă atacurile mongolilor, cu care genovezii, războinici și negustori deopotrivă, se aflau în bune relații.

Unul din punctele cele mai importante de descărcare a mărfurilor era Vicina, atestată atât în registrele notarilor din Pera și Caffa, cât și în alte documente. Aici se descărcau stofe de lux, postavul lombard și franțuzesc, mătăsuri din Orient, saci de in din Caffa și se încărcau cereale, miere, lemn etc. Amintită în portulanul lui Piero Visconti din 1318, păstrat la Biblioteca imperială din Viena, Constanța nu a avut dezvoltarea impetuoasă a Vicinei, dar o serie de surse mai vechi și mai noi atestă activitatea sa. Interesați în comerțul cu țările române, genovezii își vor menține cu forța armelor comptuarele dobrogene, vaduri din care corăbiile lor transportau importante produse. Acei "marchands et guerriers", veniseră să se stabilească prin părțile cele mai îndepărtate, atestă o sursă, în sensul locuirii (stabilirii) multor genovezi în porturile pontice și dunărene.

La Constanța, genovezii au lăsat amintirea unor construcții trainice. Ei au reamenajat un mic port, au construit depozite, un dig care înainta în golf și un zid de apărare. Prin 1374, genovezii sunt menționați în confruntare cu Dobrotici, protector al unor cetăți porturi la mare și Dunăre. Luptele au avut ca bază dorința populației românești din zonă de a ieși de sub tutela economică a genovezilor și de a pune capăt jafurilor practicate de ei. Lungul conflict s-a terminat, însă, prin ocuparea Chiliei, în anul 1381, de către genovezi și în urma tratatului de la Pera, încheiat de genovezi cu urmașul lui Dobrotici, Ivanco, în 27 mai 1387.

Este posibil ca portul Mangalia (notat în portulanalele medievale cu nume relativ diferite, Pancalia, Pangalia, Panqualia, apoi Mangalia) în care genovezii au construit un comptuar, magazii și un zid de apărare, să fi căzut sub influența lui Dobrotici. Surse competente arată că acest despot "se întindea pe un teritoriu cuprins între Varna și linia Silistra-Mangalia".

Nu același lucru îl putem afirma despre Constanța, care a fost dominată de bizantini și apoi de genovezi. Aceasta până la stăpânirea exercitată de Mircea cel Bătrân și urmașii acestuia în Dobrogea. În continuare este posibil ca nu numai arcașii lui Mircea, dar și pânzele lui Ștefan să fi cunoscut țărmul constănțean.

După căderea Dobrogei sub stăpânirea otomană, centrul administrativ al provinciei este mutat la Babadag. Guvernatorul purta titlul de seraschier de Silistra.

De-a lungul stăpânirii otomane, Marea Neagră cu Numele de Kara-Deniz devine aproape un "lac turcesc", iar Constanța (Kustendje) mai păstrează în unele perioade caracterul unui mic port-schelă, pentru cereale și alte produse agricole îndreptate din țările române spre capitala otomană. Astfel, călătorii din prima jumătate a secolului

al XIX-lea prin Dobrogea vor consemna aici existența unei mici așezări și a unei schele cu activitatea sporadică. Hans Christian Andersen și Ion Ionescu de la Brad vor descrie cu nostalgie marmorele antice păstrate pe țărmul vechii cetăți greco-romane care a existat la începuturi aici.

Atât călătorii cât și martorii începutului de modernizare a Constanței vor sublinia imaginile încă existente ale construcțiilor genoveze la Constanța.

Astfel, Ion Ionescu de la Brad la 1850 arată că "Kustendje a fost un oraș vechi comercial, clădit de genovezi. Portul avea cheiuri construite din piatră cioplită, însă a fost așa de neîngrijit că descărcarea corăbiilor au sfârșit prin a-l umple".

Când în 1857, Compania engleză Danube and Black Sea Railway Co. Limited condusă de John Trevor Barklay a obținut de la guvernul otoman concesiunea construcției și exploatării portului și a liniei ferate Cernavodă-Constanța, a găsit mari porțiuni din fostul dig genovez și materialele de construcție pe care le va folosi pentru extinderea digului. Imaginea vechiului dig și a zidului se va păstra în timp. Deși la Constanța cheiul genovezilor a fost refăcut de englezi în anul 1860, totuși ruinele magaziiilor și porțiunea digului din fundul golfului erau în ființă, până la acoperirea lor de noile construcții românești. Alte surse atestă că la Constanța "zidul genovez" care se întindea de-a lungul portului constituia apărarea incintei orașului din secolul al XIII-lea. El era construit din blocuri de piatră cubice, de mici dimensiuni, așezate în rânduri orizontale relativ regulate.

Englezii au mai construit un atelier al căilor ferate, gara și magazinele de piatră pentru cereale. În partea de vest s-a ridicat pentru ei un cartier elegant de locuințe. Englezii au reușit să termine linia ferată Cernavodă-Constanța în anul 1860.

După dobândirea independenței, cele două construcții au fost răscumpărate de către guvernul român pentru suma de 17 milioane lei. Mai târziu, odată cu construirea podului de la Cernavodă, Constanța este legată și pe calea ferată de restul țării. Apreciindu-se valoarea economică a portului, la 29 martie 1885 s-a votat un credit de 21 milioane pentru lucrările de extindere. S-a început cu noul dig a cărui piatră fundamentală s-a pus la 16 octombrie 1896.

Concomitent cu lucrările pentru port, Compania John Trevor Barklay începe din 1856 realizarea unui far de stâncă din colțul de sud-est al Peninsulei. Este posibil ca acest far să fi fost reconstruit de englezi pe ruinele fostului far genovez. El a funcționat până în decembrie 1913. În primii ani ai secolului nostru, odată cu terminarea farului "Regele Carol", marinarii derutați de cele două lumini făceau manevre greșite la intrarea în port. De aceea, din 1913 s-a renunțat la serviciile vechiului far.

Despre Artin Aslan, constructorul farului, avem date destul de puține, transmise prin intermediul familiilor care l-au cunoscut. Considerăm totuși că redarea acestor date este interesantă prin caracterul lor inedit.

După pacea de la Paris (1856), Artin Aslan a fost transferat de la Odesa la Constanța, ca reprezentant al Companiei Barklay. Aici el a condus lucrările de construire ale farului, care ulterior a suferit mai multe modificări. Plasat pe coordonatele geografice: lat. 44 10', long. 28 41', farul avea lumina albă fixă, la 21 m peste nivelul mării și o vizibilitate până la 9,5 mile marine.

În prezent, acest far face parte din ansamblul de obiective turistice al falezii Cazinoului. El se află la circa 150 m N-E de Cazinou și la circa 50 m de faleză. Starea actuală se datorează mai multor restaurări, ultima fiind făcută în 1948. Este o construcție paralipipedică în bază până la 3,5 m și octogonală în rest.

Postamentul este compus din două trepte, peste care se ridică corpul paralelipipedic. Construcția este din zidărie masivă de piatră în forme regulate și netezite la exterior. Spațiul interior este cilindric și în el se desfășoară în spirală, scara din trepte de piatră. Acoperișul este format din șarpantă de lemn cu învelitoare de tablă. Nu prezintă nici un fel de picturi.

Pe fațada principală, deasupra sculpturii în basorelief ce reprezintă o corabie cu vâsle, se află o inscripție ce indică anul terminării construcției: 1860. A fost declarat în anul 1955 monument istoric și se află în custodia NAVROM-ului.

Astăzi, deși lipsit de funcționalitate, el este bine întreținut și prezentat vizitatorilor, în formă muzeistică, drept mărturie a prezenței și vechimii navigației aici, constituind un frumos și interesant punct de atracție. Putem conchide că denumirea de "far genovez", deși este improprie, marchează o tradiție.

PORTUL CONSTANȚA

O SUTĂ DE ANI DE LA INAUGURAREA LUCRĂRILOR DE CONSTRUCȚII

(I)

PRINCIPALELE PROIECTE CARE AU CONFIGURAT CONSTRUCȚIA

Poziția naturală oferită de golful adăpostit de Peninsula Capului Constanța, a stat la baza amplasării în partea de la vest a orașului, a tuturor ofertelor de construcție a portului.

I. - Portul Constanța proiectat de Danube and Black Sea Railway Co. Ltd.

La 1 septembrie 1857 Compania Engleză a Drumului de Fier (D.B.S.R.), constituită la Londra cu capital Britanic reprezentată la Constanța de John Trewor Barklay, a contractat cu Guvernul Imperial Otoman construcția căii ferate Cernavodă-Constanța în lungime de 65 km și Portul Constanța.¹⁾

Studiile pentru amplasarea portului Constanța fuseseră făcute cu doi ani mai înainte, adică din 1855, pe baza observațiilor meteorologice efectuate de Gordon și Lidell, ingineri militari britanici care participaseră la Războiul Crimeii. Observațiile făcute la acea dată, figurate într-o roză a vânturilor în mijlocul bazinului portuar proiectat, corespund în linii mari cu observațiile actuale.²⁾ (Fig. 1)

Contractul a început să fie derulat imediat, astfel că în 1860, calea ferată era construită până la Constanța, iar portul, folosind mici amenajări executate de Armata Franceză staționată la Constanța 1854-55³⁾, a fost construit apt pentru navigație și dat în exploatare de către Compania D.B.S.R. până în 1864. (Fig. 2)

Portul a avut o dezvoltare de 10 ml chei din lemn cu parament vertical pe latura de est și un dig de adăpostire de 210 vds (190 m) pe latura de sud, dig care a constituit până acum câțiva ani frontul Danelor 9 și 10. Adâncimea bazinului era de 18 picioare. Singurul loc din portul vechi unde se mai păstrează urmele portului englezesc se află la Bazinul pentru șalupe de la Barcagii.

Exploatarea portului de către Compania D.B.S.R., în interesul propriu, de fapt așa cum a fost prevăzut în contract, atât cât a fost construit, a generat mari neînțelegeri între companie și guvernul otoman, situație perpetuată până la 1877-78, continuată cu neînțelegeri cu Primăria Constanței în legătură cu suprafața de 65 ha ocupată de companie în oraș.

II. - Cumpărarea Portului Constanța de către Statul Român.

O comisie formată din inginerii Români C. Olănescu și I. Iorceanu, a întocmit la 10 februarie 1881 un raport de evaluare a lucrărilor executate de către englezi în Dobrogea și la Constanța.⁴⁾

1. Drumul de fier Cernavoda - Constanța de 65 km	7.000.000 franci
2. Portul propriu zis cu atenele și unelte sale	3.823.800 franci
3. Case de locuințe proprietatea Companiei	424.000 franci
4. Magaziile de cereale cu aparate și mașini	1.761.281 franci

5. Aprovizionări în ziua revizuirii	145.000 franci
6. Terenuri neclădite proprietatea Companiei	59.000 franci
7. Căi de garaj și diverse aparate	142.800 franci
	<hr/>
	13.355.881 franci

Raportul menționează că nu se găsesc planuri de construcție și că evaluările sunt preluate din evidențele Companiei, iar starea tehnică a lucrărilor lasă de dorit.

Această stare s-a datorat plecării de la conducerea Companiei a lui Berklay și a celorlalți tehnicieni, la lucrările de cale ferată de la București - Giurgiu și Varna-Rusciuc.

La 1 iulie 1882 a fost promulgată Legea Nr. 1915, privind răscumpărarea de către România a Căii ferate Cernavodă-Constanța și ale Portului Constanța, la valoarea de 16.800.000 lei.

Negocierile de cumpărare au fost purtate de către Th. Dragu primul Director General al C.F.R. și al Portului Constanța, însoțit de către Thomas Hanower, fost tehnician al Companiei și Inspector General C.F.R. din partea Română și de Edward Harris Directorul Companiei.

Obstrucțiunile făcute de Companie la Constanța, în legătură cu terenurile pe care englezii le-au avut cedate de către Turci, chiar în mijlocul orașului Constanța (65 ha), pe o perioadă de 99 de ani⁵⁾, au obligat Guvernul să accepte pretențiile lor și din dorința de a scăpa de ei de pe teritoriul României.

Interesul Parlamentului Român pentru Dobrogea și pentru Portul Constanța a fost semnalat de către M. Kogălniceanu după Congresul de la Berlin din 1878, care a spus "Cheia mântuirii noastre este drumul Dunării spre Marea Neagră".

Estimarea traficului pe linia ferată Cernavodă-Constanța și prin port în 1878-79.

Export.

Cereale: 1878 = 704506 t x 5 bani/t.km la 65 km	2.289.644,50 lei
1879 = 70456 t x 5 bani/t.km	228.982 lei
Mărfuri: 5500 t x 10 bani/t.km	35.750 lei
Lemn: 1000 vagoane x 32 lei/vagon	32.000 lei

Import.

Cărbuni: 40000 t x 6 bani/t.km	156.000 lei
Fier, coloniale etc.: 40000 t x 12 bani/t.km	312.000 lei
Călători	105.000 lei

	<hr/>
	3.159.376,50 lei
Se scad cheltuieli de exploatare 50-60%	1.896.073,20 lei

Venit anual	<hr/>
	1.263.303,30 lei

La suma de cumpărare de 16.800.000 lei procurată prin rente emise cu un curs minim de 80%, se obține un capital de 20.160.000 lei, care cu o dobândă anuală de 5%, scăzută din venitul anual, dă un beneficiu anual net de 256.053,30 lei, sumă suficientă pentru cheltuielile viitoare de extindere a portului.⁶⁾

III. - Proiectul întocmit de Sir Charles A. Hartley.

În anul 1881 Ministerul Lucrărilor Publice însărcinează pe Ch. A. Hartley ⁷⁾ fost Inginer Șef al Comisiei Europene a Dunării, cu întocmirea unui Studiu Tehnico-Economic preliminar de informare pentru construcția unui port nou la Constanța.

Caietul de sarcini întocmit de specialiștii Români, predat lui Hartley, prevedea construcția unui dig de adăpostire, cheiuri și bazine la 24 picioare adâncime, instalații de descărcare-încărcare a cerealelor la vapoare, șoproane și magazine, cu un acvatoriu de 110 ha.⁸⁾

Studiul prezentat de Hartley la 10 noiembrie 1881 (Fig. 4)⁹⁾, a preluat ideea proiectului făcut de englezi în 1857 și l-a suprapus peste stadiile fizice realizate până în 1864, la care a făcut unele modificări adaptate la tema dată. Studiul menține curbura digurilor de adăpostire, detaliu tehnic care se pretează numai la ape curgătoare (vezi curburile jetelelor de la Sulina), deoarece nu permite extinderile ulterioare. Constructiv studiul este perfect adaptat la condițiile tehnice ale vremii, deoarece structura digurilor de adăpostire a fost aplicată cu rezultate deosebite și se menține și azi în digul de la Vraja Mării. Aici Hartley a aplicat experiența sa de la Sulina despre care a spus: "Pentru a putea construi diguri de un tip convenabil într-o țară în care piatra se găsește lângă lucrare, dar unde mâna de lucru specializată este dificil de angajat, trebuie să se folosească principiul de a se așeza piatra până la nivelul apei, peste aceasta pozându-se blocurile de beton în funcție de macarua de care dispui."¹⁰⁾

Datele tehnice ale proiectului Hartley.¹¹⁾

- Diguri:**
- Digul dinspre larg E-NE, de protecție contra furtunilor $L = 732$ m.
  - Digul de intrare în port în prelungire cu o direcție curbă $L = 488$ m.
  - Digul dinspre sud cu un traseu curb de $L = 1466$ m, mărginește gura de intrare în port de 183 m deschidere și un fragment de muzoar la digul din spre larg de 95 m.
  - Diguri de limitare a umpluturilor din interior $L = 344$ m.

Bazine: $S = 110$ ha

- Bazinul vechi al portului englezesc.
- Bazinul de nord.
- Bazinul forme de radoub (în perspectivă).
- Avanport de 13 ha.

Moluri:

- Molul de sud al danelor actuale 6-10.
- Molul mare al danelor actuale 0-5.
- Molul de nord (neînsușit în final).

Cheiuri:

- Cheiul molului mare $L = 500$ m.
- Cheiul molului de sud $L = 583$ m.
- Cheiul bazinului vechi $L = 620$ m.
- Cheiul molului de nord $L = 534$ m.
- Cheiul bazinului nou $L = 322$ m.

Cheiurile vor păstra doar denumirile în varianta definitivă.

Un merit deosebit al studiului, este faptul că a dat o evaluare globală a lucrărilor

la 10.000 de vagoane de grâu, adică 20.500.000 lei aur, la cursul grâului din 1881, valoare racordată de un străin la costurile vremii din Europa.

Cu ocazia discuțiilor la acest studiu, Parlamentul a hotărât invitarea unor specialiști străini pentru expertizare. Desconsiderarea inginerilor români pregătiți la acea vreme la Paris sau la Berlin a condus la situații grotești în care totul a fost negat.

Astfel V. Conta a declarat că: *"nu suntem pregătiți a le exploata" și că "lăsați administrarea asupra Societăților Concesionare, noi urmând a le controla îndeaproape"*.

Ion Brătianu aflat în opoziție parlamentară îi răspunde: *"apoi dacă suntem pregătiți și avem personal să controlăm exploatarea făcută de alții cum n-am avea s-o facem noi înșine"* ¹²⁾.

Estimarea valorică făcută de Hertley a fost însușită de parlament și aprobată prin Înalt Decret Regal Nr. 1051 din 29 martie 1885¹³⁾.

Cu această ocazie Parlamentul a aprobat și construcția podului de peste Dunăre de la Cernavodă, lucrare prioritară față de port și s-a decretat o sumă globală de 40 milioane lei aur, pentru ambele lucrări. La două concursuri anterioare, cu licitație internațională din 1883, pentru construcția podului, nici o firmă participantă nu s-a calificat ¹⁴⁾.

În consecință în 1887, M.L.P. renunțând la concurs, a înființat un serviciu special, condus de A. Saligny, care până în 1889 a proiectat podul și apoi același serviciu l-a și executat.

IV. - Modificări aduse proiectului lui Hartley ca urmare a expertizelor.

Expertiza Franzius¹⁵⁾.

În 1885 cu ocazia vizitei în România a lui O. Franzius, directorul Portului Bremen, i s-a cerut avizul asupra proiectului Hertley.

Modificările lui O. Franzius.

A deplasat mai la sud Digul dinspre Sud propus de Hartley, cu scopul acceptat de a se mări bazinul de adăpostire și a stabilit un traseu drept al capetelor de diguri.

Mutarea gurii de intrare în port mai spre vest pe traseul noului amplasament al digului dinspre sud. Propunerea a fost de o eroare enormă, deoarece se propagau valuri mari, indiferent de direcția vântului, în bazin. Se mai adaugă un pilotaj lung și greu de asigurat la tehnica vremii, iar ieșirea dintre diguri era riscantă, cu pericol de eșuare la gura de intrare¹⁶⁾.

Expertiza Voisin Bey¹⁷⁾.

În 1887 a fost invitat în țară Voisin Bey, Inspectorul General de porturi și Șosele al Franței, care anterior fusese directorul lucrărilor de la Canalul de Suez.

La fel ca și expertul precedent, Voisin Bey a avut în vedere pe lângă tema de bază o completare care în linii mari cerea:

- Folosirea dotărilor existente de natură ca lucrările noi să nu împiedice exploatarea;
- Reducerea lucrărilor de dragaj;
- Cheiuri verticale de adâncimi diferite pentru nave de capacități diferite și de perspectivă;
- Menținerea evaluării lui Hartley;

- O durată maximă de 5 ani de execuție.

Modificările lui Voisin Bey.

A rotit Digul dinspre Larg și l-a deplasat spre est cu 50 m. (Fig. 5)

A modificat compartimentarea interioară.

A modificat numărul bazinelor și destinația lor.

A modificat forma molurilor.

A suprimat Digul dinspre Sud (Reducerea costurilor imediate).

A mărit lungimea fronturilor de acostare.

A sporit volumul de umpluturi.

Dacă factorii de decizie ar fi acordat credit inginerilor Români, această problemă nu s-ar fi tegiversat 15 ani de zile și nu s-ar fi cheltuit bani pentru expertize.

Recuperarea timpului pierdut a fost făcută începând cu 1888, atunci când Guvernul a creat un Serviciu Special pentru studierea, proiectarea și executarea lucrărilor portului, serviciu pus sub conducerea ing. I. B. Cantacuzino¹⁸⁾.

V. Varianta românească a proiectului Portului Constanța.

Tema de proiectare.

- Soluția constructivă a digurilor de adăpostire în sistem mixt, cu blocuri prefabricate din beton simplu, așezate pe un masiv de piatră nivelat la cota nivelului mării, prin înaintări succesive. Soluție propusă de Hartley:

- Deplasarea spre sud a Digului dinspre Sud din soluția Franzius.

- Deplasarea rădăcinii Digului dinspre Larg și rotirea lui așa cum a propus-o Voisin.

- Completarea secțiunii Digurilor dinspre Larg și dinspre Sud cu blocuri artificiale din beton așezate pe taluzul de piatră al masivului, sub nivelul apei în trepte, în limita de acțiune a macaralei de pe dig.

- Poziția gurii de intrare în port cea mai favorabilă este pe direcția SE. În acest caz lățimea pazei de intrare optimă este de 100 m, dar pentru perspectivă se va lăsa de 160 m și va fi mărginită de muzoare verticale.

- Nivelul general al platformei portuare s-a stabilit la +2,50 m.

- Cota zidului de gardă sparge val pe Digul dinspre larg la +7,80 m.

Ulterior, în 1900-1902, la proiectul inițial s-au mai adus modificări de către A. Saligny astfel:

- Cheiul bazinului de nord a fost avansat cu 50 m și cheiul silozurilor retrase cu 150 m pentru reducerea volumului de derocări.

- Bazinul de petrol a fost scos în afara portului conturat de Digul dinspre Sud cu o frântură spre NE în dreptul pazei de intrare.

Tema de proiectare în perspectiva traficului.

La sfârșitul anului 1890 România avea disponibil la export 2.000.000 tone de cereale din care 25% se trimetea pe Dunăre, capacitate limitată de existența barei de la Sulina și de înghețul pe Dunăre 2-3 luni. Perspectiva producției de a se dubla în viitorul deceniu, a impus cele două mari investiții, podul de la Cernavodă și portul Constanța¹⁹⁾.

Mecanizarea operațiilor de export cereale, la tehnica vremii, până la o capacitate de 2000 t/zi, a dimensionat lungimea frontului de cheiuri la 2000 ml, suficientă pen-

tru program, inclusiv exportul de cherestea și alte produse.

În legătură cu alte exporturi s-a avut în vedere că industria mare reprezenta 1% din potențial cu o medie de 63 lucrători, iar industria medie și mică reprezintă 87% la o medie de 2 lucrători²⁰⁾.

Importurile erau reduse și se compuneau din cărbune pentru locomotive, laminate și bunuri de consum. La un total de 100.000 t cărbune cu o derulare de 500 t/ml și an, era suficientă o singură dană de 200 m. Pentru laminatele și bunurile de consum estimate la 200.000 t, cu o derulare de 3-400 t/ml și an erau suficiente două dane la 550 m lungime, front existent deja la danele 9-12, rămase de la englezi

Analiza critică a expertizelor făcute la proiectul lui Hartley, la care s-au adăugat datele temei de proiectare, au fost concretizate de inginerii români sub conducerea lui I. B. Cantacuzino și apoi a lui A. Saligny, într-o documentație care a constituit embrionul portului actual (Fig. 6).

Contribuția originală la arhitectura portului Constanța adusă de specialiștii Români, a fost rotirea molurilor în lungul coastei de SV a golfului natural și extinderea platformelor pentru accesul ușor al liniilor ferate pe fiecare mol.

Începând cu anul 1890 serviciul de studii a fost înaintat la rangul de Direcție a Serviciului de Studii și Construcții și a fost instalată la Constanța, unde a funcționat până în 1893, timp în care a elaborat documentația pentru construcția portului nou. Cartea publicată de I. B. Cantacuzino în această perioadă, expune principiile pe care le-a avut în vedere la proiectarea portului²¹⁾. Aceste principii se referă la satisfacerea nevoilor imediate ale comerțului, posibilitatea extinderii în viitor, limitarea dimensiunilor portului la tipurile de nave dintr-o perspectivă apropiată.

Expertiza lui A. Guerard la varianta românească.

Poziția jignitoare a parlamentarilor Români asupra capacității tehnice a unor ingineri de excepție, s-a manifestat încă o dată prin obligarea Direcției de Studii, de a solicita expertiza unui specialist străin.

În 1890 a fost invitat la Constanța A. Guerard, Directorul portului Marsilia, care nu a făcut altceva decât a confirmat soluția românească, propunând etapizarea execuției.

Cu această ocazie Direcția Serviciului de Studii și Construcții a devenit **beneficiarul de investiții a lucrărilor Portului Constanța.**

VI. - Proiectul prezentat la licitație în 1895.

Varianta I-a restrânsă a proiectului²²⁾.

În 1895 s-a publicat invitația de participare la licitație, pentru construirea unui port la Constanța, limitată la competența de aprobare a Guvernului Român, care prevedea:

- Construirea de diguri de protecție în lungime de 3280 m.
- Darea în funcțiune a unui bazin adăpostit de exploatare.
- Derocări în bazinul de nord în volum de 210.000 mc cu dragaje de la 4 la 8 m adâncime.

- Valoarea documentației pentru licitare în baza prețurilor unitare din epocă s-a prevăzut la 12.318.020 lei, din care 9.331.240 lei lucrări hidrotehnice și o linie ferată de aprovizionare cu piatră de la Canara (Ovidiu) la port, în valoare de 241.220 lei.

- Termenul de execuție până în iulie 1899.

Lițitația a avut loc la Constanța în ziua de 18/30 iunie 1895, cu care ocazie s-a stabilit oferta cea mai avantajoasă.

Firmele participante:²³⁾

- "Société de Construction de Balingnioles" a oferat 1% reducere la total valoare și 9% depășire la construcții hidrotehnice.

- Casa Hersant a oferat 6,25% reducere la prețurile de deviz, sau 9,50% la proiect dacă se acceptă modificări.

- Casa Fives - Lille a a oferat 2,10% la prețurile de deviz, inclusiv modificări la proiect.

- Firma Adrien Hallier a oferat o reducere de 21 % la prețurile unitare și o reducere de 23% la unele modificări din proiect.

- Casa Volker & Boss a oferat o creștere de 10 % la prețurile de deviz.

- Casa Bartissol a oferat 7,10 % reducere la prețurile de deviz și modificări la proiect cu un tarif forfetar (de revenire), la total deviz.

- Societatea Venetto a oferat 2,48% reducere la prețurile de deviz și o reducere de 5,83 % la modificările din proiect.

- Casa Juhl Langweld & Co. a oferat 14,10% la prețurile de deviz.

Procesul verbal autograf este semnat la data lițitației de toate firmele participante.

Jurnalul Consiliului de Miniștri din 27 iunie 1895 înregistrat la nr. 8622, încredințează Firmei Adrien Hallier & Dietz Monin din Paris, adjudecarea lițitației, pentru semnarea cu Ministerul Lucrărilor Publice din România a unui contract de execuție a portului Constanța la valoarea de 9.731.237,58 lei²⁴⁾.

Contractul este semnat pe 10 iulie 1895 cu termen de execuție 10 iulie 1899²⁵⁾.

Contractul are anexat Caietul de sarcini, inclusiv devizul general al lucrării.

Firma Hallier a depus la C.E.C. o garanție de 616.124 lei.

În cursul aceluiași an Firma Hallier a început lucrările de organizare a șantierului, construcția liniei ferate de la Canara și cuptoarele de var, lucrări terminate la 31 martie 1896.

Inaugurarea oficială a lucrărilor portului s-a făcut la 16 octombrie 1896, în prezența Regelui Carol I, a Principelui Ferdinand și a membrilor Guvernului.

Mesajul Regal decretat cu această ocazie²⁶⁾ a fost introdus într-un tub din bronz, înglobat în beton într-un bloc din digul dinspre larg, plasat la 60 m de la rădăcina digului dinspre larg de la Vraja Mării, acoperit cu o placă de marmoră, cu inscripția 16 octombrie 1896. (Fig. 7).

Varianta a II-a a proiectului.

Marele efort financiar depus de România pentru terminarea podului de la Cernavodă în 1895, și criza economică din acea perioadă, a făcut ca derularea contractului să se facă cu unele întârzieri de plăți din partea Română, care nu a găsit altă soluție la contract decât modificarea lui cu o nouă variantă, acordată direct de această dată Firmei Hallier.

Evaluarea noii variante

Construcții hidrotehnice și instalații aferente	25.000.000	lei
Utilaje și dotări pe platforme	12.000.000	lei
Forma de radoub (docuri uscate pentru reparații)	5.000.000	lei
	<hr/>	
	42.000.000	lei

* Durata construcțiilor 7 ani, până la 10 iulie 1902.

O comisie de experți constituită la 31/12 noiembrie 1896 la care au participat ca invitați și A. Hallier, ca specialist în aceste tipuri de lucrări executate anterior (Toulon), și Th. Levy, Inspector General de Poduri și Șosele din Franța, au reanalizat soluțiile tehnice și evaluările, care urmau să fie reduse la prețurile unitare. Pe baza unui raport făcut de specialiștii români care vizitaseră Porturile Fiume și Trieste, s-a hotărât ca betonul să fie făcut cu **liant de putzolană** importat din insula Santorin Grecia, mai ieftin decât cimentul Portland și decât nisipul necesar la beton. Acest liant înlocuia cimentul și nisipul de Dunăre din deviz, la un preț de 200 lei/mc, față de 325 lei/mc nisipul loco fabrica de betoane.

Firma A Hallier a acceptat în condițiile ofertei inițiale de 23% reducere la proiect, semnarea unui contract în valoare de 19.384.400 lei, cu termen 1902.

În 1897 la conducerea Direcției Serviciului de Studii și Construcții, mutată la București, a fost numit Gh. Duca până la moartea sa din 1899, iar de la 26 iulie 1899 a fost numit Anghel Saligny, o dată cu înființarea **Direcției Serviciului hidraulic Fluvial și Maritim**.

VII. Afacerea Hallier.

Dificultățile survenite în timpul lucrărilor între Direcție și Antreprenor, provocat de întârzierile la graficul de execuție și de pretențiile Firmei Hallier de a se modifica devizul general au făcut ca în 1899, I. C. Brătianu, noul ministru al Lucrărilor Publice, în virtutea art. 36 la Condițiile Fundamentale de la contract, să dispună modificarea termenului de execuție la 21 martie 1900, pentru valoarea primului contract, care nu era îndeplinit.

La acest ordin Firma Hallier răspunde, la 23 martie 1899, că încetează lucrarea.

Ca urmare Administrația Portului inventariază pe teren stadiile fizice, materialele și utilajele antreprenorului și continuă execuția **în regie proprie a statului** cu materiale și în contul antreprenorului.

Diferendul apărut a intrat pe rolul Tribunalului București.

Arbitru din partea Guvernului Român a fost numit Mihail C. Sutzu, Guvernatorul Băncii Naționale.

Arbitru din partea franceză a fost numit H. Moffre inginer de poduri din Franța.

Arbitru neutru a fost numit W. F. Lechmans, împuternicit din partea Guvernului Olandei în comisia Rinului.

În prima ședință ținută în localul C.E.C. din București, Juriul a ales ca președinte pe M. C. Sutzu.

Avocații părților au fost I. Panu, B. Plătineanu și Boambă din partea Română și Henri Poincaré din partea franceză, viitorul Prim Ministru.

Pretențiile Firmei Hallier s-au ridicat la 18.377.686 Ff. din care Guvernul Român

recunoștea: 3.549.704 lei lucrări executate și 5.470.532 lei materiale și utilaje la Constanța.

Hotărârea Juriului, luată în unanimitate, a fost de a se plăti Firmei Hallier suma de 6.221.632,94 Ff.²⁷⁾, echivalentul a 9.020.236 lei.

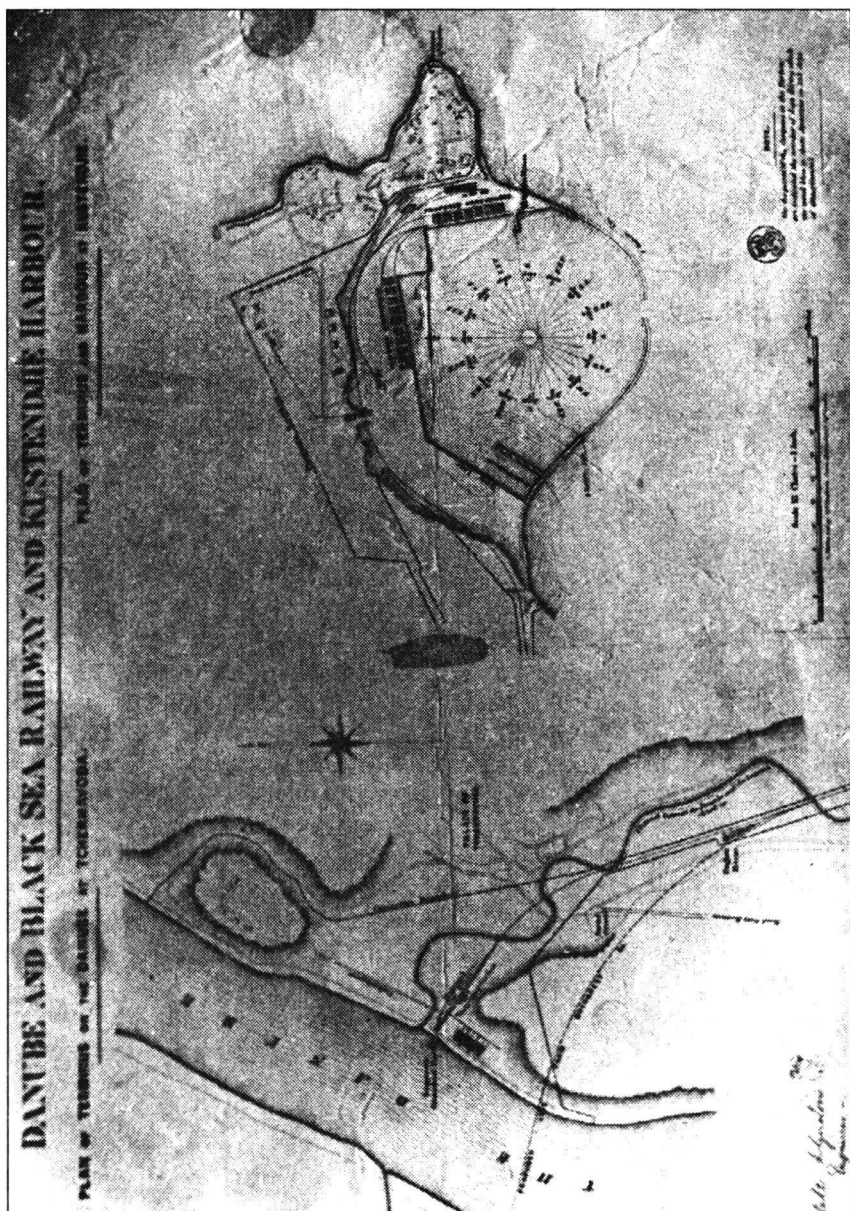

Fig. 1 - Planul Portului Constanța întocmit de Compania "Danube and Black Sea Railway Co. Ltd.", 1856 - 1857.

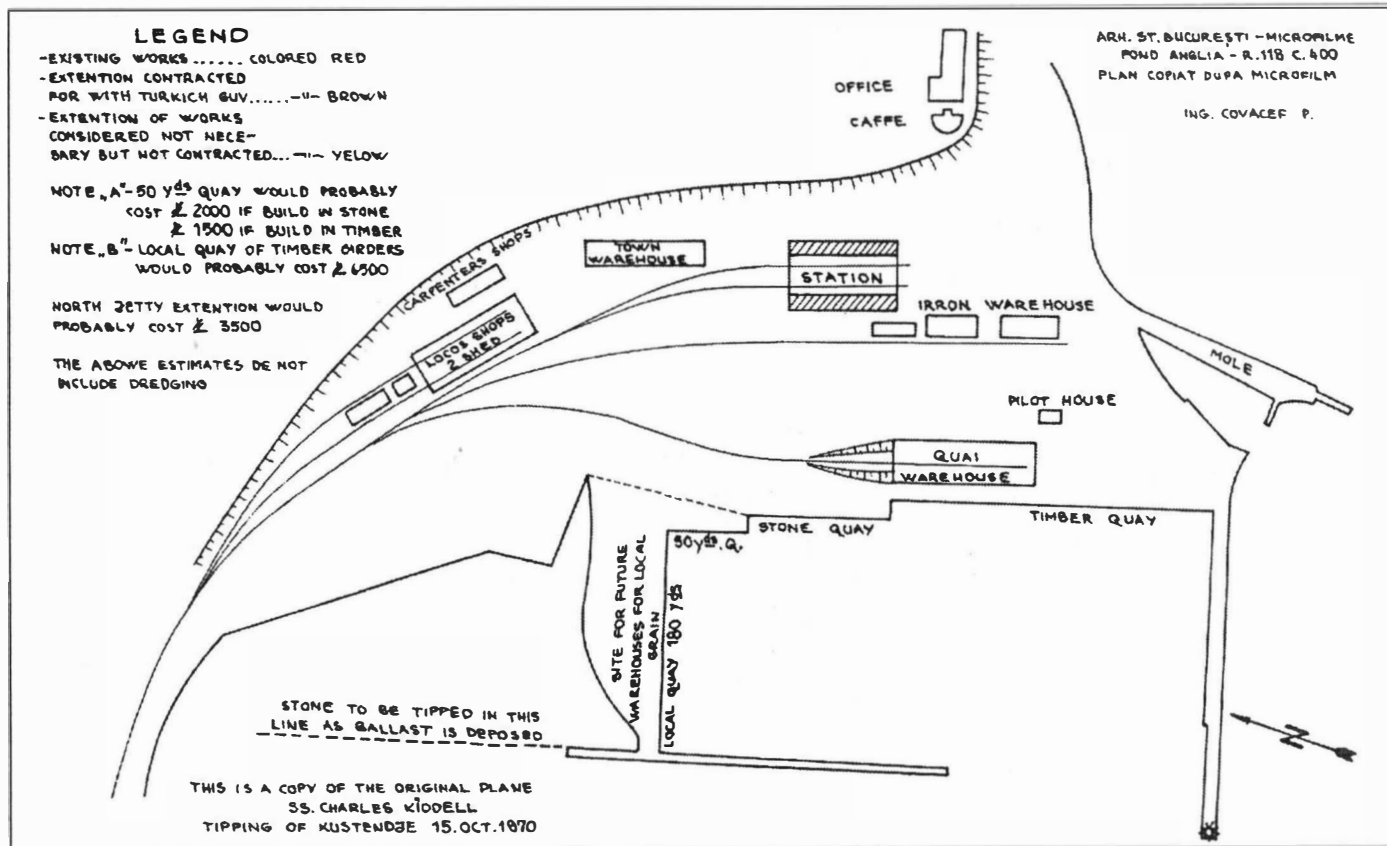

Fig. 2 - Planul construcțiilor realizate de către englezi până în 1870.
<https://biblioteca-digitala.ro>

ANTEPROIECTUL
PORTULUI CONSTANȚA
ÎNTOCMIT DE HARTLEY (LINII PUNCTATE)
CU MODIFICĂRILE
PROPUSE DE VOISIN BEY (LINII PLINE)
26. AUGUST 1886

SCALA 1:10.000

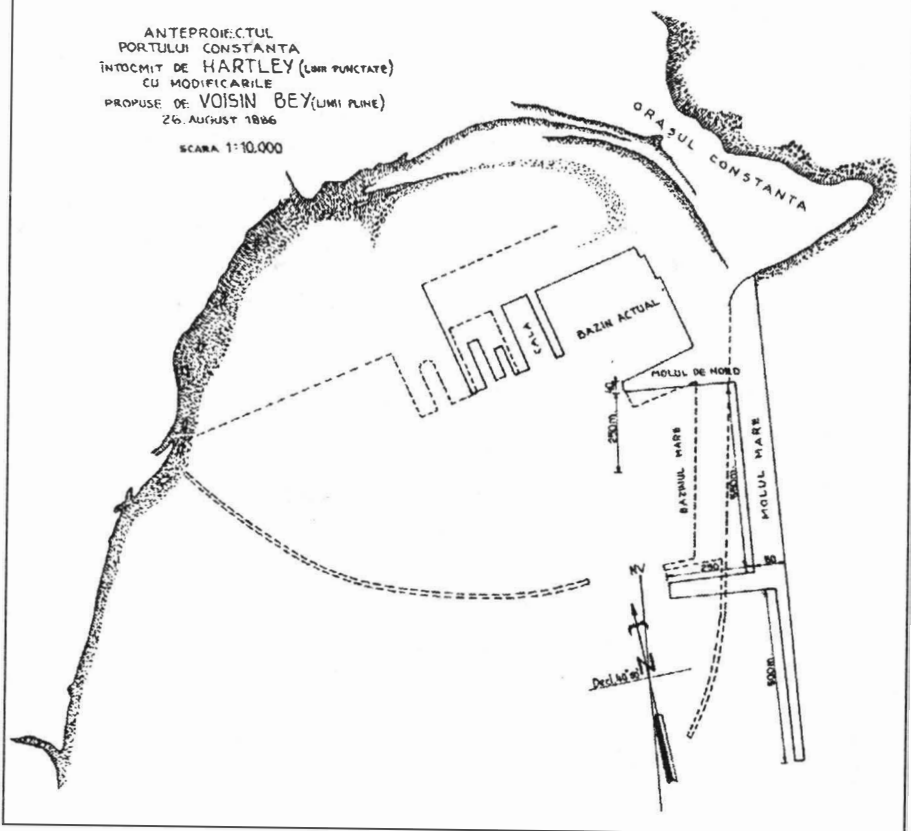

Fig. 4 - Planul Portului Constanța întocmit de Ch. A. Hartley și modificările propuse de Voisin Bey (1896).

LICITATIA CU ANTREPRIZA FRANCEZA ADRIEN HALLIER
 ANTEPROIECTUL PORTULUI CONSTANTA
 CU INTOCIMIRILE PROPUSE DE DIRECTIUNEA
 DE STUDII SI CONSTRUCTII DIN
 IULIENIE 1895

SCARA 1:10.000

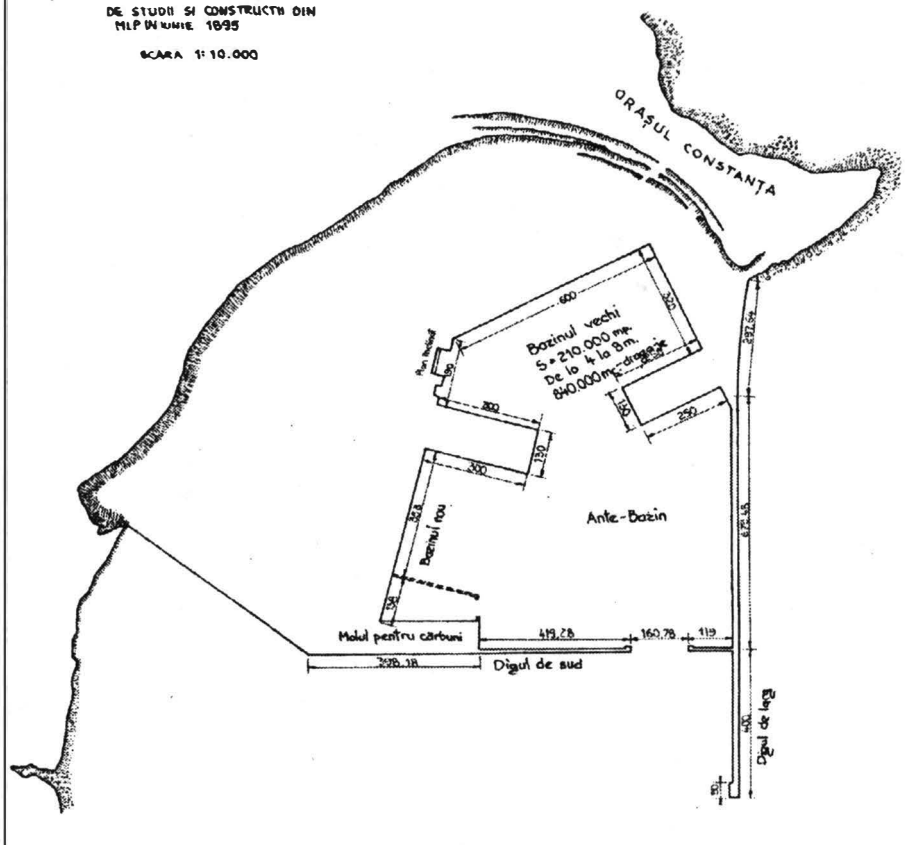

Fig. 5 - Planul Portului Constanța scos la licitație în 1895 (Adrien Hallier).

PORTUL CONSTANȚA

sc. 1:10 000

Varianta a I-a - linie punctată

Varianta a II-a - linie plină

În 1896, înlocuiește Varianta I-a și decalează termenul la 10. iulie 1902.

În 1898, se adaugă bazinul de petrol.
Din martie 1899 se execută în regie proprie.

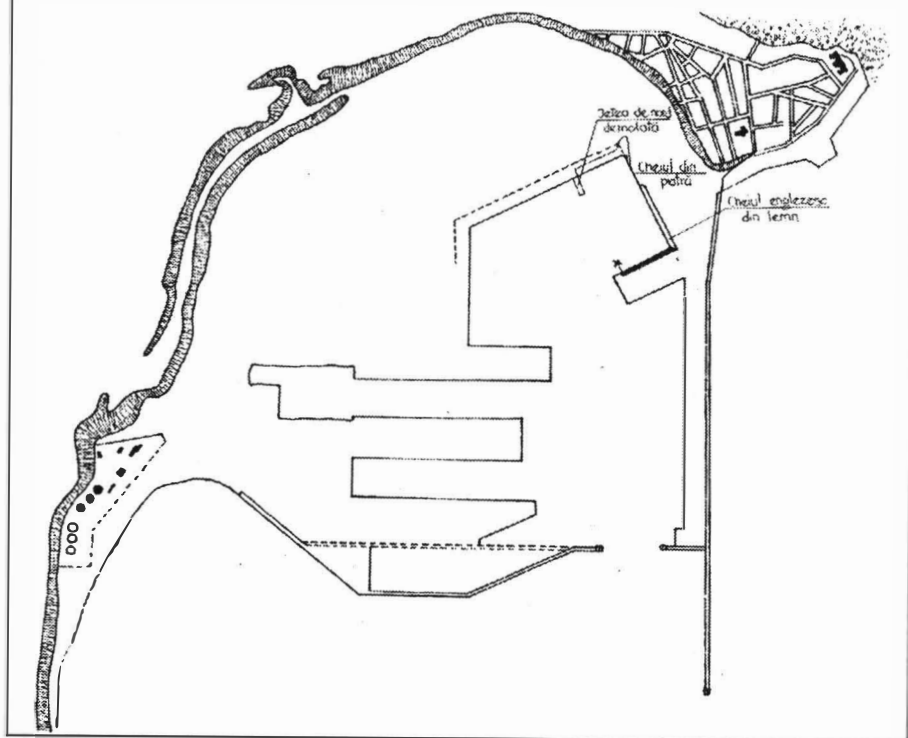

Fig. 6 - Portul Constanța - variantele II și III (1896 ; 1899).

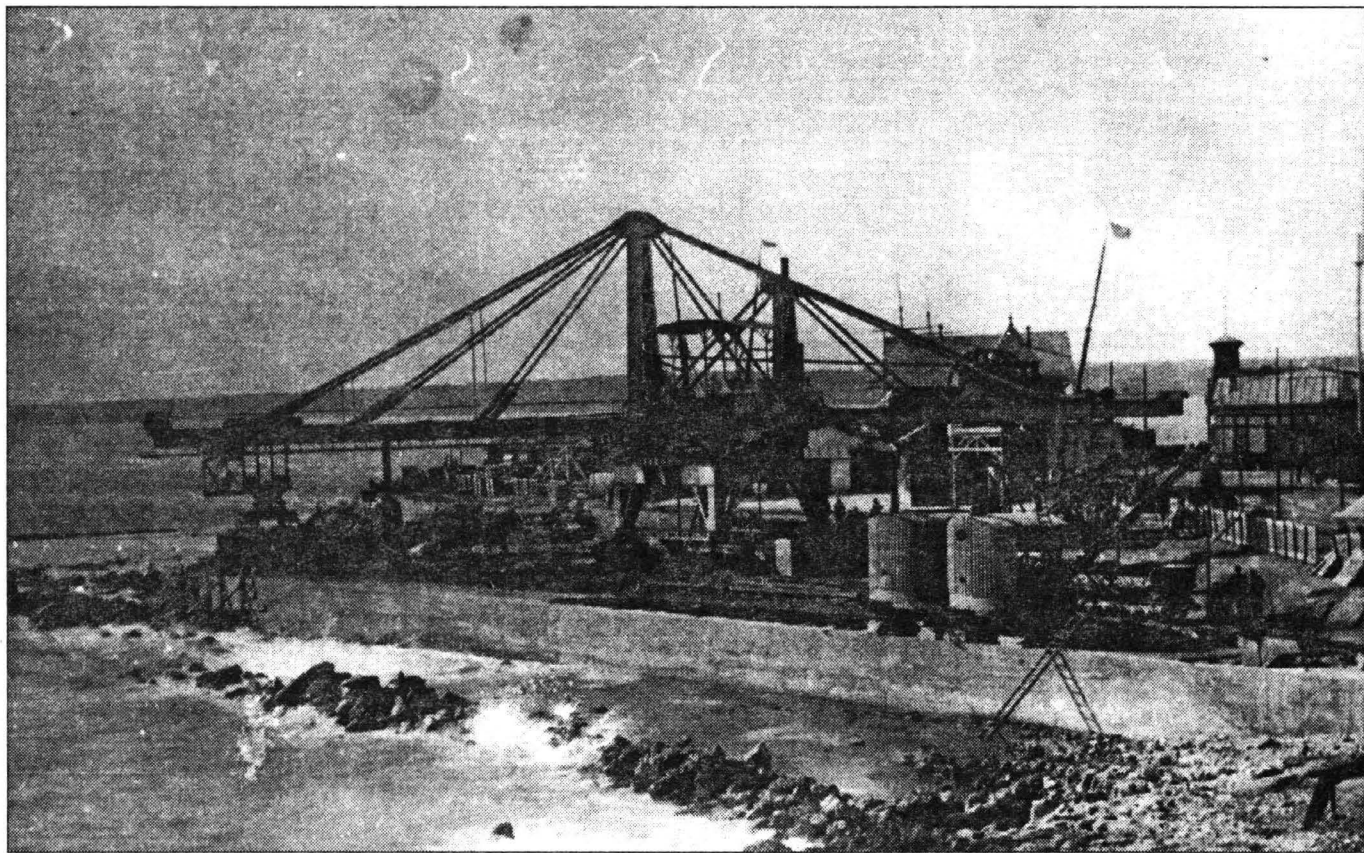

Fig. 7 - Plasarea în digul dinspre larg a blocului din beton care conține Decretul Regal (17 octombrie 1896).
<https://biblioteca-digitala.ro>

1. Arhivele Statului. Fond Senat, D. 1676/1880-81, p.46. Convenție relativă la concesiunea portului Kustendje. Anul 1857 sept. 1, (1274 Muharem 12).
- Rezumat: Art.1 - Terenul portului Constanța este proprietatea M. S. Sultanul, și va fi concedat Companiei pentru 99 de ani. Art.4. Guvernul va intra în posesie gratuită a lucrărilor după 99 de ani;
- idem p.44. Convenția din 12 oct. 1870. (19 Redjeh 1287). Art. 1. Convenția de mai sus se anulează
- Art. 3. Compania cedează Guvernului Țărmă proprietatea portului. Art. 4. Guvernul va plăti Companiei 112.761 lire sterline. Art. 5. Guvernul concedează Companiei folosirea gratuită a portului, cu condiția întreținerii portului și a farului;
- Arhivele Statului Constanța. Fond C.F.R. D. 58 / 1930. Păstrează toate documentele create cu ocazia predării inventarului fix și mobil al companiei.
- Dintre personalitățile Companiei merită să amintim de Edward Hariss locatar în casa 6; Henri Guarracino casa 7; Stefano Papoianopoulos casa 8; Henri C. Barkley, constructor al căii ferate; Thomas Forrester; L. Gordon viitor consul al Angliei la Galați în C.E.D., care l-a înlocuit pe Stokes; Thomas Rizzo șeful gării Constanța. și Charles Gasquet, șeful gării Cernavodă.
- Dintre utilajele Companiei: două macarale cu abur, o dragă cu aburi, remorcher de 700 quartere cu vapor elevator pentru radă, gabare cu porți și lanțuri de 100 t pentru dragaje 2 buc., idem 40 t.
- Clădiri: magazie de cereale cu 6 corpuri, 30.000 quartere, 3 magazii din lemn pentru grâne sub acoperiș la chei cu cale ferată dedesupt, 8 magazii din piatră 40.000 q, 1 quarter sau 290 livre, adică 480 livre, 217,5 kg grâu sau 208 kg secară sau 181,25 kg orz sau 154,60 kg ovăz (Baron d'Hoggeur).
- Locuințe: 2 case clasa A, 9 case clasa B, 18 case clasa C, 8 case clasa D, ș.a.
- Material rulant: 9 locomotive, 1 vagon salon, 2 vagoane cls. I, 3 vagoane cls. II, 5 vagoane cls. III, 300 vagoane pentru grâne ș.a., 10 furgoane, 1 vagon pentru cai, 2 pluguri zăpadă.
- Atelier locomotive, ateliere ajustaj, atelier forje, atelier tâmplărie.
- Linii ferate 17 km, 7 plăci turnante la cheiuri.
- Stații de cale ferată: Constanța, Murfatlar, Medgidia, Cernavodă.
- Linie Tcc.
2. Biblioteca Academiei București, Fond Hărți, 2047, C. LIX 68.
3. Consolidări ale unui dig mai vechi submers, menționat pe o ridicare hidrografică din 1828, văzut de Ion Ionescu de la Brad în 1848, care a fost consolidat de francezi cu ocazia războiului Crimeii, pentru flota franceză care a adus trupe la Constanța.
- Probabil farul Genovez a fost făcut de francezi deoarece se vede într-o litografie din 1856 a Dr. Camille Allard, v G. Lungu Documente Constanța Vol. II.
4. Arhivele Statului București, Din tezaurul documentar dobrogean, Buc. 1988, D. 35.
5. idem, D. 53.
6. Arhivele Statului București, Fond Senat, D. 1676/1880-81, p. 21.
7. Sir Charles Augustus Hartley (1825-1915) n. Hyworh, Durham; 1856-1872 inginer șef la C.E.D. Sulina; 1875 împuternicit de Congresul S.U.A. pentru stabilirea lucrărilor necesare pe Mississippi; 1884 membru al comisiei pentru canalul Suez; Consultant guvernamental pentru construcția porturilor Odessa, Triest, Burgas, Vama, Durban; Sir din 1862, devine K.C.M.G. în 1838; m. 20.02.1915 Londra.
8. Arhivele Statului București, Fond Senat, D. 2543/1884-85, fila 3; M.Ionescu Dobrogeanu "Dobrogea în pragul veacului al XX-lea", Ed. Socec București, 1904 p. 667-668 la nota: Regele Carol I "30 de ani de domnie", p.32.
9. Regele Carol I, loc cit.; Plan în ozalid albastru. Arhiva M.I.N.A. Constanța.
10. xxx, "La commission Europeene du Danube et son oeuvre de 1856-1931". Paris, Imprimerie Nationale, p. 205-206. Comunicare ținută la "Institute of Civil Engineers". Londra 1873.
11. M. Ionescu Dobrogeanu, loc. cit.
12. D. Iordănescu, C. Georgescu. "Construcții pentru transporturi în România" Ed. C.C.C.F. București 1986, p. 53.
13. idem p. 80.
14. ibidem p. 69; A. Rădulescu, I. Bitoleanu, "Istoria Românilor dintre Dunăre și Mare", Dobrogea. București 1979, p.291.
15. E.B. Lazarovici, "Construcția și exploatarea portului Constanța" Analele Dobrogei 1920, An 1, n1, p.41.
16. idem loc cit.

17. ibidem loc cit.
18. ibidem loc cit.
19. Tr. Lungu, "Viața economică la sfârșitul sec 19". București 1967, p. 34.
20. M. Ionescu Dobrogeanu, op. cit. p. 667-668.
21. I.B. Cantacuzino, "Die Vergrosserung Neuanlage des Hafens Constantza".
București; f.a.; B.A.R.; Un catalog cu reproduceri de schițe ale portului.
Un plan reprezintă orașul și portul propus de Serviciul de Studii în varianta I+II, inclusiv străzile orașului.
22. Arhivele Statului București, Fond Senat, D. 5480/1895-96; f. 15.
23. Arhivele Statului Constanța, Fond D.N.M.; Dosarul cuprinde documentele originale licitației, jurnalul C.M., contractului, caietul de sarcini, devizul general, din 1895.
24. idem, loc cit.
25. ibidem, loc cit.
26. Regele Carol I, op. cit., Vol.II; p. 449-450; M. Ionescu Dobrogeanu, op. cit. p. 663.
27. Arhivele Statului București, Fond Tribunalul București, D. 1900.

ECUMENICE

DIN ISTORIA STRĂVECHE A LITERATURII ROMÂNE BISERICEȘTI

Parte integrantă a învățaturii Bisericii Ortodoxe, literatura patristică s-a aflat dintru început în repertoriul fundamental al spiritualității poporului nostru, ortodox din epoca genezei sale, a reprezentat și un fenomen de cultură major, cuprins organic în ansamblul vieții lui spirituale.

Mai mult decât oricare alt capitol al literaturii noastre bisericești, scrierile patristice care au circulat în Biserica Ortodoxă Română au constituit și întâiul capitol de istorie literară în cultura scrisă românească - considerând primele manifestări în acest domeniu din epoca străromână. Prin circulația lor în fazele inițiale ale elaborării și utilizării scrisului în Biserică, cum și în cele ulterioare, ale traducerilor, transcrierilor și copierilor repetate ale textelor, apoi în faza multiplicării prin tipar, scrierile patristice au îndeplinit un rol major în istoria teologiei românești precum și în procesul fundamental al structurii literaturii române vechi, constituind un capitol de însemnătate esențială pentru istoria culturii românești.

Scrierile patristice au îndeplinit un rol de primă însemnătate în contextul specific al vieții creștine pe teritoriul țării noastre din timpurile patristice și ulterioare de la o epocă la alta, în contextul evoluției culturii teologice în istoria Bisericii Ortodoxe Române. Întemeindu-se pe elemente documentare și pe argumente mai întâi din domeniul teologiei istorice, dar și din cel al istoriei propriu-zise, al filologiei, istoriei literaturii vechi și istoriei culturii românești, urmărim să aducem contribuții și în problema; în ce măsură și în ce condiții s-au elaborat traduceri, copii și au circulat la noi aceste scrieri patristice sau au fost răspândite?

Aproape tot ce s-a scris în literatura patristică din "epoca de aur" s-a aflat în manuscrise copiate sau păstrate pe teritoriul țării noastre, în versiuni diferite: grecești, slavone, românești, continuând cu o mare parte a textelor elaborate de scriitori bisericești din secolele VI- VIII și de cei din epoca postpatristică. În epoca veche a culturii scrise românești scrierile patristice au constituit texte clasice de învățatură în general și de educație morală creștină, literatura omiletică și cea aghiografică având un mare prestigiu, prin capacitatea lor de înrăuire spirituală și morală.

Din primele secole creștine viața religioasă a străbunilor daco-romani, apoi a generațiilor ce au urmat, pe de o parte, și fenomenul istoric al etnogenezei și evoluției, pe de altă parte, s-au aflat într-un proces de întrepătrundere indestructibilă; așadar mai mult decât o interferență. Condiționările reciproce între aceste două ipostaze ale vieții poporului nostru din prima epocă a existenței sale ne-au determinat să ne referim și la spiritualitatea străbunilor geto-daci și daco-romani, precum și la rolul

hotărâtor pe care l-a avut factorul creștin-patristic în chiar procesul etnogenezei noastre.

Mutația spirituală-culturală produsă la celelalte popoare sud-est europene, săvârșită prin Ortodoxie, deci, "post-quem" față de procesul constituirii lor, capătă un aspect specific pentru poporul român prin simultaneitatea în genere a elementului daco-roman și a celui ortodox în evoluția procesului. Afară de aceasta, prin romanitatea sa etno-lingvistică, poporul român este puternic individualizat, romanitatea îi particulizează cultura, păstrând de-a lungul istoriei un caracter propriu, absolut distinct în comunitatea popoarelor ortodoxe.

Fazele evoluției istorice a poporului român s-au desfășurat ca faze ale spiritualității sale în același timp. Ortodoxia fiind un permanent factor de echilibru și continuitate, un factor de siguranță, dar și de superioară dezvoltare. Dubla influență, a Creștinismului și a romanității, a structurat evoluția spiritualității românești, în substanța căreia s-au păstrat ca elemente constitutive și străvechile valori religioase daco-getice, exprimate prin credința în nemurirea sufletului și prin concepția despre comuniunea permanentă între umanitate și divinitate.

Creștin prin geneza sa, poporul român a dovedit o sensibilitate maximă față de prezența divino-umană din persoana Domnului Iisus Hristos, receptând total revelația scripturistică.

Mărturiile despre existența unei organizații ierarhice, bisericești în spațiul carpa-to-danubiano-pontic, la noi românii, atestă că din secolele II-III încoace a fost vorba de un veritabil proces de cristalizare organizatorică, în asemenea măsură încât în secolul IV să se ajungă la înflorirea bisericească prin episcopia Tomisului. Din această epocă spațiul pontico-danubiano-carpatic este purtător de vestigii ortodoxe care ne situează la nivelul bisericesc ecumenic. Participarea episcopilor și apoi a mitropoliților tomitani la Sinoadele Ecumenice relevă în mod elocvent situația precisă a teologiei ortodoxe și a autorității spirituale din Biserica străromână; o teologie de esență scripturistică, de structură patristică, tradițională și sinodală.

Cercetând primele scrieri patristice create sau existente în circulație la noi, remarcăm aspecte specifice de manifestare a vieții creștine în spațiul românesc, aspecte a căror esență exprimă identitatea dintre viața Bisericii noastre din acest spațiu cu aceea a Bisericii Universale.

Persecuțiile patronate de împărații romani în secolele III-IV împotriva creștinilor s-au extins și în spațiul daco-roman nord și est-dunărean, de pildă: **Pătimirea sfinților Epictet și Astion**, de la cumpăna secolelor III-IV, **Pătimirea ostașului daco-roman, Dasius**, care a fost martirizat la Axiopolis - Cernavoda de astăzi - în anul 303; persecuțiile exercitate de goți în secolul IV și în acest context **Pătimirea sfântului Emilianus**, martirizat la Durostorum în anul 362, **Pătimirea Sfântului Sava**, numit "Gotul", din părțile Buzăului, care a prilejuit apariția celebrei **Scrisori a Bisericii din Goția** din anii 373-374. În continuare, scrierile episcopului Teotim al Tomisului, de la sfârșitul secolului IV și de la începutul secolului al V-lea, scrierile sfântului Ioan Cassianul, ale lui Laurențiu de Novae, Niceta Remesianul, ale episcopului Ioan al Tomisului, Episcopul Teotim al II-lea al Tomisului, ale "călugărilor sciți", ale cuviosului Dionisie Exiguul sau Valentinian al Tomisului, din secolul al VI-lea.

Penetreația scrierilor patristice din primele secole în Biserica străromână și apoi

în cea românească nu este un fenomen tardiv, plasat mult după apariția lor, ci un fenomen concomitent; să notăm în primul rând solicitudinea deosebită arătată - și consemnată - de marii părinți și dascăli, Sfinții Vasile cel Mare și Ioan Gură de Aur, pentru spațiul creștin din vestul Pontului Euxin. Biserica din teritoriul daco-roman, cu organizarea ei ierarhică oglindită în menționarea preoțimii și diaconimii în actul martiric al Sfântului Sava Gotul, implică și o prezență patristică, nu numai prin cărțile de cult, ci și prin cele de conținut omiletic, imperios necesare în constituirea și organizarea Bisericii. Conținutul teologic, hristologic și eclesiologic al unui asemenea act martiric se reliefează ca un document de cea mai mare însemnătate în această problemă.

În istoria Bisericii Ortodoxe Române sursa teologică patristică a fost cea răsăriteană, Răsăritul, cu marile lui centre de cultură patristică ortodoxă; această sursă a imprimat în conștiința ierarhiei, preoților, monahilor și a tuturor dreptmăritorilor creștini de la noi înaltele valori teologice.

Primele secole de viață creștină au fost și în spațiul daco-roman o epocă de receptare și asimilare a fondului spiritual teologico-patristic, continuată cu perioada de participare activă, cu temeuri patristice, la Sinoadele ecumenice sau locale din Răsărit.

În acest răstimp s-au clarificat, s-au cristalizat ideile fundamentale ale Creștinismului în problemele teologice-patristice; ideile treimice, hristologice, pnevmatologice sau mariologice. Aceste idei au fost comunicate la noi dreptcredincioșilor creștini, monahilor, preoților, prin ierarhii Bisericii noastre de la Tomis. Activitatea teologică a Bisericii noastre a avut la bază, de atunci, și scrierile patristice care s-au elaborat aici, sau care au fost aduse în ținuturile de baștină chiar de ei, când reveneau din călătoriile făcute în Răsăritul creștin și uneori în Apus.

Sfântul Bretanion al Tomisului era în corespondență teologică cu Sfântul Vasilie cel Mare, iar Sfântul Teotim I, cunoscător profund al literaturii patristice, avea curajul adevărului, apărându-l energic și decis pe Sfântul Ioan Gură de Aur, interpretând cu spirit critic scrieri patristice. În același timp, Biserica străromână s-a dovedit apărătoarea neclintită și nebiruită a ortodoxiei în fața arianismului și a altor erezii.

În domeniul teologiei patristice, dogmatice-polemice, să cităm pe eruditul episcop Teotim I al Tomisului, scriitor patristic cu o activitate remarcabilă, care cunoștea operele lui Origen, ale Sfinților Vasilie cel Mare și Ioan Gură de Aur; autoritatea sa teologică este recunoscută mai târziu de sfântul Ioan Damaschin, care îl citează în **Sfintele Paralele**. Un alt episcop al Tomisului, Ioan, s-a afirmat ca apărător al Ortodoxiei la sinodul local de la Constantinopol (448-449), unde s-au dezbătut problemele hristologice; a fost și autor în limba latină al unor tratate împotriva nestorianismului și eutihianismului, menționate de Marius Mercator.

În secolele V-VI s-au impus în domeniul teologic-patristic, prin epistolele lor, episcopii tomitani; Teotim II și Valentinian. S-au remarcat apoi monahii daco-romani, "sciți", atât sub raportul apărării Ortodoxiei, cât și prin creație proprie teologică: Sfinții Ioan Cassian, Dionisie Exiguul, Ioan Maxențiu. Acești scriitori patristici au contribuit, prin opera lor, la suplețea de expresie a limbii latine în care au scris, i-au sporit flexibilitatea sintactică necesară spre a exprima subtilitățile gândirii teologice, aducându-și astfel în mod implicit și o contribuție la crearea unui limbaj cu

caracter popular teologic, ce nu putea fi decât daco-latin pentru a comunica direct învățătura creștină poporului în mijlocul căruia au viețuit.

În aceeași arie creștină a romanității răsăritene s-au afirmat prin eminenta lor activitate episcopii: Laurențiu de Novae și Niceta de Remesiana, atât prin opere de catehizare cât și prin opere teologice intrate în tezaurul patristic - cum este textul de sinteză ortodoxă, **Te Deum Laudamus**, imnul folosit permanent în Biserica noastră. Prin bogata, substanțiala sa operă teologică, Niceta de Remesiana a reprezentat un factor puternic în realizarea unității și continuității romanității creștine în spațiul danubian.

Unitatea și continuitatea poporului nostru în teritoriul genezei sale se explică într-o măsură considerabilă prin unitatea și continuitatea credinței ortodoxe, ca cea mai puternică și eficientă valoare spirituală a vremii. În contextul creștin, scrierile teologice patristice au format și perpetuat un profil spiritual, de conștiință, care n-a cunoscut nici o sincopă istorică. În spirit daco-roman creștin, sub înfățișare greacă, latină sau slavonă mai târziu, s-a configurat și s-a maturizat spiritualitatea ortodoxă românească, așa cum o găsim în epoca biruinței depline a scrisului în limba română.

Bizanțul a dat un puternic impuls ideilor patristice, teologice ortodoxe în general, după convertirea bulgarilor, a tuturor slavilor, după crearea scrierii cirilice, prin transpunerea în limba slavă din greacă și parțial din latină a cărților de cult, a scrierilor ortodoxe bizantine - între care și a scrierilor patristice.

Prin cultura teologică bizantină în veșmânt slavon, spiritualitatea bizantină a oferit modele pentru noile forme de viață și gândire a acestor popoare și a vecinilor lor ortodocși, mai ales prin isihasm. Astfel s-a creat o comunitate de cultură teologică patristică ortodoxă între popoarele creștine sud-est europene, care s-a manifestat printr-un proces de influențe reciproce de viață și cultură creștină, prin vehicularea pe direcții de reciprocitate a culturii patristice, a scrierilor patristice, proces remarcabil, prins într-o imensă rețea între Bisericile română, bulgară, sârbă, rusă. Prin scrierile patristice care au circulat într-o direcție și în cealaltă s-a creat și s-a menținut spiritul de unitate al Ortodoxiei.

De la sfârșitul secolului XIV înainte, Țările Române, luminat cârmuite statal și bisericește, au devenit depozitarul unei importante culturi teologice patristice; acum, mănăstirile românești, mai vechi sau de curând ctitorite sau organizate, au agonisit experiență și s-au transformat în adevărate vetre de cultură teologică patristică de însemnătate panortodoxă.

În secolele următoare sunt receptate, traduse, scrise și retranscrise, răspândite la noi, sute de manuscrise grecești, slavo-române, unele și în limba latină, conținând scrieri teologice patristice.

Ortodoxia românească devine pentru mai multă vreme un centru al Ortodoxiei europene, în epoca ocupației otomane în Balcani. În secolele când se purta un anu-mit dialog ortodoxo-catolic, în epoca apariției Protestantismului, hrana duhovnicească teologică patristică pentru clerul și credincioșii noștri ortodocși era formată, în bună măsură, din scrierile patristice care se găseau la sfârșitul secolului XIV în **Sbormicul** jupanului Gradislav din Țara Românească, în **Scara** Sfântului Ioan Sinaitul și în **Cuvintele teologice** ale Sfântului Grigore de Nazians, pe care începea a le da la lumină cuviosul monah de la Mănăstirea Neamțu, Gavriil Uric cel plin de har

și învățătură - opera având ca dată inițială anul 1413. Apar apoi bogatele antologii teologice patristice cunoscute sub titlul de **Mărgăritare**, Zlatoust, cuprinzând Omilii pentru întreg anul bisericesc, elaborate cu adâncă știință și cucernicie, multe dintre ele împodobite cu artă și păstrate un timp, sau continuu, la Mănăstirea Neamțu, la Moldovița și la Putna, la Bistrița-Vâlcea, la Hodoș-Bodrog, probabil la Prislop și în alte părți.

Despre existența și circulația unor asemenea scrieri patristice în Biserica Ortodoxă Română, unele tipărite la Brașov în anul 1540, de umanistul Ioan Honterus, va relata la puțin timp traducătorul și editorul apusean Michaël Neander de la Basel, apreciind că ele sunt scrieri "... pioase și sobre, ... scrise de învățați credincioși, precepte morale despre conduita onestă a întregii vieți, scrieri foarte vechi și foarte bune..." - aprecierea referindu-se la Sentințele Evagrie-Nil.

Moștenitoare ale vechilor tradiții teologice patristice create în țara noastră în timpurile patristice de monahii "sciți", mănăstirile românești au devenit, în secolele XV-XVI și mai târziu, importante centre de răspândire a scrierilor patristice, centre unde puteau fi citite, examinate și alese textele necesare, traduse sau transcrise, copiate cu grijă și cu măiestrie, păstrate dar și transmise acolo unde erau necesare sau cerute.

Pe teritoriul pontico-danubiano-carpatic, procesul creștinării din epoca apostolică a cunoscut continuitate neîntreruptă în epocile patristică și post-patristică, fiind caracterizat prin organizarea bisericească și întemeierea vieții creștine. Cu adevărat, "Biserica este apostolică, dar și patristică". Legăturile strânse dintre Bisericile primare locale, intercomuniunea lor permanentă, așa cum se reflectă în scrierile Sfinților Apostoli și apoi în scrierile patristice, în circulația acestor texte, ne oferă suficiente argumente pentru relevarea unității spirituale a vieții Bisericii creștine.

Cea dintâi formă de expresie, de comunicare, în literatura patristică a fost genul epistolar - după modelul Sfinților Apostoli - fapt confirmat și de primele scrieri patristice elaborate pe teritoriul daco-roman. Reprezenta, prin urmare, o continuitate a genului de comunicare inaugurat de Sfinții Apostoli pentru consolidarea și apărarea unității credinței. Toți marii Părinți bisericești au cultivat genul epistolar, din ale cărui roade am întâlnit între primele scrieri patristice care au circulat la noi, sau au fost elaborate aici: **Scrisoarea Bisericii din Goția...**, Epistolele episcopilor de Tomis, Scrierile trimise de Sfântul Vasilie cel Mare și celelalte scrieri patristice epistolare. Evenimentele particulare sau generale bisericești, preocupările teologice locale, necesitatea de a se lămuri probleme complexe sau disputate, precum și dorința, îndatorirea creștină de apărare a învățăturii Sfintei Evanghelii ori a Sfintei Tradiții și de a se găsi în unitatea de credință cu toate Bisericile lui Dumnezeu, fac din aceste Epistole, Scrieri, cele mai variate, pilduitoare documente ale vieții creștine bisericești în evoluția ei organizatorică și doctrinară, încă din primele secole creștine.

Genul didactic-oratoric a fost cultivat cu precădere în perioada patristică, impus de imperativul evanghelic al învățării neamurilor, în terminologia propovăduirii creștine prin Cateheze și Omilii. Acest gen a cunoscut cea mai amplă dezvoltare și răspândire în Biserica noastră dintru început, ca și în alte Biserici surori. cei mai mulți dintre Sfinții Părinți au elaborat Omilii, au fost remarcabili propovăduitori ai Cuvântului lui Dumnezeu.

În literatura patristică, genul epic a fost ilustrat în chip specific prin aghiografie,

în care este preamărit eroismul creștin, mai ales monahal. O expresie a genului dramatic, sau o nuanță a lui, pot fi considerate Patericele, mărturii ale experienței viețuirii creștine (askeza), expunând probleme duhovnicești și dând soluții vrednice de luat de exemplu - probleme experimentate cu deosebire în viața ascetică. Ca structură literară, modalitatea cea mai adecvată a fost cea dialogată, cum a procedat, de pildă, Sfântul Ioan Cassian.

În Biserica creștină au apărut din primele secole creații poetice, de care, în parte, ne-am desfășurat duhovnicește de timpuriu și noi. Aceste creații confirmă sensibilitatea creștină, aleasă frumusețe și rezonanțe sublime ale credinței.

Sfântul Grigorie Teologul, ale cărui versuri le întâlnim la noi, în grecește, în secolul XVI, profund cunoscător al marilor poeți ai Eladei, a fost cel mai mare poet creștin, dovedind o desăvârșită tehnică a versului, fiind înzestrat cu o fină sensibilitate și cu caldă imaginație.

Din strălucita galerie a Sfinților Părinți poeți creștini au circulat frecvent în literatura Bisericii noastre Ortodoxe: Sfântul Efrem Sirul, Sfântul Ioan Damaschin, Roman Melodul etc.

Prin conținutul lor, scrierile patristice care au circulat la noi, din primele secole, au contribuit direct și cu remarcabilă eficiență la cunoașterea învățăturii, filosofiei creștine.

Temele fundamentale ale gândirii filosofice patristice sunt: cunoașterea lui Dumnezeu și unirea sufletului cu Dumnezeu, "filosofia, teologia și desăvârșirea" alcătuind o triadă inseparabilă a gândirii patristice, frecvent întâlnită în primele scrieri patristice din literatura Bisericii Ortodoxe Române. Teologia patristică s-a elaborat ca un sistem de adevăruri care să satisfacă râvna către sfințenie și să ducă la sfințenie, sfințenia înfățișându-se ca suprema valoare creștină.

Evoluția istorică a patristicii, de la începuturi și până în secolul XIV, a constituit cadrul în care s-a structurat viața creștină a poporului român, iar Biserica Ortodoxă și-a însușit această structură prin întreg tezaurul patristic, sub variatele lui genuri literare bisericești, Biserica a devenit la noi, din primele secole, nucleul de învățătură și de lumină spirituală.

În ceea ce privește răspândirea învățăturii creștine prin texte de mare autoritate, de o utilitate stringentă pentru explicarea cuvântului Sfintei Evanghelii, textele patristice au cunoscut și la noi, mai ales cu începere din secolul XIV, o frecvență deosebită, dacă ținem seamă și de condițiile în care au apărut și au circulat în tot sud-estul european creștin din acea epocă.

În contextul Ortodoxiei comune cu unele popoare vecine se poate vorbi de literatura și cultura noastră patristică comună. Putem conchide că "timpul continuu" al Bisericii Ortodoxe a fost și rămâne timpul comuniunii și intercomuniunii patristice, adică al izvoarelor genuine, nealterate, ale răspândirii dreptei noastre credințe, în scopul de a o apăra și consolida. Aceste scrieri iau ființă din ființa Bisericii și îi permanentizează funcția ei soteriologică.

Universalismul creștin, ecumenismul ortodox se manifestă prin comunitatea sacramentală, prin episcopat, sinodalitate și intercomuniune bisericească, între altele și prin folosirea acelorași scrieri patristice. Aceste modalități ecumenice sunt caracteristice întregii Ortodoxii. Biserica noastră a ființat dintru început în cadrul ecu-

menic, mărturisind aceeași dreaptă credință și fiind în legătură sinodală cu întreaga Biserică, cu toate Bisericile surori, prin doctrină și cult, prin scrierile patristice. Operele patristice nu au fost elaborate numai spre folosul unei Biserici locale, ci pentru întreaga Biserică.

O formă originală a vechiului ecumenism patristic ortodox este și schimbul de experiență bisericească, literar-teologică și omiletică, monastică și ascetică. Intensa și neîntrerupta circulație interortodoxă a manuscriselor patristice în limbile greacă, slavă bisericească și română a reprezentat de timpuriu expresia spiritului ecumenic prin care și-au menținut unitatea ortodoxă aceste Biserici. Prin mijlocirea cultului, toate genurile literaturii patristice au fost comunicate și în cadrul Bisericii noastre de-a lungul timpului, poporului ei dreptcredincios.

Delimitând contextul istoric al faptelor, trebuie pus în lumină de asemenea dimensiunile celui mai semnificativ eveniment din cultura noastră veche scrisă, eveniment constituit din apariția primelor texte românești, care au texte bisericești ortodoxe, între care și scrieri patristice, aflate la însăși temelia literaturii noastre naționale. Problema are o importanță fundamentală pentru teologia istorică românească, pentru istoria culturii și literaturii vechi românești.

Apariția traducerilor românești ale textelor patristice înainte sau în perioada slavonismului cultural, este în directă corelație cu problema factorilor care au determinat biruința scrisului în limba română: maturizarea societății românești și necesitatea resimțită imperativ de a se exprima prin cultura proprie, începutul afirmării conștiinței naționale, aspirația către cultură, acestea conducând la înțelegerea și înlăptuirea dictonului scripturistic de a grăi "pe înțeles", dicton invocat și de eminenții promotori ai culturii vechi românești.

Traducerea și circulația prin copii-manuscrise, apoi și prin tipărituri, a acestor scrieri patristice în spațiul ortodox românesc a contribuit într-o mare măsură la consolidarea unității conștiinței creștine și a unității naționale a românilor.

*

Scrierile patristice au constituit texte creștine de o mare autoritate și de o stringentă utilitate pentru explicarea Cuvântului Sfintei Evanghelii, prin conținutul lor contribuind la cunoașterea învățăturii creștine și moralei creștine, în literatura noastră teologică reprezentând documente autentice ale vieții bisericești, în evoluția ei istorică, organizatorică și doctrinară. Romanitatea și Creștinismul au constituit coordonatele fundamentale ale etnogenezei poporului nostru. Alături de literatura bisericească scripturistică, patristica a contribuit într-o măsură însemnată la păstrarea caracterului unitar al culturii vechi românești scrise.

Astfel, la valoarea teologică, eclesiologică și ecumenică a scrierilor patristice, la însemnătatea prezenței și circulației lor în literatura teologică ortodoxă în general, în literatura Bisericii Ortodoxe Române în special, se adaugă semnificația lor istorico-culturală națională prin apartenența la ctitorirea literaturii române, multe dintre scrierile patristice care au circulat în versuri românești, manuscrise și tipărite, reprezentând valori fundamentale ale patrimoniului spiritualității noastre, constituind argumente în demonstrarea originilor și evoluției specifice a culturii scrise românești.

ECUMENISM INTERETNIC ÎN DODROGEA*

Participăm cu viu interes la acest Simpozion la care sunt prezenți reprezentanții cultelor religioase din Dobrogea, dând astfel mărturie la înfăptuirea și menținerea raporturilor frățești - interetnic - pe acest pământ plin de istorie și de spiritualitate.

Pe noi toți, prezenți la aceste lucrări, ne unește credința în Dumnezeu, Ziditorul și dătătorul vieții și a tot ceea ce există în preajma noastră și în lume.

Reprezentăm Bisericele și cultele din Dobrogea care ne unesc în cuget și în dragostea unuia către altul și față de pământul dobrogean cu toate frumusețile lui nepieritoare, trăite cu alese simțiri de fiecare dintre noi.

Constituind o familie de gândire și de viață proprie, cu specificul și cultura spirituală a etniilor dobrogene, slujitorii acestora, sunt integrați în realizarea binelui și a respectului reciproc: lăcașurile de cult și reprezentanții lor, în perfectă simfonie, de frățietate și ecumenism interetnic - practic continuă și înfloră, tradiția specifică fiecăruia pe acest pământ multimilenar, chibzuind la apropierea lor ecumenistă cât și asupra aportului în spiritul dezvoltării vieții și preceptelor fiecărei etnii și religii.

"Duhul înțelepciunii și al înțelegerii; Duhul Sfatului și al Tăriei, Duhul cunoștinței și al Bunei credințe" (Isaia XI - 2), stă mărturie la trăirea acestora, peste care Dumnezeu își revarsă adevărata sa bunătate din care izvorăște esența care întărește și unește oamenii, în preocuparea lor în menținerea pe pământ a doctrinei despre adevăr, despre viață și la întronarea viitorului care are la origine lucrarea lui Dumnezeu în lume și în om.

Acest deziderat ne-a unit și ne unește în înțelegerea de reală colaborare pe binecuvântatul, de Dumnezeu, plai danubiano-pontic.

Roadele acestei coabitări pe pământ dobrogean, cu toate bucuriile și frumusețile spirituale hărăzite nouă, se impun a fi întărite în păstrarea climatului de împreună înțelegere, unitate, ca astfel să se desăvârșească ceea ce Dumnezeu voiește, adică: omul ca stăpân al naturii, să-l stăpânească, să-l îmbogățească prin fapte de jertfă, contribuind la perpetuarea neamului, cum învățătura divină grăiește.

Aceste realități, văzute și trăite în cadrul împlinirii acestui scop sacru, deschid și statornicesc valori neprețuite de înțelegeri, precum și tot ceea ce decurge din acestea.

Oamenii de la noi, încă din zorile existenței lor, pe acest pământ, au însetat și însetează neîncetat la trăirea în unitate și înțelegere, înlăturând, după puterea lor, toate vicisitudinile vremii care încercau să propage dezbinarea și tot ceea ce putea decurge din acestea.

* Cuvânt la Simpozionul "Modelul interetnic dobrogean". Constanța, 22-24 septembrie 1994.

Omul, prin puterea divină, a rezistat și rezistă acestora, existând tocmai datorită apropierii și a bunei înțelegeri între oameni. Dacă acest adevăr rodește în lume și între oameni, chipul ființei umane, îl întrezărim în ființa fiecărui om de pe pământ. Acest adevăr este relevant în Sfânta Evanghelie pentru creștin, și Coran pentru credincioșii musulmani. Socotim, deci, ca toți oamenii, toți credincioșii, indiferent de etnie și credință, să pășească cu fermitate în îndeplinirea acestora.

Înviata făcută nouă, precum și a reprezentanților de culte din Dobrogea de a participa la această întrunire, cu semnificație ecumenică locală, constituie un bun prilej de cunoaștere reciprocă și promovarea legăturilor frățești care sunt și vor deveni fructuoase prin cunoașterea noastră, a tradițiilor și a organizării specific Bisericii și cultului ce-l reprezentăm.

Am urmărit cu mult interes activitatea ecumenică, din trecutul apropiat, cu profesori, înțâistători de biserici, preoți și studenți din țara noastră, când se întruneau în conferințe teologice la Institutele de Teologie: București, Sibiu și Cluj, când prin referate științifice, se abordau și se analizau probleme de teologie, de doctrină și de înțelegere reciprocă.

Toate acestea se făceau cu gândul de a menține strâns unite legăturile frățești dintre școlile de teologie a profesorilor și a credincioșilor bisericilor noastre. În același timp se căutau căi de întărire și de înlăturare a tor ceea ce ar fi dus la neînțelegere și de a nu interveni în lucrarea misionară a unei părți, în defavoarea celeilalte.

Personal, ne amintim cu adevărată bucurie frățească de împreuna lucrare ecumenică avută cu alți reprezentanți de seamă din diferite țări care apreciau valoarea specificului ecumenic, pe plan local - cum este cel de astăzi.

Toate aceste întâlniri prilejuite de vizitele reciproce la Institutele Teologice amintite mai sus, au consolidat legăturile de apropiere, de dragoste, de bună conviețuire între biserici, între culte și credincioșii acestora.

Precizăm că erau prezenți la aceste întruniri interetnice și ecumenice, pe lângă cultele creștine, reprezentanții cultelor: musulman și mozaic, care reprezentau Referate de un înalt nivel teologic și pragmatic, lucru ce-l dorim să-l simțim și aici, trăindu-l prin practicarea lui.

Bisericile noastre, credincioșii lor, cât și cei ai cultului musulman și mozaic, a căror reprezentanți suntem, așteaptă de la noi continuarea și împlinirea acestor lucrări frățești în vederea realizării idealurilor propuse, adică apropierea dintre etniile dobrogene.

Suntem convinși, și ne stă în putință, să îndeplinim această misiune sfântă, știm, apoi, că dragostea și înțelegerea dintre toți oamenii, indiferent de credință, sunt căile ce duc pe oameni către o viață demnă și fericită.

Suntem convinși că și frații noștri slujitori ai cultelor prezente, rămân uniți cu noi, prin rugăciune, cu Dumnezeu.

Aducând vii mulțumiri celor care ne-au prilejuit această întâlnire, să-L rugăm împreună pe Bunul Dumnezeu să înmulțească rodul strădaniilor noastre depuse în sporirea dragostei frățești, ca El să încununeze, cu realizări depline, nobila noastră lucrare interetnică, prin ecumenism dobrogean. Să-l rugăm să reverse peste noi darurile Sale cele bogate, iar harul Său să ne fie călăuzitor în tot ceea ce avem de îndeplinit.

CÂTEVA ȘTIRI DESPRE ULTIMUL ÎNTÂI-STĂTĂTOR AL MITROPOLIEI DE LA TULCEA - DOBROGEA : NICHIFOR DE CARPAT

Printre scaunele mitropolitane, de pe teritoriul Dobrogei, se numără și Mitropolia de la Tulcea.

Această mitropolie s-a înființat în anul 1828, fiind continuatoarea Mitropoliei de la Brăila, care avea titlul de "Mitropolia Proilaviei".

Mitropolia Proilaviei s-a înființat pe la sfârșitul secolului al XV-lea, ca sufragănă a Patriarhiei ecumenice, pentru credincioșii români din raialele turcești, Brăila, Turnu și Giurgiu.

Prin tratatul de la Adrianopol din 2/14 septembrie 1829, fostele raiale turcești, Turnu și Giurgiu, au trecut din punct de vedere juridic-bisericesc sub jurisdicția Mitropoliei din Muntenia, iar raiaua Brăila a fost alipită la Eparhia Buzăului.

În urma acestor evenimente istorice, Patriarhia ecumenică a transferat sediul Mitropoliei din Brăila la Tulcea, având sub păstorire parohiile și credincioșii români din nordul Dobrogei. Deci, înființarea Mitropoliei de Proilavia și transferul ei la Tulcea a avut un caracter provizoriu, de scurtă durată și aceasta fortuită din punct de vedere politic, căci Imperiul Otoman dorea să țină sub stăpânirea sa pe români și alte denuminațiuni restrânse din acel teritoriu.

Titularii Mitropoliei de Tulcea, trei la număr, au fost următorii: **Panaret**, fost episcop al Eumeniei în Anatolia, înainte de 1839 - până în 1850; **Dionisie**, înainte de 1870, care se intitula "Arhiepiscop și Mitropolit al Dârstei", dar cu reședința la Tulcea, de unde a plecat în 1877 în Apusul Europei. Cel de-al treilea mitropolit, **Nichifor**, fost episcop al Cretei, conduce mitropolia de la Tulcea în locul lui Dionisie, între anii 1877-1878. Cu acest șir al mitropoliților amintiți, Mitropolia de la Tulcea își încetează activitatea, iar parohiile dobrogene cu credincioșii lor intră, datorită evenimentelor istorice, odată cu independența națională, sub jurisdicția Bisericii Ortodoxe Române.

Cu privire la activitatea ultimului mitropolit de la Tulcea, Nichifor, redăm în întregime articolul P.C.Pr. Prof. Dr. Neculae Șerbănescu de la Facultatea de Teologie din București, intitulat: "Câteva știri despre ultimul Întâi-Stătător al Mitropoliei de la Tulcea - Dobrogea: Nichifor de Carpat".

La 2/14 septembrie 1829, la Adrianopol, între ruși și turci, se semna un tratat de pace, prin care se punea capăt unui nou război început de aceste două popoare în anul 1828. Pentru noi românii acest tratat are o însemnătate deosebită. Căci prin cel de al cincilea al său articol și printr-un act separat dezvoltător al aceluiași articol, privind Țara Românească și Moldova, iscălit în aceeași zi și socotit parte integrantă a însuși tratatului, printre altele se stipula că raialele, adică cetățile otomane de pe malul stâng al Dunării, - Brăila, Giurgiu și Turnu -, dimpreună cu terenurile din preajma lor și cu "toate insulele dinspre acest mal", să fie "considerate ca făcând parte din teritoriul" românesc, adică să fie înapoiate Țării Românești¹, de la care fuseseră cotate.

Prevederea de față s-a și aplicat de grabă și aceasta a făcut ca **Mitropolia Proilaviei**, - de care, mai cu seamă, țineau teritoriile nord-dunărene ajunse sub stăpânire otomană, - așa zisele raiale -, mult timp și-a avut sediul la Brăila, - și ea raia -, în 1812 își pierduse credincioșii din stânga Prutului și un an mai târziu, în 1813, se unise cu Mitropolia Dristrei-Silistra din sudul Dobrogei, numindu-se Mitropolia Dristei și Proilaviei, - să-și piardă cea mai mare parte din păstoriți, printre care erau și cei dintre Dunăre și Mare, Dobrogenii, care continuau să rămână încă sub autoritatea politică turcească. Aflată într-o atare situație canonică, încă în anul 1828, se socotește, Mitropolia Proilaviei s-a desființat².

Încetându-și în acest fel existența, ortodocșii din partea de nord a Dobrogei, mai ales, care în marea lor majoritate erau români și care canoniceste, ținuseră până acum de ea, de Proilavia, au ajuns fără căpetenie superioară bisericească.

Cum acest codru de pământ românesc nu scăpase încă de seculara stăpânire otomană, așa că locuitorii lui nu puteau cere alipire la vreuna din centrele eparhiale din stânga Dunării, cum geograficește ei se aflau destul de departe de Mitropolia de la Dristra și cum iarăși poate aflaseră că între Patriarhia Ecumenică și Biserica Bulgară ar putea începe dispute privind situația canonică dintre ele, ortodocșii de la Dunărea de Jos la scurtă vreme după pacea din septembrie 1829 au solicitat celor în drept - în primul rând, desigur, Marea Biserică din Constantinopol - înființarea pentru ei a unei **Mitropolii-Archiepiscopii**.

Nu se știe când a putut avea loc aceasta, dar se poate preciza că în **anul 1839** ea era de-a binelea în ființă, căci acum întâistătătorul ei, - poate chiar cel dintâi -, **Panaret** sfințea biserica din satul românesc **Nalbant** din apropierea orașului Tulcea, existent și azi.

Sediul acestei eparhii norddobrogeane a fost stabilit în orașul Tulcea, care, pe atunci, era "principalul centru economic, politic și cultural al românilor din Dobrogea" și tot aici rezida și căpetenia politică otomană a provinciei. De aceea, noua instituție ecleziastică s-a numit: **MITROPOLIA DE LA TULCEA**.

Canonic, ea ținea de Patriarhia ecumenică din Constantinopol și cât timp a ființat a fost păstorită numai de ierarhi de neam grec, dintre care unii uneori, și-au zis și "al Dristrei". Cel mai sus pomenit, Panaret, înainte de a fi strămutat la Tulcea, condusesese centrul eparhial al Eumeniei din Asia Mică. Nu se cunoaște precis nici când și-a început păstoria și nici când și-a încheiat-o.

Lui i-a urmat la cârma Mitropoliei tulcene, fără a se ști însă cu precizie și când, **DIONISIE**, în timpul căruia, după crearea în anul 1870 a Exarhatului bulgar, în viața Mitropoliei de la Tulcea și a celei de la Silistra, pe temei de apartenență canonică, - prima ținea de Constantinopol, cealaltă, încurajată de conducerea otomană, de Exarhatul bulgar -, au avut loc unele frământări religioase, în timpul cărora, între altele, românilor ortodocși din Tulcea, de către bulgari, li s-a închis biserica "Sfântul Nicolae", pe care de curând o isprăviseră și tot în zilele sale, prin anii 1873-1875 de către românii ortodocși s-a încercat chiar înființarea unei episcopii românești la Măcin. Cu toate că întru aceasta se obținuse încuviințarea Patriarhului ecumenic și a primatului României, totuși din pricina evenimentelor tulburi ale acelor ani, un astfel de proiect nu s-a putut înfăptui³.

Prin anul 1876, mitropolitul Dionisie s-a îmbolnăvit și a plecat într-o stațiune din Apusul Europei, spre a-și căuta sănătatea.

Pe timpul lipsei sale din eparhie, la cerere, Marea Biserică a trimis la Tulcea, "în calitate de **epitrop** al arhiereului canonic" câtă vreme va "dura absența lui" de acasă pe "**ex mitropolitul Nichifor de Carpat**"⁴, care, apoi, într-o asemenea însărcinare, a condus scaunul mitropolitan de la Tulcea până la desființarea lui, adică până după războiul de independență din anii 1877-1878.

În acest caz, Nichifor de Carpat este ultimul întâistătător al Mitropoliei de la Tulcea și dispre el fiind încă în viață și aflându-se acolo în oraș s-a afirmat că în timpul războiului aici amintit a săvârșit "mari servicii creștinilor din Dobrogea". Mai mult, în vara anului 1977, când s-a comemorat centenarul independenței de Stat a României, într-o emisiune a Televiziunii Române iarăși s-a vorbit cu destulă căldură despre cele săvârșite pentru români de prelatul de la Tulcea în acele aspre momente de încleștare.

În mod deosebit, aceste două mențiuni laudative, privind pe ierarhul nostru mi-au atras atenția asupra "patrioticeii" sale activități și de atunci iscodind actele, - în speță arhiva Sfântului Sinod -, informațiile și memoriile unora dintre contemporani, am putut culege o seamă de știri, unele inedite, care dezvăluie, cel puțin în parte, "marile servicii" făcute de el "creștinilor din Dobrogea, așa cum și în Sfântul nostru Sinod se exprimau apriori încă din vara anului 1879⁵.

Semnalăm dintre acestea:

La începutul anului 1877, guvernator al Dobrogei, cu sediul la Tulcea, era Said Pașa, "un musulman fanatic" și totodată "un dușman înverșunat" a tot ce nu aparținea credinței lui mahomedane. Orbit de fanatism, el a conceput "un plan de groaznică răzbunare asupra orașului Tulcea", pe atunci, repetăm, important centru comercial al întregii provincii dintre Dunăre și mare, și a creștinilor de acolo.

În martie 1877, cu câteva săptămâni înainte de începerea cunoscutului război, tulcenii au fost surprinși de sosirea unei escadre de război otomane, care a ancorat chiar în fața portului. După întrevederile dintre guvernator și comandantul vaselor, o deosebită mișcare s-a putut observa pe bordul acestora. La sfârșitul convorbirilor, Said Pașa a chemat de gardă la "konac" pe capii comunităților și pe notabilii orașului și aci le-a citit o iradea imperială, prin care se ordona distrugerea prin bombardament a Tulcei. Se da populației un răgaz de 48 de ore ca să se poată retrage și se puneau

bastimentele la dispoziția notabililor care ar fi vrut să se refugieze pe ele. Nu s-a îngăduit nici o obiecție, sala fiind evacuată cu forța. Știrea s-a răspândit ca fulgerul în tot orașul, panica punând stăpânire pe toți. Cetățenii s-au pus sub ocrotirea consulilor străini. Corpul consular s-a întrunit numaidecât sub președinția mitropolitului Nichifor al Tulcei, spre a vedea ce măsuri pot fi luate. Vlădica Nichifor, mai ales, și consulul francez Emille Langlé s-au agitat cel mai mult. El, mitropolitul, a intervenit telegrafic la Constantinopol, cerând ocrotirea Patriarhului ecumenic Ioachim II (1873-1878), iar Langlé a comunicat la ai săi, tot pe aceeași cale, conținutul iradei imperiale. Ierarhul tulcean a cerut anularea acesteia și destituirea guvernatorului, care a indus în eroare guvernul turc, dându-i știri flase...

La sesizarea sa, ecumenicul a intervenit pe lângă sultanul **Abdul Hamid II** (1876-1909) și acesta a anulat iradieaua și, totodată, telegrafic, a destituit pe Said Pașa, înlocuindu-l cu **Fahri Bei**. Astfel, și prin acțiunea sa, a lui Nichifor, orașul Tulcea a fost salvat de la distrugere. Deși străin de origine, el, Nichifor, a susținut interesele populației românești din Dobrogea și nicicând nu s-a dat înapoi de la nici un sacrificiu pentru a-și arăta dragostea față de neamul românesc. Cu adevărat, precum reiese și din cele aici înfățișate, el a fost și un mare prieten al românilor⁶.

Acest lucru l-a vădit și cu un alt prilej. S-a arătat mai sus că în timpul disputelor pentru întâietatea bisericească în Dobrogea dintre Patriarhia Ecumenică și Exarhatul bulgar, biserica românească Sf. Nicolae din Tulcea a fost închisă, stând așa și în timpul războiului din 1877-1878. În zilele acestuia, decedând mitropolitul Dionisie⁷, la cârma mitropoliei din Tulcea a rămas numai ca locțiilor Vlădica Nichifor de Carpat și una din primele sale griji a fost să redea românilor noua lor biserică Sfântul Nicolae din Tulcea. Profitând de retragerea armatelor turcești, fără a mai cere învoirea armatei ruse, care ocupase ținutul, în ziua de Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril, 8 noiembrie 1878, el a adunat toată suflarea românească în bisericuța veche. După ce s-a săvârșit aci utrenia, la îndemnul său, norodul a ridicat icoanele și praporele și apoi, împreună au mers la biserica nouă Sfântul Nicolae, au rupt pecețile de la ușă, au intrat înăuntru și au continuat acolo liturgia.

Această faptă îndrăznească a vlădicăi Nichifor și a românilor tulceni a revoltat la culme pe bulgarii din oraș, care de grabă au vestit pe Beloțercovici, guvernatorul rus al regiunii. Sosit la fața locului, acesta a hotărât să se dea aspre pedepse vinovaților. Mitropolitul Nichifor, însă, prin atitudinea sa demnă și energică, și prin tăria argumentelor sale, l-a domolit și el, consulul rus, a trebuit să se resemneze și să admită faptul împlinit. Acțiunea ierarhului tulcean reușise și acum; prin ea, românii și-au văzut biserica redeschisă rămânând apoi așa pentru totdeauna.

Pentru această mare faptă, cât și pentru că a scăpat orașul de la o sigură distrugere după liniștirea lucrurilor, cum se va arăta mai jos, autoritățile românești de la București, i-au servit o pensie, iar episcopii Dunării de Jos l-au cinstit și venerat și i-au îngăduit să săvârșească slujbe arhieresti în eparhie⁸.

Iată cât de "mari fapte" a săvârșit în folosul românilor de la Dunărea de Jos acest ierarh ortodox și de aceea, precum reiese și din cele mai sus amintite, nici aceștia și nici poporul nostru nu l-au uitat.

O săptămână mai apoi, după redeschiderea bisericii Sfântul Nicoale, la 14/26

noiembrie 1878, chiar în acest lăcaș sfânt s-a săvârșit Te-Deum cu prilejul intrării trupelor române, în frunte cu generalul Angelescu, în Dobrogea, provincia românească, care după aproape cinci veacuri de dominație otomană, se întorcea la patria mamă. Te-Deum-ul a fost săvârșit de însuși mitropolitul Nichifor, care în dimineața aceleiași zile desfășurase și "o nemaipomenită activitate" pentru primirea sărbătorească și entuziastă a armatei române în acest oraș și în Dobrogea.

Nici de aici n-a lipsit, deci...

Cele petrecute mai apoi însă cu acest ierarh tulcean dovedesc încă odată, chiar și în acest ultim moment al despărțirii fraților de pe cele două maluri ale Dunării de Jos, legăturile strânse și continue dintre Țara Românească, - atunci, în 1878-1880, România -, și Dobrogea și grija permanentă a celei dintâi față de români de acolo și față de nevoile lor de orice fel.

Situația politică survenită în anul 1878 în Dobrogea, cum era și firesc, a dus și la încetarea ființării Arhiepiscopiei-Mitropolii de la Tulcea. Liniștindu-se lucrurile, în vara lui 1879, ex-mitropolitul Nichifor de Carpat, cum se vede, ultimul întâistătător al acestei Arhiepiscopii, cunoscând poate și din propria sa situație de mai înainte ceva din legăturile bisericești dintre românii de la vest și est de Dunăre și fiind susținut și recomandat și de comunitatea elenă din Dobrogea, a cerut să i se acorde "loc de cinstire" în sânul ierarhiei Bisericii Ortodoxe Române de atunci⁹.

Înainte de a-i împlini doleanța, Sinodul de la București, în ședința sa din 23 iunie 1879, a hotărât să se solicite de la Constantinopol deslușiri privitoare la "poziția canonică" a mitropolitului Nichifor de Carpat "față de Marea Biserică"¹⁰, lucru care s-a și făcut.

Primită de la Patriarhie, scrisoarea primatului român Calinic Miclescu (1875-1886), s-a citit în ședința sinodului Marii Biserici din 9 august 1879, prezidată de însuși ecumenicul Ioachim III (1878-1884) și tot în aceeași zi s-a comunicat la București situația canonică a exmitropolitului Nichifor de Carpat, scriindu-se, printre altele, și următoarele:

"... Acum doi ani și mai bine, - deci prin 1876 -, bolnăvindu-se **cel răposat acum** chiar Dionisie Mitropolitul de Dristra (sic), mitropolitul **Nichifor** a cerut îngăduința Marii Biserici de a veni aici, ceea ce aceasta i-a acordat. În același timp, având grijă de creștinii Eparhiei, - i.e. Tulcea -, a decis ca să trimită acolo pe susnumitul ex-mitropolit de Carpat în calitate de "epitrop" al arhiereului canonic, cât timp ar dura absența acestuia.

Dar Nichifor cugetând nelegiuit și anticanonic, n-a trecut mult (timp) și a început cu bună știință să depășească îndatoririle pozițiunii sale numindu-se în public chiriarh canonic al sus-zisei eparhii, trimițând scrisori și subsemnându-le ca mitropolit canonic de **Dristra**, lucrând și făcând în această eparhie toate după voia proprie și socotindu-se cu totul independent față de mitropolitul chiriarh și chiar de autoritatea Marii Biserici. Și toate acestea le-a făcut cu toate că de mai multe ori a fost poftit să intre în legalitate.

De aceea când **răposatul** Dionisie de Dristra, arhiereul canonic al eparhiei după înșănătoșirea sa s-a întors la locul său, Sfinția Sa Nichifor, nesupunându-se repetatelor invitațiunilor ale Bisericii de a pleca de acolo, a persistat până la sfârșit în

a sa conduită nelegiuită și anticanonică.

Atunci Marea Biserică a fost silită de a-l pune în neactivitate.

Dar Sfinția Sa, neținând seama nici de această măsură, a continuat săvârșind și exersând toate datoriile arhieratice și provocând chiar prin această conduită, chiar pedeapsa supremă, altfel zis, caterisirea, la care însă Biserica inspirată de indulgența extremă, n-a purces.

Aceasta este poziția canonică a lui Nichifor cu Marea Biserică.

Dar fiindcă acum a recurs la Biserica Voastră, inspirată din nou de aceeași indulgență și condescendând ca Mamă, - deci nu mai puțin crezând că face plăcerea Sfinției Voastre -, declară că, prin Deciziunea Sfântului Sinod, revocă pedeapsa neactivității, pronunțată contra lui Nichifor, dacă Sfinția Voastră îl vede că într-adevăr, s-a căit pentru conduita sa de mai înainte, altminterea ar fi bine să-și petreacă restul vieții într-o mănăstire căindu-se și așteptând sfârșitul de la Dumnezeu"¹¹.

Această "epistolă", semnată de însuși ecumenicul Ioachim și purtând numărul 4652, s-a adus în plenul Sfântului nostru Sinod în ședința din 16 noiembrie 1879, când luându-se act de revocarea "canonisirii de oprire pronunțată contra Prea Sfințitului Nichifor ex-Mitropolitul de Carpat", s-a decis ca de grabă episcopul Dunării de Jos, Iosif Gheorghian (1879-1886) să fie încunoștințat despre "pozițiunea canonică" a acestuia față cu Marea Biserică"¹², deoarece, cândva, necunoscându-i-se, el, aici, fusese oprit "de serviciul ierarhic"¹³.

Pe cât se știe acum, ex-mitropolitul Nichifor de Carpat nu a putut fi integrat în sânul ierarhiei românești de atunci, așa cum ceruse, dar, în același an, 1879, la stăruința mitropolitului primat Calinic Miclescu, Statul român, pentru "marile servicii" făcute românilor dobrogeni, în parte pomenite mai sus, l-a ajutat, acordându-i o pensie¹⁴. Probabil că în timpul în care situația canonică a prelatului nostru nu era încă bine clarificată, aceasta, pensia, de altfel destul de modestă, să i se fi sistat.

De aceea poate în ședința Sfântului Sinod din 2 iunie 1880, Iosif Gheorghian, episcopul Dunării de Jos, căruia în toamna lui 1879 i se făcuse cunoscut care era realitatea "pozițiunii" canonice a acestuia, a lui Nichifor, față cu Marea Biserică, a luat cuvântul <<în legătură>> zice el cu "un personagiu din Dobrogea", care-i "bătrânul mitropolit Nichifor" cel ce "a făcut mari servicii creștinilor din Dobrogea, mai ales în timpul rezelului", - din 1877-1878 -, care <<acum însă se află în cea mai mare miserie, din cauză că mica pensie, de care se bucura din partea Guvernului i s-a tăiat, nu se știe pentru ce anume motive>>. Pentru aceasta Sinodul ierarh ruga înaltul for să "stăruiască", pe <<lângă Domnul Ministru>>, prezent în ședință, a i se reintegra acea pensie".

De față fiind, primatul Calinic a confirmat cele arătate de Episcopul Dunării de Jos, și la rândul-i a adăugat că "bătrânul (Nichifor) se află într-o stare demnă de compătimire, precum însuși i se tânguiește în mai multe scrisori ce i-a adresat". Și el a rugat pe ministru să se ocupe de această problemă, reintegrând ierarhului aflat în lipsuri "ajutorul de mai înainte".

În același timp, Sfântul Sinod a cerut președintelui său să intervină oficial "pe

lângă Onoratul Guvern pentru P.S. Mitropolit Nichifor"¹⁵, ceea ce poate că s-a și făcut.

După aceasta, în ședința din 22 noiembrie 1880, când în Sinod, fiind de față și ministrul, s-a discutat proiectul bugetului de Stat primatul din nou l-a rugat ca în "buget", să se prevadă o subvențiune și pentru P.S. Nichifor, fost mitropolit în Dobrogea, la care acesta a răspuns că pentru el "a și prevăzut subvențiune și pentru trecut și pentru viitor"¹⁶.

I se reglementa în acest fel situația materială, la care, pentru ceea ce săvârșise pentru români, era într-un tot îndreptățit.

Dar bătrân fiind, așa cum se arăta în Sinod la 2 iunie 1880, Vlădica Nichifor de Carpat poate că n-a mai trăit mult după aceasta. Arhiva sinodală, după 22 noiembrie 1880, nu-l mai amintește. Curând își va fi "plătit obșteasca datorie", mutându-se în "casa străbunilor săi". A fost înmormântat "în fața altarului bisericii Acoperământului Maicii Domnului din Tulcea, alături de bunul său prieten, preotul Gh. Rășcanu, primul protopop al județului Tulcea, deși mai tot timpul cât a fost în țara noastră a slujit biserica Bunavestire din acest oraș, clădită în anul 1854.

Pe cât am aflat, în Tulcea ar mai avea o rudă.

Pe câteva Mincie, de la biserica Bunavestire din acest oraș, a făcut însemnări, scriindu-și numele clar "Nichifor de Carpat", nu Carpați sau Creta, cum se tot scrie prin unele manuale și altă literatură de specialitate.

Lucruri de ale sale se află la Muzeul de istorie "Delta Dunării" din Tulcea și, de bună seamă, la biserica elcnă din acest oraș.

Fie ca prin aceste rânduri, nemoartă să-i rămână amintirea în sufletele românilor pentru că "mari servicii" a săvârșit în folosul înaintașilor lor.

Din cuprinsul celor relatate de P.C. Prof. Dr. Neculae Șerbănescu, reiese că pe teritoriul Dobrogei, în afară de cele 14 scaune episcopale sufragane ale Mitropoliei Tomisului, a existat și a funcționat o perioadă de timp și Mitropolia, de Tulcea, care a fost cârmuită de cei trei ierarhi amintiți.

Apreciem studiul profund al Părintelui Profesor Dr. Neculae Șerbănescu, care a reușit să prezinte o parte din activitatea mitropolitului Nichifor pe teritoriul dobrogean.

Prea Cucernicia Sa, un erudit cercetător al Istoriei Bisericii Române, a publicat numeroase studii, articole și alte comunicări, legate și de viața Bisericii Dobrogene. Evidențiem și valorosul studiu legat de persoana și activitatea celui dintâi misionar creștin, în persoana Sfântului Apostol Andrei, devotat ucenic al Mântuitorului nostru Iisus Hristos, care a fost întâiul chemat între Apostoli.

La acestea adăugăm prodigioasa cercetare a Prea Cucerniciei Sale în diferite domenii ale Istoriei Bisericii Române și în același timp în cercetarea arhivistică.

Urăm Prea Cucerniciei Sale noi realizări în ogorul Bisericii lui Iisus Hristos și în domeniul cercetării științifice, pe care o realizează.

1. Dimitrie A. Sturdza și C. Colescu-Vartic, **Acte și documente relative la Istoria Renașterii României**, vol. I, 1391-1841, București, 1900, p.321, 326-328.
2. D. Russo, **Studii istorice greco-române**, vol.I, București, 1939, p.247-306; Constantin C. Giurescu, **Istoria orașului Brăila din cele mai vechi timpuri până astăzi**, București, 1968, p.140-143.
3. Pentru cele privitoare la Mitropolia de la Tulcea și frământările religioase din Dobrogea secolului al XIX-lea, să se vadă: Tudor Mateescu, **Les diocèses Orthodoxes de la Dobroudja sous la domination ottomane**, în "Balkan-Studies" (Tessalonic), XIII, 1972, nr.2, p.288 și urm.; idem, **Date despre viața bisericească a Dobrogei înainte de 1877**, în "Biserica Ortodoxă Română", 92, 1974, p.11256-58.
4. Arhiva Sfântului Sinod, București, **Dosar nr.72/1879**, f.180. Arhiepiscopia (Mitropolia) **Carpat** (Karpathos), zisă și "Arhiepiscopia Insulelor Ciclade", se află în sudul Mării Egee, având sub jurisdicție canonică mare parte din insulele ce alcătuiesc arhipelagul grecesc al "Cicladelor". Sediul era în insula **Carpat** (Karpathos), - de unde numele -, așezată între insulele Creta și Rodos, care își aveau centrele lor mitropolitane. Precizăm că în corespondența purtată cu Sfântul nostru Sinod și în unele însemnări ce a făcut pe câteva cărți ale bisericii grecești din orașul Tulcea, Mitropolitul Nichifor s-a intitulat "**de Carpat**", fără nici o cât de mică aluzie la acest fost centru eparhial, să se vadă și: Jean Darrouzès, **Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae, Texte critique, introduction et notes**, par..., Paris, 1981, **pass.**
5. Arhiva Sfântului Sinod, **Dosar nr.72/1879**, f.180.
6. Brutus Cotovu, **Dobrogea în preajma Războiului pentru neamănarea. Întâmplări din cei 50 de ani de la Anexarea ei 1878-1928**, în "Analele Dobrogei", IX, Cemăuți, 1928, nr.2, p.333-335.
7. La 9 august 1879, în Cancelaria Patriarhiei ecumenice se vorbea de "Dionisie Mitropolitul de Dristra **cel răposat acum**", **Dosar nr.72/1879**, p.180.
8. Brutus Cotovu, **op. cit.**, p.335-336.
9. Să se vadă: Rev. "Biserica Ortodoxă Română", V, 1880-1881, **Sumarele ședințelor Sântului Sinod (19 iunie 1879)**, p.183, 184.
10. "Biserica Ortodoxă română", V, 1880-1881, **Sumarele... (23 iunie 1879)** p.186-188.
11. Arhiva Sfântului Sinod, **Dosar nr. 72/1879**, f.180-181.
12. "Biserica Ortodoxă Română", V, 1880-1881, **Sumarele... (16 noiembrie 1879)**, p.198.
13. **Ibidem**, p.183, 184.
14. **Ibidem**, p.259.
15. Arhiva Sfântului Sinod, **Dosar nr.73/1880**, f.152-153 și "Biserica Ortodoxă Română", V, 1880-1881, **Sumarele (2 iunie 1880)**, p.259-260.
16. "Biserica Ortodoxă Română", VI, 1881-1882, **Sumarele ....**, p.248.

SFÂNTUL IOAN CASIAN - SCRITOR PATRISTIC DIN ȘCOALA DE LA TOMIS

Pontul Stâng se află la întretăierea drumurilor dintre Orient și Occident; numeroase impulsuri culturale, pe care le va fi primit de-a lungul timpului, au fost filtrate de spiritul civilizației geto-dacice, atât de puternică, cu o impresionantă capacitate de asimilare și de integrare specifică a noutăților.

Perioada la care ne vom referi este cuprinsă între secolele IV- VI d. Ch.: când cultura provinciei a cunoscut o ultimă perioadă de înflorire în Antichitatea târzie. Se cristalizează aici spiritul pontic - o sinteză între elementele influenței greco-latine asupra substratului getic; între credințele și tradițiile locale și noua religie, creștinismul. În linii mari, în această sinteză specificitatea mentalității geto-dacice, cea formată și cizelată în spiritul lui Zamolxes, va fi dominată dar nu și anihilată de creștinism.

În Dacia și Scythia Minor se folosea limba latină - o variantă de limbă latină pe care cercetătorii o numesc **latina târzie**. Deși latina danubiană nu a putut beneficia, în timp util, de contactul cu latina folosită în Occident, ea are legături cu latinitatea Bizanțului, prin Scythia Minor și prin cetățile de la Dunărea de Jos, care-și continuă viața urbană până în secolele VII-VIII d. Ch. Între Dacia și Bizanț s-a aflat Scythia Minor, zonă care a rămas latinofonă până în secolul al VI-lea.¹

În această perioadă, creștinismul, care pătrunsese în zonă sub semnul latinității, este acceptat iar doctrina sa este recunoscută și asimilată pe un teritoriu vast. În epocă au loc dispute înverșunate între teologi, asupra diverselor interpretări ale Sfintei Scripturi. Este perioada conciliilor în care se discută, se polemizează, se aduc argumente docte pentru apărarea și impunerea diferitelor puncte de vedere, în ceea ce privește înțelegerea dogmelor creștine.

Și în Tomis, ca și la Roma sau la Bizanț, se manifestă o spiritualitate patristică; "părinții bisericii", primii mari teologi, au scris epistole, dialoguri, rugăciuni, omilii, au povestit martirii, iar creațiile lor se încadrează în sfera culturii creștine.

În istoria literaturii patristice, se vorbește despre cristalizarea unei adevărate "școli", între anii 370-550. A fost numită, în perioada modernă, "Școala de la Tomis", iar dimensiunea ideatică preponderentă constă, dincolo de instrucția clasică și asimilarea dreptei credințe, în lupta de idei pe fundament teologic și în polemicile doctrinare.² Extinderea creștinismului printre daco-romani s-a produs treptat și n-au lipsit martiriile, ca și în restul Imperiului. Au rămas informații despre primii martiri din această zonă: Irineu din Sirmium, Epictet și Astiondasius, Montanus - toate din secolele I-III d. Ch.³

În provincie se înstăpânise - în consonanță cu epoca - un climat spiritual plin de

evlavie și de fervoare, tensionat din cauza polemicilor doctrinare și specifice primelor secole creștine⁴. În lupta ideologică dintre arieni, nestorienii, monofiziți și cei care apărau dreapta credință, episcopii de la Tomis, monahii "sciți" și marii cărturari, Ioan Casian și Dionisie Exiguus, s-au situat întotdeauna în sfera ortodoxiei; iar părerea lor a avut o mare importanță pentru marii ierarhi din acea perioadă.⁴

Această comunitate are valențe spirituale majore: gravitatea, rigoarea, ascetismul, armonia, spiritul critic și polemic; la acestea se adaugă o particularitate deloc neglijabilă în acea perioadă: cunoașterea "de la izvoare" a limbii eline (în care erau redactate multe texte creștine) și tot astfel cunoașterea limbii latine. În scrierile lor, acești teologi erau dominați de spirit științific și dreaptă credință în abordarea chestiunilor dogmatice, eliminând amatorismul și superficialitatea. Importanța pe care o are Școala de la Tomis se datorează - pe lângă aspectul doctrinar - calității morale, umane și intelectuale ale marilor episcopi de la Tomis: Sf. Betranion, Theotim I Filozoful, Ioan de Tomis, care au fost modele de smerenie și viață religioasă.⁵

Pe lângă episcopi, alți reprezentanți ai Școlii de la Tomis, sunt călugării "sciți": Ioan Maxențiu, Petrus Diaconus, Leonțiu de Bizanț - ce-și aveau mănăstire în nord-vestul Dobrogei.⁶

Ei au fost autorii celebrei "formule scite" printre alte lucrări teoretice care au produs mare răsunet în epocă. Acești teologi păstrau legătura cu marile școli patristice ale vremii și cu Sf. Vasile cel Mare, cu Sf. Ioan Gură de Aur, și astfel erau integrați în sfera de preocupări a contemporaneității.

Ni s-au transmis scrierile a doi mari cărturari ai acestui ținut: Ioan Casian, născut în Vicus Casiani, lângă Histria, și stabilit în Gallia, la Marsilia - și Dionisie Exiguus din Tomis, stabilit la Roma.

În cele ce urmează, vom prezenta câteva din acele aspecte din viața și personalitatea lui Ioan Casian cărturar de seamă al vremii; originar din Casian și format la școlile tomitane. Este un reprezentat de frunte al "Școlii de la Tomis" iar opera sa a dominat veacurile, fiind o mărturie a umanismului și credinței din acest ținut.

Viața lui Ioan Casian

În "Istoria literaturii franceze", alături de alți scriitori de limbă latină care și-au desfășurat activitatea în Gallia - Ausonius, Hilarius de Poitiers, Paulinus de Nola, Gregoire de Tours - figurează și Joannes Cassianus, originar din Scythia Minor. S-a născut între anii 360-365 (?) după cercetările specialiștilor⁷, într-un sat de lângă Histria, Vicus Casiani. El studiază în școlile de pe litoralul Pontului Stâng și pleacă spre anul 380 în Palestina împreună cu Sf. Gherman, fratele său spiritual. Cei doi se stabilesc într-o mănăstire din apropierea Betleemului de unde primesc învoire să plece la marii anahoreți din Egiptul de Jos, stabiliți în pustiul numit Scitium. Împreună cu Gherman îi frecventează pe acei pustnici vestiți pentru evlavia și înțelepciunea lor, iar convorbirile avute le va consemna în lucrarea "**Conlationes Sanctorum Patrum XXIV**". Spre anul 400 se stabilește la Constantinopol, unde Sf. Ioan Crisostomos îl hirotonisește diacon. La Constantinopol, Ioan Casian trăiește drama finală a marelui Patriarh, și după moartea acestuia pleacă în anul 404 la Roma. Aici

cunoaște personalități de seamă ale bisericii romane, printre care pe Leon, viitorul papă Leon cel Mare. După zece ani, spre 415 el ajunge la Marsilia unde înființează două mănăstiri: Saint Victor și Sainte Sauveur, de a căror organizare se ocupă el însuși. Moare, după informațiile actuale, în anul 435, lăsând amintirea unui venerabil părinte duhovnicesc, teoretician al ascezei și al spiritualității creștine, practicant el însuși al vieții monahale aspre pe care o cunoscuse în peregrinările sale din Răsărit, și pe care o aplicase în mănăstirile sale.

Opera lui Ioan Casian

Operele sale reflectă experiența în domeniul doctrinei creștine și a practicii drepte credințe și au fost, în Franța, secole de-a rândul, îndreptare pentru cei ce trăiau în mănăstiri și sihăstrie.

DE INSTITUTIS COENOBIORUM ET DE OCTO PRINCIPALIUM VITIORUM REMEDIIS este o lucrare scrisă, probabil, pe la anul 420. Ea a fost solicitată de episcopul Castor de Apta Iulia din Gallia Narbonensis, și are 12 cărți. Titlul acestui tratat unește două probleme cu un conținut deosebit: primul de organizare bisericască, iar al doilea se referă la duhovnicie. În PRAEFATIO, Sf. Casian făgăduiește că va încerca "să înfățișeze, cu ajutorul lui Dumnezeu, rânduiețile și regulile mănăstirilor aceloră (din Pustiile Egiptului), precum și rădăcinile, cauzele și tămăduirea după învățătura lor, de celor opt păcate, cele mai grele, semnalate de ei." Cele opt păcate descrise sunt: lăcomia, desfrânarea, avariția, mânia, tristețea, neli-niștea, slava deșartă și trufia (DE SPIRITU GASTRIMANGIAE, FORMICATIONIS, FILARGYRIAE, IRAE, TRISTITIAE, ACCEDIAE, CENODOXIAE, SUPERBIAE). Autorul nu se preocupă de partea miraculoasă a vieții monahilor și va înfățișa în descrierea sa numai cele văzute și trăite în Egipt.

Exemplele și argumentele acestui tratat se subsumează unei idei dominante: viața creștină este o luptă, o luptă pe viață și pe moarte cu răul, întruchipat de diavol, iar creștinul este un soldat care se războiește pentru viața de veci în Împărăția veșnică a Domnului nostru Iisus Hristos. În felul acesta, I. Casian continuă o tradiție apostolică, afirmând că monahul - și chiar orice creștin adevărat - trebuie să se supună unei întreite lepădări: de toate bunurile materiale, de toate păcatele și legăturile de viață trupească și în sfârșit, de toate preocupările cele trecătoare, pentru a nu se ocupa decât de contemplarea lui Dumnezeu și de cele veșnice.

CONLATIONES PATRUM SANCTORUM XXIV este o lucrare ce consemnează convorbirile cu cei 24 de anahoreți și a fost redactată, după toate probabilitățile, între anii 420-429. I. Casian inaugurează în literatura patristică un gen literar - patericul - care va deveni, și în Apus și în Răsărit, lectura preferată a monahilor și a evlavioșilor. Această operă este socotită "bunul comun" și este inclusă în patrimoniul Bisericii universale. În paginile ei, lucrarea descrie viața de toate zilele în pustie, cu toate asprimile ei de negrăit, dar și cu bucuriile biruinței asupra întunericului și a făpturii "de lut" și a făcut ca autorul ei să fie considerat "învățătorul" pentru cei mai mari îndrumători teologi, asceți și mistici. Scopul acestei opere a fost ca monahii să primească prin ele în chiliile lor pe autorii acestor convorbiri, să întrebe

și să asculte răspunsurile, ele fiind atestate vieții lor la orice nivel.

Aceste convorbiri vor fi fost purtate de tinerii Casian și Gherman cu mai bine de 20 de ani în urmă, cu marii avvi ce trăiau în pustiul Egiptului. Ele au fost refăcute de Sf. Casian din memorie și conform unei strategii cu două componente majore: pe tot parcursul cărții a dat dovadă de smerenie absolută, neîngăduindu-și nici o remarcă personală; pe de altă parte, este evident că "acele profunde și fine expuneri ale magiștrilor duhovniciei" sunt trecute prin filtrul experienței personale.

Academicianul monah H. Bremond prefera denumirea de "conferințe ale universității creștine" formulei "convorbiri duhovnicești" (collationes). date de Sf. Casian acestor răspunsuri și îndrumări.⁸

DE INCARNATIONE DOMINI, CONTRA NESTORIE este o lucrare împărțită în 7 cărți, scrisă până în anul 430, la îndemnul papei Leon cel Mare, în care expune doctrina ortodoxă, atacând punct cu punct, într-o impresionantă polemică, nestorianismul. Despre această lucrare se afirmă că este un "tratat de Hristologie" aproape complet pentru vremea când a apărut, și care a însemnat mult pentru informarea lumii creștine apusene cu privire la primejdia ereziei nestoriene. Cu evlavie și cu o fină dialectică sunt folosite texte biblice și texte patristice pentru a demonstra la un nivel teologic, Dumnezeirea Domnului Iisus Hristos, coeziunea inseparabilă, aproape ontologică a celor două firi.⁹

Țara lui Ioan Casian

Universalitatea limbii latine în epocă precum și discreția de care a dat dovadă autorul acestor opere monumentale, rămân o piedică în precizarea locului nașterii unui om care a trăit în Occident și nu a lăsat el însuși referiri limpezi la originea sa.

Sunt cunoscute până acum numai două informații cu referire la ținutul natal al autorului. Expresia sa **provincia nostra**¹⁰ din "Convorbiri..." este o indicație certă că Sf. Casian era originar dintr-o provincie a Imperiului Roman. Mai precisă este o informație a lui Ghenadie din Marsilia - în "De viris illustribus" - potrivit căreia Sf. Casian s-a născut în Scythia Minor. **Natione scythia** este expresia folosită de Ghenadie și poate avea cel puțin două interpretări. Inițial, cuvântul **scythia** a fost mai lesne pus în legătură cu numele ținutului Scitium, ținut al sihăstriilor unde Sf. Casian s-a aflat aproape 20 de ani. Traducerea corectă este **de neam scit**, pentru că în această perioadă numele Dobrogei era Scythia Minor, în urma împărțirii administrative inițiate de Dioclețian.

Vasile Pârvan este cel care, în 1913, într-o comunicare la Academie¹¹, referindu-se la noile descoperiri din Dobrogea, descrie două inscripții grecești din pădurea de la Șeremet (Casian), gravate pe două stânci: prima inscripție are sensul "Hotarele Casienilor și peșterile". iar a doua, "Hotarele și peșterile Casienilor". V. Pârvan a atras atenția asupra folosirii cuvântului **σπηλυχα**, cuvânt latin scris cu litere grecești. El trage concluzia că este o formă de "latină grecizată" și este semn al pătrunderii limbii latine chiar în medii grecești, mult mai vechi în zonă. Atunci s-a pus problema dacă există vreo legătură între adepții zeului munților - Zeus Kasios - și numele localității. Savantul francez H.I. Marrou argumentează astfel numele de

"Casian", arătând că numele de "Cassianus" este foarte răspândit în lumea latină și întâlnit adeseori în inscripțiile din provinciile balcanice. Avansează ipoteza că numele satului de lângă Histria derivă de la numele unuia dintre primii coloniști latini, Casius ori Casianus (Cassius/Cassianus). Prin urmare, ar fi vorba de un **vicus Cassi** sau **vicus Cassiani**, id est, "satul lui Cassius" ori "satul lui Cassianus". Numele de "Casian" este legat de un district rural al cetății Histria și aparține și latifundiei și unei familii.

În același fel, H.I. Marrou propune explicarea numelui Sf. Casian: dacă se consideră că numele "Casian" este un nume "etnic", atunci înseamnă că numele ar trebui înțeles în Franța ca Ioan din Casian"; ipoteza explică și frapanta însoțire a unui nume creștin cu un cognomen de tip clasic¹² În fapt, numele este emblematic pentru ținutul de origine: pentru că probează și forța latinității în această provincie, și asimilarea creștinismului.

În opera lui Ioan Casian nu apar referiri la viața personală; "aspra smerenie călugărească" - așa cum și-a impus-o - nu i-a îngăduit să dea vreo știre despre sine, despre originea sa, spre deosebire de Fericitul Augustin, marele său contemporan, care a scris o carte întregă despre sine - Confesiunile. La o cercetare atentă constatăm că apar totuși referiri la ținutul de baștină, atunci când autorul își amintește de fervoarea credinței familiei sale. În "De institutis coenobiorum" afirma: **a pueritia nostra inter eosdem constituti atque ipsorum incitati cotidianis adhortationibus** (Praef. 4). Această formulare este o dovadă că Ioan Casian provine dintr-o comunitate ai cărei membri se convertiseră în număr foarte mare la creștinism, iar spiritul noii credințe devenise o componentă esențială a modului de a gândi și a comportamentului oamenilor: **tanta religione atque pietate parentes nostros praeditos recordabamur** se spune în **Conlationes XXIV 1**.

Aceste aluzii la cristalizarea noii spiritualități creștine datează din sec. IV-V d. Ch.; și pentru că nu fac parte dintr-o pledoarie, ne îndreptățesc să le dăm crezare. Ele devin un argument, alături de alte scrieri, când se afirmă că poporul român este creștin încă din perioada etnogenezei sale.

În contextul unei vieți religioase cu accente atât de profunde și cu reprezentanți atât de cultivați, nu este de mirare că s-a creat o terminologie creștină în care se întâlnesc numeroase cuvinte de origine latină: **crux, credere, Dominus et Deus, lux, paganus, etc.**¹³

Această acceptare totală a ortodoxiei, ce a caracterizat primele secole ale mileniului I, în această zonă a Imperiului Roman, a avut o durabilitate extraordinară în timp.

Iar operele acestor dintâi cărturari, opere ce constituie monumente de cultură creștină în limba latină, ar trebui reconsiderate și integrate într-o mai mare măsură în sfera culturii române. Sunt mai vechi cu aproape 1000 de ani decât cele descoperite până acum.

În epoca Antichității târzii, când folosirea limbii latine se generalizase în spațiul european, aceste scrieri integrează firească, în circuitul universal, aportul de suflet, de inteligență și de erudiție, al cărturarilor din Pontul Stâng al Mării Negre.

1. NICULESCU Alexandru: Individualitatea limbii române între limbile romanice, vol. II, Editura științifică și enciclopedică, București, 1978; p.15.
2. DIACONESCU Mihai, "Școala literară de la Tomis" în revista "Tomis" ianuarie 1991.
3. BRANIȘTE Emilian: "Martiri și sfinți pe pământul Dobrogei de azi" în "De la Dunăre la Mare", Galați, 1979, pag. 34-62.
4. CF. ANALELE DOBROGEI. Serie nouă, anul I, nr.1, Constanța 1995, pag.38, nota 113.
5. VORNICESCU NESTOR, Scrieri patristice în Biserica Ortodoxă Română până în sec. XVII, Craiova, 1983, pag. 27-84.
6. STĂNILOAIE Dumitru, Contribuția "călugărilor sciți" la precizarea hristologiei la începutul sec. al VI-lea, în "Mitropolia Olteniei", an XXXVII, nr. 3-4, pag. 199-244.
7. COMAN G. Ioan, **Viața Sfântului Casian**, în volumul "Sf. Ioan Casian" Editura Institutului biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1990, pag. 750 și urm.
8. Ibid., op. cit. pag. 280.
9. Ibid., op. cit. pag. 764.
10. Conlationes sanctorum patrum XXXIV, I
11. PÂRVAN Vasile: **Descoperiri nouă în Scythia Minor. Stâncile cu inscripții grecești din pădurea Serechetului** în Analele Academiei Române seria all-a, tom XXXV, 1912-1913, Memoriile secției istorice, București, 11913, pag. 83-84.
12. MARROU Henry, **La patrie de Jean Cassien**, în Miscellenea G de Jerphanion, Roma, 1947, pag. 588-596.
13. FISCHER, I., Latina dunăreană, Editura științifică și enciclopedică, București, 1985. pag. 150.

EDUCAȚIE - MUZEOGRAFIE

CĂRȚI VECHE ROMÂNEȘTI FOLOSITE CA MANUALE ȘCOLARE, EDITATE ÎN SECOLELE XVIII ȘI XIX, ÎNTÂLNITE ÎN COLECȚII CONSTĂNȚENE

Școala a avut întotdeauna un rol important în educarea tinerilor și în răspândirea științei de carte. Secolul al XVIII-lea a marcat în Țările Române schimbări deosebite în domeniul instrucției. Alături de învățământul tradițional, organizat în biserică apar treptat forme de diferențiere de învățământ, create cu fonduri alocate de stat: școli grecești, la Iași și București, școli confesionale în Transilvania și în Banat, dar și școli de stat.

În Dobrogea, aflată sub stăpânire otomană la acea vreme, școala în limba română își face apariția mai anevoios, datorită "instabilității vremurilor și a disprețului otoman față de starea culturală a supușilor nemahomedani" ¹. Ca și în Țările Române, la început, învățământul de carte se făcea în jurul bisericilor, folosindu-se ca manuale Psaltirea și Ceaslovul.

Treptat, cu cheltuiala locuitorilor se înființează școli în majoritatea așezărilor românești din Dobrogea. Dascălii bisericilor erau folosiți și ca învățători, iar manualele după care predau se aduceau din stânga Dunării. Multe cărți au fost aduse de mocanii care s-au stabilit pe aceste meleaguri și astfel, literatura didactică a fost în permanență un element de coeziune culturală, circulând dintr-o provincie într-alta.

În colecțiile Bibliotecii județene și ale Muzeului de istorie națională și arheologie, alături de cărți vechi bisericești se găsesc și tipărituri cu caracter laic, din rândul acestora detașându-se și manuale școlare, editate la sfârșitul secolului al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea. Este o perioadă importantă, atât în istoria culturii românești moderne, cât și în organizarea învățământului, în Țările Române, ilustrată de personalități prestigioase ca: Ienăchiță Văcărescu, Gheorghe Șincai, Radu Tempea, Eufrosin Poteca și alții.

Cele 11 cărți, pe care le vom prezenta au fost editate în principalele centre culturale și tipografii ale secolelor amintite, la : București, Brașov, Buda, Iași, Râmnic, Sibiu și Viena. Importanța acestor cărți poate fi semnalată sub aspectul vechimii, al locului ocupat de acestea în dezvoltarea instrucției, dar și sub aspectul circulației lor în timp.

"BUCOAVNELE", utilizate de școlarii începători facilitau familiarizarea cu buchiile în condiții modeste. Ele cunosc o largă răspândire, servind învățământul timp de două secole. În 1699 este editată la Alba Iulia, prima "Bucoavnă", considerată și prima carte didactică în limba română. În 1805, Constantin Boghici, asociat

din 1806 cu fratele său Ioan editează la Braşov cărţi didactice, printre care şi "BUCOAVNĂ PENTRU ÎNVĂȚĂTURA PRUNCILOR, A SE DEPRINDE ATÂT LA CUNOAȘTEREA SLOVELOR, LA SLOVENIE ȘI LA CETANIE" carte reeditată de mai multe ori în anii următori, îndeplinind rolul ei de manual şcolar al vremii respective. Ediția din 1845 a acestei cărţi, apărută în tipografia lui Ioan Tott din Braşov se găseşte la Muzeul de istorie națională şi arheologie. În cuprinsul cărţii întâlnim tabele cu alfabetul chirilic, tabele cu numeralul cardinal, un subcapitol cu rugăciuni pentru şcolari şi altul de învățături bisericeşti.

Treptat, "Bucavnele" vor fi înlocuite de "ABECEDARE". Nu avem în colecțiile de care ne ocupăm un astfel de "Abecedar", dar se ştie că, în Dobrogea a circulat un "Abecedar", înainte de 1877, care era intitulat "ABECEDARU TURCO-ROMANU" tipărit la Rusciuk, de învățatorul Costache Petrescu, cel care întemeiază şi Şcoala românească de la Silistra. Cartea cuprinde trei prefețe, cea de-a treia, fiind dedicată românilor din dreapta Dunării. În această prefață, autorul afirmă că, deşi acest abecedar nu poate corespunde unui învățământ satisfăcător, "totuși, junimea noastră va putea să capete un bun început de cetire şi vorbire..."²

La rândul lor, "ABECEDARELE", vor fi înlocuite de "CĂRȚILE DE CITIRE", care, prin conținutul lor diversificat, prin accentul pus pe cultura națională au îndeplinit o înaltă misiune în şcoli, de educare morală şi transmiterea de cunoștințe, din diferite domenii, în formă cât mai atractivă. O astfel de carte, intitulată "MONDUL - CURS DE CUNOȘTINȚE ȘI NOVELLE SERIOASE ȘI INTERESANTE", tipărită la București, în 1847, la Tipografia Colegiului Național oferă tinerilor sfaturi pentru viață şi cunoștințe despre istoria națională. Este editată în tipar de tranziție şi o întâlnim în colecțiile muzeului amintit.

Printre cărțile didactice existente în fondul de carte rară al Bibliotecii județene se numără şi gramatici, utilizate la nivelul gimnaziilor şi liceelor, sau de specialiști. O lucrare de prestigiu în acest sens este "GRAMATICA ROMÂNEASCĂ" a lui Ienăchiş Văcărescu, intitulată "OBSERVAȚII SAU BĂGĂRI DE SEAMĂ ASUPRA REGULELOR ȘI ORÎNDUELELOR GRAMATICII RUMÂNEȘTI...", tipărită în două ediții, la Râmnic şi la Viena, în 1787, la biblioteca aflându-se ediția de la Viena³. Lucrarea cuprinde două "cărți": prima analizează părțile de vorbire, iar a doua se ocupă cu studiul sintaxei, ortografiei, ortoepiei şi topicii. Autorul încearcă să dea o definiție a gramaticii, care, după părerea sa, ar fi "meșteşugul cuvântului, care arată construcțiul, sau sindaxis, adică alcătuirea părților cuvântului şi ortografia"⁴. Ultima parte a lucrării cuprinde un tratat de poetică, intitulat "pântru poetică", în care, Ienăchiş Văcărescu încearcă să demonstreze originea latină a limbii române şi aduce contribuții prestigioase la studierea versificației. Este conștient de importanța gramaticii, pentru realizarea limbii şi progresului ei şi deplânge îndelungata lipsă a unui astfel de manual. Îşi propune eliminarea cuvintelor slave din limbă şi recomandă îmbogățirea vocabularului, prin introducerea neologismelor din limba greacă⁵.

Ne-am oprit mai mult asupra acestei cărţi, deoarece este considerată ca fiind cea mai importantă contribuție adusă, la cercetarea limbii române din veacul al XVIII-lea.

La 1797, tipărea la Sibiu, o "GRAMATICA ROMÂNEASCĂ", Radu Tempea.

Deși se inspira de la predecesorii săi, Gheorghe Șincai și Ienăchișă Văcărescu propunea totuși, nu înlocuirea cuvintelor nelatine, ci, numai a celor absolut străine, de origine ungurească, nemțească sau sârbească⁶. El contribuie la fixarea unei terminologii gramaticale unitare, de origine latină în cea mai mare parte. Este știut faptul că Tipografia lui Petru Bart din Sibiu primise privilegiul editării manualelor, pentru școlile din Imperiul habsburgic.

La începutul secolului al XIX-lea, în domeniul filologiei s-au resimțit influențele ideilor Școlii Ardelene, privind romanitatea și continuitatea poporului român.

În lucrarea sa "ELEMENTA LINQUAE DACO - ROMANE SIVE VALACHICAE", tipărită la Buda în 1805, Gheorghe Șincai subliniază ideea originii latine a limbii române și unitatea ei afirmând: "... măcar că limba română e împărțită în mai multe dialecte, a căror deosebire mai vârtos stă în pronunțare, sau răspândirea unor litere, românii de dincoace de Dunăre, toți se înțeleg laolaltă".

Pledoaria pentru o educație multilaterală își găsește expresia și în cărțile din domeniul filosofiei. "PILDE FILOSOFEȘTI", tipărită la Râmnic, în 1783, de Grigore Râmniceanu este considerată pe drept cuvânt, printre primele cărți de înțelepciune, care au circulat în țara noastră. Este cunoscută contribuția însemnată adusă de acest cârturar la popularizarea cărții didactice, după "1798 fiind numit director al Școlii gramaticilor... unde a fost instalat de Filaret" și dascăl la "școala națională din Sf. Sava"⁷. Prima ediție a acestei cărți a fost realizată în 1713, de vestitul cârturar Antim Ivireanul, după versiunea italiană a "secretarului domnesc" Anton Maria Del Chiaro⁸.

Caracterul didactic al acestei cărți se desprinde din numeroasele maxime și cugetări moralizatoare la adresa întregii vieți sociale, întâlnite pe tot parcursul lucrării, ca în acest exemplu: "Omul care știe vreun frumos meșteșug are datorie să învețe și pe acela care nu știe. Că de nu-i va arăta, păcătuiește, de vreme ce ascunde visteria lui cea frumoasă și talentul ce au primit"⁹.

Tot în domeniul filosofiei cele două instituții de cultură amintite posedă câte un exemplar complet din "FILOSOFIA CUVÂNTULUI ȘI A NĂRAVURILOR, ADECĂ LOGHICA ȘI ITICA ELEMENTARĂ". Cartea a fost tradusă de profesorul de filosofie, de la școala Sf. Sava, din București, Eufrosin Poteca și editată la Buda în 1829. Unii cercetători în domeniul învățământului românesc din secolul al XIX-lea au afirmat că, Eufrosin Poteca a predat după traducerea sa la școala de la Sf. Sava, după 1825 până în 1829, când se va tipări la Buda¹⁰. Traducerea cărții s-a făcut după exemplarul în grecește al marelui ban Grigore Brâncoveanu, acesta având la bază originalul în latinește al "Istoriei filosoficești", semnat de profesorul Gottlieb Heineccius.

SENTINȚE SAU PILDE FILOSOFEȘTI", ediția a treia, apărută la Iași, în 1844, în timpul domniei lui Mihail Grigore Sturdza a fost tradusă din grecește și cuprinde cugetări filosofico-morale de felul acestora: "Fă bine celui ce-ți face rău, că-l vei birui" sau "Buna slujire a averii stă în a fi darnic bogatul".

O altă disciplină umanistă, care s-a studiat în școala românească din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, ca disciplină cu valori educative a fost geografia. Primul manual de geografie apărut în țara noastră este "DE OBȘTE GHEOGRAFIA", tipărit

la Iași, în 1795 și tradus de episcopul Amfilohie Hotiniul, după "Geografia universală" a lui Buffier. Prin anii 1777-1778, manualul a fost folosit în manuscris la Școala lui Vartolomei Mazarean, de la Putna¹¹. În afară de partea de geografie, autorul a adăugat și o însemnare despre "domniile Moldovei, de la Dragoș Vodă - 1352, până la Alexandru Ioan Calimach Voievod...", ca un fel de suplimet de istorie, sub forma unei tabele și despre Moldova, din "Geografia" lui Frances Smideg, apărută la Târnova, în 1704: "Să mai adauge către geografia aceasta și pentru orașul Iașului, scoasă din Geografia alcătuită în Orașul Târnăvii din Ungaria, la anul 1704, de Frances Smideg Geograf..."¹².

Alături de geografie, științele naturii devin obiect de studiu, în școlile din Țările Române, în deceniul al III-lea al secolului al XIX-lea, prin "Societatea de medici și naturiști" de la Iași, recunoscută oficial din 1833. La progresul științelor naturii a contribuit în mod deosebit, dr. Iuliu Baraș (1815-1863), care se făcuse cunoscut datorită activității sale didactice și publicistice remarcabile și prin excelențele manuale, pe care le-a editat. Printre acestea se numără și "ISTORIA NATURALĂ POTRIVITĂ PE ÎNȚELEGERA COPILOR, CU ÎNTREBĂRI ȘI FIGURI", a lui Guillaume Louis Beleze, tipărită la București, în Tipografia Colegiului Național, la 1854. Întâlnită în colecțiile Bibliotecii județene, cartea se remarcă și prin faptul că, din cele patru capitole, pe care le prezintă, trei sunt scrise în alfabet de tranziție, iar ultimul, cu caractere latine.

În domeniul istoriei, fusese recomandat ca manual, în secolul trecut, "școlilor grecești și Academiiilor domnești",¹³ cartea lui Atanasie Staghiritul, "PRES-CURTAREA ISTORIEI UNIVERSALE", apărută la București, între 1826-1827, în patru volume. Tradusă din limba greacă, de egumenul Mănăstirii Sf. Ioan din București, Grigorie, în prefața intitulată "către cetitori" desprindem ideea mărturisită de traducător, a necesității unui astfel de manual, în limba română și grija sa de a scrie deslușit, pentru a fi pe înțelesul tuturor, motivând că, "neamul pătimește de lipsa cărților".

Prin prezentarea acestor cărți am evidențiat semnificația unor manuale propriu-zise, dar și a unor cărți, care avem certitudinea că au fost utilizate în școli, între secolele al XVIII-lea și al XIX-lea. Rolul căpătat în procesul educativ, la vremea respectivă, le-a sporit valoarea, atribuindu-le locul cuvenit, în cadrul culturii românești.

NOTE

1. C.Cioroiu, A. Mocanu, **Cartea românească în Dobrogea înainte de 1877**, Constanța, 1978, p.13.
2. N. Cartoian, **Un document privitor la istoria culturii românești în Dobrogea**, în "Arhiva Dobrogei", vol.II, nr.1, ian.-apr., 1919, p.75.
3. Cea dintâi gramatică românească tipărită la noi aparține lui Samuil Micu și Gheorghe Șincai.
4. C.Cârstoiu, **Ianache Văcărescu**, Ed. Minerva, București, 1974, p.159.
5. Al. Piru, **Istoria literaturii române de la origini până la 1830**, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1977, p.662-663.
6. Ibidem, p.527.
7. D. Alexandru, **O luminoasă figură de cărturar**, în "Mitropolia Olteniei", anul IX, nr.9-10, 1957, p.622.

ФІЛОСОФІА

КЪВАНТЪЛЪЙ ШИ ІНЪРАЛЪРНАСЪР,

АДЕКА

ЛОГІКА ШИ ІТІКА

ЕЛЕМЕНТАРЪ,

КЪРЪРА СЪ ПЪНЕ ІНАІНТЕ ІСТОРИА ФІЛОСО-
ФІЧЪСКЪ

ОКРИСЕ АТЪЮ ЛАТІНІЩЕ ДЕ АУДЪАТЪЛ ПРОФІСОР ІУ.
ГОТТЛІВЕ. ІІІНІКЪЕ, ФІІНД А КААДРА ФІЛОС.
ДИН ІЛАА. ІПОН ТРАДЪСЕ А ІМКА ВЛАНИЧЪСКЪ

А Е

ДЪМНЪЛЪЙ МАРСЕ БАІ

ГРИГОРІЕ БРЪНКОВЪНЪЛ,

ІАР АКУМ А ІМКА РЪМЪНІЧЪСКЪ

А Е

БУФРООУН ДИМІТРІЕ ПОТВЪКА,

ІЕРОМ. ШИ ПРОФІСОР ДЕ ФІЛОСОФІЕ ДЕЛА БЪКЪРІЦЪЙ СПРЕ
ПОПЪЦЪІРЪ ЛА ІЕЦІНАЕ САЛЕ ДЕ ФІЛОСОФІЕ.

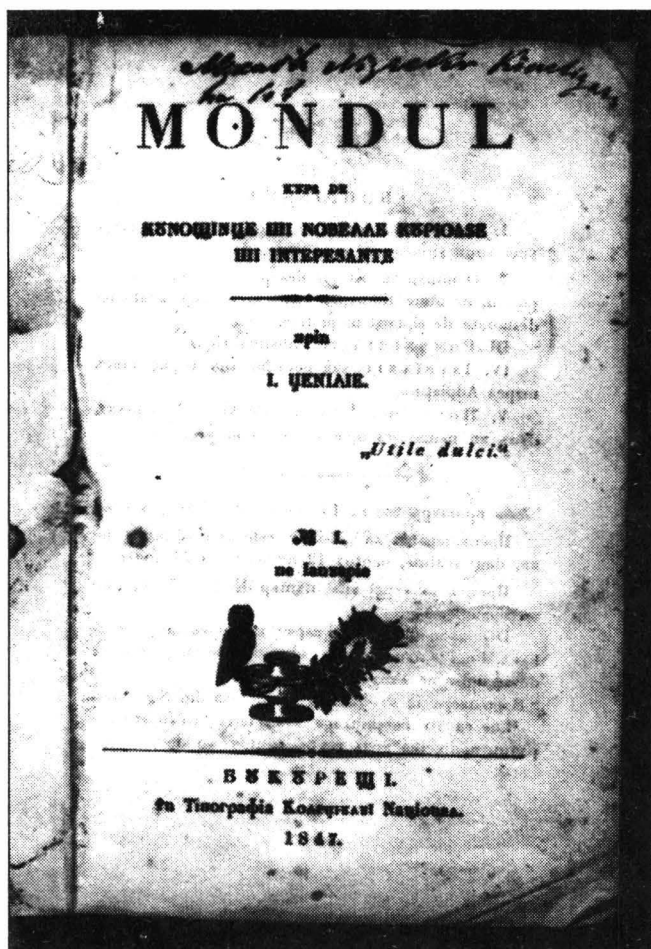
Logica und Moral-Philosophie walaclisch.

А Л БЪДА

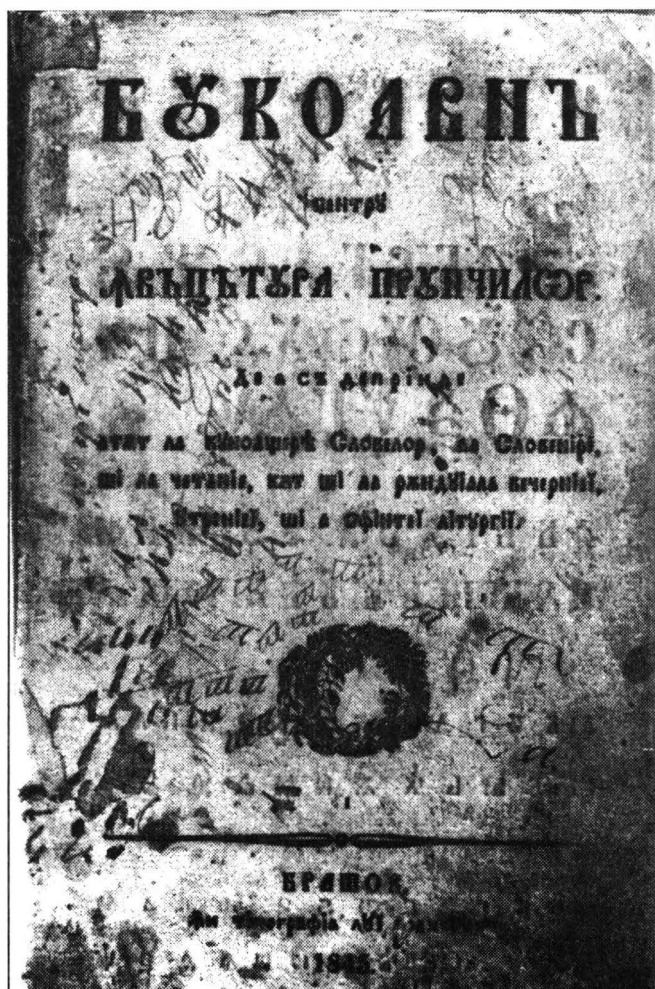
А ВРЪАСКА ТУПОГРАФИ А ОУНІВЕРСИТАТЕН ОУНГЪРІЕН.

1829.

FILOSOFIA CUVÂNTULUI ȘI A NĂRAVURILOR, ADECA
LOGHICA ȘI ITICA ELEMENTARĂ, BUDA, 1829.

MONDUL. SAU CURS DE NOVELLE CURIOASE ȘI INTERESANTE,
BUCUREȘTI, 1847.

BUCOAVNĂ PENTRU ÎNVĂȚĂTURA PRUNCILOR,
BRAȘOV, 1845.

SENTINȚE SAU PILDE FILOSOFEȘTI,
IAȘI, 1844.

PREOCUPĂRI ALE CADRELOR DIDACTICE DIN JUDEȚUL CONSTANȚA PENTRU ÎMBUNĂTĂȚIREA CONȚINUTULUI ORELOR DE RELIGIE

Acest interes l-am găsit consemnat în documente referitoare la activitatea cercurilor culturale în anul școlar 1936-1937¹.

Create de învățători cu intenția de a forma cadrul organizatoric corespunzător perfecționării lor didactice și îmbunătățirea nivelului cultural al populației urbane și rurale, aceste instituții au existat în toate județele țării din anul 1903². Avându-și activitatea reglementată prin deciziile Ministerului Instrucțiunii Publice din anul 1902 și 1906, Legea pentru învățământul primar al statului și învățământul normal - primar (26 iulie 1924) cercurile culturale se subordonau Casei școalelor³. Ele erau formate din totalul învățătorilor unui grup de școli, apropiate teritorial, care organizau întruniri lunare⁴. Modalitatea de lucru o constituiau ședințele intime (cu caracter profesional) organizate pentru perfecționarea cadrelor didactice și ședințele publice destinate educației adulților. Din această cauză, cu timpul, în cadrul ședințelor intime se dezbăteau și metodologiile desfășurării manifestărilor cultural-educative. Ședințele publice aveau în program o conferință urmată de manifestări artistice (dansuri populare, recitări, cântece, scurte piese de teatru). Se urmărea transmiterea cunoștințelor necesare adulților într-un cadru cât mai atractiv și prin antrenarea unui număr cât mai mare de membrii ai comunității respective (copii și oameni maturi, de multe ori făcând parte din aceeași familie)⁵.

Participarea și contribuția fiecărui cadru didactic la buna desfășurare a activității de perfecționare era evaluată și constituia criteriu de apreciere pentru examenul de capacitate sau înaintare în grad⁶.

Urmărind îmbunătățirea activității cercurilor prin unirea factorilor educaționali aflați în lumea satelor, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice a hotărât, din 1910, ca preoții să formeze cercuri culturale cu învățătorii. Obligațiile erau aceleași, dar fiecare folosea mijloace specifice de activitate⁷.

O apreciere obiectivă a rezultatelor obținute de cercurile culturale este greu de realizat deoarece, în paralel și cu aceiași oameni au funcționat ateneele populare, școlile de adulți, casele de citire.

Această suprapunere de forme extrașcolare de educație își găsește explicația în numărul mare al analfabeților existenți la sfârșitul anului 1930: 42% din totalul populației care depășise vârsta de 7 ani, persoanele feminine reprezentând majoritatea

(64%)⁸.

Potrivit menționatei legi pentru organizarea învățământului primar din 1924, în primele patru clase primare, considerate temelia celorlalte grade de învățământ, se predau elemente de cultură generală apreciate a fi indispensabile: instrucția religioasă, morală, citirea și scrierea, aritmetica practică, noțiuni din istoria românilor, geografia, drept civic, igienă, desen, educație fizică, lucrul manual și lucrări practice agricole (la sate)⁹.

În cadrul cercurilor culturale din anul școlar 1936-1937 era prevăzută și dezbateră temei intitulată "Educația religioasă în cadrul educației integrale". Toate materialele pregătite de învățători au subliniat dificultatea realizării instrucției religioase și morale la clasele primare deoarece "nevoia de Dumnezeu nu se vede, ci se simte"¹⁰.

Dezbaterile au avut ca primă problemă definirea termenilor. Prin educație religioasă se înțelegea activitatea desfășurată în scopul dezvoltării sentimentului religios, deci fără cunoașterea și aprofundarea dogmelor (urmare a particularităților de vârstă la școlarii mici). Transmiterea noțiunilor de bază pentru un comportament civilizat constituia educația morală, iar "omul religios" reprezenta ființa umană convinsă că "peste tot universul stăpânește o putere absolută, supremă care se numește Dumnezeu"¹¹. De aceea, dacă esența religiei se considera a fi fenomenul de credință, educația religioasă trebuia să formeze spiritul creștin adică "spiritul operei și ideilor lui Isus Cristos" care asigură, mai ales tineretului "intrarea într-o viață înaltă, nobilă, recomandată de religia creștină"¹². Deci, putem constata că educatorii și învățătorii din județul Constanța au sesizat cele trei funcții ale religiei: cognitivă, acțională și socială¹³. De mai multe ori s-a subliniat faptul că din antichitate religia a reprezentat o înscenare de explicare a lumii în condițiile lipsei unor cunoștințe științifice. Cu alte cuvinte, expresie a capacității umane limitate de acțiune, religia a apărut când omul a descoperit că magia era ineficăce și a solicitat ajutorul forțelor supranaturale, subordonându-se acestora: "Din timpuri vechi, omul a simțit nevoie de ocrotire contra forțelor naturii și de aceea a ajuns la credința într-un Dumnezeu"¹⁴. Mai mult decât atât, referatele prezentate au stabilit că religia s-a născut din două "sentimente" (prin acestea înțelegând de fapt o constatare și o speranță): "1. Aici, pe pământ dreptatea este călcată în picioare; 2. Dincolo ordinea va fi stabilită și fiecare va primi după faptele sale. Deci, deoparte, insuficiența vieții prezente, pe de altă parte nevoia invincibilă a unei vieți viitoare simțită de sufletele noastre, dă naștere religiunii"¹⁵. Aceeași idee o găsim formulată, jumătate de secol mai târziu, de apreciatul profesor Josep Kitagawa: "religia oferă credința, curajul și speranța necesare pentru a îndura și depăși lipsa de semnificație și ambiguitatea care ne înconjoară"¹⁶. Dar nu trebuie uitat faptul că religia l-a făcut pe om mai tolerant și i-a transmis educație morală.

În cadrul dezbaterilor organizate de Inspectoratul școlar s-a mai subliniat rolul jucat de religie în educația națională deoarece: "credințele alcătuiesc un fond sufletesc comun... religia este pentru neam o mare putere de viață, căci toți fiii lui {Dumnezeu} se simt mai înrudiți și mai uniți în fața primejdiei care-i amenința"¹⁷. De aceea, la orele de istorie se recomanda a se vorbi copiilor despre numeroasele momente grele din care românii au ieșit biruitori datorită credinței și în numele orto-

doxiei. Cu ocazia prezentării acestor evenimente deosebit de importante se recomanda prezentarea numeroaselor lăcașuri de închinăciune, bijuterii ale arhitecturii laice și bisericești, ridicate în amintirea acelor momente de răscruce ce fac dovada înaltului spirit românesc¹⁸. Totodată, în cadrul orelor de citire se putea face o bună educație religioasă prin alegerea unor bucăți literare pline de învățăminte pentru copii.

Discuțiile purtate în jurul temei anunțate porneau de la ideea că "societatea fără moralitate ar fi imposibilă", iar credința este cel mai bun susținător al ei căci credința "dă liniște sufletului ce caută absolutul, iar {sufletul} dă nădejde momentului de restriște..."¹⁹

Foarte importantă ni se pare constatarea că între știință și religie nu se vedea nici-un fel de negație, ci o legătură directă; Dumnezeu putea fi găsit prin revelație, dar și prin cunoașterea naturii (expresia creației divine) cu mijloacele proprii oferite de știință. Această idee este contrazisă de modul de desfășurare a lecției "Educația senzorială și exercițiile de observații", organizată în cadrul cercului pentru grădinițe²⁰.

Planificarea temei "Educația religioasă în cadrul educației integrale" în anul școlar 1936-1937 nu este întâmplătoare. Faptul ne este demonstrat și de subiectul care i-a urmat: "Educația tineretului de la 7-16 ani și 16-18 ani. Legi, scop, mijloace".

După cum se cunoaște, în mod firesc, dezvoltarea economico-socială și politică a României a suscitat numeroase luări de poziție²¹. Cei mai mulți specialiști au apreciat capacitatea și necesitatea unei dezvoltări continue, numai prin încadrarea în ritmurile europene putând asigura un proces real. Dar, în ciuda orientării spre o cale democratică, a cărei chintesență o reprezenta Constituția din 1923, în România nu a existat o democrație reală (partidele se calomniau reciproc, promisiunile erau multe și fapte puține). Puternicele contradicții accentuate de criza anilor 1929-1933 au favorizat apariția orientărilor de dreapta care în plan cultural solicitau reîntoarcerea la un autohtonism primejdios²².

Remarcând criza ideologică pe care o străbătea societatea românească în deceniul patru al acestui secol, învățătorii constănțeni solicitau accentuarea educației religioase și morale ca un element de contrapondere.

NOTE

1. Filiala Arhivelor Statului Constanța (în continuare se va cita F.A.S. Constanța). fond Inspectoratul școlar județean Constanța, **dosar 7/1936-1937**, passim.

2. Maria Iltu, **Forme instituționalizate de educație populară în România. 1859-1918**, Editura științifică și enciclopedică, București, 1981, p. 221.

3. Ioan Scurtu (coord.), **Documente privind istoria României între anii 1918-1944**, Editura didactică și pedagogică, R.A., București, 1995, f. 71.

4. F.A.S. Constanța, **loc. cit.**, filele 5, 288, 290, 295, 415, 332.

5. **Idem**, filele 1, 185, 310, 313, 459.

6. **Ibidem**, fila 2.

7. **Ibidem**.

8. Ioan Scurtu, **op. cit.**, p. 96.

9. **Idem**, p. 70.

10. F.A.S. Constanța, **loc. cit.**, fila 69.

11. **Idem**, filele 181-182.

12. **Ibidem**.
13. **Ibidem**, filele 50, 182-183.
14. **Ibidem**, fila 50.
15. **Ibidem**, fila 58.
16. Joseph Kitagawa, **În căutarea unității. Istoria religioasă a omenirii**, Editura Humanitas, f.a., co-perta IV.
17. F.A.S. Constanța, **loc. cit.**, fila 183.
18. **Idem**, 83, 111, 121, 125, 132, 151, 155, 244-245.
19. **Ibidem**, fila 270.
20. **Ibidem**, filele 122, 439.
21. Ioan Saizu, **Dezbateri interbelice privind "raționalizarea" culturii românești în perioada 1919-1939** în "Dezbateri și modernizare în România interbelică. 1919-1939". Editura politică București, 1988, p. 236-254., Ioan Scurtu, **op. cit.**, p. 619-667.
22. Zigu Ornea, **Anii treizeci. Extrema dreaptă românească**, Editura Fundației românești, București, 1995.

RAPORTUL CERCETARE - EDUCAȚIE ÎN ACTUALITATEA ACTIVITĂȚII MUZEOGRAFICE

Deși despre rolul muzeelor și al funcțiilor lor s-a scris și s-a spus relativ suficient reliefându-se mai ales valențele lor instructiv-educative, având în vedere că există multe aspecte ale problemei, încercăm și cu această ocazie să evidențiem preocupări meritorii pe linia raportului cercetare-educație, efectuat în cadrul Muzeului Deltei Dunării - ICEM.

Realizarea prezentei lucrări este generată deci de dorința de a surprinde câteva din rezultatele științifice și experiența metodologică de care dispunem în transmiterea adevărului științific, publicului vizitator.

Tentativa menționării căilor și metodelor de realizare a complexului și dificilului proces cercetare-educație comportă unele riscuri, respectiv imposibilitatea acoperirii tuturor aspectelor și implicațiilor celor două verigi, existând multe idei, multe concepții, multe probleme, și încă multe semne de întrebare.

Abordarea acestei teme este justificată și de faptul că raportul cercetare-educație este astăzi o realitate a muzeografiei, ce stârnește adesea dispute asupra compatibilității sau incompatibilității uneia sau alteia, dintre cele două noțiuni.

Se vorbește adesea despre știința și cultura făcute de muzeu, ca despre două fenomene sociale înrudite, dar distincte, definite, înțelese sau circumscrise în moduri diferite, de diferiți autori, subestimându-se că știința nu constituie astăzi parte esențială, integrală a culturii. În legătură cu aceasta, nu o dată ni s-a pus întrebarea dacă cercetarea entomologică fie ea chiar și muzeală ar mai reprezenta astăzi ornamentul cultural al vieții, întocmai ca pe vremea lui Fabre. Dacă din punct de vedere teoretic, întrebarea ar părea speculativă, ea și-a găsit în schimb un rost deplin în practica educativă pe care am desfășurat-o în relația cu publicul vizitator.

După părerea noastră, confruntată și validată de o practică muzeografică suficient de îndelungată de care dispunem, raportul cercetare-educație realizat la Muzeul Deltei Dunării din cadrul ICEM a avut sorți de izbândă, pentru că a fost privit ca un act de cultură plinar, ca o acțiune de informare, ca un proces de perfecționare morală a publicului, a elevilor, pentru că de fapt cu ei am lucrat mai mult.

Având în vedere activitatea complexă desfășurată de Muzeul Deltei Dunării, astăzi putem afirma că cercetarea științifică muzeală este un act de cultură, pentru că adevărul științific este el însuși o valoare, pentru că știința ajunge în unele ipostaze să întărească cu valoarea adevărului toate domeniile de activitate umană, pentru că cercetarea muzeală vizează lărgirea inventarului de cunoștințe asupra vieții, adâncirea înțelegerii prin explicare, pentru că cercetătorul, muzeograful naturalist în calitate de specialist al domeniului, nu devine doar un colecător de date ci prin analiză

și sintetizează le răspândește la marele public, conducând efectiv vehicularea lor.

Deci, caracterul științific și finalitatea cultural-educativă definesc esența Muzeului Deltei Dunării, dându-i conținut și rațiune de existență, sau altfel spus, centrul de cercetare și educație, aceasta fiind de fapt o tradiție în muzeistică, dacă ne gândim la faptul că aceasta s-a dezvoltat în contact cu cercetarea. Mulți dintre muzeografi înaintași, amintind cu această ocazie doar pe marele Grigore Antipa sau Vasile Pârvan au fost nu numai ilustre personalități ale științei dar și oameni pasionați de cultură, până la dăruirea totală.

Contactul nemijlocit dintre cercetare și educație a constituit și pentru noi un program cu consecvență urmărit. Investiți cu răspunderi în adâncirea cunoașterii multilaterale a biodiversității din Rezervația Biosferei Delta Dunării și nordul Dobrogei, a elucidării unor situații dificile, a elaborării concluziilor, am grupat forțele de cercetare pe probleme prioritare de ocrotire a naturii, de cunoaștere a existenței numeroaselor specii de plante și animale aflate la discreția celor mai neînsemnate accidente, de evaluare a populațiilor, a exigențelor ecologice ale speciilor în cauză, a raporturilor cu mediul din care fac parte, constatând un considerabil regres comparativ cu anii din urmă, chiar dispariția unora.

Valoarea biogeografică și bioecologică a unor grupe de nevertebrate a determinat studiul lor amănunțit în cele mai diverse habitate din ecosistemele Deltei Dunării și zonele adiacente, incluse în perimetrul RBDD. S-a realizat un inventar faunistic cât mai exact posibil pentru grupele studiate, secondat de observații ecologice, menite să evidențieze structura populațiilor studiate și interferența cu mediile de viață.

Acțiuni de cercetare ecologică s-au desfășurat și în zona Munților Măcin, unicat din punct de vedere ecologic, geomorfologic, floristic, faunistic, reprezentând un adevărat muzeu de istorie naturală. Această zonă, propusă de specialiștii Muzeului Deltei Dunării în vederea adoptării regimului de arie protejată, prezintă o biodiversitate ridicată și o abundență de specii floristice și faunistice rare, de endemite, de monumente ale naturii, precum și o importanță geologică deosebită, fiind rest al lanțului muntos hercinic, mai vechi decât lanțul alpino-carpato-himalaian și ca urmare importanța conservării nealterate pentru generațiile viitoare a acestei moșeniri.

Cercetările specialiștilor din cadrul Muzeului Deltei Dunării au cuprins de asemenea studiul paleontologic al formațiunilor sedimentare triasice din mai multe perimetre ale județului Tulcea, studiul speciilor de plante din familia Gramineae existente în RBDD și întrebuințările lor, studiul ihtiofaunei din Delta Dunării, teme asupra căror rezultate ne rezervăm obligația de a reveni cu ocazia unei alte sesiuni.

Disponând deja de o serie de date bogate și valoroase obținute în urma efectuării temelor de cercetare, le-am răspândit către marele public, prin mijloacele specifice muncii muzeale.

Este cunoscut faptul că expozițiile temporare au constituit din totdeauna calea cea mai adecvată, cea mai sigură prin care colecțiile muzeale pot fi deplin valorificate, accesibile și mai ușor asimilate de publicul vizitator,

Orientarea, conținutul și profilul tematic al activității desfășurate pe linia valorificării rezultatelor cercetării și a patrimoniului muzeal au fost și sunt determinate de factori importanți și anume:

- valoarea și structura patrimoniului existent în cadrul Muzeului Deltei Dunării;
- cerințele cultural-educative locale.

O cutie de insectar cu fluturi place ochiului oricărui vizitator, având o reală valoare științifică, estetică. Îmbinările surprinzătoare de formă și culoare ale acestora au atras deopotrivă pe șoimul patriei ca și pe pensionarul surprins, minute în șir de lumea miraculoasă a insectelor. Prin expozițiile temporare: "Fluturii-petale zburătoare" sau "Formă și culoare în lumea insectelor" dorim ca elevul să știe că fluturile care în insectarul sistematic poartă numele latinesc de *Cassus cassus* este aceeași insectă care produce pagube culturilor de meri și altor pomi fructiferi, că noțiunile de dușmani și prieteni ai omului sunt relative în timp și spațiu, că ele depind de condițiile create de noi, că insectele nu fac altceva decât să-și exercite rolul ecologic, cu care natura le-a înzestrat.

Expozițiile temporare determină, uneori, pe elevul grăbit și blazat de prea multe informații ce-l înconjoară să renunțe la spectacolul de sunet și lumină, în favoarea acțiunilor noastre.

Din trei în trei luni, alte și alte obiecte muzeale au dat coerență raportului cercetare-educație.

"Flori de mină" sau "Orogenul nord-dobrogean" sunt expozițiile temporare a căror tematică s-a adresat elevilor de licee, care au ca obiect de predare geologia, dar și celorlalți elevi din învățământul gimnazial sau profesional, tematica acestei expoziții fiind o aplicație practică a cunoștințelor acumulate la orele de învățământ. Organizarea lor a fost determinată și de dialogul purtat între muzeograf și elevi, pe baza diferitelor întrebări. Elevii erau interesați de existența florilor de mină în Dobrogea și a exploatărilor miniere, de asemănarea diferitelor roci existente în exploatările de suprafață, de utilitatea lor, etc.

În cursul vizitării acestor expoziții temporare au primit informații în funcție de vârstă și nivelul de pregătire, privind rocile, fosilele, substanțele minerale, utilizările acestora.

Rezultatele cercetărilor legate de flora Deltei Dunării au fost prezentate sub forma unor expoziții tematice, tratând fie diferite grupe sistematice sau zone cu asociații vegetale deosebite. Pădurea Letea a constituit subiectul uneia din acestea, prezentând vegetația caracteristică dunelor și hașmacelor, specii floristice rare, liana *Periploca graeca*.

Deși, elevii cunosc multe despre electronică, despre Beethoven sau Sophia Loren, ei știu infinit mai puțin despre reproducerea la păsări, una din cele mai importante manifestări din viață lor. Elementul genezei-oul, ne-a inspirat în organizarea expoziției tematice: "Cum se nasc păsările".

Diferite în dimensiuni, formă, desene, combinații de nuanțe și culori, număr, ouăle diferitelor specii de păsări de baltă cât și cele de struț african, nandu, casuar, emu-cele mai mari păsări actuale de pe pământ, atrag mereu grupurile de elevi.

"Curiozități din lumea peștilor" este o altă expoziție temporară care a prezentat aspecte curioase și inedite legate de locomoția peștilor, migrația somonilor, de parazitism, de etologia peștilor veninoși și electrici.

Găsirea unui limbaj comun cu vizitatorul, stabilirea unui dialog în ambele sensuri

reprezintă acțiuni dificile și presupun eforturi de concepție și organizare pentru a putea îndeplini funcțiile cu care suntem înzestrați.

Calitatea științifică și gustul uneori aproape impecabil sunt condițiile realizării unor expoziții temporare de înaltă ținută, care sunt vizitate cu interes de elevi și nu numai.

Am încercat să creăm astfel nevoia de muzeu, la fel cum se crează nevoia de cultură, de mers la școală, de comunicare. Această nevoie se crează în timp, cu răbdare, cu pricepere și metodă, drumul este lung, de multe ori chiar neplăcut, cu toată pasiunea care ne animă.

Publicul vizitator nu mai primește tot ceea ce i se dă, el a trecut de la faza: "îmi place" sau "nu îmi place", la faza motivării argumentelor, iar neglijarea acestui aspect, poate aduce prejudicii reale activității cultural-educative. Publicul este variat și capricios, diversificat pe vârste, preocupări și meserii, avid de cunoaștere dar și indiferent, de multe ori imprevizibil, de foarte multe ori spontan, niciodată același, niciunde la fel, el fiind de fapt condiția sine qua non a existenței sau non existenței noastre.

Acțiunile muzeale poate că uneori contrariază, de cele mai multe ori entuziasmează, dar în cele din urmă se impun, pentru că ele sunt corectate atunci când apare ariditatea științifică, când se dirijează spre senzațional sau spectaculos, mai ales în mediile considerate apriori subculturale.

Cum trebuie să se desfășoare raportul cercetare-educație pentru a fi eficient?

Deocamdată e greu să dăm un răspuns precis la această întrebare, dar caracterul general al soluției se pare că a fost deja întrevăzut.

Pentru realizarea raportului cercetare-educație, am pornit de la ideea că o ierarhizare valorică a acestor trei sarcini ale cercetătorului, muzeografului și anume: de cercetare, de conservare și cultural-educativă, încercarea de a desprinde din context una dintre ele, de a o considera și trata separat chiar și numai teoretic, pentru că practic devine imposibil, este ceva cu totul neștiințific.

Este posibilă însă diferențierea lor cronologică, etapizarea lor, în acest sens admitând sarcina de cercetare, fără de care celelalte două nu pot exista. Se mai cade în greșeala considerării separate a uneia dintre sarcini, scăpând din vedere faptul că una derivă din cealaltă și că nu se poate concepe acțiunea uneia fără existența celeilalte. Această situație se petrece poate și datorită faptului că muzeul, componentă a vieții culturale, sociale, politice funcționează ca un organism viu, dispunând de adaptabilitate, mobilitate, fiind sensibil la întregul proces de dezvoltare, de evoluție a omului, a societății.

În măsura în care, după terminarea acțiunilor noastre, surprindem grupuri de elevi, gândind la evenimentele viitoare privind relația om-natură, făcând speculații asupra lor sau poate chiar anticipându-le, spunând că dacă astăzi marele Charles Darwin și-ar scrie opera ar trebui să o numească: 'Dispariția speciilor' și nu "Originea speciilor", credem că ele și-au atins pe deplin utilitatea.

De aceea, apreciem ca hotărâtor în etapa actuală pentru salvarea naturii de efectul distrugător al civilizației și codul în care educația făcută de muzeu reușește să imprime generației tinere o concepție ecologică despre lume, să formeze noțiuni

clare asupra responsabilității lui sociale de a asigura un cadru natural propice existenței și bunăstării sale, asupra obligației ca în propriul său interes să asigure perpetuarea tuturor elementelor de floră și faună precum și gospodărirea rațională a resurselor solului și subsolului.

Chiar dacă ar fi adevărat cum spun unii că educația ecologică făcută de muzeu nu-i dă elevului o altă fire, nici o altă inimă, că nu schimbă nimic în adâncul lui și nu atinge decât aparențele, stăruim să spunem că nici așa educația ecologică nu este zadarnică.

Cineva ne replica odată: "Se poate trăi foarte bine și fără muzeu". Se poate sigur că da, tot atât de bine se poate trăi fără televizor, fără curent electric, etc. Un asemenea dialog, consumat la marginea absurdului nu mai poate fi continuat.

OVIDIANA

PAGINI DIN CREAȚIA LUI PUBLIUS OVIDIUS NASO

ULTIMA PERPETIOR

Multe necazuri îndur, aruncat între neamuri ostile;
nu-i cineva exilat în depărtări, cum sunt eu...
Singur trimis în exil chiar la gurile Istrului, fost-am
unde-i stăpâna pe bolți Ursa cu gerul cumplit!
Apele Dunării, numai când curg, iazigi, și de colchi, și de
gloatele de meterei, cât și de geți ne despart.
Alți, deși sunt cu vini și mai grele, n-au fost alungați din
țară, departe de tot, cum exilat am fost eu,
iar mai încolo nimic nu-i, doar frigul grozav și dușmanii,
unde mării mai sunt, dar înghețate de ger.
Până aici e puterea romana în Pontul din stânga,
iar mai încolo bastarni și sarmații se întind.
Ea-i cea mai nouă din părțile ajunse sub drept ausonic
și alipită abia e de imperiul roman.

(**Tristia**, II, 187-200)

SI QUIS LEGET...

Dacă vreunul citește cumva cele scrise de mine,
să se gândească și când și unde scrise au fost...
Drept le va și judeca, dacă el o să afle ca locul
meu a fost între barbari și le-am compus în exil.
Poate să fie mirat că, deși mă aflam copleșit de necazuri
și întristat, un poem cum de-am putut să mai scriu!

.....
Nu-i nici un loc mai retras unde singur să fii, ci doar zidul și
poarta cetății mai țin piept de năvalnicii geți.
Zilnic îmi sună doar vorbe de traci și de sciți la ureche
și mi se pare că pot getice versuri să scriu.
Crede-mă: eu, uneori, mă și tem să nu fie cuvinte
pontice și să citești unele chiar în ce scriu.
Chiar dacă sunt, printre cele latine, și astfel de vorbe,
iartă-le, pentru că ții doar în ce stare-s aici.

(**Tristia**, III, 14, 27 - 30, 39 - 40, 47 - 52)

VIVERE QUAM MISERUM EST...

Cât e de greu să trăiești laolaltă cu beșii și geții,
când tu. pe buze, i-ai fost pururi poporului tău!
Cât e de greu să-ți aperi viața prin zidul și poarta cetății,
ba nici atunci să nu fii sigur că ești apărat!
Tânăr fiind, de oaste am fugit și de luptele aspre;
mâna pe arme, o spun, doar în joacă am pus.
Iată, acum, mai bătrân, am ajuns să iau spada și scutul,
iar peste parul bătrân coiful sunt gata să-mi pun.
Într-adevăr, de acum da sentinela de veghe semnalul,
arma în mână luând, grabnic la luptă pornim.
Arcuri arzând și săgeți în venin înmuiate, dușmanii
cruzi dau târcoale călări zidului nostru mereu.
Cum se repede un lup la o oaie ce nu e în staul
și o trăște pe câmp și prin pădure cu el,
astfel barbarul, când prinde un om în afara cetății
ori la muncă, în câmp, îl și înhață pe loc.
Prins fiind, bietul primește sau lanțul de gât sau, de nu vrea
cade ucis de săgeți înveninate la vârf.
Iată, dar, unde mă aflu eu, noul localnic al urbei;
vai, mi se pare prea lung timpul destinului meu!
Muza mea, totuși, ca oaspete, nu se sfiește să vină
iarăși la vechiul ei cult sacru, la liricul vers.
N-am însă cui să recit poeziile mele și nici nu-i
cine să-asculte aici versuri în graiul latin.
Eu însă scriu și citesc; - ce să fac? - numai scrisul, sunt sigur,
până la urmă, supus criticii drepte va fi.
Deseori totuși mi-am zis: "dar, acum, pentru cine te strădui?
Geți și sarmați oare crezi că vor citi ce scrii tu?"
Deseori chiar am și plâns, stropind cele scrise cu lacrimi,
și umezită a fost litera scrisului meu.
Inima mea din nou a simțit învechitele răni, iar
apele ochilor mei triste au curs pe obraji...
Când mi-amintesc rând pe rând ce am fost, ce sunt astăzi și iarăși
când mă gândesc unde sunt, cum și de unde-am venit,
mana mea, parcă ieșită din minți și de furii cuprinsă,
pus-a pe foc ce am scris, totul să-mi ardă voind,
însă, din multe, abia de-au scăpat câteva, pe acestea
ți le trimit, cine-i fi, să le citești iertător;
Dacă poemele nu sunt mai bune decât mi-e și soarta,
Roma, oraș interzis mie, primește-le-n dar!

(**Tristia**, IV, 1,67 - 106)

Iată, de când îs în Pont, de trei ori a fost Istrul de gheață
și Euxinul, la fel, a înghețat, de trei ori,
dar mie totuși, de când sunt departe de patrie, - mi pare
timp că atâta s-a scurs cât în războiul troian.
Parcă și timpul în loc s-a oprit, așa trece alene;
anul, și el, prea încet pasul și-l mișcă la drum...

.....
Și-apoi nimic nu e sigur aici, întrucât și cetatea
nu-i apărată de zid, nici de poziția ei
Când te aștepți mai puțin, ca hultanii vin năvălitorii,
dar n-apuci bine să-i vezi, că se și duc plini de porazi.
Descori, chiar între ziduri fiind și cu porțile-nchise,
multe săgeți ai putea să le culegi de pe drum.
Rar ai să vezi pe ogoare un om și atunci însă bietul
ține, cu-o mână, de plug, arma-n ccalaltă purtând.
Chiar și păstorul, când cântă din fluier, sub cască se află;
oile lui nu de lup, ci de război se tem.
Noi, cei abia apărați de zidul cetății, alături -
totuși cu teamă - trăim greci și barbari la un loc.
Într-adevăr locuiște cu noi laolaltă barbarul,
ba el ocupa mai mult de jumătate ca noi.
Și dacă nici nu te-ai teme de ei, dar ți-e silă să-i vezi că
poartă cojoace și lungi plete le-atârnă în părți.
Până și cei odrăsliți în orașe grecești și se cred mai
altfel - îmbracă - și ei persienești pantaloni!
Ce să-ți mai spun? Că vorbesc între ei într-o limbă comună
și ca doar prin semne pot să mă fac și înțeles?
Eu sunt barbarul, aici, întrucât nu mă pot înțelege,
ba mai și râd geții proști, când în latină vorbesc.
Descori unii din ei mă vorbesc și de rău, chiar în față,
poate mă și-nvinuiesc că-s, printre ei, în exil...
Și, dacă fac vreun gest că aprob sau că neg ce spun dânșii,
ei deasemenea cred că împotriva lor sunt.
Unde mai pui că, aici, orice drept se câștigă cu spada
și că ades se rănesc chiar și când forul e plin.
Lachesis, neîndurătoarea de ce nu i-ai dat un sfârșit mai
scurt unci astfel de vieți, nu sub o zodie grea?
Faptul că sunt și departe de țara, dar și de prieteni
și că aici locuiesc, tocmai pe sciticul țarm,
mari osândiri amâdouă-s, deși, dacă cu meritat-am
crudul exil, nu-l voiam într-un astfel de loc...

(Tristia, V, 10, 1 - 6, 17 - 50)

O, INCUNDE SODALIS!

Dar... să iau șriul de unde-am rămas... Mă plânceam, bun prieten,
câte necazuri am și ce lupte crude înfrunt!
Iată, de când alungat sunt aici, ca pe alte țărâmurî,
și în exil, patru lungi toamne, de-atunci, au trecut...
Tu să nu crezi că mi-e gândul la viața comodă a Romei
și la foleasle ei, dar le regret uneori,
când îmi aduc, dragi prieteni, de voi, nu o dată, aminte
și de soție și de fata mea, când mi-amintesc.
Parcă-s acasă acum, reîntors în frumoasele locuri
și parcă toate, pe rând, mintea le vede acum.
Iată și foruri, și temple; și teatre, din marmură toate,
portice iată văd iar, și cu pământul plivit;
Iată și câmpul lui Marte și atâtea grădini minunate,
și helesteie și punți, și feciorescul izvor.
Dar dacă astfel răpite mi-au fost plăcerile Romei,
sper să mă bucur măcar de peisajul rural.
Sufletul meu nu regreta ogoarele mele pierdute,
nici minunatul pământ, cel din ținutul pelign,
și nici grădinile puse anume cu pini pe coline,
unde Flaminia da-n calea Claudia chiar.
Le-am cultivat, pentru cine? Nu știu, însă fără rușine
spun că tot eu am cărat apă și le-am udat
Sunt pomi acolo - și cred că-s și-acuma - plantați chiar de mâna
mea, însă fructele lor nu eu am să le culeg.
O, de-aș putea, pentru tot ce-am pierdut, să găsesc cel puțin o
glie și-aici, în exil, sigur eu o să cultiv...
Ba chiar a-și vrea, de se poate, să pasc, sprijinit într-o băță,
oi și căprițe ajungând sus, cățarate pe stânci,
ori aș dori, ca să scap de obsesia grijilor mele,
boii să-i mân, puși la jug, și să mă duc la arat.
Aș învăța și cuvintele spuse juncanilor getici
și-amenințările cu care de mult sunt desprinși.
Însumi, cu-o mână, pe coarne de plug apăsând, și cu alta
aș răspândi, sub brăzdar, toată sămânța mereu.
N-aș șovăi mai pe urmă, cu sapa, să curăț ogorul,
nici însetatei grădini apă să-i dau de ajuns.
Cum aș putea însă eu să le fac, când pe noi ne desparte
zidul i-o poartă de un zilnic și aprig dușman?

(Pontica, I, 8, 25 - 62)

TOMITANA ABURE

Scrisele rânduri ce azi le primești și-ți aduc sănătate
sunt de la mine și vin dintr-un oraș tomitan.
Dacă poemul trimis ție, ajunge în mâinile tele,
vezi tu, Rufîne, să fii totuși îngăduitor.
E o lucrare modestă și nu-i cât triumful*) de mare,
oricum e, însă te rog mult ocrotire să-i dai.
Seama să ții că poemul l-am scris în exil, de pe Istru,
fluviu din care beau geții nu încă bine supuși.

(Pontica, III, 4, 1 - 6, 91 - 2)

UNDE TIBI MITTATUR EPISTULA...

Te mai întrebi de unde și cine-ți trimite scrisoarea?
Tocmai de unde în Pont apele Istrului curg
și dacă locul ți-am spus, poți să știi cine-i și autorul:
Naso poetul, rănit doar pentru câte le-a scris...
Eu aş dori mai degrabă să-ți spun, prin viu grai, "sănătate",
Maxime Cotta, atât, dintre hirsuții mei geți.

(Pontica, III, 5, 1 - 6)

---

*) Poetul se referă la triumful asupra panonilor și dalmaților repurtat de Tiberiu în anul 13 p.Chr., cu un an înainte de moartea lui Augustus. Tiberius avea să-l urmeze la tronul imperial.

UN POEM DIN QUATTROCENTO DEDICAT LUI OVIDIUS

În secolul al XV-lea, pentru italienii Quattrocento, "lumea greco-latină, se înfățișează închipuirii ca un fel de Pompei, pe care toți vor să-l viziteze și să-l studieze". Cuvintele sunt ale istoricului literar Francesco de Sanctis, care spunea în continuare despre acea vreme: "Italia își regăsește strămoșii, iar numărul scriitorilor asemănători lui Boccaccio se înmulțește; impulsul dat de el și de Petrarca devine o febră sau (...) acel curent electric care (...) pune stăpânire pe o întreagă societate și o pătrunde de același spirit". Între oamenii acestei societăți pătrunse de curentul simpatiei pentru lumea eleno-romană este și **Pietro Odi di Montopoli**", pe numele său latinizat **Petrus Odus Montopolitanus**, umanistul italian despre care și despre a cărui operă vreau să vă spun câteva cuvinte. El a trăit între anii 1425-1463 și de la el ne-au rămas două lucrări, ambele în limba latină: un ghid turistic, cel dintâi ghid turistic al Sulmonei, cetatea natală a lui Ovidius, și un poem, **Ovidiade**, de 442 de versuri.

Cine a fost Pietro Odi? Un sabin din Montopoli, o așezare citadină din munții Sabini, un umanist care n-a apucat să trăiască decât 38 de ani, deci încă tânăr, dacă ținem seama că, la romani, **iuventus**, deci tinerețea, dura până la 40 de ani. Un umanist contemporan spune despre Montopoli, unde se născuse Pietro Odi, că, deși o mică așezare montană, cum o arată de altfel și numele său topic ("oraș de munte"), a dat **o mare podoabă a secolului**, pe acest Pietro Odi, **vestit filolog al Romei**, care desprinsese, spune același umanist, **posibilitatea și facilitatea de expresie a lui Horatius și Ovidius**, adică ajunsese să-și însușească stilul horatian și ovidian într-o măsură care-i adusesse faimă acestui sabin la Roma. Odi trăiește într-o vreme când erau, ca să zic așa, la modă, în Italia renascentistă, scrieri literare dedicate orașelor de seamă, concepute în versuri sau în proză. O astfel de scriere literară este **Laudatio florentinae urbis** a lui **Leonardo Bruni**, sau poemul **Sforziade** a lui **Filelfo**, sau **panegiricul orașului Milano** al lui **Pier Candido Decembrio**. Un elogiu de o natură asemuitoare făcea, prin poemul său **Ovidiade**, montopolitanul Odi, numai că unui oraș mai modest ca mărime, Sulmona, antica Sulmo, care în schimb era nimbă de faptul că aici se născuse și trăise un poet a cărui faimă devenise mondială.

Cum ajunge Pietro Odi să facă elogiu lui Sulmonei și al poetului născut acolo? În 1462, deci numai cu un an înaintea morții sale, vine el, ca invitat poate, în cetatea Sulmonei, dar mai ales determinat de cultul său pentru Ovidius, pentru opera lui literară, pentru locul de naștere al poetului, "leagănul lui Ovidius al nostru", **nostri Ovidi cunabula**, și avea să vadă, desigur cu piozitate, ruinele care încă din antichitate erau cunoscute sub numele exilatului.

Fiind oaspetele unei înalte persoane din oficialitatea Sulmonei, a lui Nicola

Rainaldi, medic-primar, **archiatra**, al regelui Ferdinand V, fiul lui Alfons de Argon, și primar, **sindaco**, al Sulmonei în 1459, află aici de existența unui copil minune, nepotul lui Rainaldi, care, la numai șase ani, recita cu un farmec uimitor foarte multe poezii și discută subiecte de filologie cu o competență de om mare, ceea ce l-a făcut pe Pietro Odi să spună despre el că era un "copil de aur", **puer aureus**. La Sulmona a avut legături scriitoricești cu un prelat de o aleasă cultură, **Bartolomeo Scala**, episcop de Valva și Scala (1463-1491), care, în sacristia catedralei, adică în încăperea destinată păstrării obiectelor de cult și a veșmintelor sacerdotale, instituisese o bogată bibliotecă. Era un intelectual care se delecta scriindu-le prietenilor versuri latinești, compunând epigrame destul de spirituale și răspunzând la cele ce i se făceau. Mai cunoaște aici (și îi devine familiar) pe fratele ierarhului **Tancredi Scala**, de asemenea om de aleasă cultură umanistă, și o altă rudă de-a lor, pe jurisconsultul sulmonez **Silvestro Ludovico Scala**, cum și alte multe personalități ale cetății. De aceea, rămânerea lui în Sulmona, nu a fost nici de scurtă durată, nici lipsită de confort pentru sănătatea lui cam șubredă, pe care, la un moment dat, a crezut-o vindecată ca prin minune, când de fapt, peste un an, nu mai mult, avea să moară, în 1463.

După puținătatea datelor biografice, câteva observații cu privire la poemul său. Acest poem se intitula, cum am spus, **Ovidiade**, dar și **Sulmoneide**, de unde reiese că poemul era centrat pe două teme esențiale: orașul, deci Sulmona, și fiul de renume al acestui oraș, poetul Ovidius. În versurile poemului, umanistul Pietro Odi cântă gloria lui Ovidius, dar și osândirea lui, laudă patria poetului antic, ospitalitatea ei, se referă la locurile celebrate de poet, preanunță un monument de marmoră albă, exprimă triseștea exilului său nemeritat.

Lectura "Ovidiadei" ne face să ne dăm seama, cum remarcă profesorul sulmonez Ilio de Iorio, de perfecțiunea lingvistică și metrică a poemului, precum și de intenția autorului de a face să retrăiască, prin el, poezia latină clasică, de unde frecvențele ecouri din Vergilius, Ovidius, dar și din Claudius Claudianus, un poet de mai târziu, și chiar din latina eclesiastică, întrucât în latina lui Pietro Odi nu sunt numai cuvinte ale latinei din epoca ei de aur. Distihul elegiac folosit de poetul umanist în poemul său e bine cizelat, ca la poeții alexandrini sau ca la elegiacii romani. Datorită bunei stăpâniri a distihului elegiac, poemul lui Pietro Odi are versuri pe care le citești de drag și cu voce tare.

În încheiere, câteva cuvinte despre traducerea poemului. În limba italiană, el a fost, pentru prima oară, tradus și publicat în 1974, de **Antonio Chiaverini**, profesor din Sulmona. Traducerea sa, cum și o mărturisește Chiaverini, a căutat să fie "pe cât posibil exactă, în conținutul de idei, și într-o proză ritmică nu neplăcută pentru o ureche modernă obișnuită cu cântul și muzica într-o anumită cadență". Nu același lucru l-am făcut eu. Obișnuit cu distihul elegiac în urma traducerilor pe care, în anii din urmă, le-am făcut din elegiacii latini, - traduceri la care încă mă străduiesc - m-am decis să respect versul folosit de Pietro Odi, pe care îl mănuieste poate nu chiar cu măiestria unui Ovidius, Tibullus ori Propertius, dar cu destulă pricepere pentru unul care scrie latinește și în versuri cu peste 1400 de ani mai târziu decât scriseseră poeții latini amintiți. E un vers - vorbesc de hexametru și pentametru, ambele dactilice, care împreună formează, cum se știe, distihul elegiac - cu destule rezonanțe și pen-

tru un modern, de aceea m-am hotărât să nu-l părăsesc. De altfel, la noi a mai fost folosit, și anume într-o traducere din Ovidius, e vorba de Tristia, în versiunea mare-lui nostru elenist și latinist clujean **Ștefan Bezdechi**, de la a cărui trecere în lumea umbrelor s-au împlinit, mai an, două decenii (1888-1958), despre care am vorbit în sesiunea științifică a acestui muzeu din 27-29 octombrie 1974, când am prezentat lucrarea: **Cu privire la o versiune românească a Tristelor, în distih elegiac**. Versul în care am tradus poemul lui Pietro Odi are virtuți estetice pe care nu mă voi feri să le relev, cum veți avea înșivă prilejul să remarcați, când voi citi selecțiuni din Ovidiade.**)

Ioan MICU
profesor emerit

---

*) Toate datele privitoare la **Ovidiade** și **Pietro Odi** sunt tributare volumașului "**Ovidiade**" di **Pietro Odi di Montopoli** (1425-1463) a lui **Antonio Chiaverini** (unde se află și *Nota linguistica su Pietro Odi* a profesorului Ilio Di Irio) editat "a cura del comune di Sulmona" în 1974.

) Comunicarea de față am ținut-o, la propunerea oaspeților, în limba italiană, cu ocazia deschiderii manifestărilor **Centrului European de cultură - Constanța, în ziua de 10 august 1991, când s-au desfășurat, în amfiteatrul mare al Universității constănțene "Ovidius", lucrările simpozionului **Ovidius și Eminescu**, la care au participat invitații italieni - profesoare, profesori, studenți și studenți - în frunte cu prof. **Renzo Vento**, președintele **Asociației Naționale "Ludi di Enea"** din **Trapani** (Sicilia), care a făcut un documentat paralelism între opera și viața celor doi mari poeți. În continuare prof. dr. **Marin Mincu** a prezentat comunicarea cu tema "Ovidius, între autoexil și dizidență". În partea secundară a simpozionului studențele Liliana di Gesù, Sabrina di Giovanni, Antonella Zito, Teresa Sammartano, Rosa Frazzita, Sabrina Martinez, Daniela di Angelo, Manuela Ponti, Marcella Mazzea au recitat în greaca veche, latină, italiană și română din versurile lui Homer, Vergilius, Ovidius și Eminescu. (Vezi în cotidianul CUGET LIBER din 20 august 1991 articolul "Deschiderea manifestărilor **Centrului European de Cultură din Constanța**", pag. 1)

Pietro Odi Montopolitano: OVIDIADA

Salve, pământ părintesc, fericită Sulmonă,
unde cândva s-a născut Naso, divinus poet!
Fiți salutate și voi constelații sub care poetul
a respirat și aici opera-i sacră și-a scris,
și voi, sfințitelor ape, de unde a sorbit și poetul, 5
și voi plăcute adieri trase în pieptu-i, adânc,
și tu, întinsă câmpie, și voi munți înalți dimprejuru-i,
fiți dar și voi salutați pentru măritul poet!
Muzele noastre latine sunt martore azi că nici Askra
nu i-a dat lumii un mai plin de talente poet. 10
Într-adevăr însăși Askra l-a dat pe bătrânul de geniu
ce ne învață și azi cum să arăm un ogor.
Naso pe el drept model l-a luat, doar așa ni se spune,
cum de Vergiliu a fost însuși Homer imitat.
Nu m-aș mira eu că Askra, vecină cu munții Pierici, 15
a și atras către ea toți zeii din Helicon.
Ea, una, poate să-i dea unui tânăr poet chiar și Muze;
Febus și Palas aici pot zăbovi pe-nălțimi.
Cât despre mine, eu nu m-aș mira lui Homer că de-asemeni
Smirna și geniu i-a dat și măiestrie din plin, 20
cât m-ar mira că i-a dat lui Ovidiu și geniul și arta
Sulmo ce poate-l născu doar pentru născociri.
Asia totul i-a dat lui Homer, cu cer blând și ogoare,
Smirna pământul i-a dat, Smirna știută de mări;
ba i-a mai dat, înflorind Răsăritul de fapte și oameni, 25
vâna talentului ce-l poate-ncălzi pe poet.
Dar ce-a putut poetului ei să-i acorde Sulmona?
Ce oare alta decât numai pământul ei sterp
și niște nori ce doar grindini aduc prăvălite din ceruri
care pământul îl fac dur și atât de steril! 30
Dar ce-a putut poetului ei să-i ofere Sulmona?
Nu a putut decât ce duce Apernul cu el...
Râul e ca un mistreț năvălind din pripoare de munte,
iată de unde și cred numele râul și-a tras.
Unde-i vărsarea lui astăzi era regiune pelignă 35
și pe acolo cu greu apa drumeșii o trec.
Fie dar ea câte inimi i-a dat, pentru glorie, Romei!...
Sulmo desigur i-a dat, și ea, talentele ei.
Sulmo e în Apenini o cetate-ntre munți așezată
Mantua, dulce pământ, o prețuiește destul, 40
Mantua care l-a dat pe mărețul Vergilius Maro
și decât care, la greci, altul mai mare nu e.

Ce să mă mir dacă-n ea s-a născut un poet fără seamăn
 și că Ogigiei el numele i l-ar fi pus,
 și că tot ea ni l-a dat pe poetul cu vocea mlădie, 45
 "lebadă Padului" - el, mamă fiindu-i tot ea.
 Mantua dacă ne-a dat o lumină așa de măreață
 ea mai întâi a luat raza căzută din cer.
 Ea mai pe urmă i-a dat-o lui Februs pe bolta cerească,
 iar pe pământ s-a ivit lebadă însăși atunci. 50
 Agricultorii uimiți au rămas de cântecul lebedei,
 care întrece orice cânt păsăresc, și cu mult.
 Un exilat frigian de pe Ida se zice că nume
 ție, Sulmona, ți-a dat chiar după numele său.
 A introdus, la italici, un fel, ca pe Ida, de viață: 55
 crude ucideri și toți puși pe picior de război.
 Vechi rânduiei amintesc de troieni și prin cult și prin arme,
 însă de limba lor - nu, nu se vorbește nimic.
 Totuși de-aici, către stele, pe-aripi strălucite, o altă 60
 lebadă și-a înălțat cântul ei până la cer.
 El s-a născut aici lângă râuri cu apă puțină,
 iar celălalt lângă Pad, fluviu în ape bogat,
 unde și Mincius curge năvalnic din lacul Benacus,
 ce, de la tatăl avut, duce belșugul mereu.
 El s-a născut între munți unde-ncântă Sulmona și astăzi 65
 murmurul apelor lin, care abia șopotesc...
 Cine o astfel de lebadă n-o să admire ivită
 chiar pe pământul latin, care pe toți i-a uimit
 și care a fost lăudată de Antichitatea-nțeleaptă
 și de urmașii de-acum e cultivată mereu? 70
 Într-adevăr, chiar purtat către nori, către bolta înaltă,
 cântul ei nu s-a pierdut, dus ca pe aripi de vânt,
 ci a pătruns acea voce-n urechi omenești și-mpreună
 mâini și priviri au luptat să se unească atunci.
 Nu va-nceta o femeie să vrea întâlări cu iubitul, 75
 nici Cupidon cu săgeți să mai arunce de zor,
 cât timp va scrie, în versuri, răvașe de dor Penelopa
 și se va plânge că el prea întârzie pe mări,
 cât timp mai sunt cunoscute și azi "Eroinele"-n Lațiu,
 care în versuri își scriu dorul de tinerii lor; 80
 cât despre cele trei cărți de "Amoruri" ce-atunci au să piară,
 când se va stinge de tot Venus cu flacăra ei.
 Nici celelalte trei cărți, unde-i vorba de "Arta iubirii",
 n-au să mai fie decât când n-or mai fi-ndrăgostiți.
 Artele care ne-nvață amorul atunci au să piară, 85
 când printre oameni de loc nu vor mai fi nedreptăți.
 Sunt de trei ori câte cinci volume de "Metamorfoze";

cle pieri-vor doar când tot ce-i măreț va pieri,
 sau când mașina stricată a lumii nici n-o să mai fie
 sau când umanele minți n-or plăsmui forme noi. 90
 Anul, și el, va începe să nu mai vrea iar să se-ntoarcă,
 nici să cuture luni douăsprezece pe an,
 până să piară divinele cărți, cele șase, de "Faste",
 sau să se supere că și ele nu au pierit.
 Pentru latinele Muze, ce grele sunt astfel de pierderi!... 95
 Astfel de daune sunt greu suferite de luni.
 Febe, cum știm, își tot pierde lunar jumătatea luminii;
 Febus apune un timp pe jumătate de glob.
 E lumină o parte, iar alta e întunecată
 Însăși natura, și ea, are astfel de schimbări. 100
 Soarta poetului, anul de-asemeni în două-l împarte:
 una lucește de zor, alta e neagră mereu.
 Una în versuri o cântă poetul cât este în viață,
 alta o plânge-n tăceri moartea poetului chiar.
 Dar și o parte și alta cu plânsete aerul umple 105
 și tot acuză că sunt zeii prea necruțători;
 strigă: "Vai, unde-i Medeea cu tragici conturni și cu plete
 pline de șerpi? A pornit către Colchida în zbor?
 Ea, care s-a-ncumetat să-i întărească pe oameni prin fapte
 neomeneste și în piept tragici să vâre fiori?" 110
 Nu numai ambele părți ale anului plâng și-s cuprinse de
 jale, dar și ca poet pradă-i la noi suferinți,
 fie că l-au exilat tocmai pe tomitanele țarmuri,
 fie că om fără vini fost-a de vini copleșit.
 Simplu și drept, ca un martor cinstit într-o cauză dreaptă, 115
 el a văzut și pe loc, fără să vrea, s-a oprit,
 dar mândrosul Cezar n-a iertat ce nici azi nu știm încă
 și, dintr-odată, spre el, fulgerul și-a repezit.
 Mamă divină a legilor, dacă fusesseși jigănită,
 ce noi motive i-au fost puse în cumpănă lui ? 120
 Știi doar că el i-a-nvățat pe băieți, le-a învățat pe copile
 să se iubească la fel și printr-o artă la fel,
 căci în orașul Venerei era necioplit tineretul
 și nu era mai de loc prea priceput în amor:
 cei odrăsliți din Enea nimic nu știau de iubire, 125
 lumea latină de loc nu-l cunoștea pe străbun!
 Cezar, desigur ai vrut să-i aducă exilul și faimă
 celui ce și tu, cândva, "artele" i-au laudat.
 Dar, poate, zeii puternici din cei au voit să-l trimită
 la euxinul Pont, acoperit de zăpezi, - 130
 albe ca inima-i fost-au acele zăpezi euxine,
 sufletul și mai curat, și-atât de candida mâini! -

și ca urmașii, cu toții, să abă o pildă a sorții,
 și ca să știe sub jug greul să-l ducă și ei,
 și ca să știe, în astfel de cazuri, duioasele plângeri 135
 să le mlădie și ei după exemplele lui,
 cum a cântat el în cele cinci cărți ale "Tristelor" sale,
 și în acelea ce-și trag numele lor de la Pont,
 care pieri-vor când n-o să mai fie o vitregă soartă,
 iar nedreptate n-o fi pentru bărbați cinstiți, 140
 când peste orișice mări Euxinul va fi să inunde,
 când va cuprinde în el chiar și talazul hircan.
 N-au fost de-ajuns loviturile date de soartă și Cezar,
 ci și Invidia chiar colții ei negri și-a scos.
 S-a mai adaos și ea ca pe bietul poet să-l înfrunte, 145
 ba chiar a vrut ea să și vatăme sacrul bărbat.
 N-a îndurat fără chinuri atunci ticăloasa ei faptă
 și a simțit ce era ura sărmanului poet.
 Ce-i un talent înjosit, un poet prăbușit sub osândă,
 ca de o spadă străpuns, ca de o flacăară ars, 150
 pe Calimah luându-l model, ne-a spus-o în "Ibis",
 ce-i invocat și de el, liber, dar firav la trup.
 Liber și plin de puteri, ba-i și trupeș Tideu, uriașul,
 chiar prin suflet, dar mai mult e prin corpul enorm.
 Mult admirat și mereu va fi el chiar de lumea întreagă, 155
 și de barbar, și de grec, cum și de neamul latin.
 Și pe Hercule cu faptele lui cine n-o să-l admire,
 el ce-a zdrobit peste tot fiare de orișice fel?
 De pretutindeni, din gura oricui i-a cules el isprăvile
 și-a invocat peste tot trista lui soartă apoi. 160
 Și, cu puteri îndoite, în "Ibis" al său te cuprinde;
 fețele ți le ascunzi, Pizmă nedreaptă, în el
 și, lătrătoare cum ești, ai pătruns și în undele Stixului.
 Dar cum poetul n-a spus numele celui pizmaș,
 n-a meritat în lumina vieții nici traiul să-și ducă, 165
 ci osândit a fost să piară în bezna din iad.
 Ce monumente pot eu aminti de-ale bardului nostru,
 ca să te pot mulțumi, mamă Sulmonă, acum?
 Unui atât de ilustru fecior îi e mamă Sulmona
 și ea ilustră cât nu-i alta, prin Muze, ca ea. 170
 Nu-i nici Apolo din Claros vestit cât e însuși poetul
 care pe Lide a lui a și cântat-o cu foc
 Nici chiar Filetas din Cos n-a făcut țara lui mai vestită,
 când doar pe Bathis o tot cântă în cărțile lui.
 Nu-i răspândit nici renumele Umbriei dragi lui Properțiu 175
 căruia muzele i-au spus lui de Cintia doar.
 Însăși Verona, cum vezi, nu-i acum, prin Catul, mai în floare,

chiar dacă numele ea, din primăvară, și-a tras.
 Patria nu-și fac vestită nici Gallus slăvind pe Licoris,
 cum nici Tibul ce cânta dragostea Deliei lui. 180
 Cât de în floare și chiar de vestită ai fost tu, Sulmona,
 care poetului tău Muze i-au dat și exil!
 Întunecoasa vechime a scos-o doar el la lumină
 ori pe Corina cântând, ori tomitane femei.
 Nici un oraș n-o să poată fi mândru atât de poetu-i, 185
 cât ești de mândră tu azi, Sulmo, de tristul poet.
 Smirna-și revendica, nu fără ceartă, rapsodul cel mare,
 dar îl mai vor Colofon, Rhodos și Chios, la fel.
 Mantua, nu numai ea, a pretins că al ei e Vergiliu;
 Andes, un sat prizărit, spune că el ni l-a dat 190
 Ennius n-ar fi pornit din Tarentul vestit prin Hercule,
 ci de la Rudiae-i el, zice-se, originar.
 Nu venusina mulțime l-a dat pe poetul Horațiu;
 Stella, pământul vecin, locul natal i-ar fi fost.
 Nici nu pretinde Arpinum că-n el s-a născut Cicerone, 195
 ci într-o insulă doar, unde viațește Fibren.
 Sulmo, al tău e Ovidiu și nimenea nu te contestă;
 vitregă mamă i-a fost Roma poetului tău!
 Înșuși el vrea, cum a fost, tot copilul tău pururi să fie;
 Roma cu drag l-a chemat; crudă, tot ea, l-a gonit. 200
 Ea, după bunul ei plac, s-a distrat cu poetul iubirii
 și, mai apoi, după plac, judecătoare i-a fost.
 Dar, după ce l-a gonit de la pieptu-i superba Regină
 nu ți l-a dat înapoi, Sulmo, pe bietul poet,
 ci l-a trimis hăt departe, sub Ursa de gheață, să moară, 205
 printre sarmatice și cimeriene zăpezi.
 Cum s-ar mai fi întors exilatul la țărmlu italic,
 poate mânat de un dor chiar pentru patria lui!...
 Istrul i-ngheață obrazul, spinarea - Moetica gheață,
 ici Euxinul turbat, dincoace crivățul crud, 210
 Pontul mereu furios din stânga-i mugește-n ureche;
 apele arse de frig toate au și înghețat,
 iar dinspre dreapta îi șuieră aprigi Boreas sau Chorus,
 unul și altul purtând neaua pe munții Rifei.
 Porțile asediate-s mereu: când ostașul sarmatic, 215
 când geți, pe iuții lor cai, zidu-l izbesc furioși.
 Scunde de ziduri abia de mai pot fi de el apărute:
 el, relegatul poet, luptă cu sciții barbari.
 Ba, pe deasupra, mereu și ninsoare, și grindini, și ploaie;
 ploaie chiar și de săgeți zvârle dușmanul cumplit. 220
 Ce faci, regină superbă, acum cu disprețul tău mare?
 Crezi tu că poate muri și un poet consacrat?

Partea mai bună din sacrul poet nu-i pierdută vreodată,
 cum nici talentul și nici gloria Muzelor lui.
 Corpul e dus în exil și departe de patria dragă, 225
 dar ca o mamă a lui oasele i le primești;
 patria-mamă îi strânge la piept rămășițele scumpe;
 nu poți fi tu părăsit într-un alt loc pe pământ.
 Tu, Romă, care credeai că atingi și cu fruntea Olimpul
 cel înstelat, spune-mi doar, unde, trudită, zaci tu? 230
 Mama comună te-acoperă azi, însă vechea ta glorie
 n-ar exista dacă tu nu-i ocroteai sub aripi,
 dacă Oronte și Cydnus aici nu soseau cu Enea,
 oaspeți la Tibru, un râu mult prea vestit mai apoi,
 căroră, Romă, datoare le ești pentru tot ce există. 235
 Doi ți-au vorbit de un zeu adevărat, ca să-l știi,
 și ți-au mai spus pe copiii pioși să-i trimiți către ceruri,
 tu însă fie-n exil, fie la moarte i-ai dus!
 Tu, condamnându-ți la moarte mai marii, le dai, spui tu, cerul
 și-ți faci un merit, deși știi că nu meriți nimic, 240
 dar, mulțumită tot ție, Ovidiu n-a mers spre o moarte
 plină de sângele scurs dintr-un tăiș de cuțit.
 N-ai îndurat, la tribunele tale, să-i vezi pe Antoniu,
 pe oratorul ales Cicero - înjunghiați;
 n-ai suferit, ca Lucrețiu, veninul din filtru să-l soarbă, 245
 nici ca un Gallus să-și dea tristul vieții sfârșit
 ci l-ai trimis mai curând pe poet în exil, nu la moarte.
 Totuși prea crud îi condamni după ce-ntruna îl chemi.
 Des îl mai chemi și cât e de darnic Poetul cu urbea ingrată!
 Multe-i dă un exilat înseși urbanei puteri. 250
 Încă din primele timpuri ai tu obiceiuri de-acestea
 și, pentru minte, dai tu astfel de daruri, când pe
 unii-i răpui sau i-alungi, iar pe alții la marginea lumii
 tu să se ducă-i silești, cât mai departe de-aici.
 Romulus, zice-se, ar fi căzut în mijlocul senatului 255
 și sfâșiat zace în mlaștina Caprei și-acum.
 Romulus, cel dintâi tată al Urbei, tot el fondatorul,
 el a fost însuși ucis chiar de ingratal oraș.
 Altul, Camillus, și el om de bine, părinte al cetății,
 patria și-a părăsit ordin primind de exil. 260
 Iar celui care, din Africa-nvinsă, -și făcuse un nume
 oasele-i oare de ce nu ți le-au dat înapoi?
 O, dacă nu-ți aducea niciodată noi titluri de glorii
 celălalt fiu, ce și el Africa iar a învins!
 Spiritul care răpit nu-i fusese de dușmanul libic 265
 poate i l-ar fi răpit mâna vreunui roman.
 Nasica bine-a făcut alegându-și Pergamul, nu Roma;

Lentulus i-a preferat Romei Sicilia chiar.
 Ei au plecat, necinstindu-i ingrata cetate a Romei,
 inimi pioase și mari, larii îngrați părăsind. 270
 Dar nu de voie din Roma te-ai dus și tu, Ala, tu care
 l-ai și străpuns pe tiran cu legiuitul tău fier.
 Ce n-au făcut și poeții în lupte cu fierul în mână?
 Și, drept răsplată, chiar ei sunt de oraș prigonii!
 Naevius, aplaudatul de-atâția în teatrele pline, 275
 fost-a, cu Iunius, el până-n Egipt alungat.
 dar, mulțumită lui Marte, aceasta-i în urbe răsplata,
 iar auspicii se iau doar după vulturi și lupi;
 nevinovatele vite, juncanii cei buni pentru pluguri,
 caii deprinși în război, ea îi sfâșie în dinți, 280
 și, după ce le-au simțit cadavrele duse-n afară,
 ghiare și ciocuri au dat lupta cu ele apoi.
 Te felicit pentru fiul poet cu o soartă prea crudă,
 mamă Sulmona, dar și pentru renumele tău.
 Tu nu te-ai plâns că poetul ți-a fost printr-o crimă răpus, nici 285
 n-ai fost urâtă când el, buno, s-a dus în exil.
 Nu și-a jelit nici Cordoba poeții iberici pe care
 Roma cumplită, cu mâini însângerate, i-a smuls;
 n-ai fost, Sulmona, ținută ca Lesbos sub jugul tiranic,
 dar văduvită ai fost tu, ca și ea, de poet. 290
 Cum părăsit-a un Solon, cândva, strămoșeasca Atenă,
 n-a plecat Naso astfel, Sulmo, din patria lui.
 Sparta n-a fost, cu Licurg, o cetate ingrată, se zice,
 cum nici tu, Sulmo, n-ai fost față de Naso al tău,
 ci mai de grabă și azi tu te lupți pentru marea lui cinste; 295
 Samosul vrei să-l întreci, drag lui Pitagora mult;
 el îi clădește un templu măreț lui Pitagora, cum tu
 drept mulțumire-i înalți unul poetului tău.
 Soarta ți-e însă mai bună, fiindcă pe tine poetul
 nu, ca Pitagora, vrând, te-a părăsit îndelung. 300
 Soartă mai bună ai tu: de la el ți-au rămas monumente
 ce, în locaș, le cinstești, unde Fecioarei te rogi.
 Soartă mai bună ai tu: de la el ți-au rămas multe scrieri
 care-s, în Lațiu, de preț și-s cunoscute pe glob.
 Chiar dacă Naso a fost alungat prea departe, la Istru, 305
 el, și acolo, tot o lebedă albă a fost,
 nu într-alt fel decât una trăind chiar pe caldul Caistru
 care, cu cântul ei blând, umple și ape și țărm.
 până aici a venit străbătând faima lebedei tale,
 și că gingașul poet i-a-nduioșat și pe geți, 310
 iar poeziile lui ne-au sosit pe aripi iscusite;
 apele patriei lui le-nduioșă din exil.

Înduioșă, dar de-a surda, cu viersu-i și Lațiul și Tibrul...
 Măinile aspre și-au pus ei amândoi la urechi.
 N-a fost mai înduioșat de Orfeu, ni se spune, năvalnicul 315
 Strimon sau tu, ca și el, Hebrule îndurerat!
 N-a-nduioșat vreun sunet mai dulce Pangca, Rodope,
 cât al poetului tău dus în barbarul pământ!
 El a creat poezii într-o limbă de alții vorbită;
 faptele împărătești el le-a cântat în grai get 320
 iar pe barbarii de geți, cu deprinderi urâte-nainte,
 blânzi i-a făcut prin talent și prin poemele lui.
 Ei, împrejur, uluiți ascultând cântărețul ce spune,
 au îndrăgit-o astfel, Sulmo, pe lebăda ta.
 L-au îndrăgit Euxinul, Tanais, Meotis și Istrul, 325
 munții Rifei l-au iubit, albi de omături pe culmi.
 Uneori, zice-se, vuietul pontic de valuri turbate,
 alteori Crivățul chiar vijelios le-a-mbunat.
 Țărul cu sânge stropit de Absirt, ca și stâncile unde
 s-a chinuit Prometeu, când le-a cântat, au gemut. 330
 Până și crudele iepe, hrănite cu oaspeți de regele
 Traciei, toate la fel de tulburate au fost.
 Nu mai puțin și regatul, cu oaspeții cred, al lui Toas
 și sângerosul altar unei zeițe-nchinat.
 Nesimțitor a rămas mai degrabă altarul lui Joe 335
 și, împreună cu el, cci ce-l slujesc pe pământ.
 Jupiter, zeul slăvit, a putut să rămână de piatră
 pe Capitoliu, uitând marele nume al său; 340
 Dar, ca imagine vie a puterii lui Joe și Febus,
 unul era pe pământ: Cezar, stăpân peste tot.
 El, pentru sacral poet, și-astupase urechile aspre,
 când ajunsese de fier Roma cu Tibrul ei blând
 și a putut să se facă mai dură ca stâncile scite 345
 și să întrecă-n cruzimi orice purtări de barbari.
 Dar se mai zice, Sulmona, că tu ai pus munții să plângă
 la poeziile lui, ale poetului tău,
 și mai întâi pe acelea cu creștetul până în norii ce-i
 sprijină, iar pe spinări au lucitoare zăpezi. 350
 Numele său e Maiella și-i vine, cred eu, de la Maia,
 fata lui Atlas, căci nu-i munte mai mare ca el.
 El tresăltase atât de voios pentru nașterea pruncii,
 - muntele a fost prin poet și el atât de vestit -
 cât de voioasă, se zice, a fost, pentru fiu-i, Cilene, 355
 care i-a dat, el întâi, lirei sonorele corzi,
 cât de voios și Parnasul a fost de Apolo, se zice,
 cât și Maiella a fost, vai, de Ovidiu al ei.
 Odinioară, călcat acest munte de Febus ca oaspete,

daruri mărețe i-a dat ce le păstrează și azi: 360
 Sus strălucește un lac din izvoare, pe creștet de munte,
 parcă-i Castalia sau crezi că Pegas l-a făcut.
 Însuși el turma hrănește, chiar când nu e iarbă pe munte
 și dacă linge încet doar fericitul pământ.
 N-are nevoie de sare o turmă aici, iar păstorul 365
 nu-și mai purifică nici turma, ca de obicei.
 Zeul Apollo, ca oaspe, și Naso i-au dat îndrăgितului
 munte și ierburi, dar și alte mai multe în dar.
 Faptul întrece crezarea; nu spunem că orișice iarbă,
 cimbru sau chiar cimbrisor, Febus, e floare de-a ta. 370
 Spunem că magice ierburi, de unde își trage Magella,
 zice-se, numele său, poți câte vrei să aduni.
 Muntele tesalian, Pelionul, cum lumea vorbește,
 ierburi lui Chiron i-au dat, lui Eacide, la fel,
 răni ca să tămăduiască oricât erau ele de grele, 375
 bine să-l facă pe cel care bolnav s-ar afla
 și cum să scoată din rană săgeta pătrunsă întrânsa.
 Muntele iată ce dar Febus divinul i-a dat.
 N-aș fi crezut lui Apollo să-i placă mai mult decât Xanthus
 apele tale, că-i sunt, Sulmo ferice, mai dragi. 380
 Zice-se iar că aici și-a spălat auriile plete
 și că, din liră cântând, stâncile ar fi mișcat.
 Se învoi, fără plată, un rege inspirat să slujească,
 dar ca dușman a plecat, după ce oaspe i-a fost.
 Și cu plăcere văzuse apoi frigienele unde 385
 și le-a văzut numai de dragul poetului său.
 L-a inspirat pe Ovidiu aici, pe Casandra acolo.
 orice ogor l-am pictat în violet purpurii,
 iar frigenelor unde aici le-am pus nume peligne,
 căci frigieni, după zvon, Sulmo au întemeiat. 390
 Neînvingând Aretusa profunda Ionică mare,
 ea doar aici a învins, siciliană fiind.
 Apele noastre nu speră să fie faimoase ca Dirce
 sau Eurotas sau cât Mopsus cu râpele lui.
 Nici ca Permessus, curând de pe culmile-naltei Aonii, 395
 care pretinde că și corul de muze-i al său.
 Strimonul doar l-ai putea compara, înghețat, cu poetul,
 Herbul cu mult mai prejos undei peligne i-a fost.
 El a putut să-și privească-n bucăți sfâșiat cântărețul;
 lira i-au pus-o în loc, capul fiindu-i răpit. 400
 Râuri peligne, pe Naso al lor, n-au putut să-l mai vadă,
 nici să-i întoarcă din drum trista ursită a lui,
 dar au putut să-i vadă cumva sângărânde semne,
 capul de trunchi despărțit, care atât l-au iubit,

cum și cuvintele scrise în aur lucind de departe 405
<Sulmo mihi patria est>, date de el, le mai văd.
 Faima poetului, Sulmo, ți-a fost totdeauna iubită,
 iată de ce tu și azi gloria lui o cinstești,
 iată de ce și urmașii cu el se mândresc, cu străbunul.
 Câte fac ei - amintesc iară și iar de poet. 410
 Dacă-i nevoie de acte ce poartă sigilii în ceată,
 tot de la el le avem, publice daruri ne sunt.
 Gura și inima-i sacră ne pun sub egida Paladei,
 Iar el ne spune așa: **<Patria Sulmo mihi est>**.
 Dacă-i cumva un război, după el sunt triumf și coroane, 415
 dar ce-a privit un poet vers se și face apoi.
 Uneori, iată, mulțimea își poartă pe câmpuri părinții,
 alteori dă porunci în turnuri să-i țină închiși.
 Lira ta, Sulmo, e pusă pe boltă mai jos, dar lucește
 steaua ei mândră, ca și Lira pe cerul grecesc. 420
 Ea strălucește, căci Grecia n-a vrut să fie nedreaptă
 nici cu divinul Orfeu, dar nici cu strunele lui.
 Și lira lui strălucește, ca Sulmo ferice să fie de
 fiu-i și-acest cântăreț patriei cinstea să-i dea.
 Te felicit; la venire ți-am spus chiar din inimă "salve"; 425
 Sulmo, tu patria lui Naso, cu bine rămâi!
 Sulmo, cu bine, iar dacă ți-e drag și astăzi poetul,
 rog întru lauda ta și ca omagiu pios,
 dacă pe toți cetățenii de seamă ți-i apără zeii
 și niciodată nu ești ocrotitoare de răi, 430
 să mai adaugi la faptele tale pioase și-acestea:
 marmoreanul poet, Naso ce-i pururi al tău,
 câmpii să-ți facă fertili, ocrotiți de latinele muze,
 câmpii ce sunt irigați de truditorii peligni.
 Cum pe Arion uimiți îl priveau toți năierii corintici, 435
 fie de țătera lui agricultorii vrăjiți!
 Și după cum își cinstește prin chipul de marmură albă
 Mantua fiul, la fel tu venerează-l pe-al tău.
 Apoi, pe lespedea marmorei sale mai pune să-i sape
 și următorul distih, pentru poetul iubit: 440
**Sulmo e patria mea, dar la Tomis m-a dus cruda Romă;
 lume, iubire și timp, soartă și pismă cânt eu.**

POEZIE - PROZĂ SCURTĂ

ÎNȚĂLNIRE LA TREI PAPUCI*)

ÎN ACEEAȘI DIMINEAȚĂ, CÂND

soarele întârzie să iasă din Mare, Sever Velvrad este "convocat de urgență" de Madona cu Iepurele pe plaja Trei Papuci. Plăcerea de a o revedea este sporită de presimțirea că Marea, de data aceasta, nu va mai fi un simplu martor indiferent. Și, dincolo de motivele unei noi înfruntări, va fi de partea celui care iubește. Dar merge prea departe atunci când încearcă să-și facă din ea un aliat împotriva tinerei femei.

Vezi - debutează el timid, pășind în urma ei -, Marea se surpă în ea însăși. Se retrage de sub ferăstrăul de umbre al falezei și...

Ce-mi pasă mie de Mare?

... părăsește incinta de străluciri mediocre și atingeri cleioase dintre diguri. Nu-și mai suportă înfiorările de ocazie, voluptățile închipuie sau de împrumut. Își ia distanța necesară. Se retrage. Și...

Ei și?

Ne privește de sus. Iată că, la rândul ei, și faleza face un pas înapoi. Dar nu renunță la profilul ei agresiv. Își scutură creasta. E gata de un salt decisiv.

Ce-mi pasă! Pot c-un singur gest să le oblig să facă pace. Nu-mi spui chiar tu că asta stă în puterea mea?

... Desigur... dar de data aceasta ceea ce se întâmplă, în absența soarelui, este dincolo de parada lor reciprocă de lingușeli calculate și îmbrățișări fără dragoste...

Madona râde, în sfârșit. Înțelege că el îi propune o parodie a certurilor dintre ei care au loc deobicei aici pe plajă. Sever chiar îi întinde mâna. Dar Madona se îndepărtează târându-și picioarele goale prin nisipul rece. Îi deschide în acest fel o potecă pe care, nu-i așa, îi cere s-o urmeze. Și râde iar...

Văd că te-amuză în loc să te înspăimânte ce-ți spun. Dar în această confruntare eu nu sunt de partea cui crezi tu... Deși, între statornicia falezei și labilitatea Mării nu știu dacă am de ales. Dar te previn că de furia cu care Marea își adună puterea și, în curând, își va rostogoli încoace valurile nu scapă nimeni. Ne va mătura sau ne va strivi, o dată cu lanțurile de piatră, și pe noi toți. Fără a alege...

Femeia aleargă acum măbind distanța dintre ea și Sever. Deodată își ridică un braț. A salut. Cu celălalt braț își strânge sub sânul stâng (cel mic, nu-i așa, mai mic c-un rest de zâmbet decât celălalt) iepurele. Își înclină puțin capul într-o parte (așa și-l înclină, nu o dată, și cealaltă femeie cu care Sever se ceartă

*) fragment de roman

în dimineața asta...), lasă să i se scurgă în vânt părul negru hașurat de unde albastre și îl privește în felul ei. Cu dinții. Cu buzele groase. L-așteaptă cu ochii închiși. Îl cheamă. Dar acum Sever, la rândul lui, se prefacă că nu-nțelege. Gata! Îi va spune pe șleau că nepăsarea ei (serii întregi de întâlniri ratate, amânate din vina ei!) e de-o cruzime care poate întrece **nevinovăția ucigașă a mării**.

Te uită, în dreapta, la pinii gârboviți, cu crengile lor reumatice, de care atârnă jalnice smocuri galbene, cerșind îndurare. Gârboviți? Făcuți harcea parcea, striviți de răsuflarea mării. "Decupați cu foarfeca brizelor sărate dintr-o tinichea ruginită de navă abandonată". (Așa mai zic și eu: **pe șleau!**)

Dar uiți că Marea, de care nu mă tem, știe să se gudure... să ne lingă picioarele... Când ne plimbăm tot aici pe plajă și, aproape absenți, o călcăm în picioare. Atât ne mai lipsește - sentimentul c-o disprețuim. Iar suflarea ei nu este numai ucigașă. Sau parșivă. Ea știe să ne fie egală într-un joc străvechi. Al supunerii. Și-al umilinței. Mătură prin rigole. Zgâlâie leneșă, primenește până și tomberoanele aliniată ca pentru a fi trecute în revistă. Scutură de buburuze și de furnici pijamalele de rouă în care dorm noaptea îmbrăcați salcâmii japonezi. Ei de ce nu sunt așa de schilodiți ca pinii?...

Femeia îl cunoaște bine pe Sever și știe să se folosească în chip parodic de felul lui, prea ceremonios, de a-i vorbi. Se apropie de el. Îi ia o mână și i-o strecoară în blana iepurelui. Asta trebuie să echivaleze c-o îmbrățișare. Inima bietului urecheat bate nebunește. Mila pentru el se schimbă-n duioșie pentru ea.

Un val uriaș, cilindric, se rostogolește peste peretele digului și îi ia prin surprindere. Amândoi, uniți prin spaimă, uzi learcă, deși valul e încă la o oarecare distanță, pe urmele lor, se refugiază urcând de-a bușilea, pe platforma drumului în construcție. Femeia rămâne ceva mai în urmă și, din mers, își golește pantofii de apă... Îl ceartă:

Te lauzi că nu ești de partea mării, și uite ce val ne trimite.

Poate te răzgândești...

VALUL, ÎNTR-ADEVĂR CONTINUĂ SĂ SE ROSTOGOLEASCĂ

pe urmele lor, dar e mai lent, înaintează greoi pe firul drumului, propunându-și parcă să-l compreseze...

Deodată iepurele sare din brațele Anei și se ascunde printre câteva stive din plăci de marmură. Femeia se oprește îngrozită și privește în urmă. Valul e foarte aproape, în spatele mormanelor de moloz și stivelor din plăci de marmură... Iepurele - nicăieri... Și, deci, pierdut. Ana își reia goana. Trasă, împinsă de Sever. Dar îi rămâne un pantof înfipt în aluatul betonului. Și vrea iar să se-ntoarcă. Sever sesizează cu Valul când trece peste stivele de plăci de marmură ia o direcție curioasă, se îndepărtează oarecum lateral față de locul unde sunt ei, și își adună toată puterea împotriva ultimei trepte a falezei. Nu înainte însă de a trece, totuși, razant, pe lângă parapetul de care amândoi stau acum rezemați, îmbrățișați. La întoarcere, colosul dezumflat, învins, se scurge sub forma unui pârâiaș, leneș și nepăsător pe lângă ei... Este momentul când și ei se întorc să-l caute pe bietul urecheat. Îl găsesc literalmente turtit, îngropat în mozaicul proaspăt turnat. Femeia când îl vede țipă, varsă

chiar o lacrimă albastră (efectul fardului de pleoape?) Sever îl scoate din moloz pe urecheat c-o rangă după ce se asigură că Marea, până le trimite al doilea val, le mai acordă un răgaz.

Hai, repede-repede - să ne refugiem pe cea de-a treia treaptă a falezei. Acolo suntem la adăpost.

Dar trebuie să-l îngropăm undeva, protestează femeia...

Îl îngropăm **acolo** (bărbatul îl ia de urechi, iar cu cealaltă mână o împinge ușor, din spate, spre bordura falezei. Deodată își dă seama că schioapătă). Doamne, dar unde ți-e pantoful?

Nu-i nimic. E pe-acolo, pe undeva, tot în mozaic.

Și Ana își scoate și celălalt pantof, începând să urce panta falezei. De pe culme, cineva claxonează insistent să le atragă atenția. Amândoi știu, aruncându-și o privire, că e vorba de **Mercedesul** lui Cezar Prațiu. Se opresc, să mai răsuflă, lângă trunchiul uriaș al unui salcâm japonez. Ana gâfâind îi aruncă vorbele pe are el le așteaptă pentru ca în întâlnirea asta matinală să capete un sens:

Uite ce e, am înțeles tot ce vrei să-mi spui despre **despărțire**, despre faleză și mare. Dar asta e un fel de a boci ceea ce crezi tu că urmează să se întâmple între mine și tine. Sau - ceea ce nici tu nici eu - nu vrem să se întâmple... Iartă-mă, dar trebuie să plec. Te-am **convocat**, cum nu **ostenști** să te plângi, alintându-te, ca să-ți spun că "șeful" dorește să stea de vorbă cu tine despre finalizarea **proiectului**. Vrea să lărgască echipa de creație cu alde Memet, Mavric, Aripațiu. Vezi, să nu refuzi! O să te anunțe el. Se pare că se știe și când va fi inaugurarea... De ziua Primei Doamne... Hai, pa! Ne vedem în curând. La atelier...

Opticianul rămâne să îngroape iepurele. Femeia urcă mai departe. Se mai oprește o clipă lângă un pin pitic și agață pantoful de o creangă. Ridică o mână a salut și dispare după farul genovez. Și-n acest moment se întâmplă, aproape simultan, două evenimente la care Sever participă (de fapt le contemplă) zăpăcit, dar cu sentimentul că providența îi solicită calitatea de martor. Că îi cere chiar să gândească atent asupra lor, și să ia, în consecință, o decizie...

PRIMUL EVENIMENT REPREZINTĂ

o spărtură cu tâlc în placiditatea întunecată cu care al Doilea Val înfruntă faleza. Întârzie deci cu ochii pe el. Îi admiră încetineala cu care se schimbă într-un cilindru strălucitor, de compresor, în timp ce se rostogolește spre faleză. Însă, în același timp îi atrage atenția cearta dintre doi necunoscuți de pe culmea falezei. Unul din ei, împins cu violență, se rostogolește îndelung până când se oprește pe plajă în zona drumului în construcție. Valul trece ușor de parapetul digului și individul se trezește deodată în fața lui. Întinde o mână parcă să-l oprească. În loc să încerce să fugă din calea lui. Probabil e rănit. Dar nici nu strigă. Chiar dacă n-are nici o șansă să-i sară cineva în ajutor. Și-acum se întâmplă primul eveniment care îl tulbură pe Sever. Individul, când e deja vârat pe jumătate sub val, se întoarce cu fața spre el și își deschide gura într-un zâmbet larg. E chipul unui străin. Dar curând se arată a fi când al pictorului de onoare Puiu Mavric (care locuiește, și-amintește fulgerător opticianul, chiar în acest cartier al falezei) când al poetului oficial al Clubului F.O., Afrodel Aripațiu... În fine valul trece peste el, rostogolindu-se mai departe și, spre uimirea lui

Sever, bărbatul se ridică voios și fără măcar să se scuture de apă, șiroind, începe să urce ultima treaptă a falezei. Exact pe traseul pe care coboară ceva mai înainte. Se vede cu ochiul iber că urcă mai ușor decât coboară. Ușor, la propriu. În sensul că are un trup atât de subțire încât, la fiecare pas, unduie, tremură, gata să-și piardă forma. Este efectiv plat. Devenit o "fantasmă" bărbatul este gata să se ridice de la pământ ca un zmeu. Și, ceea ce e și mai ciudat, fantasma are o "umbră" care se lungește, și ajunge înaintea ei pe culmea falezei.

Al doilea eveniment se petrece deasupra golfului. Venind dinspre peninsula Cledenî - de parcă cineva ar vrea să-i dea o replică Mării - întunecă cerul o escadrilă de elicoptere. Păsări de pradă purtând în gheare cuști uriașe pline cu vaci, tauri și porci. De gâtul animalelor atârnă scoțând sunete de tălângi, zeci de medalii uriașe cu inscripții ușor de descifrat: "Ordinul gloria în producția de lapte". Medalia "Jambonul afumat în slujba fericirii publice", "Ordinul cu eșarfă pentru merite deosebite în prolificitatea vacilor de onoare". Pe pieptul fiecărui animal mai poți descifra - scrisă pe o pânză albă cu litere roz - întrebarea (care probabil e un semn al ideii de privatizare și reformă care neliniștește, de la un timp, pe toată lumea din Cledenî): "Voulez-vous les adopter?" Opticianul n-are răgazul necesar pentru a pricepe unde sunt duse aceste animale, pentru că de pe ultima treaptă a falezei se ridică altă escadrilă care se îndreaptă tot spre mare, dar purtând, de data aceasta, în lanțuri, trunchiuri de plop cu scamă. Aproape imediat începe să ningă și un strat de zăpadă acoperă plaja și marea de parcă ar fi sosit pe neașteptate iarna...

Meandrele

Ziua, sufletul meu rătăcește pe valuri,
plutește pe aripile păsărilor,
respiră largul salin.
Noaptea, marea însăși rătăcește
printre aștri, prin nori.
Ca o naștere și moarte continuă
valurile se sparg de țărm,
între amăgire și uitare,
de la a la u,
între izbăvire și ofrandă,
de la i la o. Marea, ca o nuntă
stranie de alge și zodii,
de scoici și de patimi,
între neființă și iubire,
de la n la i.
Să bem cu ochii culorile
și miresmele acestui destin.

Inima copacului

În copacul de lângă râu
cânta o mierlă,
o mierlă nevăzută, auzită doar,
cu sunete limpezi și fierbinți
ca lacrimile.
Era inima aceluia copac?
Și râul își despletea iluziile
peste ultima iarbă verde a anului.
Furnicile urcau și coborau
pe scoarță bătrână,
în șiruri drepte, nepăsătoare
la trilurile mierlei.
În Alfa Centauri o stea ardea
ca o candelă

sau în aceeași neștire?
La căderea brumei
sunetele mierlei se mai auziră
reci precum cirstalele peșterilor.
Furnicile dispăruseră în adânc,
în galerii subpământene.
Și stelele sidpăruseră-n adânc,
cerul era o crustă spongioasă.
Rar se vedea vreuna
arzând în neștire.
Nu știam - chipul morții-i asemeni
cerului înghețat sau stelei care arde?

Sarabandă

Azi-noapte-un cârd de păsări se îndrepta spre sud
cu țipete grăbite lăsând păduri și case;
văzduhul era putred de ploaie și flămând
și auzeam doar frigul cum le striga din oase.

Era o rătăcire în plânsul lor din cer
și ca o sarabandă în pomii smulși de frunze;
eu rămâneam pe țarmul poetului stingher
lângă clepsidra lunii și mărilor-ventuze.

În păsări erau ape lustrale dinspre nord
și ochi de sfînx sun urse de veșnicii scornite;
în mine nostalgia se prefăcea-n fiord
și arbori de măhnire în albe stalactite.

Visam precum Ovidiu în scoica lui de vânt
lângă abisul mării o trestie sau umbră
și nu mai erau păsări, nici frunze, nici cuvânt
doar piața-n care timpul sonoriza o tubă.

Cifre

Fachirii electronici îmbrăcați în zale medievale
străjuite la ușa marilor bănci.

Uneori zboară cu sateliții ca să numere păsările.
Cu această ocazie fac statistica pietrelor funerare
calculând câte hectare de pământ arabil ocupă -
sau inventariază mușuroaiele de furnici și alte
ființe inutile, în vederea, desigur, a unui scop
util. În fiecare primăvară numără bancurile de pești
și împreună cu oamenii-amfibie fac socoteala
bureților de mare. În fiecare toamnă numără frunzele
moarte. Au calculat deja câte broaște orăcăie
în bălți. Au avertizat despre numărul exagerat
al pisicilor care împiedică plasamentul otrăvurilor
pentru șoareci. Alte profiluri de investigare
și de mare anvergură sunt prevăzute pentru finalul
acestui mileniu.

Marea, mereu

Scenă pe care dansează anemonele-n zori
și vin păunii amurgului
să întâlnească luna,
valuri proteice din care s-a ivit viața,
spume ca laptele zeiței Zalma,
valuri năpraznice amintindu-ne
înfruntări și dezastre,
materie lichidă în mișcare continuă
căutând,
apoteoză a singurătății din lucruri,
elogiu înfruntării necunoscutului,
zenit deasupra căruia pândește Timpul,
ogor în care semănăm năvoade,
ochi crud, orgolios, confruntându-se
cu cerul,
monstru sacru visând în mine un țarm
al împăcării, -
sau poate doar un abis
în care zac ancorele legndelor,
sau poate doar un golf
la care ne întoarcem mereu.

Diapazon

Și va veni o seară
pe care o să o-mbrac în raze de lună
ca pe un lujer de taină
ca pe un ochi de fecioară

Va fi ca o absidă de frunze
ca surâsul Monei Lisa între fluturi
ca o cupolă în jadul necunoscutului
ca lacrima perlei între scuturi

Voi petrece în mine ca după
un naufragiu
muzica mării ca dintr-o orgă
o insulă de ferigi o să erupă

Întinerit cu o mie de clipe
bogat cu o sută de clape
îmi voi lăsa sufletul
din acea seară să se adape

Germenii morții pe genele mării
vor fi ca un vânt departe
seara îmi va urca în artere
cu vișine, policadre și halebarde

Pașii mei se vor auzi pe lespezi
ca tobele sub bătăi rare
pelicanii își vor scutura aripile
de depărtări și de vise amare

Va fi o plutire de nuferi
și arborii ca niște cuiburi de mireasmă
ovalul unui chip însoțindu-mă
plasmă fantasmă.

PATRU CĂRȚI DE BUZUNAR

Ceasul minții

Am întâlnit-o din nou, după atâta amar de vreme, pe Aurora pe stradă. Uneori hazardul ne joacă feste. S-a oprit fals mirată și mi-a întins mâna, plîindu-și ușor ochii. Și vântul a sfârâit, îndepărtându-ne capetele. Ne-am ștampilat amândoi câte un zâmbet cum nu se poate mai ambiguu, capabil să ascundă bine stări sufletești mocirloase. Într-o asemenea situație abia, îți dai seama cât de mică e lumea. Și o tristețe oarbă îți roade un colț al inimii, ca un vierme într-un măr răscopt. Mi-am ajustat un pic zâmbetul. Nu fără greutate. Pentru o fracțiune de secundă m-am prăbușit în întâmplările mincinoase ale trecutului. Care nu îmi mai aparțineau. O iubire de altădată e ca un nimb deasupra abisului. Monstruoasa memorie a peliculei a izbucnit cu o forță înfricoșătoare. Am revăzut-o imediat, somnoroasă și promițătoare, într-un pat de pe altă lume. Vechi clișee... Trecuseră anii. Eu unul nu izbutisem nimic, viața mea fusese un fel de bulă plină cu apă chioară, care încă se rostogolea pe o stâncă diabolic lustruită. Și asta e un vechi clișeu. Însă ea, care avusese din start un avans oarecare, devenise o stea oarecare. Încă mai strălucea, probabil. Nici nu vroiam să știu. Țineam pleoapele întredeschise, preventiv. Cât de mult aș fi vrui să fiu în cu totul altă parte. Nu chiar în garsoniera mea pustie, către care tocmai mă îndreptam, ci în mijlocul unui câmp, în centrul unui oraș zăpăcit de furtună. Și totuși, nu mă puteam desprinde. Fie și-așa. Am lăsat-o să-mi măsoare imaginea aproximativă din cap până-n picioare. Imagine prăfuită, fără valoare intrinsecă. Dar să revenim. Aurora îmi întinde mâna. I-o privesc înainte de a o atinge, apoi mă legăn de pe vârfuri pe călcâie. Nu înțeleg. Aceasta e o altă lume. Nu mai aparțin acestor timpuri umblărețe. Mi-e teamă să o ating. Am impresia că ceva neașteptat și neplăcut s-ar putea produce. vreo tumbă a universului, poate. Și, cum spuneam, monstruoasa memorie a peliculei desfășurate cadru cu cadru izbucnise: imagini fără nici o legătură între ele, dar al dracului de vii. Ici-colo, ea: cu degetul la tâmplă, cu pălăria pe ochi, cu pulpa abia întrezărită prin randevu-ul savant croit. Aș vrea să devin comunicativ, să mă consolez pe mine însumi cu niște vorbe deja perimate, ceva care să prelungească ușor clipa, ceva care să redea efemerului cuplu tonusul de altădată. Însă, în loc să-mi revărs nostalgia într-un șuvoi de cuvinte bine șlefuite, întorc imprudent capul. Observ o vietate care dă din aripi, un astru care privește chiorâș lumea, o furnică răătăcită printre perii de pe mâna mea. Aș vrea să fiu în cu totul altă parte. Mi-e sete. Ție nu ți-e sete? N-ai fi vrut să nu ne fi întâlnit? Să fi lăsat lucrurile să curgă. Poate cândva, cine știe, vom avea totuși ocazia să depănăm vorbe ușoare și seci într-un alt cadru, mai ferit de compromisuri. Zău. Dar așa? Ce pot face? La naiba. Bănu-

iesc ce mă așteaptă. Întind mâna. Simt cum îmi clanțane dinții.

A fost mai rău decât credeam. Degetele noastre s-au împletit o fracțiune de secundă, și apoi, reci, jenate, n-au știut cum să se despletească mai repede. Am întors iarăși capul.

Un bătrân, nu departe, și-a fluturat o mână. Gestul lui de lehamite nu mi-a plăcut. Aș fi vrut să fug. Dar nu mă puteam orienta. Habar n-aveam unde eram. Bătrânul stătea chircit pe un dâmb, de unde putea avea o imagine de ansamblu. Nu-i scăpa nimic. Așa cocârjat, părea el însuși un mare semn de întrebare. Mi-a trecut prin cap: decadența, ce privilegiu! Mi-ar fi plăcut să moșăi și eu în locul lui. Să vegetez fără să fiu conștient că mai trăiesc încă, luând drept proptea pentru suflet o rază se soare muribundă. Ce poate fi mai potrivit? Suferința aruncată la margine de tot și viața care-și continuă cursul într-un du-te-vino obosit și resemnat, dincolo de tine. Ioc cheie pentru poarta raiului. Sălășluind deci într-o incertitudine amenințătoare. Abandonat și nepunticios. Dornic să transforme fatalitatea morții în libertate. Rodul unui atavism istoric oarecare. Dar ce-mi pasă mie? Mă grăbesc. Trebuia să ajung undeva. Oare unde? Nici ea nu spune nimic. E timpul să deschid gura. Altfel nu voi mai putea pleca niciodată. Presimțeam că am să te întâlnesc. Poate nu chiar pe tine, poate pe altcineva, la fel de evocator sau mă rog, douăzeci și cinci la sută la fel de evocator. Nu știu, ceva presimțeam. Mă privește amuzată. Mi se răsuște limba în gură. Vine din altă lume, înțeleg. Atunci de ce se ridică pe vârfuri și își apropie încet buzele de ale mele? Ar trebui să o rup la fugă. Să urc iute în autobuz, să mă prăbușesc pe o banchetă și să mă las trezit la realitate de zgomotul motorului. Să-mi imaginez moșăind că ai murit de mult. Timpul nu e ceea ce credem. Nu se lasă el șmecherit cu una cu două. Să-mi șterg o lacrimă și să-mi văd de drum. Să-mi amintesc ca prin ceață o plimbare braț la braț, de-a lungul unui bulevard cu nume apocaliptic. Autobuzul duduie. Sunt copleșit de treburi, de misiuni, e musai să respect anumite înțelegeri. Dă-mi drumul. Sunt nevoit să-mi întrerup reveria și să intru în cerc. Înțelege. Autobuzul claxonează. E pe cale de a se îndepărta. Mai am trei clipe la dispoziție. Îmi încordez un mușchi, apoi altul. Mă mișc prin praful lipicios. Mă împiedic. Bătrânul ridică o sprânceană. Un mărăcine înjunghiat tresaltă și-mi taie elenul. Praful mă învăluie... Căde o cortină peste ghemul de imagini abia trezite la viață. Să dispar pe coclauri cu autobuz cu tot, brusc. Și în jur să se întindă deșertul. Degradarea lumii să fie absolută. Mi se face frică. Strig. Dar n-are cine să mă audă. Atingerea buzelor ei îmi dă ceasul minții înapoi.

Trepte spre fundul mării

Din pereți se dezlipeau fulgi de tencuială, acoperind podeaua cu un strat dens, amestecat cu bucățile de lut aduse de tălpile clienților. Semnele unui zugrav visător, coarne, brăduși stafidiți, decorau după puteri colțurile neatrinse de igrasie. Acolo unde căzuse tencuiala se puteau număra cărămizile, feliile de mortar printre care scoabele de susținere dădeau cu nasul. Lumina se prelingea cu zgârcenie prin crăpăturile obloanelor. În tavan, mereu, jucau umbre, după toanele unui muc de lumânare. În

lașa uşii, pe trotuarul îngust se împleteau câteva dungi ciudate, un fel de urme de şenile ale unor mijloace de transport care se ridicaseră la cer. Streaşina înverzise, azvârlind în aer smocuri de vegetație luxuriantă. La cea mai slabă adiere mângâiau obloanele, dând uneori intrării înfăţişarea unui fund de seră. La baza clădirii se căscau găuri de guzgani pe care tracătorul atent avea grijă să le ocolească, nu fără temei: pe acolo răsăreau adesea căpăţâni poficioase, urechi clăpăuge, izbucneau hohote drăceşti. Uneori, un iz de mortăciune ieşea prin găuri, ca pompat, şi pisicile care adulmecau în preajmă leşinau. Obloanele hârbuite, bâfâitoare, aruncau ocheade înăuntru, pe unde lemnul se facuse praf. Razele învăşaseră să cadă oblic prin cele două inimioare ferestruite cam la zece palme de marginea de sus. Vitrina, deşi cu geamul zbârcit de câteva lovituri de pietricele, izbutea uneori să ademenească puşti cu smoc în frunte sau chiar lăptoase domnişoare, bărboşi mici-meşteşugari, cărăuşi ţepoşi, trăgători de cotigi cu părul vâlvoi. Asta şi datorită faptului că în pervazul lat, întărit cu un strat de țişle, era pusă la vedere o interesantă revistă plină cu poze de tunsori fistichii, foarte veche, dar mai rezistentă decât papirusul, alături de nelipsita mandolină şi borcănoiu cu lipitori, între care se lăfăiau două flamuri prăfuite, imortalizând vag Olimpiada de la Melbourne. Când vârful ascuţit al vreunui steguleţ atinge coardele destins ale mandolinei, liniştea se spargea ca o băşică de săpun parfumat. În mijlocul încăperii trona scaunul de lemn rotativ, scârţâitor, în speteaza căruia era înfipt un pinten metalic, ridicat ameninţător, deşi vârful-i bont era înfăşurat în hârtie. Braţele curbate ale scaunului dădeau o oarecare impresie de stabilitate în univers, te puteai aşeza liniştit, lumea avea să gonească mai departe, fără să te azvârle jos în trecere. Pe seară, când sulul de hârtie dispărea, la flacăra lumânării, ba chiar şi dimineaţa foarte devreme, rezemătorul lipsit de protecţie părea un creştet pleşuv. Formidabila teşire pe care o suferise de-a lungul perindării, destul de line în fond, a mii de capete încoronate cu şuviţe mătăsoase, laţe, meşe, ciufuri, smocuri, bucle, codiţe, cărlionţi, ba chiar şi peruci, ieşea în evidenţă. Găurile minuscule, săpate cu trudă de carii harnice, făceau cu ochiul. Aproape lipit de scaun străjuia godinul, marca Nădrag, făurit din materiale menite să dureze o veşnicie, la gura căruia se încălziseră milioane de vorbe. Când îi era foame, când îşi termina cărbunii din burtă, plescăia, fâşăia, râgăia. Multe ciozvrte de miel gustase limba lui de foc, alese cuvinte răstălmăciseră urechile lui de fontă. Grilajul din jur forma un cerc perfect din care lumina, prinsă ca într-o adevărată gaură neagră, nu izbutea să scape. În schimb, dreptunghiul de lemn de sub chiuvetă, pe laturile căruia se lăfăia muşegaiul, înviorat zi de zi de picături prelinse la intervale regulate, strălucea. De-a lungul burlanului întortocheat se veştejeau, bine lipite, poze cândva colorate. Se puteau distinge urme de peisaje odihnitoare, vedete rânjind prevestitor, răsucindu-şi mustăţile în furculiţă, aruncându-şi pletele peste umăr, mângâindu-şi bretonul, sărutându-se pătimaş printre bucle.

Seara, pâlpăirea lumânării trezea din amorţeală animozităţi nebănuite, născând subiecte de discuţie nesperate. Abia când îşi dădea duhul, întunericul puţin căscat de becul de vizavi, năvălind prin inimioarele obloanelor, aducea cu mare greutate pacea între spiritele încinse. Jocul de table afumate răsuna până departe. Măinile, poate şi din cauza aerului cuprins de fierbinţi, se frământau mai abitir, tulburarea pune

stăpânire pe mințile ascuțite ca briul. Piesele tocite săltau greoi peste triumfiuri. Asperitățile degetelor netezeau zarurile de os găurit, cu puterea unui glaspapir. Câte un inelar îngrijorat se ridica la tâmplă în răstimpuri, falangele ca niște crengi în creștere se zbuciumau pe mătăanii.

Prosopul vânturat cu dibăcie ucidea câte un pumn de insecte îndrăznețe. Animându-se ca o păpușă trasă pe sfoară, Onic se răsucea în jurul spetezei înalte, retezând din zbor firele de păr răzlețe ale omului moleșit acolo. Podeaua trosnea tot mai stins. În scurte pauze de lucru cei doi se priveau pe sub sprâncene cu ajutorul oglinzii. Își vorbeau printre dinți, repezit. Umbrele li se zbenguiau pe zid. Părea o foarte complicată operație. Pacientul răsufla tot mai greu, broboane mari rășăreau pe fruntea chirurgului. Lumina se vâra indecentă, printr-o mișcare ondulatorie, până la organele expuse, luneca pe ceafa descoperită, pe sub șervetul alb, în colțurile căruia, la stânga și la dreapta, se iveau pete ca de sânge. Instrumentele odată folosite erau lepădate într-o tavă, cu pocnet metalic. Mirosea a alcool camforat, a bandaj uzat, a compresă imbibată cu spirt. Perdeaua de tifon agățată cu pioane de tocul ușii răbufnea în momentele cheie. Flacăra lumânării stâlcea imaginile din oglindă. Umbrele fețelor de jar ale călăului și ale condamnatului se încrucișau. Onic executa întoarceri măiestre, adăuga în mare viteză o picătură de balsam, plămădea în palme, ca pe o turtă, săpunul, fricționa viguros, reteza cu precizie. Pereții se urâteau din cauza aburilor izbucniți din fierturile puse pe sobă.

Când paznicul din colț, fluiera agitându-și băta, Onic, nu fără strângere de inimă, urmărea atent isprăvirea lumânării. După ce își petrecea ultimul client până la ușa, căska îngândurat, balansându-se de pe vârfuri pe călcâie. Clientul se îndepărta cu pași mici, bătrânești, cumpăniți. Trimițându-și înainte umbra să adulmece, cobora zgribulit treptele, care dacă nu ar fi fost retezate de poteca pietruită s-ar fi oprit în fundul mării, și se pierdea în mulțime. Afară, pe banca zbârcită, rezemată cu două proptețe suferitoare, un motan molatic, nădușit, căska și el, ghemuindu-se, deformându-și trăsăturile. Praful plutitor îl lua în brațe. Bolovanii tociți, presărați la întâmplare, căpătau, pe măsură ce razele rărâte intrând cu capul în crengi se rostogoleau pe olane, înfățișarea unor autentice ruine.

Omu'

După ce i-a tras o înjurătură cumnatului Mitici, poreclit Cracă, de când picase din nuc, a luat-o agale către stația de autobuz. Pentru că e sâmbătă, magazinele sunt închise cu excepția cofetăriilor și a cârciumilor. Pe străzi trec puține mașini, cu excepția alaiurilor de nuntă, rare și ele; dar orișicât, îi place să audă chiuiturile vreunei țate, care capătă un ecou formidabil printre blocurile înalte, pe la răscruci. Caută din ochi mireasa și-și dă în gând cu părerea: Frumoasă pațachina! Uite-o și pe-aia! Îi arde de măritiș! Ultima oară când fusese și el la o nuntă fusese ăl mai prima. Băuse unșpe kile de vin, bașca țuica. Nunta cui să fi fost? A lu' nea Gheață Măcelaru' ori a lui Troică Bulangiu'? Lua-i-ar gaia pe-amândoi!

Din când în când o pală de vânt mătură praful. Îl mătură și i-l bagă în gură, odată

cu semințele pe care avusese grijă să și le cumpere pentru drum de la o țigancă din colț. A dracului... și nici prăjite nu sunt. În stație, lumea stă în soare, ascultând posomorâtă o melodie grecească, dată la maximum de unu' cu tarabă de muzici. Nu e cine știe ce, dar nici rea nu e. Autobuzu' ioc. Așa că ce se gândește? Să bea una mică, ca omu'. În bodega de vizavi miroase a trăscau de-ți cad măselele. Dă un rachiu de drojdie mic peste cap, se strâmbă și, zărindu-și chipul schimonosit în oglindă, mai s-o ia la fugă. Bărbatu' tre' să fie puțin mai frumos ca dracu', zicea parcă baba Mogoșoia... sau nea Zimbru? Doi dăștepți. Iese, aruncă o ochire de-a lungul drumului. Ioc autobuzul mă-sii. Mai ia una mică, una mare și încă una mică. Pute, da' nu e sfârșitu' lumii. Și numa' ce apare nea șoferul cu rabla. Dă-i și fugi! Gâfâind, traversează taman la vreme, își face loc cu coatele, calcă vreo două boite pe bombeu, îl înjură pe-un mârlan care se cocoșește cu un sac cu găini în spinare, și se lasă să cadă ușurat pe scaun. Autobuzul o ia încet, tronca-tronca, pe tarlăua care fusese cândva parc, o ține printre blocuri cenușii, cârmește pe lângă gropi, trece prin cinci băltoace și se oprește scârțâind din frânele defecte chiar în buza Gării, al cărei ceas stă ca prostu'. Omu' îl înjură de mamă, vâră mâna după semințe, găsește una, o bagă în gură chiar în clipa în care vântul jucăuș dă și el cu mătura. Că dacă nu el, cine? Se duce la tabel, se chiorăște o vreme, se sucește, se învârtește, întreabă un băgător de seamă. Mai e niscăi vreme pân' la tren. Ce dracu' să-i faci? În bufetul gării un șmecher sparge sticle. Păi! Lui i se face foame. Își cumpără o porție de fasole făcălăuită peste care proasta îi proptește un cârnaț țeapăn și umplut cu paie. Mestecă omu' în silă, numai în dinții din față, că ăilălți să te ferească dumnezeu, se șterge cu felia de pâine uscată la gură, râgâie voinicește și se duce la tejghea. Ei, ăștia măcar au tescovină. Fasolea aia sărată, mă-sa pe gheață, i-a făcut o sete neică, de-ar bea și apă chioară. Ia două mari, una mică și încă două mari, și se mai liniștește. Dar tot n-a trecut vremea. Iese pe peron. Dintr-un difuzor scorojit, se revarsă o melodie indiană sau turcească prima întâi, care bine dispune publicul călător. Își cumpără un pumn de semințe, să aibă pentru drum. Lipăie la o țâșnitoare, dă cu piciorul într-o javră, se scobește în nas, coboară la subsol să se ușureze, ca omu', dar nu zăbovește cât ar pofti pentru că pute. Și mai face o plimbărică de-a lungul peronului, gata să intre în vorbă cu vreun cheferist. Că de mic i-au plăcut lui cheferiștii și trenu'. Trenule mașină mică. Tu ești Nelu, eu sunt Gică. Ia fă cînste c-una mică. Mare-i grădina... Nici picior de cheferist, observă el. Ce draci de gară-i asta? Doar două navetiste pricăjite pe o bancă, trei soldați trăgând la aghioase grămadă într-un colț, un moș cu gura plină, și în rest... bomboane agricole cât vezi cu ochii. N-ar fi rău un hectar de floarea-soarelui. Ar trebui să se gândească la asta. S-ar umple de bani. Ochiul dracului. Uite-o colea și pe Maricica. Asta-i în stare să omoare omu' cu fleanca. Noroc că belește ochii în altă parte.

Trenul intră cotong-cotong în gară. Călătorii, gândindu-se fiecare în felul său la mărișia acestei lumi, se canonesc să se cașere pe treptele supraînălțate. Își fac loc printre papornițe, se strecoară cum pot printre pasagerii moțăiți, printre jucătorii de table, pe lângă plozii care nu știu decât să orăcăie, pe lângă nașu', pe lângă flăcăii care-și beau aldămașu", se cuibăresc și așteaptă. Și așteaptă până la Sfântu' Așteaptă.

Și dealurile și văile curg pe lângă trenu' care se întoarce iar de unde a venit.

Împuns cu ciocul de o barză, vântul o ia și el din loc în direcția opusă, spre celălalt capăt al acestui tărâm plin de promisiuni. Cel puțin așa visează omu' adormit cu capul pe umărul unui călător bătrân care nu mai știe nici el, în somn, unde se duce. Și nici de unde vine.

Fantoma de la Operă

Ieșeam pe balcon în răposarea zilei pentru că simțeam nevoia să plimb ceva prin fața ochiului și, cum balconul se deschidea către Operă, mă distram, cum s-ar zice, privind fracuri și coafuri, vânzători de castane, de bilete cu suptapreț. Până când, nemairăbdând, urmărit de plânsul unei siameze, am acceptat biletul plictisit intins de mister Calumet și m-am dus să văd un spectacol. De atunci m-am deprins să merg în locul lui în fiecare miercuri. Mister Ciubeică scăpa de mine și eu, după ce îi mulțumeam pe tonuri cât mai înalte, eram cel dintâi în sală, cu urechile ciulite, cu privirea țintă. Era o vreme în care vestitul tenor Boccanegra făcea ravagii printre... printre... nu știu printre cine. Erau fel de fel de opere: **Le domino noir**, **Forța destinului**, **Clopotul scufundat**, **Somnambula**. Costumele și machiajul închipeau o lume, alta, ce mai, ce mai lume! Acolo era de mine. Pe furiș mă așezam cât mai în față cu auzul încordat spre **Muta din Portici** sau **Așteptarea** sau **Portretul zâmbitor**. Seara le povesteam liftierului în schimbul unui absint trezit, fredonând spre exemplificare o arie care nu-mi ieșea din cap, din **Le fils mal gardé**, asta e. Pe stradă treceau unul după altul vânzători de laudanum, de trufe, de migdale amare. Toți aveau vocea mai bună ca a mea. Ce să mai zic de blănarii care strigau cu gura plină după clienți. La cel mai nevinovat semn din sprânceană se repezeau să mă îmbrace și eu, înăbușit de mărfuri, mă retrăgeam cu spatele și nimeream în piață lângă un acrobat care mă lovea peste față cu mâna făcută ghemotoc, lângă un frânghier suspinător unde nu mai era loc, zarzavagioaicele plesneau din toate direcțiile cu frunze nemăsurate, vâjiitoare, peste caldarâm, înroșindu-l, gunoiul se aduna maldăr, înghițindu-mi poalele balonzaidului care se ponosea văzând cu ochii. Cuprins de hai să zic, sentimente, căutam să mă refugiez la subsol, împiedicându-mă pe scări de picioarele ologilor care cerșeau pe limba lor, pătrundeam pe culoare cimentate, treceam în revistă kilometri de closete publice lovindu-mă de necunoscuți satisfăcuți, de escroci, de trubaduri care aveau la chiasse, o luam la fugă săltăreț mutându-mă de pe un picior pe altul din cauza unor nervi, unor varice, și mă trezeam en tirant mon heleine în hala de carne ajunsă într-un hal, unde mă izbeam de hălci de oi, bucăți de cal ce se bălăngăneau în cârlige, experții coborau satâre prin oase, peste butucii înveseliți cu etichete late, porfirii, întrebam de drum, gospodinele întindeau mâini către încolo și către încolo, caracatițe. Mă târam târziu, învăluit în ultimul oftat al amiezii, până la Rigoverdi Mutti, basul cu vocea de bronz, și Lala Erztatz, primadona fără pereche. Li se cășunase nu știu de ce, să nu interpreteze la bis decât **Chi soffre sperti**, între Zaza și Rienzi, Thais și Iris. Uite-l dragă, pe moș ăla, prophète du malheur - râdeau plasatoarele, recunoscându-mă ca pe-un cal breaz. Mă învățasem. În pauze încercam să comunic cu anumite persoane, în hol: deschiderea a fost prost jucată, nu-i așa?

desfășurarea scenică a lăsat de dorit, zău, solo-ul de clarinet a fost lipsit de suplețe, nu credeți? au fost probleme de sincronizare între dirijor și solistă, nu? nu? Nu? Mă trezeam din vorbă-n vorbă la Café Auber unde vecinul de scaun își etala placa dentară mobilă, veche, spârcâind înghețata înapoi în pahar, îndelung. Îmi întindeam picioarele chinuite și stăteam așa dezmořit ca o mătă, scărpinându-mă discret în coaste cu tocul ochelarilor. Adeseori pe masă răsărea câte o șopărlă rumenă care privea fix în urma florăreselor bucălate ce ademeneau flăcării tomnatici, chiuind, cu părul câlțos, legat cu panglici care fluturau amenințător. În buzunarul de la piept aveam un creion Gong. Îl scoteam grăbit și le făceam semne cu el, pentru că era colorat și speram să se vadă bine, mai bine ca mine, ca mâna mea, dar ele nu mă zăreau și treceau înainte bocănindu-și galenții. Intram asurzit la Café Lully strângându-mi foaia de ceapă sub bărbie, gata să înghit picătura de Marie Brizard care îmi dădea dureri intestinale. Se apropia seara, sec, fără nici un eveniment metereologic. Dădeam fuga la Operă să văd ochii desfăcuți, încercânați, pliați, striăți, lăncile de cauciuc, mustățile motănești, sânii falși. Se juca **Amurgul zeilor, L'enfant et les sortilèges** și **Căsătoria și Dragostea celor trei portocale**. Parcă toate deodată. În pauze murmuram cunoscător: asta da partitură, patru flaute și un piccolo sunt într-adevăr soluția cea mai rezonabilă, cum vi se pare acest Naso Papantonio, acest Spiros Galadopoulos? Vocea naturală, nu prea dramatică, dar un pic statică. Mie mi se pare pur și simplu genial, asta e metamuzică, nu credeți? Nu? Urma un **Fra Diavolo**, terifiant, zduncinător, evocator. Asta mă dădea peste cap și, transportându-mi ideile defuncte, ca un cioclu, mă prăbușeam sfârșit pe un scaun, speriat de strigătele lumânărilor, lângă un holtei cu buzele botului de mops puse pe discuții: am să verific în calendarul bisericesc, aveți dreptate, de asta depinde înaintarea noilor linii melodice pentru juma' de secol de acum încolo. Îmi vorbea privind cu nesaț neputincios pulpele unei chivute urlătoare. Ce efect o avea oare rodia asupra creșterii? eu, de când cu pensia, tout de même, iau vitamine Be Be, dar sunt așa de dificil de îngurgitat după masă! Rădicați centrul limbii către palat, îmi ofeream eu părerea, cu buzele vopsite cu picățele de cabernet. Ce palat? Care palat? Miercurea, când Opera era în toi, simțeam tot mai acut lumina agresivă, rubinie, care mă ostenea subit. Doar chioșcurile, scrumul din foaier, mai punctau câte ceva. Treptat ajunsesem la modernism, experimente cu marimbe și instrumente japoneze, ce mai. În hol, în pauze, răgușeam în dreapta și-n stânga lăudând cele două pianе, criticându-l aspru pe un Ravel poticnit la ora spaniolă, puricând defectele unui tremolo. Mezzo-soprana e nevasta dirijorului, fără doar și poate! Îmi striga cineva în ureche plin de seriozitate și adânci cunoștințe. Ieșeam afară să iau o gură de aer, făceam un tur, mai lingeam o vitrină. Eram însă luat în primire de o mulțime de gură-cască, la înghesuială eram confundat cu nu știu ce personaj, cu Jean Valjean poate, mă puneau pe fugă tot arătându-mă cu degetul - uite-l nene, ăsta-i ! Capătul operei prelungi, tragice, cădea de pe scenă, se apropia ca din neant, cu găvane fumegânde, cu pumnal poleit. La Café Auber, un refugiat din străfundurile continentului ținea să îmi facă o expunere despre speculația valutară pasivă, la vedere și la termen. Evoluția cursurilor? piețe de schimb? împrumuturi? franci elvețieni? dobânzi? clauze? Pardon? Extraordinar este faptul că doar cel care are prieteni sus, la un anumit nivel, nu se teme de criză.

Pardon? Se hotăra să plece en faisant d'absurdes salamalecs, aruncând priviri fluctuante pe sub sprâncenele încrucișate către oamenii de ordine și bolurile de cristal în care înotau lin peștișorii trandafirii fără să știe ce-i așteaptă. Unde să mă duc? - asta era întrebarea sâcâitoare care mă împingea **andante**, proaspăt ieșit de la **Elixirul dragostei**, până în pragul Bourgamlux unde, amestecându-mă cu pensionarii mocăiți, cu lulele ridate totuna cu mutrele, așteptam cu nerăbdare ziua plății, cu bărbia în baston, cu mâna lustruită pe un șirag de mătăanii găsite, ce noroc, deget cu deget, până la zece degete. Liniște, durabilitate, fernerie, granit de parc, statuete găinășate, zâmbete sub nasuri acviline și țipete de papagali: Qui es-tu, qui es-tu? Strănutam, hârâiam, mototoleam un ziar, dădeam cu piciorul unei cutii de carton. O luam din loc la cea mai slabă adiere. În hol, mă învăluia mirosul fotoliilor de piele, al mingiilor de cauciuc duse în vârful arătătorului de tinere cu fuste scurte: opulență, stil și anvergură. Domnul dorește? - se răstrea recepționerul plictisit și rumen. Înșfăcam o pernă roșie sub care mă piteam pentru ferchezuiala de după-amiază, să-mi storc un coș, să-mi smulg un fir, să beau tutun. Apoi îmi făceam apariția în cafenea ținând cu privirea în echilibru tava ospătăriei care criarit raca sur quelque'un, acoperind pentru câteva momente cu vocea deloc neglijabilă clinchetul paharelor, ciocăniturile zarurilor, hohotul absent, sorbiturile, miorțăitul gramofonului. Prin geam reclamele înflăcărare, zăpăcitoare de cap, mimau inestimabile giugiuleli deasupra cinematografului Purcell. Descumpănit, căutam un loc cât mai întunecos, printre acvaforiști căzuți în meditație, acuareliști fardați, cu scâncet în glas, și domnișoare motocicliste visătoare. După colț se ășinea un curs de popularizare, un ceva doct despre clavicembal și celestă, se lăudau așisele. Mă repezeam subit interesat, cu perna roșie uitată în brațe, și înșepeneam în partea opusă ferestrelor ascultând așipit. Giugiuleli și celestă și neștiință de carte. O mistuire fără nume îmi măcina simțurile, pe scaunul de lemn, în sala vastă. Îmi venea greu să mă mai urnesc, renunșam chiar să mă arăt la spectacolul de miercuri. Îmi trimiteam doar imaginația încă activă să bânțuie pe scenă: le fantôme de l'Opéra.

Într-o dimineață incertă

*Agățați de pulpanele unei dimineți incerte,
generalii nimicului spintecă neguri.*

*De-a lungul câmpiei lehuze
poetul sapă tranșee.*

*Inima lui aleargă
după moartea intrată-n panică -
gazelă dintr-o stea
năluind sub pojghiți de noapte
prin clorofila nemărginirii.*

ilustrații pentru deceniul 9

(I)

*Zile și nopți aiurând
prăbușite dintr-un ceas al pierzaniei,
eu, tu
și ceilalți învingători de o clipă -
atleți de consum
împleticiți în solzii decolorați
ai iluziei;
iată și cărțile
pe la margini de drum,
desculțe,
stinghere castele de nisip
hărțuind nepăsarea,
lama de aur a țărnelor
înfîptă-n pântecul verii
și labele arșiței
înghesuind prin cotloane un astru utopic,
iată fecioara
încălțată-ntr-un vis
și aripa stingheră a dragostei
căutându-și disperată perechea.*

ilustrații pentru deceniul 9

(II)

*Ce altceva mi-a fost dat
decât carnea cuvântătoare/ visându-și spiritul liber,
înălțându-se-n lupinguri stranii
până sub streășina unui sfânt,
cu dinții disperării agățându-se
de milostivenia-ți Doamne,
spre a ieși o clipă
din neguroasa proprietate a statului ?*

*Carne cuvântătoare
tropăind în somn
pe ulița înfundată a zorilor,
urletul orei cinci
devastând parohii smochinite
și goana bezmetică
printre bornele încinse ale zilei
cu păianjenul spaimei
agățat în spinare.*

ilustrații pentru deceniul 9

(X)

*în colivia deșiratelor zile
din care disperarea împletește franjuri
pentru rochia ta de mireasă,
am deplina libertate
de a fi liber.*

*Albind în mijlocul unui gând,
simțindu-i buzele înghețate
pipăindu-mă, te întreb:
cine va trage
acestei neșanse obloanele?*

șoaptă de pulbere

*Chipul tău s-a întipărit pe aer
ca un țișat de cristal
în tâmpla cerbului tânăr;
trupul încă-ți adie sub maluri
ca neliniștea
dintr-o margine de pustie.*

*Îmi urmez singurătatea,
doar meduza tăcerii împiedică vântul
să-mi spulbere urma,
s-o împartă cu dulfii.*

*Pe spinarea clipei,
iluzorie și atât de reală,
printre degete mi te cerni
lumină a sudului,
șoaptă de pulbere.*

noaptea țărnelor ninge

*O cupolă din cuvinte
mi se năruie-ntr-o carte,
dulfu-i rătăcit pe arca
dusă-n cerul unei fete
ca o șoaptă;*

*ninge chipul tău
pe țărni,
luna-i, între lupi -
fereastă
zăvorâtă cu o iarnă.*

URLUIA

Zi înaltă și strălucitoare de primăvară. Călătoresc înspre sud-vestul Dobrogei, pe "drumul soarelui", cum îmi place să-i zic, drum care-și sfârșește celălalt capăt la peste o sută de kilometri, în pragul Dunării la Ostrov. Și de-o parte și de alta a lui, cu cât înaintez, la distanțe egale aproape, mă întâmpină sate împotmolite în stepă, pe fundul unor văi repezi ori în scorbura unor dealuri galbene, năpădite de salcâmi și oțetari. Sate peste care șiroiește în neștire lumina, sate mari cât niște imperii, sate mici abia lămurite, care mă năucesc cu parfum de liliac înflorit, cu un desfrâu de culori și de muzici. Prea multa frumusețe cu care le-a hărăzit Dumnezeu le este singura vinovăție. Iar în această zi albastră și aurită i-e dat sufletului meu să se umple, până peste margini, și să se bucure din plin de tot farmecul lor.

Cum ies din Adamclisi, pe lângă ruinele cetății romane, mă și trezesc intrând în valea Urluia. Firul de asfalt străbate satul cu același nume - veche vatră de ciobani și plugari. Veșnică, obsedantă, grămadită și întinsă, stepa îl asaltează din cele patru zări cu talazurile ei încremenite de pământ. Nu văd un fir viu de apă, nu văd pădure mai acătării, numai pământ și iar pământ. Negru, frământat, greoi, brăzdat proaspăt de plugari, ca un uriaș blând, lungit pe o rână, la sfârșitul unei lupte îndârjite, epuizante, care-și tămăduiește rănilor și cicatricile în baia de lumină a miezului de zi. Rar dau peste o fântână sau cișmea de piatră. Rari sunt oamenii ce-mi ies în cale. O senzație ciudată mi se cuibărește pe neașteptate în ungherele inimii. Parcă mă aflu undeva departe, într-un colț izolat de lume, și nu la șaptezeci de kilometri de tumultul litoralului și de zarva celui mai mare oraș-port al țării. Parcă timpul închide porți de plumb în urma mea. Golit astfel de imaginile prezentului, încep să simt că valea nu mi-e chiar atât de necunoscută, încep să trăiesc sentimentul obscur că sunt de-al ei de când mă știu, ba mai mult, că n-aș fi plecat din ea niciodată. Și e de ajuns să accept acest joc ambiguu, pentru ca prin ochii minții să mi se perinde, aievea, imaginile terifiante ale nopții când primii coloniști, hotărâți să-și statornicească vatra aici, au fost surprinși de o nimicioare rupere de nori - stihie care bântuie adesea tărâmurile sudice.

Era la câțiva ani de la Războiul de Independență. După o toamnă, o iarnă și o primăvară fără grăunte de zăpadă și strop de ploaie, urmasa o vară pârjolitoare. Mica depresiune zăcea roșie, mută, stearpă, lipsită de orice licăr de speranță. Salcâmi și aguzii boleau și ei asemenea pământului, cu frunza decimată și crengile încâlcite în mătasea fuioarelor albicioase, hieratice ale cuiburilor de omizi. O răstriște grea își încolțise sămânța în inimile dârze ale temerarilor descălecători. Auziseră ei, acasă în Transilvania, povestindu-se multe grozavii despre țara de foc și de piatră a Dobrogei, dar năzuința le era prea înaltă, pentru a da crezare la fel de fel de scorneli. Și apoi,

soiul lor de oameni nu se descumpănea din cei miri ce și nici bătut cu una cu două nu se dădea. "N-ajungi să cunoști cum trebuie, într-o viață, locul în care te-ai născut și ai copilărit, darămite unul străin unde te-ai mutat de-abia de un an" - se îmbărbătau, călăuziți de convingerea că nu greșiseră cu nimic strămutându-se înapoi. Pământul se dovedise a fi de ajuns și bun, în stare să-i îndeustuleze pe toți. Încrezători că arșița nu va ține o veșnicie și că într-o zi se va ostoi întocmai cum se stărnise, iar viața va intra pe făgașul normal, își vedeau înaintea de treburi, pe lângă case, fără habar de ceea ce urma să le rezerve, în curând, soarta.

Potopul i-a lovit din somn. Nimeni nu s-a așteptat la o așa nenorocire. De cu seară, la culcare, ultima imagine pe care o duseseră cu ei în vis, fusese aceea a unui cer veșted, dar curat, în hăurile căruia licureau, ici și colo, candelile stelelor mici, pâlpâite. Când au sărit din somn în toiul nopții își băgau degetele în ochi de-atâta întunecime. Căinii urlau. Vitele răgeau de și se făcea părul măciucă și și se zbârcea carnea. Pământul gemea pe moarte. Caii rupseseră căpestrele și piedicile și se năpusteau, ca fulgerele prin bățături. Lighioanele mărunte ale curților se zbciumau, chirăind, în capcanele fără de scăpare ale cotețelor. Turma de bivoli a vântului mugea căpiată, călca, sfâșia, spulbera totul în vălmășia ei. Cerul vuia, trosnea din rărunchi, se spărsese pe de-antregul la burți și nu-și mai putea stăvili nicicum puhoaiile. Ce mai, era sfârșitul lumii și nu altceva! "Să fie blestemat ceasul când v-a trecut prin cap să venim aici! Dobroge-ați vrut Dobrogea-ați găsit!" - se căinau nevestele către bărbați. În ori ce parte dădeai s-o iei, numai apă și iar apă. Ca păcura, băloasă, bolborosind învolburată. Îți venea să crezi că însăși Marea Neagră se vărsase din matcă și înghițea acum întreg ținutul. Cu sângele rece al celor trecuți prin multe încercări crâncene, cu mic, cu mare, unii călări, alții cu căruțele, alții pe jos au fugit spre dealuri. Caii mai mult înotau. În goana lor oamenii, uzi până la mațe, se țineau încheștați unii de alții sau împingeau cu mâinile și umerii de roți și de loitre. Credeau că vor pieri...

Dimineața i-a izbit în ochi cu un cer ca lacrima și cu un soare dumnezeiesc de dar-nic. Înmărmuriseră, înstrăinați de sine, pe muchia de piatră a dealului. Nimeni nu știa ce să mai înțeleagă, încotro s-o apuce. Dacă n-ar fi stat mărturie răvășirea nefirească din vale, cineva ascultându-i, ar fi putut lesne să creadă că, ceea ce spuneau că li s-a întâmplat peste noapte, n-a fost decât rodul unei halucinații a minților lor răpuse de osteneala așteptării și de vopia năucitoare a secetei. Scăpaseră toți.

Retras de ei, în josul derelei ce despica satul drept pe mijloc, ședea tătarul Aidar. Se așezase acolo cu mult înainte de venirea lor. Își cultiva pământul cu pepeni, secară și ovăz și creștea cai. Avea gospodărie mare, pricopsită. Puhoaiile au șters-o de pe fața pământului. Bărbatul, femeia, copiii și slugile s-au prăpădit și ei în vâltoare. Numai un mânz alb s-a întors a doua zi la locul pe care fusese casa. Și cum plutea ușor, străluminat, prin pulberea de aur a răsăritului, părea o minune. De cum l-au zărit, oamenii s-au simțit răzbiți de o tainică iluminare. Și au știut din clipa aceea ce au de făcut. Au coborât la vetre, legându-se să rămână pe acel pământ al făgăduinței, hărăzit lor de cel de sus, pentru tot restul vieții. Și-a fost ziua dintâi a noului sat Urluia...

Valea se strâmtează, adună vertiginos dealurile și dintr-o parte și din cealaltă, le înlănțuie, adâncind între ele prăpăstii. Dealuri verzi. Dealurile vinete. Dealuri albe de

calcar. Dealuri albastre. Mușuroaie de pământ roșu. Mușuroaie de pământ galben. Sprijină pânza tremurată și vastă a cerului. Ruinele unor înălțimi cândva falnice, măcinată de treierul neiertător al timpului, al ploilor, al vânturilor fierbinți și al gerurilor strașnice, stârnite dinspre țărmul Pontului Euxin. Pământuri și pietre vechi, însetate de lumină, dar mai ales de apa atât de puțină și scumpă în această parte meridională a podișului. Pământuri și pietre până mai ieri aride și schimonosite de ridurile devastatoare, scobite adânc în pereții lor abrupti de seluri, acum terasate și împânzite cu vii tinere ori împădurite generos, pe sute de hectare, cu puieți de pin și salcâm.

Șoseaua - linie imaginară de echilibru - lunecă spre valea carierelor cu frenezia unei cascade ca, odată ajunsă pe fundul canionului, să se elibereze brusc, de surprinzătoarea cădere spre miezul policrom al pământului, printr-un suiș de șapte serpentine - unice în peisajul Dobrogei - înspre pădurile de la Ion Corvin, asemenea unei flăcări subțiri, iluzorii.

Sus, trecut pe celălalt versant, simt cum din urmă mă sfredelește în ceafă ispitirea irezistibilă a genunii. Întorc fără vrerea mea, capul și răvășit de o tăcere lăuntrică, nu știu la ce să privesc mai întâi. Fundalul limpede al panoramei este dominat de silueta stranie și triumfală, răsărită acolo parcă de pe o altă planetă penru a sfida zădărnicia timpului, a impunătorului monument al lui Traian de la Adamclisi. Pe stânga, în lungul văii, se lămuresc, ca-ntr-un amfiteatru, în amplă armonizare: platouri cafenii, câmpuri de un verde crud, catifelat, trasate după rigorile unei inginerii perfecte, pante torențiale, asaltate de pâlcuri de alior și oțetari sângerii și de tufișuri hulpave, țepoase, de sălcioară, canarale de un alb imaculat, devastator, iar pe linia pâcloasă a zării întocmai spinărilor zimțate ale unor reptile de dimensiuni fantasmagorice, cocoșele violacee ale unor coline din povești. Apoi, ceva mai aproape, sub tălpile mele, coasta dealului din față dezvelește o goliciune descurajantă. În ea se cascadează una dintre cele mai teribile răni ale acestor pământuri - cariera de diatomită. Sfârtecătura a năruit în numai câțiva ani toată vigoarea și suplețea dealului, i-a sleit măruntaiele, l-a gârbovit și fărâmițat metru cu metru, a schimbat definitiv fizionomia locului, instaurând asupra-i și în împrejurimi severitatea unei singurătăți selenare. Astăzi două excavatoare și vreo câteva tractoare pe șenile, cu lamă, întocmai unor furnici roșii, vorace, mușcă neuzite din carnea malului, mușuoiesc lutul negru sau galben în albia văii și dezgroapă filoanele albicios-roșcate, din ce în ce mai adânci și mai ascunse, ale zăcămintului. În curând văgăuna va fi umplută, iar păduriștea bătrână de stejari brumării și cărpiniță, din dreapta, își va oglindi scorburile și cioturile, de câteva ori va fi o rupere de nori sau după topirea troienelor, în undele efemere ale lacului ce se va naște ca un miracol în ghiocul de la sugrumătura acesteia.

URLUIA e o lume aflată sub zodia unei frumuseți austere. Felurimea de forme geologice, de culori și peisaje cu care te copleșește din prima clipă, ține de vocația ei imediată de a te iniția în ritualurile unui spectacol enigmatic, ineputabil. Dar dincolo de ceea ce se vede, această lume își are un duh al ei. Numai întârziind cu răbdarea și înțelepciunea globtroterului sau revenind cu credința celui îndrăgostit, iar și iar, pe țărmul ei de legendă, ajungi să i-l descoperi, să i-l cunoști și să i-l înțelegi cu adevărat. Atunci URLUIA ți se dăruiește încetul cu încetul, te învăluie cu inefabilul și misterul ei, te fură și te trece dincolo de hotarele firescului.

(Balada piticului din fereastră)

Piticul dansează **blues** în fața ferestrei.
I se rostogolește din ochi **Diferența**
ca un râu peste pietrele globilor albi
peste năsturelul negrului iris. Un râu
neîntrerupt, care în timp se confundă
cu timpul. Prind piticul în pumn și
Diferența mi se scurge acum printre degete.
Strâng piciorul și el scoate limba și văd
că limba lui e limba lui Tîmaios.
Îi înod piticului gâtul și nodul gâtului
său hârâie și sticlește, pieptul lui se face
de lemn galben, din lemn de trandafir.
Toate părțile lui le desfac - picioare,
mâini, cap - și le pun una în locul alteia
stabilind legile unei fizici noi. **Diferența**
se transmută atunci din râu în nor și
printre degete mi se preling scămoase
petece trandafirii, contrastând cu paloarea
din obrajii piticului. O, pitic,
pitic, strigă el cu voce subțirică, se
caină cu vocea lui pe el însuși, se plînge.
O, pitic, pitic, strig și eu. Pun piticul
în fața ferestrei, îi leg extremitățile
membrelor cu ață viorie și îl fac
să danseze blues...

*

Un sughiț: sindromul nefericirii sale
adunat într-un bob de muștar. Vede
două imagini și a început să urle. Și
în fiecare imagine deliciul și spaima
se aflau împreună. O imagine prin vene
până în odaia inimii și prin capilare
până în meninge și altă imagine prin

*lumină și prin întuneric, prin văzduh
și apă, prin gheață și foc,
până într-un lăcaș - și a descoperit
că sunt goale lăcașurile imaginii
dinăuntru și ale imaginii de afară.
Pește mort stătea cu capul în jos
într-o rază ce-i ținea loc de cruce.
Atunci a urlat. Și pântecul său
scos din minți s-a răzvrătit ca apele
cele sărate ale mării și s-a umflat
ca apele înnobilate de lună. O
amforă cu vin era pântecul lui, o
memorie țășnind din amnezie, un
zid spart de osul amiezii: hâc-hâc
și eu așteptam să nască pântecul lui
umflat, fruntea lui boltită.*

*Sub coviltir de cer flamand stăteam
cu îngerii la sfadă. Sub pleoape,
două ugere putrede îmi erau ochii
și scrâșneam din lemnul putezit
al trupurilor îngerești semnale
ca ale corbăbierilor pierduți pe mare.
Rătăcit, orb, cu un embrion în vârful
bastonului, mă înjunghiau strigătele
ascuțite din ferma plăcerilor
și loveam cu bastonul în aer.
- Îngerul Iov, îngerul Iov sunt,
a spus un glas când am lovit.
Bastonul tău va naște... Câteva
cărți deschise sau câteva cărți
împărțite - care din ele stau
în sângele Judecătorului, pe masa
în jurul căreia e adunată mulțimea?
O doamnă verde e în ugerul putred
al ochilor mei, o doamnă cu dalele
legilor adunate pe pântec.
Și în ochii ei
de insectă
văd*

*o fotografie de-a mea cum sunt
astăzi. Stau cu coatele sprijinite
de o fereastră zidită, în spatele căreia
e o doamnă verde, încătușată
în cerc magic de către Maestrul
Vieții Sfintei Ursula. În armura
odăii sunt o limbă verde, parcă antena
unei furnici, sau o creastă de diavol.
Sângele meu în sângele ei - de parcă
așa miracolul s-ar putea împlini...
Limba mea înmuiată-n vopsele
pictează pe tavan cerul flamand
- și acesta este un eveniment, nu sens.*

*

*O dublă origine: a mamei și a tatălui,
iar el se forța, cuprins parcă de spasme,
să iasă din plasă. O imagine: un ochi
și în ochi o imagine: apa prin
ochiurile plasei. Verde apa, apa
verde, îngălbenită de becul ce sta
deasupra, ca un buric de deget apăsând
apa. Și sângele verde în despicătură.
Apa, sângele verde îngălbenit de soare
și soarele îi apăsa creștetul,
moalele capului. Și sângele roșu
al mamei. Halatul alb al Tatălui.
Îl înecă aerul și încep să țipe.*

ARTĂ - FOLCLOR

"AIMEZ DONC LA RAISON ..." - CLASICISMUL, MAGIA ȘI DESCÂNTECUL FOLCLORIC

În ultimii ani, istoriografia românească pare să fi acceptat, cel puțin în principiu, ideea existenței unui clasicism românesc¹. Multe probleme importante rămân să fie elucidate abia de acum înainte: a fost clasicismul românesc un curent, o "direcție"² ori pur și simplu o sumă de "incidențe" izolate? Trebuie să vorbim mai degrabă de un clasicism permanent al literaturii române, datorită unei "vocații clasice" și unei structuri specifice? Sau: care sunt limitele de extensie ale clasicismului românesc? A existat un "protoclasicism" al literaturii noastre vechi? A existat o "perioadă clasică" ce cuprinde ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea și se întinde până către 1830?³

Încercarea de a rezolva aceste probleme nu stă în obiectivul studiului nostru; de aceea le vom lăsa deocamdată așa cum sunt și numai dacă, pe parcurs, vor intra în cadrul nostru de lucru, vom căuta să le lămurim. În cele ce urmează ne propunem să cercetăm cum au asimilat scriitorii români de la sfârșitul secolului al XIX-lea, în scrieri cu caracter clasicist, elemente din descântecele folclorice. Precizarea "în scrieri cu caracter clasicist" este necesară deoarece scriitorii români din perioada respectivă pot fi considerați, din punctul de vedere al apartenenței la un tip de artă sau la un curent literar, eclectic - clasici, preromantici, romantici. Uneori eclecticismul a îmbrăcat formele barocului, ca în **Anatolida** lui Heliade⁴. Ne propunem, așadar, să urmărim cum s-a produs asimilarea descântecului folcloric în scrierile de factură clasicistă. Cu alte cuvinte, vrem să degajăm un mod general de asimilare și nu să cercetăm felul particular și original în care fiecare scriitor a înțeles să utilizeze elemente din descântecele folclorice în scrierile sale.

II

Vom începe cu o "baladă" a lui Iancu Văcărescu, intitulată **Peaza rea**. Poetul istorisește într-însa întâmplări legate de întâlnirea cu o vrăjitoare, în timpul unei călătorii făcute în tovărășia vizitiului său. La apariția vrăjitoarei, acesta se sperie, vrea s-o ocolească și rătăcește drumul; trăsura se strică, eroul încalecă pe cal plecând singur mai departe, dar în drum îi iese din nou "peaza rea", care-i prezice, după ce a fost miluită cu dărnicie, că a doua zi la bal va întâlni iubirea mult așteptată.

În reprezentarea vrăjitoarei intră următoarele elemente: plete cărunte, ce-i atârănă ca niște șerpi, o figură întunecoasă, ochi sclipitori ("**neagră la față din ochi sclipește**"), o putere suprafirească extinsă asupra astrelor, capacitatea de a cunoaște viitorul. Vrăjitoarea umblă noaptea prin cimitire și face vrăji cu obiecte ciudate: oase de morți, sânge de nouă frați, culcuș de câine bătrân, turtă de ceară, nuiele de singer și de alun, păr de lup, cocoș negru. Ea prepară licori magice în trei ulcele, descântând

despletită și goală, în timp ce ocolește de trei ori casa. Posedă și puterea de a aduce bărbații "fuga pe băț călare", de la o depărtare de trei poște. Întâlnirea cu vrăjitoarea este de rău augur pentru drumeți.

Să încercăm să stabilim dacă aceste trăsături atribuite vrăjitoarei se regăsesc în folclor. Nu e necesar să le examinăm pe toate; dacă două sau trei dintre ele coincid cu reprezentările populare despre fermecătoare, avem dovada că poetul a receptat o emisie folclorică.

Ne vom opri mai întâi asupra puterii magice a vrăjitoarei. Despre aducerea bărbaților prin văzduh, pe nuiiele de alun sau pe prăjină, am vorbit altădată. Avem de-a face cu motivul folcloric foarte răspândit al "zborului magic" (magische Flucht). În poezia **Peaza rea**, vrăjitoarei i se mai atribuie însă și puterea de a fermeca soarele și luna, adică de a acționa asupra lor, oprindu-le din loc, metamorfozându-le, poruncindu-le să întreprindă anumite acte. În magia populară situația e curentă iar credința că astrele pot fi determinate să acționeze în favoarea omului e generală. În vrăjile și farmecele de dragoste se deschide adesea o adevărată "perspectivă cosmică": sunt invocați luceafărul, "sfântul soare", luna nouă (crai - nou), patruzeci și patru de stele etc. Soarelui i se cere să dea prosperitate fizică și frumusețe. Dacă trupul unei fete a fost diformat prin blestem sau prin deochi, astrul este implorat să-l facă frumos. În ziua de Anul Nou, spune S.F.I. Marian, la răsăritul soarelui, fetele se așează cu fața către soare și, cu mâinile pe piept, rostesc:

"Soare, soare,
Frăjioare,
Nu răsări
Pe munți, pe codri,
Pe curți zugrăvite,
Pe movile clădite,
Răsai pe satul meu
Și fă frumos trupul meu..."⁵

În descântecele "de soare-sec" (durere de cap, **asorit, din desoare, din soarele ăl mare, îndesoare**), astrul este silit să se supună descântătoarei, s-o asculte și să potolească durerea celui bolnav:

Soare fârfăit,
Soare cârcăit,
alege-te, culege-te,
din mațe,
de sub mațe,
din plămâni,
de sub plămâni,
și te du și te joacă
cu văduva grasă
pe coasta cu porcei...⁶

Luna stă și ea în relație cu dragostea. După numeroase atestări, vrăjile și farmecele se fac de preferință luna, care e "ziua vrăjilor"⁷, dar și ziua lunii. În general, se crede că luna nouă e favorabilă vrăjilor cu scop malefic iar luna "veche", adică aflată

în ultimul pătrar, descântecele, vrăjilor și farmecelor binefăcătoare⁸. Fermecătoarea poate da astrului nocturn diferite însărcinări, printre care pe cea de a aduce fetei îndrăgostite pe flăcăul dorit. Într-un descântec "de crai-nou", luna e trimisă după cel ursit:

Lună, lună,
Vărgolună,
Tu ești mândră și frumoasă,
Tu ești a nopții crăiasă,
Tu cal ai,
Dar râu n-ai,
Na-ți ție brâul meu
Și fă frâu calului tău
Să mergi după ursitul meu...

Alteori luna este invocată să "desfacă" de fapt:

Bună seara, crai-nou,
cunună de piatră scumpă de mult preț,
oh, tu lună luminată,
ceea ce ești în cer așezată
și vezi lumea toată,
și cele ce sunt jos pe pământ,
că eu nu mă pociu odihni
în casa mea și în sălașul meu.
Și nici tu, lună luminată,
Cu stele înconjurată,
ceea ce luminează lumea toată,
să nu ai odihna în lăcașul tău, nici în somn,
ci îndegrab să vii
și să iei faptul din casa mea... ¹⁰

Este clar, prin urmare, că "fermecarea" soarelui și a lunii de către vrăjitoare este o idee provenită dintr-o sursă folclorică.

La o concluzie similară ajungem și dacă analizăm obiectele utilizate de vrăjitoarea din **Peaza rea** în acțiunile sale magice. Aceste obiecte se remarcă în primul rând prin caracterul lor eteroclit. Același caracter îl au și în folclor. A. Gorovei a dat, în **Indicele** celor douăzeci și cinci de volume ale revistei **Șezătoarea** (1892-1929), o bogată listă a lor, reprodusă parțial și în **Descânțele românilor**.¹¹ Sunt enumerate cele mai ciudate obiecte, printre care figurează alunul, sângerul, cocoșul negru, găina neagră, băligarul, chitia de strigoi, ceara galbenă, seul, sângele de om etc. I.A. Candrea citează și el o seamă de obiecte, dintre care șase stau în relație cu moartea: cui de la groapă, pământ de pe mormânt vechi, săpun de la mort, mână sau ciolan de mort, degetul mic al unui mort, mână și țeastă de strigoi etc.¹² În poezia lui Iancu Văcărescu vrăjitoarea urlă pe morminte, plânge scrâșnind și strânge seu, fălci și oase de morți, dedându-se la acte de magie neagră. Folclorul cunoaște și el forma magiei sepulcrale. I. A. Candrea, menționează o informație din județul Vâlcea conform căreia fermecătoarele iau pământ din urna unui om, îl descarcă și-l

petrece prin **inimă de om mort**, pentru ca cel vrăjit să amuțească asemenea defunctului. De asemenea, în magia populară se utilizează ceara, sângele de la nouă frați, gâtul de lup, cocoșul negru, nuiaua de alun și de singer.¹³

Dacă rămâne vreo îndoială cu privire la posibilitatea ca Iancu Văcărescu să fi cunoscut nemijlocit folclorul românesc, ea se spulberă cercetând cealaltă "baladă" a sa intitulată **Peaza bună**, din care reiese limpede că boierul poet era la curent cu credințele cele mai obscure ale țăranilor de pe moșiile sale. În poezie se vorbește, la un moment dat, de iarba fiarelor, căreia I.A. Candrea i-a dedicat în 1928 un studiu amănunțit.¹⁴ Atât descrierea plantei (**Buruiana e micșoară / Ca rubinu roșioară...**), cât și modul în care oamenii și-o pot procura, închizând puii unui arici, sunt strict folclorice. Răspunsurile la chestionarele lui B.P. Hașdeu conțin o sută optzeci și cinci de atestări ale credinței.¹⁵ O altă poezie a lui Iancu Văcărescu, **Ielele**, ne va da posibilitatea, după cum se va vedea, să precizăm chiar zona folclorică din care au provenit emisiile receptate de poet.

Rămâne convenit, așadar, că în poezia **Peaza rea** Iancu Văcărescu a valorificat elemente din metatextul descântecelor folclorice. S-a putut vedea că am plasat analiza la nivelul "pachetelor" semantice și al invarianților lor. Am delimitat în textul poeziei "pachetul" al cărui invariant e "vrăjtoarea" și l-am raportat la credințele populare despre vrăjitori, fermecători etc., căutând să identificăm elementele care, în urma reducerii de informație, s-au menținut în textul scris. Faptul că aceste credințe nu ne sunt puse la îndemână sub forma unor texte înregistrate scriptic, asemenea basmelor, legendelor și snoavelor populare, nu ne poate încurca prea mult. Deoarece aici urmărim proveniența folclorică a reprezentării vrăjtoarei din **Peaza rea**, putem considera, fără teamă, toate informațiile privind credințele populare în vrăjitori, fermecători etc. ca alcătuind un singur "pachet" semantic, pe care să-l suprapunem celui din poezia lui Iancu Văcărescu.

Ce modificări a suferit imaginea vrăjtoarei trecând din regimul folcloric oral în cel scriptic cult?

Întrebarea ne cere să recurgem din nou la operația de suprapunere, urmărind de data aceasta diferențele observabile, adică tocmai ceea ce îndepărtează imaginea vrăjtoarei din poezia lui Iancu Văcărescu de reprezentările folclorice. De data aceasta va trebui să coborâm mai adânc în text și să ne situăm la nivelul semantic al mentalității generale. Critica literară a observat că **Peaza rea** este mai curând "un madrigal adresat unei iubite necunoscute"¹⁶ și că tema folclorică a fost tratată de autor într-un mod burlesc.¹⁷ Intenția poetului a fost aceea de a face, în spirit neoclasic, elogiul dragostei și al poeziei, considerate mai presus de "lucirile nebune ale mării". În acest scop, el a creat o narațiune care, până la un punct, poate fi considerată fantastică, în sensul dat termenului de T. Todorov. În prima strofă, autorul, care e și eroul întâmplărilor, mărturisește că n-a crezut în prevestiri, socotindu-le "glume"; dar în timpul unei călătorii, întâlnindu-se cu o vrăjitoare, încep să se petreacă lucruri ciudate. Trăsura se rătăcește în hățișul pădurii, aceasta e cuprinsă pe neașteptate de un incendiu mistuitor; când eroul pleacă singur mai departe, izbucnește o furtună năpraznică, urmată de un adevărat potop și, în sfârșit, reapare ca din pământ vrăjtoarea. Eroul nu vrea să creadă că toate acestea s-au datorat forței prevestitoare

nefaste a întâlnirii cu vrăjitoarea și luptă împotriva credinței superstițioase ce-l asaltează. El nu ajunge la ezitarea caracteristică personajelor din povestirile cu adevărat fantastice, în care acestea nu știu ce să mai creadă, dar se află la un pas de ea. Reapariția vrăjitoarei îl uluiește (**Nu poci descrie ce-ntipărire/Face asupra-mi astă-ntâlnire!...**), iar atingerea mâinilor ei îi dă un fior puternic (**O-nfiorare, un tremur rece,/ Ca o săgeată mă răspetrece...**) Aspectul fantastic al "baladei" lui Iancu Văcărescu e, de aceea, iluzoriu iar toată fabulația se dovedește a fi un pretext pentru poanta galantă din finalul poeziei: **Foarte ciudată a pezei minune / E că Sibila minciuni nu spune.** Vrăjitoarea îi prezisese că în timpul unui bal, la miezul nopții, va începe "omega" iubirii, a cărei putere e mare ca "alfa". Cu alte cuvinte, autorul și croul mărturisesc că ne-au păcălit, totul fiind simplă fantazare cu scopul de a omagia atotputernicia amorului. Este evident că nici unul, nici altul nu cred în supranatural. În aceste condiții reprezentarea vrăjitoarei este redusă la o valoare strict decorativă și la o funcție tehnică. Ea nu are valabilitate decât ca element sintactic, sensul ei fiind indiferent. Am putea-o compara cu situația lui "Petre" din propoziția "Petre este o carte", unde "Petre" funcționează impecabil ca subiect și doar dacă-l abordăm sub raport semantic, se dovedește a nu fi pertinent. Putem formula de pe acum o constatare pe care analizele ulterioare urmează s-o valideze: scriitorii clasici au dominat semantica elementelor de descântec receptate, în vreme ce autorii cărților populare s-au lăsat dominați de ea.

Cele spuse până aici vor deveni, poate, mai clare dacă vom examina și alte texte. Vom alege mai întâi o satiră politică a lui I. H. Rădulescu intitulată **O festă în comemorare zilei de 23 sept. 1854 sau Cobza lui Marinică. Opera seria în două părți. Tralala, Trala, Trala, adică Etcetera.** Poezia a fost publicată în 1855 la Beci (Viena), în broșură, fără numele autorului. Sub titlul **Soangherul**, ea este menționată în anunțul privind punerea sub tipar a **Cursului întreg de poezie generală** din 1866. Satira vizează pe prințul Știrbei, care, în 1854, se întorsese în țară în furgoanele oștirii austriace.

Poezia cuprinde un tablou grotesc, un sabat vrăjitoresc pictat caricatural, la care iau parte animale, reptile și păsări cu utilitate magică, laolaltă cu ființe din mitologia descântecelor și a credințelor populare. Iazma (**fata dracului stafie**) cântă și dănțuiește, șoimanele treieră și-și argăsesc pieile, ielele se "cătelesc" miorlând ca mâțele și jucând "hora boalelor", zmeii își bat cozile, strigoii zboară călare pe calul-dracului, broaștele orăcăie, șerpuii şuieră, morții zbiară, iliecii "zornăiesc", bufnițele bat chindiile, năjitul "cu acele/ zbârâie dăracele" etc. Nu mai e nevoie să identificăm, prin procesul suprapunerii, izvorul folcloric al componentelor tabloului; este destul de evident că Heliade a utilizat reprezentările populare despre vrăji și vrăjitori. El a luat elementele din metatextul și din mitologia descântecelor folclorice și le-a combinat într-o imagine caleidoscopică violentă și bizară, de fapt o alegorie obscură a sosirii prințului Știrbei în țară. Alegorizarea a anulat valorile magice și funcțiile gnozeologice originare ale acestor elemente; iazma, ielele, strigoii etc. au fost reținuți ca forme semnificative, dar semnificația le-a fost deviată către alți referenți. Această libertate de a modifica baza semantică a reprezentărilor magice și-a luat-o și Iancu Văcărescu în poezia **Ielele**, pe care Perpessicius o considera un exemplu de inasimi-

lare folclorică¹⁸. În cercetarea noastră nu adoptăm, însă, cel puțin deocamdată, un punct de vedere critic cu privire la receptarea și preluarea elementelor de descântec de către scriitori. Poezia **Ielele** este o baladă în sensul italian al cuvântului¹⁹, cu o vădită latură satirică. Alaiul ielelor trece zgomotos peste casele țărănilor, îndreptându-se, așa cum spun două personaje ale baladei, baba Neacșa și moș Crăciun, către oraș, unde slujesc pe zapciu, pe popă, pe dregători și judecători, pe literați etc. Săgețile satirei țintesc, așadar, unele categorii de orășeni, reprezentând în genere autoritățile ori pe scriitorii contemporani cu autorul poeziei. La prima vedere, pare greu de dovedit că Iancu Văcărescu a pornit de la reprezentările populare. În locul frumoaselor zâne aeriene înveșmântate în alb, care trec în horă prin văzduh cântând melodii vrăjite se ivesc niște caricaturi, Gângave, gușate, șchioape, cocoșate, gâlcevitoe, bârfitoare - pe scurt, monstruoase, ielele lui Iancu Văcărescu trec într-un car, în pielea goală, cu maci pe frunte, înghițind "găluști vârtoase" și desertând pahare acre și amare. Când carul se strică, e nenorocirea oamenilor: ielele îi schilodesc și le iau mădulele, spre a-și completa cu ele lipsurile, închegându-le cu sângele. Se poate constata, totuși, că, la baza tabloului pictat de Iancu Văcărescu, stau reprezentări receptate de poet dintr-o sursă folclorică. Și în credințele populare ielele sunt ființe pernicioase, contactul cu ele fiind malign. Ele iau mințile oamenilor, îi schilodesc, produc paralizia trupului și a membrelor,ucid vitele etc.²⁰ În genere se crede că sunt foarte frumoase, dar nu trebuie să excludem posibilitatea ca, în anumite locuri, să fi existat credința opusă. I. Mușlea și O. Birlea au înregistrat, printre răspunsurile la chestionarele lui Hașdeu, unul provenind din județul Ialomița, care notează că ielele sunt urâte.²¹

În poezia lui Iancu Văcărescu, ielele trec prin văzduh, într-un car, iar țărăanii, ca să se păzească de răutatea lor, așează pe streșinile caselor câte o roată. Sensul acestor imagini se lămurește dacă apelăm iarăși la informațiile folcloriștilor. "Ielele, scrie I. A. Candrea, trec uneori pe deasupra într-o căruță luată de pe pământ"²². O tradiție din Lisa-Făgăraș vorbește despre un căruț lăsat de iele pe un munte din marginea comunei Breaza.²³ Cu ajutorul răspunsurilor la chestionarele lui Hașdeu, putem localiza credința: o întâlnim de-a lungul Oltului, pe valea Amaradiei și în regiunea Sibiului²⁴.

Socotim că e de ajuns: Iancu Văcărescu a cunoscut în mod sigur credințele și reprezentările populare despre iele, probabil cele ce circulau într-o zonă cuprinzând subcarpații Munteniei și Olteniei și sudul Ardealului. Ca și Heliade în **O festă în comemorarea zilei de 23 sept. 1854**, el a reținut expresia reprezentărilor despre iele, modificându-le semantica. Alaiul ielelor a devenit o paradă a viciilor și moravurilor unor categorii de oameni, imaginate caricatural și teribil totodată, ca-n desenele lui Goya. Imaginile se organizează într-un limbaj care are alt cod decât cel pus la îndemână de magia și credințele populare. Dar aceasta este o dovadă de libertate. Poetul n-a rămas închis între zidurile vechilor înțelesuri, ci, dominându-le, le-a stăpânit, înlăturat și înlocuit cu altele adecvate intenției comunicării sale.

În sfârșit, un ultim exemplu. Poezia lui V. Alecsandri intitulată **Ursiții**, publicată în 1845 în **Calendarul pentru poporul român** și inclusă apoi în volumul **Doine**, are o temă incontestabil folclorică, luată din domeniul farmecelor de ursită. De altfel, în

volum, poetul a însoțit textul cu o notă informativă despre practicile magice ale fetelor: "Fetele române întrebuițează deosebite mijloace de a cunoaște ursita ce vor avea. Unele discântă izvoarele crezând că vor vedea în fața apei chipurile bărbaților de care au să aibă parte, altele își leagă ochii în noaptea ajunului Bobotezei și merg de pun mâna pe un par din gardul casei..."²⁵ Din materialele etnografice și folclorice de care dispunem în prezent, s-ar putea culege și alte informații suplimentare cu privire la vrăjile de ursită.

În poezia citată sunt înfățișare două fete spălând lână la o fântână. Ele se vorbesc să revină în taină "**Când a bate vânt de sară/ Prin ogorul de secară...**", ca să facă farmece, în speranța că vor putea zări în oglinda apei chipurile celor urșiți să le fie soți. Într-adevăr, în apă, se arată două chipuri, dar sunt ale unor haiduci ce se furișează pe nesimțite în timp ce fetele priveau în adâncul fântânii. Sfârșitul "istoriei" e ușor de întrevăzut: fetele devin iubitele haiducilor și pleacă în codru cu aceștia. Este evident că, sub raport semantic, vraja de ursită a suferit o devalorizare a semnificației magice, păstrându-se doar expresia actului ca atare. Întâlnirea într-un anume moment favorabil exorcizării, atmosfera de taină, descântatul apei, apariția unor chipuri în oglinda ei - toate acestea sunt elemente autentice din ritualul magic al farmecului de ursită, dar semnificația lor e de-viață. Ele exprimă o psihologie, fac parte dintr-o joacă gingașă a sentimentelor, sunt o metaforă a nerăbdării erotice. În viziunea lui Alecsandri, farmecele de dragoste alcătuiesc o realitate etnografică specifică vieții rurale simple, naive și idilice, având o valoare estetică și nu gnozeologică.

În toate cazurile urmărite mai sus s-a produs o valorificare artistică a descânte-celor prin demagizare. Aceasta a afectat conținutul semantic și funcțiile elementelor receptate, care au devenit alegorii, metafore, adică materie pentru percepția estetică.

III

Uneori au fost preluate procedee stilistice, elemente compoziționale și funcții sintactice specifice textelor descânte-celor folclorice. Heliade, în **Cântecul ursului**, vorbind de "meștereasa" care ghicește "de bine" și descântă de sperietură cu păr de urs, face aluzie la motivele utilizate de preoți împotriva diavolului:

"Moș popa te-a tămâi

Și molitfa ți-a citit.

Din lac, din bălți, din smârc, din trestie, stuf,

Din munți, din văi, din codri, fugi, ascunde-te, puf!"

Ultimele două versuri imită sintaxa descântecului folcloric, în care momentele narrative sau nonnarrative reprezintă funcții. Indicarea locurilor unde se află "demonul" și de unde el trebuie să plece este urmată de alungarea sa. Ca și creatorul popular de descântece, Heliade utilizează enumerarea, dar alungarea "demonului" o exprimă interjecțional, sugerând risipirea în cele patru vânturi, ceea ce echivalează cu respingerea sa într-un alt spațiu.

În **Dulcamara**, poezie publicată întâi fără titlu în **Conservatorul progresist** (I, nr.9, 2 febr. 1860), apoi în **Poezii inedite**, enumerarea pseudo-exorcizantă apare din nou folosită de Heliade, și tot în scopuri satirico-pamfletare:

"Arcanul, leacul meu:

Și friguri
Și lingoare
Și tifos și holeră
Și oftică
Și inimă,

Cum bei, îți ia cu mâna

Lepră,
Chelie,
Virus,
Și râie,
Scrofuli
Rohit,
Spasme
Și asme,
Revine
Podagră
Loră,
Scorbut,

Toate le spală..."

În **Șolcan**, în partea subintitulată **Ditirambe**, tonul și metrul sunt ale unui text Țigănesc de ghicit, dar se întâlnesc și procedee de sintaxă poetică preluate din descântece. Autorul introduce și o parodie a formulei magice a melcului:

"Clonc, clonc,
Codo-clonc,
Scoate coarne boierești,
Bate oștile turcești
Și te du la Dunăre
Și bea apă tulbure
Oarrrbaaa!!!"

V. Alecsandri, în **Zilele Babii**, utilizează și el "funcția alungării" din sintaxa descântecelor folclorice. Baba Dochia, geloasă pe Primăvară, își dezlănțuie furia, spre spaima oamenilor, care o blestemă. Blestemul este o alungare pe alt tărâm, similară celei din descântece, unde demonii bolilor sunt trimiși "în fundul mărilor", în locuri pustii "unde cocoșul nu cântă" etc. Baba Dochia e blestemată să devină strigoi:

"Duce-te-ai în cale oarbă
Alungată de-un cocoș,
Până-n fund la Mărul-Roș
Și pământul să te soarbă
Fără giulgiu, fără coș!"

În **Legenda rândunicăi**, o ursitoare dă sfaturi unei copile aflate-n leagăn, cum să se ferească de zburător. Vorbele ei sunt, de fapt, o formulă exorcizantă de protecție, nu descântec "de lipitură", căruia i s-a extirpat funcția magică. Descântecul a devenit un normativ moral.

Din exemplele de mai sus reiese cu claritate ideea că, în scrierile de factură clasicistă, valorificarea artistică a descântecului folcloric s-a făcut **formal**. Înțelegem prin aceasta că elementele de descântec au fost "golite" de conținutul și de funcțiile lor originare. Scriitorii clasici au reținut cadrele unor reprezentări metatextuale sau textuale și unele scheme sintactice, cărora li s-au dat însă alte sensuri și alte întrebuințări. Modificările cele mai importante privesc, în consecință, semantica descântecelor folclorice. Am putea numi această punere în valoare o **raționalizare**, adică "o trecere prin rațiune" și o modificare consecutivă a elementelor. Modificarea se datorează faptului că, din perspectiva teoriei comunicării, avem de-a face cu un emițător și cu un receptor structurați în mod diferit. Creatorul de descânțete (fermecătoarea, descântătoarea) posedă o mentalitate arhaică, în vreme ce spiritul scriitorului clasic este înzestrat cu structură logico-raționalistă. În consecință, elementele selectate din mesajul folcloric sunt "adaptate" mentalității scriitorului, înainte de a fi incluse în noul mesaj. Tratarea caricaturală a ielelor de către Iancu Văcărescu și Heliade este, așadar, o raționalizare. Prezentarea vrăjii de ursită de către Alecsandri în poezia **Ursiți** este și ea supusă raționalizării. În genere, trecute prin rațiune, reprezentările metatextuale și cele textuale au devenit metafore, simboluri și alegorii poetice, au căpătat, cu alte cuvinte, funcții strict artistice.

Din punct de vedere istoric, putem socoti deci clasicismul o expresie, în planul artei, al noilor structuri spirituale logico-raționaliste. Este evident că, pentru ca zeii și zeițele satirii și naiadele să devină simboluri alegorice, a trebuit ca artistul clasic să le "scoată" din natură, adică din **obiect** și să le restituie subiectului, ca pure forme ale sale.

Semnificația arte clasice depășește astfel aria esteticului. Clasicismul este semnul unei eliberări; el reprezintă un aspect al complexului proces de înlocuire a structurilor spirituale arhaice cu altele "moderne". Cu câteva mii de ani în urmă, a început o mare revoluție semantică, pe care o putem înțelege numai dacă privim lucrurile ce ne înconjoară ca unități ale unui limbaj. Din acest punct de vedere, cunoașterea este efortul nostru de a decoda acest limbaj iar cunoștințele obținute sunt tot atâtea decodări. Magia și mitologia au reprezentat, la timpul lor, depozite de sensuri decodate la nivelul mentalității arhaice; de aceea formulele magice, miturile și mai apoi, poveștile au avut pretutindeni aceeași structură și s-au manifestat în forme și moduri similare. Știința reprezintă astăzi totalitatea decodărilor obținute la nivelul mentalității logico-raționaliste. Începând din antichitate, rațiunea și-a asumat sarcina de a descifra limbajul lumii. Cu forța ei de ordonare, ea a început prin a înlătura sensurile vechi, în al căror cerc omenirea a stat închisă multe milenii, și prin a descoperi altele. Dar aflarea unor sensuri noi lucrurilor a însemnat crearea unei lumi noi, deoarece lumea este așa cum o înțelegem. Lumea în care se mișcă cei mai mulți dintre noi astăzi s-a născut, așadar, dintr-o revoluție semantică iar aceasta, la rândul ei, s-a produs când factori istorici nedeterminanți au impus înlocuirea vechilor structuri spirituale cu altele în care rațiunii i s-a acordat locul principal.

1. D. PĂCURARIU, **Clasicismul românesc**, București, 1971; idem, **Clasicism și romantism**, București, 1973; Al. PIRU, **Istoria Literaturii române. II. Epoca premodernă**, București, 1970.
2. cf. D. PĂCURARIU, **op.cit.**
3. **Idem**
4. Al. PIRU, **Introducere** la I.H. Rădulescu, **Opere**, I. București, 1967, p.LXVII.
5. S.Fl. MARIAN, **Sărbătorile la români**, I, Ac. Rom., 1898.
6. I. BIRLEA, **Literatură populară din Maramureș**, II, București, 1968, p.366.
7. I. MUSLEA, O. BIRLEA, **Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarele lui B.P. HAȘDEU**, MINERVA, București, 1970, p.470
8. E. NICULITA-VORONCA, **Datinile și credințele poporului român**, I, Cernăuți, 1903, p.159; I.A. CANDREA, **Folklor medical român comparat**, București, 1944, p.157.
9. S. Fl. MARIAN, **Vrăji, farmece și desfaceri**, Buc., 1893, p.91
10. A. GOROVEI, **Descăntecele românilor**, București, 1933, p.289
11. **Idem**, p.92-94.
12. I.A. CANDREA, **op.cit.**, p.173.
13. **Idem**
14. I.A. CANDREA, **Limba fiarelor. Studii de folklor**, Buc., 1928
15. I. MUSLEA, O. BIRLEA, **op. cit.**, p.275.
16. O. PAPADIMA, **Illuminismul și clasicismul întârziat, în Temelii folclorice și orizont european în literatura română**, București, 1971, pp.93-96.
17. Al. PIRU, **Istoria literaturii române. II. Epoca premodernă**, București, 1970, p.377.
18. PERPESICIUS, **Folclorul și poezii noastre, în Alte mențiuni de istoriografie și folclor**, București, 1961, p.17.
19. Al. PIRU, **op. cit.**, p.37.
20. I.A. CANDREA, **op. cit.**, 157-165; I. MUSLEA, O. BIRLEA, **op. cit.**, p.213-216.
21. I. MUSLEA, O. BIRLEA, **op. cit.**, p.209.
22. I.A. CANDREA, **op. cit.**, p.158.
23. I. MUSLEA, O. BIRLEA, **op. cit.**, p.211.
24. I. MUSLEA, O. BIRLEA, **op. cit.**, p.218
25. V. Alecsandri, **Opere**, I. Col. Scriitori români, București, 1966, p.33.

CONSIDERAȚII PRIVIND IMAGINEA DUNĂRII ȘI A MĂRII NEGRE ÎN FOLCLORUL LITERAR DOBROGEAN

Dunărea și Marea - legăturile Dobrogei cu țara și cu cosmosul, pânza de vis spre nemărginire, ancora de apă adânc înfiptă în duritatea de granit a conștiinței apartenenței la unicul și același plai românesc, prezentă mereu și pentru totdeauna în viața locuitorilor din "țara de sub semnul soarelui".

Producțiile folclorice dobrogene, de la descântece până la balade, de la legende până la cântece de petrecere, înregistrează nemărginirea valului ca pe un personaj mereu prezent, fie prieten fie dușman, având când rolul de confesor când rol justițiar.

Remarcând prezența Dunării în toate tipurile creației populare, am considerat ca potrivită o simplă trecere în revistă a ipostazelor acesteia tocmai pentru a argumenta afirmația că, spre deosebire de mare, văzută ca nemărginită, Dunărea este resimțită ca prezența eternă, martoră și chiar actantă a tuturor evenimentelor celor ce trăiesc în "țara de dincolo de negură". Foarte des, Dunărea este leagăn al nașterii lumii, probabil prin transferul involuntar: apa mării = apa Dunării. Este cazul colindelor de fată și fecior, care vor fi discutate de noi în raport cu prezența mării.

Cel mai frecvent Dunărea este numai cadru de desfășurare sau element de localizare:

"Pe marginea Dunării
Trec feciorii cu oile..."

sau : " La margini de Dunăre
Se vede un foc mare..."

Necunoscută sau numai neînțeleasă, ea poate fi dușman:

"În Dunăre am sărit
În ape reci am nimerit..."

Înfruntată, se poate răzbuca:

"Dunărea stătea
În valuri bolbocea
Ș-apoi răspundea:
- Ba eu l-am văzut
Și l-am cunoscut
În mine-a intrat

Și l-am înecat...", se spune într-o variantă a "Cântecului Dunării", asupra căruia vom mai reveni. Un bocet de flăcău întărește afirmația:

"De maluri trântit
Priponit de toți butucii

Dunărea te-a cerut
Și pe tine te-a urzit
Să mori înecat...
Dunăre, Dunăre,
Cum te-ai îndurat
Și mi l-ai luat..."

Pentru cel ce o cunoaște, cel ce a fost inițiat în tainele ei, Dunărea este prieten de nădejde. În acest caz a cunoaște înseamnă a stăpâni.

"El cunoaște Dunărea
Pân' în jos la Sulina
'Noată ca un pește
Ca peștele plutește
De se duce pomina
Cât îi lungă Dunărea..." se spune în Balada lui Valcan.

sau :
"Îndată se desbrăca
În Dunăre sărea
Pe spate se punea
Din palme bătea
Din coate înota
Din ciubuc trăgea
Din pistoale da
Dunărea trecea
Și-ncolo și-ncoace..."

De remarcat faptul că, spre deosebire de relația om-mare, relația om-Dunăre se stabilește sub semnul egalității, omul i se adresează ca unui obișnuit, indiferent că-i vorba de prieten sau dușman.

În cazul Dunării, coborârea spre basm și mai departe, spre riturile de trecere, se face mai rar. Îndrăznim a ne opri asupra unui fragment care sugerează o anumită comuniune între actant și Dunăre.

Fiu al plaiului dunărean, feciorul care se luptă pentru a-și apăra neamul pare a câștiga puteri prin contactul cu valul-prieten, ca în basmele vizând ritualuri de trecere spre bărbăție;

"Icea-n vadul Dunării
Șade-și Ion călare
Pe-un cal vânat-vânățiu
Șade-n apă până-n sapă
Și-n noroi până-n genunchi
Bate-se cu turcii, cu francii
Cu turcii după uscat
Cu francii din prund de mare..."

Un fragment de baladă ne-ar duce cu gândul la un posibil rit de inițiere legat de maturitate: plecarea flăcăilor ciobani în baltă:

"Verde salbă moale
Pe-o gură de vale

Peste Dunăre mare
Pe pod de butuci
Îngrădit cu furci
Trecea un cioban..."

În acest caz apa Dunării ar juca și rolul purificator în ritualul de separare-integrare.

Dintre baladele fantastice din Dobrogea "Cântecul Dunării", înregistrat în mai multe varinate, atrage atenția atât prin motivul premioritic care-i stă la bază, cât și prin frumusețea imaginilor. Personificată, Dunărea apare în baladă ca fiind fata frumoasă ce i-a răpit mamei fiul. Acest motiv subînțeles, al dragostei dintre o ființă aparținând cosmosului și una terestră, dragoste sancționată prin moarte de excepție, este întâlnit și în basme și colinde, iar sub forma sa alegorică, în tot repertoriul folcloric.

Balada asupra căreia ne-am oprit, cunoscută și sub numele de "Măicuță bătrână" păstrează din motivul amintit doar momentul întâlnirii mamei ce-și căuta disperată feciorul, cu Dunărea "nepieritoare". Una din variantele înregistrate lasă să se întrevadă posibilitatea ca în trecut balada să fi fost mai largă, cuprinzând și alte întâlniri ale bătrânei cu alte forțe naturale: ceața, zorile etc., fixând chiar un moment definit istoricește prin opoziția romanilor dicieni în luptele "cu paganii". Variantele celelalte se opresc la întrevederea măicuței cu Dunărea, locul fiind: "Pe un mal de gârlă".

Portretul măicuței și jalea căutării ei sunt impresionante:

"Plimbă-mi-se plimbă
De-o maică bătrână
Cu brâul de lână
Cu druguta-n mână
Din drugută drugând
Din mână bătând
Din ochi lacrimând
Din gură-n trebând.."

Bătrâna se adresează Dunării ca-ntr-un descântec, depășind spațiul litaniei și îndeplinând ritualul numirii:

"Dunăre, Dunăre (Apă tulbure)
/Fără de pulbere/
Și fără răgaz
De-ai fi vorbitoare
Cum ești curgătoare
Și nepieritoare
Nu cumva-i văzut
Sau ai cunoscut
Pe unde-ai trecut..."

Portretul fiului, în cele mai multe variante nu este decât schițat, prezentarea lui mai largă pare a fi contagiune a "Mioriței".

Accentul baladei cade asupra blestemului mamei care, văzând apa Dunării "tulbure", înțelege că fiul i-a fost purtat în adâncuri și-și înalță glasul:

"Dunăre, Dunăre,
Drum fără pulbere
Și fără făgaș
Ce trupșor mâncași
Seca-ți-ar apele
Și toate pâraiele
Și toate izvoarele
Să trec cu picioarele..."

***

În folclorul dobrogean imaginea nu poate fi regăsită în toate speciile, ea aparținând mai ales acelor producții în care, ca supremă dovadă a arhaicității, elementul este încă prezent: basm, colindă, legendă, balada fantastică sau voinicească. Aceste specii ne fac posibilă pătrunderea spre niște ceremonialuri de mult apuse, funcționând odinioară după tipare ferme, impuse de o anume mentalitate, a cărei vechime în timp, deși incontestabilă, este imposibil de a fi măsurată.

Imaginile fantastice care au persistat în aceste producții ne îndreptățesc afirmația că, în urmă cu mii de ani, fiind resimțită ca o entitate supraordonată, aparținând mai degrabă cosmosului decât contingentului, marea a generat o anumită concepție despre geneza și originea universului, țaranul-pescar văzând în nemărginirea și veșnica ei mișcare unul din elementele primordiale din care s-a înalțat "mărul de aur", pomul vieții, atât de des întâlnit în colindele de fată și de voinic, colinde localizate "sub raze de soare/Pe maluri de mare", "colo cam pe lângă mare" sau în "Ostrovel la Marea Neagră"...

Amenințată de "dulful de mare" sau "Duhul de mare", ființa fantastică, forță a naturii, care-i fură merele încă necoapte, Marea cheamă în ajutor voinicii.

"Rău marea s-a lăudat
Și din gură -a tot strigat
Cine-n lume s-ar afla
Dușmanul să mi-l doboare?
'n prundul mării sunt doi meri
Mere face nu le coace

Ca aproape-i Duh de mare!... Și iată-ne în mijlocul basmului cu merele de aur. Cel care va săgeta marea și va apăra merii este flăcăul voinic, ce "nu se teme de nimic". De astă dată imaginea mării este menită să portretizeze :

"Ca veșmântu-i zugrăvit
Scrisă-i marea tulbure
Scrisă-i marea rotocoală
Cam ca nouă vălurele
Sunt cam nouă corăbiele" ..

Voinicul "peste mări se porni" încă tânăr, neînvățat, neîncercat. "Intră-n mare ca o floare" și, după ce-și trece proba bărbăției înfrângând duhul, "tot el că ieși din vad/mândru, ca un verde brad".

Colecția lui G. Dem. Teodorescu înregistrează acest colind într-o variantă mai

amplă, în care rolul inițiativ este mai pregnant. Și pentru frumusețea versului redăm câteva fragmente:

"Rău marea se lăuda
Cine-n lume s-a afla
S-a afla s-adeverea
Să dea-n mare
Ca o floare
Să iasă-n vad
Ca un brad
Cu cioltanul ne-/a/sudat
Cu calul neapătat

.....
La mare dac-ajungea
Pinteni murgului dedea
Sărea-n vânt
Sărea-n pământ
Sărea-n mare
Ca o floare
'nota vineri și sâmbăta
Duminica pân' la prânz
Iar când bine ce-i veni
Pe murgul mi-l repezi
Și ieși-n vad
Ca un brad
Cu cioltanul ne-/a/sudat
Cu murgul neapătat..."

Același rol inițiativ îl joacă marea și în colindele de fată în care regăsim, ca-n marile legende ale antichității, bourul sau cerbul cu coarnele de aur înotând și-aducând spre mal, în leagăn de argint, tânăra ce va fi mireasă.

"Sub raze de soare
În ostrov de mare
Leagăn îmi este leagăn
Leagăn de mătase
Leagăn de miroase
Dar în el cine-mi șede?
Șade Ioana cea frumoasă
Brâu verde-mpletește
pe mire privește..."

Imaginea revine într-un colind de doliu, ceea ce îndreptățește afirmația făcută privind rolul de separare-integrare a apei mării și a elementului primordial, leagăn al începutului și sfârșitului, pe care ea-l reprezintă.

"Cetină, cetinioară
Lin, mai lin marea-i venită
Că-i de vânturi ocolită

Dar pe mare ce-mi aduce
Plavii și mălinii
Printre brazi
Printre mălini
'noată, 'noată
Bohur'noată
Tot pe apă
Coarne-și poartă
La vârșor de cornișor
Leagănă-se-un legănel
Dar în leagăn cine stă?
Stă Maria răposata
Și cosea și se bocea..."

În acest conext este interesant de semnalat faptul că în ceremonialul de nuntă imaginea mării, deși se regăsește frecvent, nu are rol inițiativ sau de separare-integrare, cum ne-am aștepta datorită colindelor de tineri.

Dintre colindele în care este prezent "duhul Mării Negre" (localizarea pare de dată recentă), de o factură aparte este "Colindul oilor" în care, dincolo de frumusețea imaginilor, regăsim elemente extrem de rar identificate în variantele din alte zone etnografice românești, elemente ce deschid larg poarta mitului, dovedind originea străveche a producției. În locul ciobanului, cel ce amenință duhul este un berbec, care, adăpat direct din norul de ploaie, adăpostit în "cearcă de lună" și-a câștigat calitățile de excepție ce-i dau posibilitatea de a înfrunța forțele naturii. Viziunea hiperbolizantă, unitatea cosmosului, dualitatea bine-rău, toate acestea aparțin unui anumit stadiu de mentalitate arhaică, coborând prin istorie până la legendă.

"Și Ion Voinicu'
El s-a lăudatu'
Și s-a răuratu
Căci are oi multe
Multe și-s mărunte
Cât is pietre multe
Dar și mielușele
Cătu-s brândușele
Dar și un' le paște?
Pe cer, pe pământ
Dar și un' le-adapă?
Cel noret de ploaie
Dar și un' le-nchide?
În cel cearcă de lună
La ușa ce-mi pune
De-un berbeciu laiu
Lai și bucălai
Berbeciu-mi grăia
Duh al Mării Negre

Rău te-ai învățat.....
Tot oi mari mănânci
Berbeciu-mi grăia
De m-oi mânia
Și m-oi scutura
Oi dalbe-oi scula
Clopote-or suna
Sunetul s-ar duce
Pe cer, pe senin...."

Simțim că ne aflăm, prin această colindă, în zona foarte apropiată a mitului mioritic.

Două tipuri de colinde sunt specifice numai zonei danubiano-pontice, fapt justificat prin funcționalitate: colindele de "năvodar" și de "corăbier". În ambele ...marea. Puternică, nemărginită, mai întinsă și mai adâncă decât cerul, mai bogată în peste decât firmamentul în stele. În colindele de năvodar marea este deopotrivă loc de temut, răzbunătoare dacă nu ești suficient de destoinic, dar și blajină și recunoscătoare după ce i-ai plătit tributul cutezanței. În mijlocul mării stau ascunse "vidra", "iudita", "Samodiva", personaje fantastice ce trebuie îmblânzite pentru a le smulge marile secrete ale ținutului nesfârșit de apă. "Că marea-mi este mare/Și ea margini n-are/Că marea la fund/Cât cer până-n pământ/Și-atâta pește-n mare este/Câte stele cerul are/Câtă iarbă pe pământ/Numai cu trei pești mai mult."

Marea colindelor de corăbier este și cadru și personaj. Recunoscându-și prietenii, "feții cei frumoși", marea-i ajută trăgând spre larg corăbiile "păgânești" "Marea înfuriară/Și-n larg le trăgeară..."

Balada dobrogeană înregistrează și ea imaginea mării. Cadru de basm, punte de încercare, având de astă dată și rol justițiar, apare marea în cunoscuta baladă "Luna și Soarele" sau "Frate și soră".

Convinsă că fratelui său, Soarele, care-o cere de nevastă, îi va fi imposibil să învingă imensitatea mării, Ileana-Sânziana îi cere: "Eu câte voi lua/Când tu ca vei face/D-un pod peste mare..." Proba este însă trecută și marea nu-i poate da fetei alt ajutor decât clătinând podul. Din nou înșelată, marea se înfurie și-ntinde brațele către fată, restabilind ordinea firii și devenind leagăn al nașterii astrului nopții.

"și-n mare de se-arunca
De-o lună că se făcea
Și pe cer că mi-o lipea..."

Prezentă este marea în balada voinicească atât ca loc de desfășurare a acțiunii cât și ca probă de voinicie. În plus, ca în poemele romantice, ea devine cutie de rezonanță a simțămintelor voinicului care și-a făcut-o prieten. Liniștită, ea legăna visul de dragoste al flăcăului: "Plimbă-mi-se plimbă/Și încet mai umblă/Pe bohoz de mare/La apus de soare/Voinicul Niculcea... Din vâsle vâslea/Cârma cârmuia/Și mereu gândea/La fata de franc..." Fata îi cere voinicului "O frumoasă vie/la mijloc de mare/Cum altul nu are...Niculcea "pe mare pleca/Țăruși arunca", înfrânge duhul cel rău și-i împlinește dorința. Cerințele fetei vizează însă imposibilul. Ele nu sunt dovezi de dragoste ci urmăresc distrugerea voinicului sau dereglarea ordinii cosmice.

Flăcăul hotărăște să-i pedepsească trufia, iar marea-l ajută răzvrătindu-se: "În lun-tre-o pune/Și când ajungea/La râpa de mare/Departa în zare/Venea marea mare/Venea-n tulburare..." Tulburarea mării este tulburarea sufletului ce-și va pedep-si dragostea, urletul ei este urletul voinicului ce-și va săgeta iubita. Tot marea va primi ofranda lui Niculcea: "În mare-o arunca/La mijloc de mare/La'sfințit de soare..."

Prezența mării în creația folclorică dobrogeană constituie, fără îndoială, o par-ticularitate, dovadă nu numai a frumuseții și specificității acesteia, ci și a legăturii ei cu mitul și deci a unei străvechi origini și neîntrerupte vieți a românilor "dicieni" în acest teritoriu și descântat de spuma valurilor.

Bibliografie de referință

1. AMZULESCU, AL. I. Cântecul nostru bătrânesc, București, Minerva, 1986.
2. BÂRLEA, OVIDIU Folclorul românesc, vol.III, București, Minerva, 1981-1983.
3. BRĂILOIU, C.; COMIȘEL, EMILIA și GĂLUȘCĂ-CARSMARIU, TATIANA Folclor din Dobrogea, București, Minerva, 1978.
4. BRĂTULESCU, MONICA Colindă românească, București, Minerva, 1981.
5. BUHOCIU, OCTAVIAN Folclorul de iarnă, ziorile și poezia păstorească, București, Minerva, 1979.
6. CARAMAN, PETRU Colindatul la români, slavi și alte popoare, București, Minerva, 1983.
7. CARAMAN, PETRU Le reflet de la mer dans le folklore Roumain et la continuite ininterrompue des Roumains en Dobroudja. În: Caraman, Petru. Studii de folclor, 2, București, Minerva, 1988, p.277-379.
8. CĂLINESCU, CONSTANȚA și FAITER, ION Căntece la Marea Neagră, Constanța, 1977.
9. COMAN, MIHAI Sora soarelui. Schițe pentru o frescă mitologică, București, Minerva, 1983.
10. VRABIE, GHEORGHE Poetica Mioritică, București, ed. Academiei, 1984.
11. Colecția ANALELE DOBROGEI, Constanța, 1920-1936.

MARINARI ÎN LITERATURA ȘI PICTURA MARINĂ

În monumentală sa lucrare "Istoria literaturii române", George Călinescu consideră că marina a pătruns în literatura națională prin opera scriitorului Jean Bart.

Eugen Botez, fiul generalului Panait Botez, s-a născut la 28 noiembrie 1874 în Burdujeni, județul Iași. Studiile primare le face la Iași, la Școala din Păcurari, unde are ca învățător pe Ion Creangă, urmând după aceea două clase gimnaziale, până în 1889, când se transferă la Școala fiilor de militari. La absolvire, în 1894, intră în Școala de ofițeri de artilerie, geniu și marină din București, la terminarea căreia, în 1896, primește gradul de sublocotenent și este repartizat în marină.

Ofițer de valoare cu înfățișare distinsă, tehnician de forță, deține de-a lungul anilor funcții importante în marină, este trimis în misiuni militare în Suedia, Norvegia, Olanda, Danemarca, face o călătorie în America.

La 4 iunie 1923, Căpitan-comandorul Eugeniu Botez este ales membru corespondent al Academiei Române. Prieten apropiat al socialiștilor ieșeni, în a căror presă debutează, Eugeniu Botez va deveni unul din colaboratorii permanenți ai revistei "Viața Românească", tot mai strâns legat apoi de cercul scriitorilor grupați în jurul lui G. Ibrăileanu, M. Sadoveanu, G. Topârceanu și alții. Primele articole îi apar în ziarul "Munca", în 1898, semnate "Gh. ROT" și "TR".

Colaborează intens în "Pagini literare", "Noua revistă română", "Revista maritimă".

Curând adoptă pseudonimul : "Jean Bart", numele celebrului comandant al lui Ludovic al XIV-lea (1650-1702), cu care semnează schița "Moartea marinarului", apărută în suplimentul literar al ziarului "Adevărul".

În anul 1901 iese de sub tipar prima lucrare literară importantă și definitorie pentru profilul scriitoricesc al lui Jean Bart, "Jurnal de bord", având subtitlul: "Schițe marine și militare", pe care îl va republica, cu unele modificări, în anii 1916 și 1921. Lucrarea a fost premiată de Academia Română.

Câțiva ani mai târziu, în anul 1909, cu prilejul comemorării a douăzeci de ani de la moartea lui Mihai Eminescu, în colaborare cu C. Calmuschi și G. Olteanu, Jean Bart tipărește o broșură: "Sărmanul Dionis" - poemă scenică în tablouri - "scoasă și adaptată pentru scenă din nuvela "Sărmanul Dionis" și poeziile lui Mihai Eminescu".

Volumele de schițe și nuvele de largă respirație ce vor urma: "Datorii uitate - Documente românești" (1916), "Prințesa Bibița" (1923), "În Deltă" (1925), "Schițe marine - din lumea porturilor" (1928), sau volumele cu caracter memorialistic: "Peste ocean - Note dintr-o călătorie în America de Nord" (1926), "Însemnări și amintiri" (1928), conduc către apogeul carierei literare a lui Jean Bart, romanul "Europolis". Între "Jurnal de bord" și "Europolis" - scria Liviu Rebreanu - un răstimp de vreo treizeci de ani, se încheie o întreagă viață literară. Începutul și sfârșitul lui Jean Bart".

Publicat în anul 1933, cu puțin timp înainte de moartea sa, romanul a fost apreciat ca un eveniment în peisajul nostru literar interbelic. Cu "Europolis", tradus, de altfel, în limbile italiană, franceză, rusă, maghiară, spaniolă și cehă, Jean Bart, potrivit părerii unanime a specialiștilor și nu numai, a împlinit un gol în literatura românească.

În același an, apare postum volum "Cartea Dunării", în care se publică o mică parte din enormul material adunat de Jean Bart referitor la marele fluviu și din care răzbate pregnant patriotismul ce caracterizează incotestabil nu numai opera sa literară ci și întreaga sa activitate.

Un loc aparte în literatura română îl ocupă și scrierile locotenentului de marină Victor Vlad - Delamarine. S-a născut la 31 august 1870, în Satul Mic, județul Timiș. Își începe studiile primare la Lugoj și tot aici face primele clase gimnaziale. Pentru participarea sa la manifestările cultural-patriotice ale Societății Reuniunea literară și pentru că scrisese pe tablă "Trăiască româניה", abordând și o cocardă tricoloră, autoritățile austro-ungare decid exmatricularea lui din gimnaziu. Ca urmare, vine la București și se înscrie la Colegiul "Sf. Sava", transferându-se apoi, în toamna anului 1885, la Liceul militar din Iași. La absolvire, în 15 iulie 1890, intră în Școala de ofițeri de artilerie, geniu și marină din București, pe care o termină la 15 iulie 1892, primind gradul de sublocotenent. Este repartizat în marină, mai întâi în garnizoana Galați, iar apoi la Sulina, în cadrul Diviziei de Mare, ca ofițer pe nava "Bistrița". La 8 aprilie 1895 este avansat locotenent; tot în acest an este nevoit să plece în Germania pentru a trata o boală de plămâni ce-i măcina sănătatea. După numai un an se întoarce în Banatul său natal, unde se stinge din viață, la 15 mai 1896, în plină tinerețe.

Primele compuneri poetice ale lui Victor Vlad, semnate "Delamarina", s-au tipărit în ziarul "Dreptatea" care apărea la Timișoara. Scrierile realizate în grai bănățean, pline de un umor robust, vedeau un talent autentic și original. În 1898 este remarcat de Titu Maiorescu, criticul atât de pretențios al artei pure. Este cunoscută certitudinea critică, obișnuită cu Maiorescu, care făcea pe acest "prefect al politicii literare" să nu se înșele, iar diagnosticul pus să aibă pecetea definitivului. Or, în "Convorbiri literare" din 15 februarie 1899, Titu Maiorescu are numai cuvinte de laudă pentru poeziile lui Victor Vlad concepute cu instinctul sigur al omului de talent, afirmând că ar fi dat opere mari și trainice dacă nu trăia atât de puțin. Din scrierile acestui scriitor marinar, notabile au rămas evocările cu caracter epico-dramatic din: "Calu' lui Doancă", "Tucă-l moșu", "Lu' Ana lui Gică" și "Al mai tare om din lume".

În manuscrisele rămase de la el sunt consemnate și schițe de comedii, farse și monologuri, traduceri și adaptări a diferite piese de teatru. În timpul călătoriilor ca ofițer de marină a tradus și cartea lui Jules Verne "Călătorie în jurul pământului în 80 de zile". Manuscrisul denotă stăpânirea perfectă a limbii literare și o mare limpezime de idei. În manuscrise au rămas și notele cu caracter memorialistic și autobiografic din "Cartea vieții mele" și "O nimica toată", editate în 1936 de către dr. Aurel Cosma sub titlul "Schițele mele de călătorie". Erau adunate în volum însemnări simple, rezultat al impresiilor călătoriilor marinarului la bordul bricului "Mircea", pe Marea Neagră și Marea Egee (1891) și pe crucișătorul "Elisabeta", în Mediterana și Adriatica (1894). Aceste schițe de călătorie sunt ilustrate chiar de autor, în mod

foarte expresiv. Acuarelele de o certă valoare ce însoțesc textul manuscris, îl dezvăluie pe Victor Vlad ca fiind un pictor talentat.

O mențiune specială merită și activitatea desfășurată de Victor Vlad-Delamarina în calitate de colaborator pentru problemele de marină la dicționarul enciclopedic redactat de dr. Corneliu Diaconovici, activitatea întreruptă, din nefericire, de moartea sa timpurie.

Fără să se ridice la valoarea celor doi scriitori marinari înscriși definitiv în istoria literaturii române, o prolifică activitate literară au desfășurat și alți ofițeri de marină, contribuind prin scrierile lor la trezirea interesului pentru marea și marina de care ei înșiși erau îndrăgostiți, zugrăvind peisaje specifice și oameni într-un mod romantic dar și obiectiv, exprimând în același fel judecăți și idei. Între aceștia o atenție deosebită merită ofițerul de marină Constantin Tonegaru, poet și reputat jurist, autor al unor valoroase lucrări de drept maritim, dar și al textelor unor șlagăre de muzică ușoară, sau al unor populare antologii de literatură marină în care semnează versuri și proză alături de scriitori consacrați: "Pe apă" (1913), "Poezia Mării" (f.a.).

O certă valoare literară are și lucrarea memorialistică "Însemnările unui marinar" (1956) semnată de comandorul Nicolae-Ionescu-Johnson. Cele două volume care o alcătuiesc se constituie într-o sinteză a bogatei experiențe dobândite de acesta de-a lungul unei prestigioase cariere în marina militară și comercială, și care își are începutul în anul 1896, când, absolvind Școala de artilerie geniu și marină, este îmbarcat pe bricul "Mircea".

Poet talentat s-a dovedit a fi și căpitan-comandorul Nicolae Cristescu, viitor contraamiral. În anul 1933 "România maritimă și fluvială" semnala apariția volumului său de versuri "Cântec de mare". Aceași revistă, devenită mai târziu "Marea Noastră" îi va publica în mod frecvent versurile semnate cu pseudonimul Ion Plutașu: "Omul și marea", "Sonetul Mării", "Distrugătoarele", "Portul", "Cântecul pavilionului".

Pentru perioada anterioară celui de-al doilea război mondial este o caracteristică faptul că numeroși ofițeri de marină, tineri și talentați, au dat, prin preocupările lor, vigoare aceluia focar nu numai de știință navală dar și de cultură în general, care a fost marina română. Mai mult, deschidera acestor marinari către patrimoniul culturii universale a fost deosebit de largă. Cunoscutul roman al lui Blasco Ibanez "Mare nostrum", tipărit în versiunea traducerii comandurului C. Bucholtfer, al celebrului scriitor englez Joseph Courad, tradus de locotenentul Călin Botez, fiul lui Jean Bart, vin în sprijinul acestei afirmații.

În anii ce vor urma, marinari sau foști marinari vor continua să scrie, contribuind la îmbogățirea tezaurului literar național.

Elev marinar pe Dunăre și în Deltă la 16 ani, a fost elev al Școlii de Maiștri de Marină de la Tiglina (Galați), Geo Bogza a rămas un îndrăgostit de ape și natură, sentiment ce va marca puternic întreaga sa creație. Geo Bogza a influențat literatura contemporană și mai ales publicistică literară prin operele sale cele mai durabile scrise înainte de război - "Țara de piatră" (1934), "Cartea Oltului" (1945) - opere de poezie monumentală, adevărate poeme de proză, unice prin formulă și amploare în literatura română. Atunci când se apleacă asupra universului provincial, ca în "O sută opt-

zeci și cinci minute la Mizil" (1968), Geo Bogza se ocupă de aceeași problemă a salvării sau dezumanizării ființei în condiții de viață adverse. Tabletele cu virtualități poematice tipărite în "Paznic de far" (1974), sintetizează trăsăturile eului creator bogzarian, aspirația spre sublim, spre meditația asupra dimensiunilor spirituale ce înscriu speța umană pe fundalul cosmic. Valoarea contribuției acestui clasic al literaturii române contemporane la patrimoniul ei a fost recunoscută prin conferirea titlului de membru al Academiei Române.

Absolvent al Liceului Militar de Marină din Galați (1954) și al Facultății de limbă și literatură română din București (1964), timp de mai mulți ani redactor la ziarul marinei "Flota Patriei" (1955-1968), Ion Aramă este, la rândul său, un cunoscut autor de proză literară pentru militari, romane de aventuri și versuri, în care marea și marinarii ocupă un loc predominant: "Marinari de frunte" (1956), "Echipajul navei R-305" (1961), "Pasagerul clandestin" (1964), "Vedeta 70 atacă" (1968), "Ne așteaptă marca" (1968), "Cu bricul Mircea în jurul Europei" (1970), "Rapsodia albastră" (1971), "Stăpânul oceanului" (1971), "Furtuna albă" (1972), "Catarge la orizont" (1973), "Cuvinte de soldat" (1974), "Alarmă la Dana zero" (1975), "Țărm fără catarge" (1976).

O bogată activitate literară a desfășurat și scriitorul marinar George Dan. Ofițer în marina comercială debutează cu versuri încă din anul 1935. Consacrarea o vor aduce, însă, plachetele în care recurge la propriile sale experiențe marinărești: "Rapsodia marinarilor" (1954), "Dunăre, Dunăre" (1955), "Flori de mare" (1957), "Hamalii" (1957), "Goarna și sirena" (1959), "Corabia cu 50 de catarge" (1966), "Din ochiul ciclonului" (1968), "Fructe de mare" (1970), "Mater Nostra" (1971). Creația sa demonstrează interesul scriitorului pentru toate compartimentele existenței marinărești, din care nu lipsesc implicațiile mitologiei bine consolidate. George Dan este cunoscut și ca autor al unor traduceri din lirica persană clasică, realizate în colaborare.

Un alt scriitor provenit din școlile marinei este și Mircea Pavelescu. Absolvent al Școlii Navale în 1933, redactor la revista "Urzica" din anul 1952, Mircea Pavelescu se făcuse cunoscut încă din anul 1938 prin publicarea unor versuri ușoare, agreabile în volumul "Pasărea paradisului". Va continua scriind epigrame, parodii în presa umoristică sau literatură pentru copii: "Arca lui Noe" (1969), "Ursulețul călător" (1969).

Pe lista marinarilor scriitori se pot adăuga numeroase alte nume, majoritatea aparținând unor ofițeri din marina comercială: Constantin Roman - "Prizonierul punctelor cardinale", "Însemnări de mare" (1978), Mihai Rășică - "S.O.S. în Golful furtunilor" (1980), Jean Nedelcu - "Arde marea" (1969), "Clandestin la bord" (1982), Șerban Gheorghiu - "Steaua mării", plachetă de versuri (1986), "Argonauții și lâna de aur. Poeme" (1983), "Călător pe patru continente" (1978), "Orizont mediteranean" (1982).

***

Există oameni pentru care arta este într-adevăr o necesitate, o autentică chemare, un lucru fără de care la un moment dat al vieții lor nu pot trăi.

Colindând mările și oceanele lumii, nu puțini au fost acci marinari care s-au simțit atrași de mirajul culorii și al luminii, unii devenind personalități consacrate în arta plastică din România.

Dimitrie Stiubei s-a născut la Bacău în anul 1901.

Absolvent al primei promoții (1921) a Școlii Navale din Constanța, devine ofițer al Marinei regale de război. Timp de mai mulți ani, Dimitrie Stiubei a funcționat ca aghiotant regal al regelui Carol al II-lea. În paralel cu această strălucită carieră în marină, care i-a adus cele mai înalte distincții, s-a dedicat studiilor de artă în Școala Knirr din München. Aici și-a descoperit a doua sa mare pasiune, pictura. Astfel a devenit din ofițer de marină "ultimul și cel mai mare pictor al mării din epoca noastră" așa cum l-a definit revista "Herald Tribune" din New-York.

Prima sa expoziție de pictură a fost vernisată în anul 1922, în sala "Expresul" din Iași. În anii ce vor urma organizează aproximativ 20 de expoziții la Ateneul Român, Fundația "Dalles", la Basel, Paris, Geneva, Londra, Praga. A fost membru în "Royal Society of Marines Artiste" din Londra la ale cărei expoziții anuale a participat de câteva ori. Datorită mării aprecieri de care s-a bucurat opera sa, multe tablouri au ajuns în colecții celebre: Muzeul Național din București, Muzeul Marinei din Paris, Palatul Buckingham din Londra (Colecția Prințului și Prințesei de Wales).

În ianuarie 1937, Jean Bart scria în revista "Marea noastră": "Dimitrie Stiubei este un demn urmaș al marinistului Eugen Voiculescu care la rândul său a fost inspirat de marele marinist rus Aivazovski pe care l-a cunoscut la Odesa unde Voiculescu se afla în calitate de consul al României".

Comandorul Dimitrie Stiubei a murit în anul 1986, în ultima sa locuință din Germania, dar prin opera sa va trăi mereu.

După ce a navigat vreme de mai multe decenii, locotenent-comandorul Nicolae Savopol, "bătrânul lup de mare" cum îi spuneau toți cei care l-au cunoscut, a început să picteze singur, călăuzit numai de instinctul talentului și credinței în ceea ce făcea. Tema sa favorită a fost marea, asupra căreia pictorul marinăr Nicolae Savopol a stăruit îndelung. A pictat cele mai diverse aspecte ale ei: corbăii și vapoare, furtuni și uragane, răsărituri de soare și amurguri, țărături și porturi, bătlăii și întrepreri marinărești, totul văzut cu ochiul celui care cunoaște marea cu toată lumea și misterele ei, dar și cu ochii pictorului. După participări la numeroase expoziții republicane și prezențe în alte țări (Franța, Italia, Elveția, Germania, Ungaria, Austria, Cehoslovacia, Jugoslavia), Nicolae Savopol s-a impus, în mod indiscutabil, ca unul din cei mai cunoscuți și buni pictori de marine.

În anul 1974, cu prilejul vernisajului unei expoziții de Nicolae Savopol, criticul de artă Ion Tătaru spunea: "În acest gen atât de dificil și pe care puțini l-au abordat și mai puțin au izbutit în el, artisa aduce o notă personală, distinctă. Este vorba de acel cald lirism care răzbate din fiecare pânză a sa, de mișcarea firească, naturală a fiecărei lucrări, de varietatea aspectelor surprinse, de coloritul viu și luminos lipsit de orice fel de artificialitate... E o pictură generoasă și uneori romantică, cu căutări și îndrăzneți, o pictură clară și luminoasă, expresie a unui suflet de autentic marinăr".

Căpitanul de Rangul II (r.) Valentin Donici, cunoscut pictor constănțean, s-a născut la 21 octombrie 1931, în orașul Câmpulung-Muscel și a îmbrățișat de foarte

tânăr cariera militară: la numai 22 de ani era ofițer, fiind trecut în rezervă în anul 1987.

Valentin Donici este nepotul unui cioplitor în piatră, italian, Dante Burtulusii, venit în România după 1880, într-o perioadă în care regele Carol I aduna meșteri și artiști pentru finisarea lucrărilor la clădirea palatului regal din București. Frate al cunoscutului pictor Alexandru Donici, artistul este animat de acea pasiune pentru literatură și artă caracteristică, se pare, spiritului întregii sale familii.

O viață dedicată scrisului și, mai ales picturii s-a concretizat în acest din urmă domeniu în peste 30 de expoziții personale și colective, în zeci de tablouri achiziționate de amatori de artă de pe toate continentele. Timp de peste un deceniu și jumătate (1971-1987), pictorul a lucrat la Muzeul Marinei Române din Constanța, transpunând pe pânze deja celebrul "val Donici", tempeste, brizanți, țărături pustii, dar și mirifice peisaje de deltă. Delta este un loc în care omul Donici își regăsește liniștea, stărc ce transpare în pânzele sale realizate pe malurile Dunării.

Uneori Donici s-a oprit și asupra peisajului citadin, pictând vechi străzi constănțene ce duc către mare, inundate de lumina arzătoare a soarelui dobrogean. Realizator a numeroase complete poștale ilustrate cu imagini legate de mare și marină: serii de nave românești cu trecut istoric, faruri, porturi, al unor machete de medalii și plachete jubiliare, a numeroase serii de calendare maritime și Diplome de trecere a Ecuadorului, Valentin Donici are o importantă contribuție la răspândirea cunoștințelor despre marină și a interesului pentru ea în România.

De fapt, ceea ce avem datorită să subliniem în încheiere, fără a avea pretenția de a fi epuizat subiectul, este faptul că, toate personalitățile mai mult sau mai puțin cunoscute, la care am făcut referire, se adaugă acelor marinari poeți, scriitori, ziariști, pictori, care s-au străduit mai bine de un secol să aprindă și să întrețină scânteia dorului de a cunoaște și folosi marea, să propage în sufletul românesc cultul pentru Marea Noastră și respectul pentru oamenii ei.

"ARCAȘUL" - LUCRARE DE REFERINȚĂ A MAESTRULUI ION JALEA

Așezată pe faleza Cazinoului - "Arcaș oglindindu-se" - cum este înscrisă statuia în catalogul operelor sculptorului Ion Jalea este apreciată drept o sinteză a întregii sale opere sculpturale, o "adevărată artă poetică, având însușirile unui program-manifest".¹

Mărturie a perenității unui neam și a unei conștiințe artistice "Arcașul" este o sculptură în piatră, monumentală prin proporții, prin viziune și stil. Ea a fost amplasată la hotarul dintre pământul țării și Mare, în 1961. Prima machetă a acestei lucrări a fost gurat în expoziția personală, din 1926, a artistului.²

"Arcașul" completează colecția de sculptură "Ion Jalea", donație a artistului, care cuprinde etapele fundamentale de creație materializate în opere de referință. Originalul în gips, datând de acum 60 de ani, de fapt o schiță a monumentului, se află în Muzeul monografic al artistului din Constanța, fiind singurul exemplar al operei, realizat prin modelaj de Ion Jalea.³

Pe când organiza și sensibiliza într-un întreg armonios monumentala făptură a arcașului, ridicând-o la simbolul pilduitor al eroismului, sculptorul și-a mărturisit problemele ce-l frământau "Caut monumentalul printr-o tehnică fermă, tare, esențială. Chestiunea arhitectonică a sculpturii este o chestiune doar de sentiment. Artiștii moderni confundă cadrul geometric, care este un mijloc, cu un scop.... Proporția nu este o construcție geometrică, ci e făcută de oameni pentru oameni.... Proporția este o calitate personală a pictorului sau sculptorului. Formele geometrice sunt, așadar, explorări fără nici o importanță."⁴

O sinteză a elementelor clasice și moderne, a întregii sale creații și gândiri artistice o găsim în "Arcașul", operă ce stă cu cinste alături de "Coloana Infinitului" sau "Poarta Sărutului", fiind o reprezentare plastică a însăși istoriei și spiritualității românești. Personajul aproape legendar, de o putere herculeană, nu este altceva decât omul din popor, cu chipul ce amintește de țărani din Oaș sau strămoșii păstorilor români, acei "navigatori ai uscatului" cum îi numea Constantin Noica.⁵ De la Rodin va împrumuta Jalea marea forță portretistică, manifestată nu numai în portretele propriu-zise - Autoportret, Tatăl artistului, - ci și în sculpturile ce aspiră la monumentalitate - Arcaș odihnindu-se, - în timp ce de la Bourdelle va lua orientarea către spiritul constructiv și arhitectural al sculpturii - Arcaș odihnindu-se, Hercule doborând centaurul -.

Privind statuia "Arcașul", să ne gândim o clipă că această temă a fascinat vreme de 15.000 de ani imaginația artiștilor din toate colțurile lumii. Plastic, într-adevăr, puține teme angajează trupul omenesc într-o atât de complexă desfășurare anatomică

de forță și siguranță, de îndrăzneală și voința de a învinge - în opoziție categorică statului. Căci așa ne apare "Arcașul" scrijilat pe stânci, pictat pe pereți, sculptat în piatră, peste tot unde a trecut omul înarmat cu flexibila și miraculoasa lui unealtă. Așa îl găsim, gonind cu pași de uriaș, printre stâncile de la Tassili sau înveșmântat somptuos pe zidurile palatelor egiptene, așa îl găsim pe ceafa elefantului indian săgetând tigrii sau în basoreliefurile siriene, maiestuos și feroce, ori pe ceramica egeeană povestind legende eroice homerice, omul luptând mereu, înscris mereu subsidiar în linia uneltei - obsesie a gestului patetic victorios.⁶ Atât era de puternic în artă simbolul Arcașului - dezlănțuit încât, chiar și după ce arcul și săgeata au intrat în muzeu, tema, devenită clasică, și-a păstrat vigoarea până și în arta modernă.

Iată-l pe Bourdelle, la începutul secolului nostru, desfășurând încă o dată Arcașul într-o mișcare dezlănțuită, în al său studiu pentru "Herkles încordându-și arcul". Așa ne apare Arcașul - într-o continuă exaltare - timp de 15.000 de ani - căutându-și drum către acea sinteză permanent contemporană, care - cum spune însuși Bourdelle - să dea privitorilor "impresia simultană a propriei lor epoci și a veșniciei."⁷ Secol după secol se succed variațiunile pe temă fără ca artistul, celebru sau anonim, să poată ieși din viziunea dinamicii desfășurate cu violență în spațiu. Și deodată, după mii de ani în care tema s-a realizat în interiorul formulei consacrate, un fiu de țaran, născut la Casimcea dobrogeană, răstoarnă datele creației artistice și eliberează Arcașul, de constrângerea exaltării tradiționale, punând întreaga temă într-o geometrie nouă, calmă.

Prin formula sa, sculptorul Ion Jalea dezlega Arcașul de vechea dependență de unelte, îl scoate pe om din poziția de anexă a uneltei, făcându-l stăpânul acesteia.

Undeva "Arcaș odihnindu-se", se înrudește în spirit cu Gânditorul și femeia din necropola de la Cernavoda, din mileniul IV î.e.n.⁸, se înrudește cu o lungă și sigură viziune de sinteză a artei decorative românești - cuprinderea ideii în geometrie - Arcașul lui Ion Jalea se naște atât de aproape de izvorul impulsului plastic de aici, încât el poate renunța integral la gest pentru a se lumina înăuntrul de aceeași fascinantă poezie, ca și "Cumințenia Pământului" cioplită de Brâncuși. Iar faptul acestor înrudiri tainice nu stă pe întâmplare. Dincolo de emblema artistică - ea însăși invenție de mare puritate și cutezătoare inspirație - începe filozofia. Filozofia pământului pe care șade "Arcașul". Am putea spune că "Arcașul" lui Ion Jalea s-a așezat la odihnă, fără zgomot, într-atât de firesc a apărut în coordonatele spiritualității românești. Ideea de a înfățișa un luptător în odihnă nu o înfăptuia printr-o destindere deplină ci doar printr-un început de destindere, astfel ca repaosul eroului suferea forța cheltuită în lupta anterioară, energia consumată, dar gata să renască îndată, prin continuarea luptei. Prin această trecere a mișcării în repaus și sugerare potențială a noilor mișcări, Jalea inhiba statica sculpturii antice cu dinamismul contemporan și - tocmai ținuta marcată, impunătoare a eroului său - conștient de puterea sa și de rosturile lui de luptător - dădea operei monumentalitatea năzuită. Păstrând organizarea armonioasă a construcției, el a stăruit și asupra modelajelor suprafețelor, dobândind o sinteză între sculptura "arhitecturală" - care pune accentul pe geometria formelor - și sculptura "picturală", care folosește mai viu și mai definitiv modelajul. Pe linia alegoriei eroice, Arcașul, este până la acea dată, cea mai de seamă creație românească, alături

de "Gigantul" lui Paciurea. Dar câtă deosebire de sentiment, viziune și tratare la cei doi creatori. "Gigantul" este chinuit, încrâncenat, căutând descătușarea din robie și beznă, pe când "Arcașul" lui Jalea este un erou al luminii și al vitejiei, arătându-se veghetor și totodată cumpănit, și în odihnă și în acțiune potențială. Spre deosebire categorică de imaginea ce ne-a lăsat-o istoria artei despre Arcaș-om în permanent conflict cu lumea înconjurătoare, pe care o ia cu asalt - "Arcaș odihnindu-se" este esențialmente și cel dintâi care nu include agresiunea, care nu declară război naturii, ci o stăpânește de la sine, care, filozofic nu atacă - însuși arcul nu mai este ținut în față, ca armă, ci în spate, ca razem, - iar plastic își înscrie rezerva de forță în grantele de aur ale unei geometrii de un echilibru fără egal. Faptul artistic se datorează suprapunerii până la identificare pe faptul preistoric și istoric românesc, pe autohtonitatea absolută a artistului pe acest pământ. Dubla realizare-artistică: Arcaș static și filozofică: statornicia - este un fapt unic în istoria operelor cu referire la această temă. La clipa de sfat a inspirației Arcașului a participat un bogat arbore genealogic care pune, în cea mai pură și categorică formă artistică, chestiunea lucidă a propriei noastre existențe. Căci tema pur plastică a Arcașului ar fi putut să fie o căutare în mitologie, în arta în sine, în virtuozitate - cum a fost de nenumărate ori la mulți artiști din lume și de a noi. La Jalea, Arcașul este încărcat cu un simbol de o valoare superlativă, închipuind însăși imaginea pe care un întreg popor - poporul român - o are despre sine - statornicie -.

NOTE

1. "Arcașul" de Ion Jalea, Interviu cu criticul de artă Doina Păuleanu, "Litoral", 14, nr.1418, 30 aug. 1984, p.2.
2. Petre Comănescu, **Ion Jalea**, Editura Meridiane, Buc. 1963, pg.82. Expune la Căminul Artelor numeroase lucrări, printre care: Arcaș odihnindu-se.
3. **Colecția Ion Jalea. Secția de sculptură a Muzeului de Artă Constanța**, Constanța, 1969, Întreprinderea Poligrafică, Dobrogea, Constanța, poz.79. O variantă în piatră se află în patrimoniul Muzeului Brukenthal Sibiu, inv. nr. 172; o variantă în bronz se află la Muzeul de Artă București și o altă variantă în bronz, inv. nr. 4111, se află la Galeriile de Artă Cluj.
4. "Rampa", 19 decembrie, 1926.
5. Constantin Noica, **Cuvânt despre rostirea românească**, Editura Eminescu, 1987, București, pg. 208.
6. Ion Frunzetti, **Pegas între Meduză și Perseu**, Editura Meridiane, 1985, vol.2 pg.125-132; George Dennis, **Lumea etruscilor**, Ed. Meridiane, Buc.1982, pg. 175-207; Constantin Daniel, **Civilizația Egiptului Antic**, Editura sport-turism, 1976, pg. 250-269; Heinrich Schliemann, **Pe urmele lui Homer**, Ed. Meridiane, Buc. 1979, vol.I, pg. 312-334.
7. Philippide, Al, Antohi, Al, **Sculptorul Ion Jalea**, "Adevărul literar și artistic" 18, nr. 864, 27 iunie 1937, pg.2.
8. A. Rădulescu, Ion Bitoleanu, **Istoria Românilor dintre Dunăre și Mare, Dobrogea**, Editura Științifică și Enciclopedică, Buc. 1979, pg. 45-50.

RECENZII

"CALENDARUL" lui RADU GYR

În peisajul contemporan amețitor de pestriț al producției de carte de la noi, sporesc tot mai mult în vremea din urmă semnele luminoase, de apariții editoriale care bucură deopotrivă mintea și inima cititorului. Ultima ocazie care subliniază acest adevăr și ne procură o reală satisfacție intelectuală este volumul intitulat **"Calendarul meu"**, de **Radu Gyr**, apărut recent la Editura **Ex Ponto** din Constanța, sub îngrijirea, cu o prezentare biobibliografică și indice de nume de **Ioan Popișteanu**.

Cu un titlu insolit dar extrem de sugestiv, volumul la care ne referim vine să pună în circulație numele unui creator azi încă insuficient mediatizat și de aceea prea puțin, dacă nu deloc cunoscut de generația tânără. Având o activitate literară întinsă pe jumătate de secol, Radu Gyr, adevărat simbol al pătimirii scriitorului român sub comunism, prin cei 20 de ani ai săi de închisoare, își întregeste, cu această apariție, profilul literar. Afîmat în timpul vieții ca eseist, dar mai ales ca poet - unul dintre cei mai valoroși ai perioadei noastre -, acest volum, iată, îl consacră, postum și ca un remarcabil memorialist.

Deși situându-se în literatura de frontieră, este o realitate că, dată fiind latura ei documentar-informativă, cartea de memorialistică a intrat întotdeauna în sfera de preocupări a istoricului și criticului literar, dar nu numai, care au putut să descopere în paginile ei, date și informații mai dificile de aflat altfel. De prisos a mai arăta că interesul față de acest gen de scriere se amplifică atunci când, asemenea cazului de față, volumul poartă iscălitura unui creator cu o experiență de viață ieșită din comun, decis să se mărturisească.

Subtitulatul "Prietenii, momente și atitudini literare", **"Calendarul"** își dezvăluie, prin această formulă, cu exactitate, conținutul, oferind cititorului posibilitatea de a-și face o imagine cvasi-completă asupra omului de cultură de care a fost dublat poetul Radu Gyr. Structurate pe criteriul cronologic, în sensul că narațiunea e ordonată de desfășurarea vieții autorului, amintirile propriu-zise sunt precedate de inevitabile informații privind pe părinții lui. Din acest segment, mai ales două relații sunt de reținut: obârșia aromână a bunicului dinspre tată și germană a bunicii dinspre mamă, precum și rolul hotărâtor în educația sa avut de mediul cultural din familie: tatăl, Coco Demetrescu, a fost un talentat actor al Teatrului Național din Craiova, iar mama - Eugenia, născută Gherghel, era o pianistă dotată cu o frumoasă voce de mezzosoprana. Mărturisind că se va strădui să pună în pagină "liniștea gravă și lipsa de sfială, pe care le ai în fața unui adevărat duhovnic", autorul recompune apoi procesul formației sale intelectuale. Sunt relatate, pe rând, debutul literar, studiile liceale, cele universitare, colaborările pe la diferite reviste, scriitori cunoscuți, prietenii realizate. Prin împrejurarea că tatăl său era actor, el a cunoscut din fragedă vârstă, la

Craiova, pe Elena Farago, care l-a inițiat în arta prozodiei, pe A.D. Herz, I. Dongorozi, E. Gârleanu, Cincinat Pavelesu, Corneliu Moldoveanu, D. Nanu ș.a. Debutul literar, pre-timpuriu, petrecut în adolescență, ne lămurește și asupra genezei pseudonimului de **Gyr**, luat de elev prin anagramarea numelui **Grui**, al dealului din împrejurimile orașului natal (Câmpulung Muscel), de teama directorului liceului, care nu îngăduia școlarilor să publice în reviste. "Copil blând și iubitor, deloc zburdalnic", cum însuși se caracterizează pentru vârsta de început, Radu Gyr a cunoscut de mic și foarte bine, limbile franceză și germană, prin care și-a făurit o solidă cultură umanistă, iar la 11 ani, înflăcărat de patriotismul declanșat în perioada neutralității, devine, în 1916, prin dispensă de vârstă, cercetaș de război.

Este plăcut de constatat că rememorarea acestor "evenimente" și a altora nu presupune o prezentare seacă, dimpotrivă, ea are evidente calități literare, punând în relief forța de evocare și darul portretistic al memorialistului. Într-un loc, rândurile, ușor nostalgice, **reinvie** ambiția salonului literar al poetei El. Farago, personalitatea de **primă mărime** a Craiovei de la **începutul secolului**: "Salonașul doamnei Farago era Olimpul Craiovei. Prin mari rotogoale de fum de țigară, crescând ca din nori, poeta prezida jupiterian, colocvii zilnice și gălăgioase de zei și zeițe: scriitori civili sau scânteind în uniforme militare, doctori, pictori, avocați, profesori, actrițe... **Cafelele** ajungeau la al optulea rând. Și fum, fum, fum... Lângă birou se vorbea despre Proust și Valéry; alături despre teatru și piesele noi de pe scena craioveană; dincolo, în hol, o cuconiță cu peruca pudrată de marchiză indica o rețetă culinară unei tinere perechi; un medic cu chelie și butonieră înflorită scâncea în hexametri; lângă pian se înfripa un flirt... Poeta dirija aproape toate discuțiile, cu tonul ei molatec dar impunător"...

De un indiscutabil interes literar este galeria de portrete ale profesorilor din Universitatea bucureșteană, în care a studiat și apoi a funcționat autorul, pagini care, împreună cu cele (numeroase) ce vizează pe câțiva dintre marii creatori interbelici, alcătuiesc nucleul volumului. Toate aceste portrete literare demonstrează, o dată cu exactitatea remarcilor și acuratețea titlului, comprehensiune psihologică. Fascinante mai toate (N. Cartoian, Tudor Vianu, Nae Ionescu ș.a.) prin încărcătura lirică, câteva se impun atenției. Așa este cel al lui Vasile Pârvan care, semănând cu un pastor protestant la chip și îmbrăcăminte (veston negru, închis până la gât, unde se zărea doar marginea albă a gulerului tare) solemn și impunător de parcă ar fi oficiat într-un templu, preda istoria antică, accentuând cu fiecare gest sobru și fiecare frază cizelată, atmosfera de cult a antichității, ce domnea în sală". În schimb, portretul lui Ovid Densușianu atrage atenția prin extensiune și implicarea amănuntului semnificativ: "Faimos lingvist savant de renume mondial, el a imprimat pretigiul și noblețea catedrei de filologie romanică, al cărei titular a fost. Nici când însă capricioasa natură n-a pus atât flagrant contrast între masiva personalitate intelectuală și firavul aspect fizic al omului Densușianu, înzestrat și totodată, oropsit de ea. Infirm de un picior și năpăstuit și cu un efect al vorbirii (probabil un viciu al palatinului bucal), savantul își strecura, abia observată, plăpânda făptură, pe sălile facultății, spre cabinetul său de lucru. Își ținea prelegerile în amfiteatrul de la etajul al doilea. Primele minute ale orei de curs însemnau pentru proaspătul student, venit să-l asculte întâia oară, pe marele filolog, un prilej de adevărată nedumerire și reținută ilaritate. De pe estrada catedrei,

timbrul metalic-strident al vocii pițigăiate părea atât de comic, încât novicele auditor își încleșta dinții, ca să nu izbucnească înăbușitul râs. Dar, în curând, eleganța frazei, frumusețea expunerii, bogăția de informații transformau ispita hazului în fermecătoare audiție. "În acest capitol, însă, în centrul rememorării e situat fostul mentor al autorului la Catedra de Estetică, "blândul și atât de nedreptățitul Mihail Dragomirescu", în exprimarea lui. În mai multe pagini, Radu Gyr îți amintește scene, fapte și împrejurări prin care modelează în fața noastră personalitatea celui care a elaborat teoria despre "Știința literaturii", ale cărei principii și articulații le și explică pe larg. Dată fiind opțiunea/orientarea politică total diferită a celor doi, nu putem scăpa din vedere, în fine, felul în care e proiectată aici personalitatea lui N. Iorga. Rezumând, se poate spune că "medalionul" dedicat marelui savant este obiectiv, căci el fixează excepționalele daruri ale acestuia (uriașa forță de creație, vastul orizont de cunoaștere, memoria prodigioasă, verva oratorică etc), dar și scăderile lui. În acest context este de subliniat un fapt care vorbește de la sine despre statutul moral al autorului: epurarea, așa zicând, a acestor amintiri de orice tentă politică, evitarea utilizării lor spre a se răzbuna pe adversari, ceea ce este absolut remarcabil, dacă nu uităm că acest om a îndurat mulți ani de temniță grea. O demonstrează, între altele, și aceste îndurerate rânduri despre sfârșitul savantului: "De aceea, mai târziu, mișleasca lui asasinare, în noiembrie 1940, mi-a umplut sufletul de oroare și revoltă... Nu găsesc, nici azi, vreo justificare a sălbaticului act de violență, unele rancune politice autohtone neîndreptățind, în nici un caz, o asemenea cruzime. Am nestrămutata convingere că cutremurătoarea ucidere a inegalabilului erudit a fost opera mâinii "Gestapo"-ului german, îmbrăcată în mânășă verde. De nenumărate ori, profesorul atacase cu vehemență și indignare, hitlerismul, sub toate manifestările lui, de la rasismul brutal până la invadarea de teritorii străine. Răzbunători și bestiali, nemții naziști nu l-au uitat și nu l-au cruțat, lăsând, totodată, un stigmat de neșters pe numele celor care le-au executat ordinul..."

Nota aparte a acestor memorii, care le sporește interesul istorico-literar, vine însă din altă parte și este "produsul" teoreticianului și criticului literar întruniți în persoana autorului. Evocând, în partea finală, la modul sentimental dar neconvențional, pe câțiva dintre marii noștri scriitori interbelici - Ion Pillat, V. Voiculescu, Ion Barbu, dar și pe alții: I. Minulescu, George Murnu, Gib. Mihăescu, I. Valerian, V. Ciocâlteu -, Radu Gyr aduce mărturii prețioase despre ei, oferă date inedite și furnizează o surpriză. El realizează numeroase și consistente fragmente analitic-literare, adevărate fișe critice despre creația celor evocați, texte care, prin exactitatea remarcilor, atestă aplicație critică și bun gust și ne stimulează să recunoaștem în autor pe conferențiarul din anii '30 al Catedrei bucureștene de estetică. Acest fragment din caracterizarea poeziei lui I. Pillat, cu creația căruia el prezintă unele afinități electivă, este edificator: "În primele sale căutări lirice ("Visări păgâne", "Eternități de-o clipă"), Ion Pillat a navigat spre țărmuri latine sau orientale, ancorând, uneori, pe Sena, pentru a visa în grădinile Parisului. Fugă de centauri, sunet moale de flaut arab, susur de fântâni din "orașul luminii" se auzeau în cântecele de-o măiestrie parnasiană. Dar, părăsind corabia ce-l purta spre limanuri exotice, poetul a pornit, într-o simplă luntre, pe "Argeș în sus", până în preajma Goleștilor, unde a pogorât și, cu amintirea de mână,

a început să solinde "Via îmbătătată de înflorirea viței" a Floricăi, ori să pătrundă, nostalgic și cucernic, în odăile, bunicului și bunicei din bătrânul conac...". Tot așa și rândurile următoare despre poezia lui Vasile Voiculescu: "Poezia lui Voiculescu, variată și, aş putea spune, contradictorie ca tematică, surprinde tocmai prin diversitatea și înnoirea motivelor abordate. Versuri viguroase și aspre evocă priveliştea agreată ori carpatică, lângă elementarele energii vitale ale naturii şi colţurosului om campestru, cu ecouri ancestrale, poemelor cu expresii pietroase, cioplite parcă din silexul dacic, sugerând un climat de primitivism rural, le urmează "poemele cu îngerii", creând o pitorească şi insolită lume, amestec de paradis terestru şi rustic tărâm domestic, unde angelicele făpturi, aclimatizate mediului uman, îşi pierd, adesea, ingenuitatea diafană, pentru a deveni simple prezenţe agricole, săvârşind munci hesiodice".

Nu mai puţin revelatoare sunt consideraţiile teoretice ale autorului. Cum se ştie, în poezia lui, pornind de la tradiţionalismul oltean, Radu Gyr a evoluat spre un tradiţionalism de factură modernă, după cum se poate constata îndeosebi din volumul "Balade", care, valorificând modalitatea eposului popular, dezvăluie o viziune nouă în tratarea unor motive tradiţionale şi realizează adevărate giuvaieruri politice. "**Calendarul**" verifică, în sfera aserţiunilor teoretice, această opţiune. Admirator al lui Mihail Dragomirescu, al cărui discipol a fost şi pe care îl consideră, justificat, drept "primul creator şi singurul teoretician literar român, la acea vreme, al unui sistem estetic asupra operei de artă", Radu Gyr s-a înscris, în plan estetic, pe linia gândirii profesorului său. Ca atare, el se autodefineşte ca un calscicist şi respinge modernismul sub diferitele lui forme de avangardism: dadaism, suprarealism, hermetism etc. "În anii consolidării culturii mele - scrie el - am ajuns la concluzia că romantismul şi derivatele lui - simbolism şi avangardism - distrug claritatea şi simetria operelor clasice, distrug echilibrul dintre sensibilitate şi raţiune, promovând uneori, zonele subterane ale psihicului: subconştientul (dadaismul) şi inconştientul (suprerealismul). Consider că raţiunea, fără a apărea ostentativă şi rece, e singura călăuză, în fapt, spre armonie şi echilibru în arhitectura artistică de orice natură".

Laolaltă cu toate acestea, "**Calendarul**" ne mai oferă posibilitatea să-l cunoaştem pe **omul** Radu Gyr, să privim în sufletul lui. Cititorul descoperă astfel, în primul rând, un spirit lucid, exigent, sever cu sine, care îşi recunoaşte şi regretă erorile: "sincer şi corect, just în polemicile literare din anii tinereţii, m-am arătat necruţător - recunoaşte el - în polemica politică din ziarele anilor 1937-1940, caricaturizând-mi adversarul..., am renunţat, după ce am trecut de cincizeci de ani, la unele tendinţe spre sarcasm şi ironie muşcătoare, socotindu-le ofensatoare pentru alţii şi negative pentru mine". Cum era de aşteptat în cazul unui creator important, care a fost (şi mai este, de ce?) pe nedrept ocolit de comentariul critic, fapt resimţit de el, sunt însă în aceste memorii şi amărăciuni şi tristeţi, reproşuri chiar. Fire sensibilă, delicată, R.Gyr pune totuşi surdina rostirii şi toate sunt repede şi abia şoptite. Un exemplu: "În anii efemerei mele "glorii" literare (1933-1944), când invidia şi ura unor colegi de breaslă încă nu se înveşmântau în pretext politic pentru a-mi împiedica publicarea operelor în volume sau prin reviste..." Şi un altul: "Acum, în al şaptelea deceniu al vieţii, observ ca intruse în firea mea, unele umbre de melancolie şi scepticism - condiţia

omului modern, după opinia unui filosof contemporan - și, în același timp, datorită adversităților, nedreptelor ponegriri și urii ce mă înconjoară, o vagă înclinație spre mizantropie și solitudine"...

Consemnate de autor până cu puțin timp înaintea decesului din aprilie 1975, este de regretat, dat fiind dramatismul vieții lui de după 1945, că derularea amintirilor se oprește la anii de la sfârșitul celui de-al doilea război mondial. O compensație pentru cititor poate fi faptul că editorul a publicat un număr de aproape 100 de pagini de material iconografic și epistolar de tot interesul - incluzând și facsimilul a opt cărți poștale trimise de autor din închisoarea Aiud -, material pus la dispoziție de fiica poetului, Simona-Monica Popa.

Carte cu texte dintre care multe îndeamnă la meditație privind destinul învolburat al scriitorului român în acest secol, **"Calendarul"** lui Radu Gyr, cel care a scris poemul "Ridică-te, Gheorghe, ridică-te, Ioane!", are destule "zile" însemnate asemenea sărbătorilor, cu cerneală roșie...

"CU BUCURIA ÎN SUFLET"

Proza lui Ovidiu Dunăreanu își trage sevele dintr-un spațiu arhetipal. Viziunea autorului, foarte omogenă chiar din primul volum (**CU BUCURIA ÎN SUFLET**. Editura LEDA, 1995), se constituie pe temeiul unei sensibilități de tip voiculescian, cu deschidere spre eres, legendă, fantastic. Fie că pornește din prezentul rural, fie că se plasează în cetatea modernă, istoria epică se adâncește, scormonitor, în substraturile memoriei colective și reface tiparele unei lumi străvechi. Fiecare povestire a lui Ovidiu Dunăreanu e o anamneză. Aici, în matricea amintirii, scriitorul descoperă fascinat chipul mitic al Dobrogei: un spațiu miraculat, "o țară blândă și binecuvântată, croită după un canon dumnezeiesc". O creație a fluviului și a mării, între care se leagă stepele dogorâtoare, abia respirând în explozia solară a fiecărei veri.

CU BUCURIA ÎN SUFLET e legământul scris al autorului cu pământul dobrogean ca priveliște ancestrală. Călător între Ostrovul natal și nordul ținutului, scriitorul e un monograf; el alătură, neculcian, mărturiile apocrife și documetul, geografia reală și topografia afectivă pentru a ne convinge că locurile sunt vii, iar oamenii - întruparea energiilor lor latente. Cu o sensibilitate descriptivă veritabilă. Ovidiu Dunăreanu creează tablourile unei lumi eterne: Pădurea Morții dintre Esichioi și Almalău, Lacul fetelor-lebede, grota haiducilor din marginea pădurii de la Dumbrăveni, târgul de vară de la Hârșova, "corabia împietrită într-o dureroasă așteptare" care e Heracleea, sălbatica priveliște de la Cheile Dobrogei. Pescari și vânători dezleagă ori adâncesc, prin istoriile lor cu tâlc, tainele locurilor. Ca în vremea lui Sadoveanu, aceștia nu sunt doar practicanții unor îndeletniciri de când lumea, ci martorii devenirii acestei lumi, iar întâlnirea cu ei, calea reintrării într-o zonă a coincidenței dintre sacru și profan.

Este limpede că epicureismul prozei sale ni-l descoperă pe Ovidiu Dunăreanu ca pe un aed doritor să ne strecoare "bucuria în suflet". Cum va evolua arta sa, născută matură, rămâne de văzut. Poate o frescă a sudului dobrogean, în genul revenirilor concentrice ale lui Fănuș Neagu la matricea brăileană? În orice caz, autorului îi va fi greu să iasă din ipostaza aceasta de rapsod paseist care pare-se că-i este cea mai potrivă.

O INTERESANTĂ APARIȚIE EDITORIALĂ: "CULEGERE DE JURISPRUDENȚĂ" de MARIN VOICU, PREȘEDINTELE CURȚII DE APEL CONSTANȚA

Recent a apărut lucrarea "Culegere de jurisprudență" a domnului Marin Voicu, președintele Curții de Apel Constanța, membru al Consiliului Superior al Magistraturii și judecător la Curtea Europeană a Drepturilor Omului de la Strasbourg. Volumul are 222 pagini și a apărut la Editura Dobrogea, consilier editorial fiind Dan Mihăiescu.

Deși se face mențiunea expresă că în "Culegere..." sunt cuprinse Decizii ale Curții de Apel Constanța pronunțate în anii 1993-1994, precizăm că această instanță de judecată a fost înființată la data de 1 iulie 1993 în baza Legii nr.92/1992 privind organizarea judecătorească. Deci, în "Culegere..." sunt cuprinse decizii care reprezintă rodul gândirii judecătorilor de la Curtea de Apel Constanța din iulie 1993, până în decembrie 1994.

Autorul a selecționat după criterii științifice, decizii prin care s-au soluționat chestiuni de principiu, în cauze care au făcut obiectul judecății, din ramurile principale ale dreptului. Cea mai mare parte este consacrată dreptului penal și dreptului procesual penal (80 de pagini), iar restul este consacrat dreptului civil și dreptului procesual civil, dreptului comercial, dreptului muncii, dreptului familiei, dreptului locativ și contenciosului administrativ.

Pe 20 de pagini a fost prezentată "Bibliografia selectivă" care cuprinde aproape tot ce s-a publicat în România între anii 1990-1994, în ramurile de drept enunțate.

Au fost publicate deciziile pronunțate de cei 12 judecători ai Curții de Apel Constanța, pe care autorul îi enumeră în ordine alfabetică: Viorica Barozi, Frusina Cantaragiu, Viorica Costea-Grigorescu, dr. Dorin Clocotici, Paula Georgescu, Gh. Iordan (vicepreședinte), Paraschiva Irimie, Ismail Zore, **Asfador Mardirosian**, Theodor Petrescu, Eleonora Spiridon și Marin Voicu (președinte).

În cadrul Curții de Apel Constanța nu există secții, iar unii judecători intră atât în procese penale, cât și în procese civile comerciale, contencios sau de altă natură. Recent s-a înființat postul de inspector judecătoresc, fiind numit în această funcție domnul Theodor Petrescu, un reputat penalist.

Din prefața lucrării rezultă că în anul 1939 Curtea de Apel Constanța se compunea dintr-un prim președinte, președinte și 15 consilieri (deci în total 17 magistrați), din care 6 lucrau la secția criminală.

În prezent, când numărul proceselor este mult mai mare decât în 1939, la Curtea

de Apel Constanța sunt 12 judecători.

În această perioadă de tranziție, când există o multitudine de prevederi legale contradictorii, iar vidul legislativ în anumite domenii nu poate fi contestat, cartea domnului Marin Voicu constituie un eveniment. Deciziile magistraților constanțeni care au fost publicate, interpretează și comentează normele legale existente, subliniind imperfecțiunile și lacunele unor prevederi legale.

În materie de drept, în condițiile țării noastre, ca și a altor țări din Est, sunt multe de construit. Juriștii se luptă cu moștenirea lui Marx (apud "Concepțiile politice ale secolului XX" de François Chatelet și Eveline Pisier, Editura Humanitas, 1994, pag.467 și următoarele), iar cărți de genul celei pe care o recenzăm sunt în măsură să ne redea "credința în drept".

Deși după 1990 s-au publicat numeroase lucrări de jurisprudență, este pentru prima dată când un magistrat și președinte de instanță, are curajul să dea publicității decizii ale instanței pe care o conduce, unele fiind pronunțate chiar de domnia sa.

Cartea este utilă, mai ales pentru practicienii dreptului: judecători, procurori, avocați și alte categorii de juriști.

Este prima carte publicată de un magistrat din Constanța, din anul 1937.

În 1936 a apărut "Manualul pentru Curțile de jurați", de Bucur Patraulea, consilier la Curtea de Apel Constanța, în editura autorului, 152 pagini.

În 1937 au apărut "Dicționarul de Drept Penal Carol al II-lea" de Marin D. Stănescu, dr. în drept, judecător la Tribunalul Constanța și "Eroarea în geneza actului juridic" de Titu Bogdănescu, dr. în drept, președintele Tribunalul Tulcea. Ambele lucrări au fost prefăcute de G.L. Dimitriu, președintele Curții de Apel Constanța și au apărut în colecția revistei "JUSTIȚIA DOBROGEI".

Cartea domnului Marin Voicu reia o mai veche tradiție, care a fost întreruptă aproape șase decenii. În această carte sunt prezentate frământările și gândirea juridică a magistraților din dreapta Dunării, precum și aportul lor la eliminarea haosului din practica judiciară și a babiloniei juridice.

După un hiatus de 59 de ani, cartea domnului Marin Voicu, constituie un început în reluarea tradiției cărturărești a magistraților constanțeni.

Cred că trebuie să fim optimiști.

"BULETIN DE INFORMARE JURIDICĂ" EDITAT DE PARCHETUL DE PE LÂNGĂ CURTEA DE APPEL CONSTANȚA

În explozia informațională din ultimii ani au apărut și câteva publicații juridice editate de către procurori. Astfel, Ministerul Public editează trimestrial publicația "Pro 'Lege", Parchetul de pe lângă Curtea de Apel București un "Buletin de informare juridică", Parchetul de pe lângă Curtea de Apel Timișoara - "Revista Juridică" și Parchetul de pe lângă Curtea de Apel Constanța un "Buletin de informare juridică".

La "Pro Lege", editat de Ministerul Public, publicație de înaltă ținută științifică (și grafică), colaborează procurori din Parchetul General, cât și de la alte parchete din țară. Unele articole exprimă punctul de vedere oficial al Ministerului Public. Cele mai multe articole au ca obiect probleme de urmărire penală și criminalistică, dar și de practică judiciară în materie penală și civilă, comercială etc. Se pune un accent deosebit pe jurisprudența Curții Supreme de Justiție, a Curții Constituționale și a altor instanțe de judecată, care interesează procurorii.

În publicațiile editate de parchetele de pe lângă curțile de apel București, Timișoara și Constanța se constată o interferență de preocupări, întrucât procurorii se confruntă, în general, cu aceeași cazuistică.

Am consultat revista "Justiția Dobrogei" și am constatat că procurorii constănțeni în perioada interbelică soluționau dosare privind contrabanda vamală, abordaje, infracțiuni privind operațiuni valutare, pe lângă cele obișnuite, cum ar fi cele împotriva patrimoniului, împotriva vieții etc. Bineînțeles că în perioada interbelică numărul infracțiunilor era mult mai redus față de situația din prezent.

Din Buletinul de informare juridică al Parchetului de pe lângă Curtea de Apel Constanța au apărut până în prezent 6 numere (noiembrie 1994, mai 1995, august 1995, decembrie 1995, mai 1996 și octombrie 1996). Conținutul articolelor publicate corespunde preocupărilor de ordin teoretic și practic cu care se preocupă procurorii din județele Constanța și Tulcea.

Astfel, procurorul Ioan Oșel se preocupă, în special, de chestiuni privind evaziunea fiscală și contrabanda vamală, iar procurorii Alecu Alexandrescu și Neculai Danciu de probleme privind navigația civilă și fluvială. Primul procuror Ioan Doltu este preocupat de probleme de drept procesual penal - aprofundând în special instituția probațiunii, de pregătirea profesională a procurorilor tineri și stagiați și de unele chestiuni cu caracter general privind buna desfășurare a activității parchetelor din județele Constanța și Tulcea. Procurorii Dumitru Condulimazi, Nani Leonid, Niculae Dărnă, Paul Vizireanu, Marlena Călin, Ion Retca, Ștefan Bouroș, Monica Bumbac,

Angela Ciurea, Severin Ciulei și Zarafina Puiu se preocupă de chestiuni controversate de drept penal și procesual penal. Procurorul Titus Rusu are preocupări privind constituirea și modificarea societăților comerciale, privatizarea societăților comerciale cu capital de stat, constituirea asociațiilor, fundațiilor, adopția internațională, probleme de drept civil, contencios administrativ etc, precum și de recenzare a unor lucrări de specialitate și de memorialistică juridică.

Remarcabil este faptul că unele articole sunt scrise de procurori tineri sau chiar stagiaři.

În "Buletinul de informare juridică" pe luna august 1995 a fost publicat articolul doamnei Doina Păuleanu, directorul Muzeului de Artă Constanța cu privire la expoziția de artă din colecția procurorului Titus Rusu, deschisă la Muzeul de Artă Constanța, la data de 1 iulie 1995, cu ocazia Zilei Magistratului.

Publicația pe care o recenzăm apare prin grija aproape exclusivă a domnului prim procuror adjunct al Parchetului de pe lângă Curtea de Apel Constanța, Traian Poenaru, în lipsa unui colectiv de redacție organizat.

Socotim că se impune ca un exemplar din această publicație să fie depus la Biblioteca Județeană Constanța.

Tehnoredactarea computerizată și tiparul :
S.C. INFCON S.A. Constanța
str. Prof. Murgoci nr.1, tel./ fax : 041/ 665627, 680527
.....
Bun de tipar : 24.12.1996. Apărut : 1996.
Hârtie offset : 60 g/ m².
Format : 16/ 70x100. Coli tipar : 16.

Colegiul de redacție :

◆ Adrian RĂDULESCU ◆ Enache PUIU
◆ Zizi COVACEF ◆ Gavrilă SIMION

ISSN : 12244 - 810

<https://biblioteca-digitala.ro>